UITLEGGING
DER
TITELPRINT,

AAN DE JEUGD.

Gy Jongkheid, als een bloem ontlooken,
Staat 's levens zorgelyke baan,
Belaagd door 's afgronds gruwelspooken,
Nu heilbegeerig op te gaan:
Zie, daar ge op glibberige wegen
Uw wankelende voeten stelt,
De Opvoeding, u op 't hoogst genegen,
Van Deugd en Leering vergezeld!
Zy willen u tot leidsliên strekken:
De deugdelyke Leering tracht
U voor alle ongemak te dekken,
Enkleed u met een Leeuwevacht.
Leer uw Belaagers wederstreeven!
Waartoe, door leeringryke Deugd,
De knots der sterkte u word gegeeven.
Dit kampen baart ons vrede en vreugd.
Ja zie de Wysheid voor u stryden,
Daar zy de Wellust, Overdaad
En Graamschap, die u de eer benyden,
Voor uwe voeten nederslaat!
De Opvoeding doelt op reine zeden,
En wyst, opdat gy 't moeilyk spoor
Met lust en yver moogt betreeden,
U naar 't verheven Gloriekoor.
Daar zult ge, omkranst met heillauwrieren,
Verheugd en dankbaar zegevieren.

B. DE BOSCH.

J. C. Philips del. 1753

J. LOCKE
OVER DE
OPVOEDING
DER
KINDEREN;

Van nieuws uit het Engelsch vertaelt,

naer den Elfden Druk,

door

PIETER ADRIAEN VERWER:

Vermeerdert met eenige AENTEEKENINGEN *en het* LEVEN VAN DEN SCHRYVER.

Te *AMSTERDAM*,
By K. VAN TONGERLO en F. HOUTTUIN.
MDCCLIII.

VOORREDEN

VAN DEN

VERTALER.

De Verhandeling van den beroemden J. LOCKE *over de* Opvoeding der Kinderen *is by allén, die ze immer gezien hebben, zoo hoog geſchat, dat men zich verwonderen moet, hoe een Werk van dien Aert in eene Onwenteling van Vier- of Vyf en Vyftig Jaren niet meer dan ééns in ons Nederlant gedrukt en, hier door, zeldſaem geworden is; 't welk de Ondernemers dezer Uitgave bewoog om ze wederom uit de Vergetelheit op te delven en ten gemeenen nutte aen de Drukpers over te leveren. Men vont echter dat de Vertaling, die in den Jare* 1698 *uitkwam, indien men den ſmaek der tegenwoordige Eeuwe eenigszins wilde te gemoet komen, vry wat beſchavinge noodig zou hebben; 't welk ſomtyts moeilyker valt dan eene geheele nieuwe Vertaling uit te werken, waer toe ik liever dan tot beſchaven kon beſluiten, en, door deze Onderneming ter uitvoeringe te brengen, hope ik mynen Lantgenooten geenen ondienſt gedaen te zullen hebben; te meer, naerdien*

het my heeft mogen gebeuren den bystant te genieten van een oordeelkundig Raedsman, die hier en daer, wanneer ik den zin netter behoorde te hebben uitgedrukt, my den Weg wees en my voor het struikelen behoedde. Tot meerder Opwekking en Aensporing van zulken, die zich tot nu toe van het Oude bedient hadden, schenen 'er eenige Byvoegselen van Nieuwigheit noodig, waerom men bedacht was om het Werk met eenige Aenmerkingen, naer onzen Lantaert geschikt, te vermeerderen; waer toe ik niet ongenegen was, in zoo verre my dezen, zonder dwang van den Geest, in de Gedachten en uit de Pen wilden vallen. Gelukt het my dat zy niet ongevoeglyk gerekent worden, ik zal wel voldaen zyn. Tot grooter Vermeerdering wert my geraden hier ook het Leven van den Heere LOCKE, *door den Geleerden Heere* JEAN LE CLERC *in het Fransch beschreven, by te voegen. Hier in zullen, ongetwyfelt, vele behaeglyke en wetenswaerdige Omstandigheden gevonden worden wegens een Man, die aen 't Gemeenebest der Letteren zoo veel dienst gedaen heeft en wiens Schriften nooit genoeg kunnen doorbladert worden.*

Veel tot Lof van dit Werk in 't byzonder hier by te voegen, achte ik onnoodig. Van meer belang is het, hier te erinneren dat het door den Heere LOCKE *geschikt is naer de maniere van Leven onder Luiden van Geboorte in* Engelant; *waer*

on-

onder zeer velen zyn, die op het Lant wonen, en wier Rang niet toelaet hunne Kinderen te zenden naer de gemeene Scholen; het welk den Schryver bewogen heeft om de Opvoeding der Kinderen, door eenen Gouverneur *in Huis, aen te pryzen; en dit ſtuk wel zoo ſterk te beredeneeren, dat velen in de Gedachten kunnen vervallen als of dit eene Regel zonder Uitzonderinge behoorde te wezen. Een Zaek, die indien zy onder ons Nederlanders, zelfs onder zulken, die 't Vermogen hebben om dit uit te voeren, kwalyk begrepen wert, mogelyk van erger gevolgen zou kunnen wezen, dan men zich in den eerſten opſlag wel verbeelt. Want, indien een welgeſtelt Koopman in Hollant, die genegen was zynen Zoon tot den Koophandel op te trekken, de Opvoeding van den aenkomenden Jongeling aenbeval aen eenen* Gouverneur, *zou dit zekerlyk al vroeg zulk een Na-iever over hem verwekken, dat zyne Medeburgers, al zwegen zy 't uiterlyk, hem inwendig met Verachting zouden aenzien als een Man, die zich boven anderen zocht te verheffen en gelyk te ſtellen met den Adel en de Regenten des Lants. Daerenboven zou het in den Jongeling te weeg brengen, dat hy zich al vroeg voor iets meerder zou beginnen aen te zien dan zyne Tydgenooten, en wanneer hy tot de Jaren gevordert was om den Koophandel te leeren zyn Perſoon te aenzienlyk te rekenen om die dienſten op een*

 Kom-

Komtoir waer te nemen, die noodzaeklyk zyn om te vorderen in de kennis van Zaken, waer uit naderhant het Gewin moet voorvloeien. Pakzolders te beklimmen, in Kelders te kruipen, aen Boort van Schepen te varen, de Hant te leenen tot het bezorgen der Goederen, te ſpreken met Schippers, Schuitevoerders en andere Arbeiders, dit alles en meer dergelyke zou in 't allerminſt niet overeenkomen, met de Hooghartigheit, die ongetwyfelt uit de Opvoeding door een Gouverneur *zou volgen. Men zegge hier niet tegen, dat de Verkiezinge van een verſtandig* Gouverneur *dit zou verhelpen, want al was hy de beſte, de bekwaemſte Man van de Werelt, die, by alle andere goede Hoedanigheden, zynen Leerling de nederigſte Ootmoedigheit wiſt in te boezemen; het Gebrek, dat hier in te vinden is, legt in de zaek zelve, door een Jongeling tot hooger ſtaet te verheffen dan het Oogmerk, waer toe hy geſchikt is, en ieder zal my gereedelyk toeſtaen, dat in Gemeenebeſten, die door den Koophandel, loffelyke Hantwerken, of Fabryken, gelyk men ze noemt, beſtaen moeten, een zekere Gelykheit tuſſchen Menſchen en Menſchen moet plaets blyven houden, die met de Hoflykheit, die wy hier in het Onderwys van een* Gouverneur *vinden, niet beſtaen kan. Onze Scholen, meene ik, zyn ook zoo ongeregelt niet in onze volkryke Steden, dat een fatſoenlyk Man zynen Zoon hier niet zou durven wagen; en hoe groo-*

ter

ter de Steden zyn, hoe meer Gelegenheit om hier ontrent eene goede keuze te doen; behalven dat vele bekwame Kostscholen hier waerlyk Kweekhoven eener goede Opvoedinge kunnen genoemt worden. Voor Ongeregeltheden, die men uit de Redeneering van den Heere LOCKE *zou kunnen afleiden en die in alle soort van Opvoedinge kunnen voorvallen, moet altyd zorge gedragen worden; en het is zeker dat een voorzigtig Vader zynen Zoon nooit uit het oog moet verliezen of hem enkel aen zynen* Gouverneur *of andere Leermeesters overlaten.*

Tegen deze myne Redeneering stryd geenszins dat een Heer van Adel of een Achtbaer Regent, die zynen Zoon heeft laten onderwyzen in de Geleerde Talen, hem, wanneer hy naer de Hooge Scholen gaet, niet zou mogen voorzien van een getrouwen en kundigen Leidsman. Van hoe veel nut zulke Luiden in dit Geval zyn, kan men zien in het Twintigste Vertoog van den Hollantschen Spectator; *maer of dit eerder noodig is, dan wanneer de Jongeling het Huis van zynen Vader verlaet, laet ik liever anderen over oordeelen; gelyk mede of een Heer van dezen Rang niet al vroeger een groot Gedeelte der zorge voor de Opvoeding van zynen Zoon aen een* Gouverneur *mag overlaten. In het laeste Geval is het zeker, dat zyn Rang en hooger staet de Gelykheit, waer van ik boven gesproken hebbe, niet te kort doet en den Na-iever zyner Mede-*

burgeren zoo zeer niet opwekt. Maer dit bewyſt geenszins de volſtrekte Noodzakelykheit van een Gouverneur, *en de Ondervinding leert het tegendeel. Want hoe vele voorbeelden heeft men niet, in alle tyden, dat zy, die, met Lof, aen het Roer van Stad en Staet zitten, met Roem als wakkere Jongelingen nevens hunne Tydgenooten de hooger en lager Scholen zyn doorgegaen?*

Dit achte ik genoeg om te voldoen aen 't gene ik in eene Aenteekening op Bladzyde 187 *belooft hebbe; en 't welk miſſchien, by nader begrip, zoo zeer niet noodig was, wanneer ik onderſtelle dat een oordeelkundig Lezer genoeg zal zien dat de Heer* Locke *redeneert naer de Omſtandigheden van zynen Tyd en van zyn Vaderlant en altoos de zorge van eenen liefhebbenden Vader over zyn Kint wil behouden hebben en in acht genomen.*

HET

HET
LEVEN
VAN DEN HEERE
JOHAN LOCKE

HET
LEVEN
VAN DEN HEERE
JOHAN LOCKE,
GETROKKEN
UIT HET FRANSCH
VAN DEN HEERE
JEAN LE CLERC.

Gebruik des Levensbeschryvingen.

VOor lang was in 't Gemeenebest der Letteren een Gebruik de Levensbeschryvingen der Geleerden, die met nut tot Welwezen van 't Gemeen gearbeid hebben, aen 't Licht te geven; en ten allen tyde zag men, dat deze door de Lezers zeer wel werden ontfangen; indien deze Verhalen niet met buitensporigen Lof vervult en alleen van Mannen zyn, wier Arbeid verdient, dat de Gedachtenis hunner Personen en Schriften bewaert worde.

Naer-

Oogmerk van den Schryver.

Naerdien my dan de Eere heeft mogen gebeuren van eenig deel te hebben in de Vrientſchap van wylen den Heere LOCKE, en ik veel nut gehad hebbe van zyne Verkeering gedurende zyn verblyf in *Hollant*, zoo wel als uit het lezen zyner Boeken, verbinden my de Pligten van Vrientſchap en Erkentenis om dezen uitmuntenden Man te doen kennen en zyne Gedachtenis, zoo veel ik vermag, te bewaren.

Redenen van deze Onderneming.

Dit doe ik des te liever, om dat het een bekwaem voorbeelt is om die genen den Mont te ſtoppen, die zich verbeelden dat de Godsvrucht niet beſtaenbaer is met de Schranderheit der Redeneering en het oeffenen der Filozofie; als of de Godsdienſt niet geſchikt ware dan voor zulken, die niet redeneeren. Men zal in hem een Chriſtelyk Leven vinden, en eene grondige Oeffening in het Nieuwe Teſtament, gepaert met eene ſchranderheit van Geeſt en ongemeene Naeuwkeurigheit van Redeneering, en hier uit zal men begrypen dat de allerwezentlykſte Godsvrucht alleen gevonden wort by de allerzuiverſte Reden.

Ik

Ik wenſchte een volkomener Leven van den Heere LOCKE te kunnen geven en hem zoo duidelyk voor de oogen myner Lezers af te ſchilderen dat zy alleen zyn Gedrag behoefden te beſchouwen om 'er een net denkbeelt van te vormen. Maer, dewyl ik geene Gedenkſchriften genoeg hebbe kunnen magtig worden om een breedvoeriger Leven van den Heere LOCKE te ondernemen, zal ik het, zoo goed als mogelyk is, trachten te vervullen, door 't gene ter myner kenniſſe gekomen is, en voornamelyk uit het gene ik hebbe kunnen vernemen van MY LORD Grave van SCHAFTESBURY, tot wiens Opvoeding de Heer LOCKE voormaels veel heeft toegebragt; en van Mevrouwe MASHAM, Gemalinne van den Heere Ridder FRANCOIS MASHAM, by welke hy de laeſte Jaren zyns Levens gewoont heeft. Deze doorluchtige Vrouw, waerdige Dochter van eenen der grootſte Mannen in *Engelant*, namelyk den Heere CUDWORTH, heeft de Gelegenheit gehad om den Heere LOCKE in den gront te kennen, gedurende den tyd, welken hy ten haren huize was; en naerdien

zy

zy volkomen in ſtaet is om over Menten te oordeelen, zullen de Berichten, welke ik van haer ontfangen hebbe, my zeer veel helpen om het Afbeeltſel van dezen grooten Man te ſchetſen.

Afkomſt en Geboorte van JOHAN LOCKE.

JOHAN LOCKE was de Zoon van een Man van den zelfden Naem uit de Stad *Pensford*, in het Graefſchap *Sommerſet*, in het Weſten van *Engelant*. Zyn Geſlacht was oorſpronkelyk uit een Plaets *Channoncourt* geheeten in de Provincie van *Dorſet*. Hy zelve was geboren te *Wrington*, zeven Mylen ten Zuiden van *Briſtol*, en het blykt uit het Doopregiſter van dit Kerſpel, dat hy den 29 *Auguſtus* des Jaers 1632 gedoopt wert. Zyn Vader had veel meer van zyne Ouders geërft dan hy zynen Zoon naliet; hy was Kapitein in het Leger van 't Parlement ten tyde der Burgerlyke Oorlogen onder KAREL I. en het is waerſchynlyk dat hy, in dien tyd, en door de Rampen des Oorlogs, een gedeelte van zyn Goed zal verloren hebben; want zyn Zoon ſprak van hem als van een deugtſaem Man, die van een goed Gedrag was. Deze doorluchtige Zoon heeft altyd van zyne Ouders met

Eer-

veel Eerbied en Teederheit gesproken. Hoewel jong getrouwt, hadden zy echter niet meer dan Twee Kinderen, waer van de Heer LOCKE, van wien wy spreken, de oudste was. Het tweede was mede een Zoon, maer die voor vele jaren gestorven is. De Vader van den Heere LOCKE voedde hem zeer zorgvuldig op, en hielt ten zynen opzigte een Gedrag, waer van de Zoon dikwils met veel Lof gesproken heeft. Hy was tegen hem zeer streng, toen hy noch een Kint was en hielt hem in zeer groote Eerbied; maer, naer mate zyn Zoon grooter wert, maekte hy zich met hem gemeenzamer; zoo dat zy, na dat het Verstant van den Jongeling meer opgehelderd was, eer als Vrienden leefden, dan als twee luiden, waer van de een Recht had om Eerbied van den ander te vorderen; in zoo verre dat zyn Zoon van hem verhaelde dat hy hem verschooning verzocht had om dat hy hem eenmael in zyne Kintsheit had geslagen; eer uit toorn, dan om dat hy 't verdient had.

Letter-oeffeningen.

De Heer LOCKE volbragt zyne eerste Letteroeffeningen tot in den jare

1651

1651 te *London* in de Schole van *Westmunster*, van waer hy vertrok naer het Kollegie van de *Kerk van Christus* te *Oxford*, daer hy eene Plaets kreeg van *Medgezel* (*Socius*), gelyk men daer te Lande spreekt. Den Heere TYRREL, Kleinzoon van den vermaerden JACOBUS USHERIUS, Aertsbisschop van *Armagh*, en genoeg bekent door zyne Schriften, geheugde dat men den Heere LOCKE voor den bekwaemsten en vernuftigsten Jongeling op het Kollegie hielt.

Gering Gevoelen over zich zelven, ten aenzien der Letteroeffeningen

Maer, schoon de Heer LOCKE deze Achting op de Hooge Schole verkregen had, heeft men hem menigmael, ten aenzien der eerste Jaren, welke hy hier doorbragt, hooren zeggen, zoo weinig genoegen gevonden te hebben in de manier, waer op de Letteroeffeningen hier toen behandelt werden, dat hy wel gewenscht had, dat zyn Vader aen geheel andere Zaken gedacht had dan om hem naer *Oxford* te zenden. Dewyl hy bemerkte, dat het gene hy hier leerde, weinig diende om hem 't Verstant op te helderen en eene uitgestrekter en netter kennis te geven; verbeelde hy zich, dat zulks ontstont

uit

uit zyne Onbekwaemheit voor de Letteroeffeningen. Ik heb hem zelve, in een Gesprek, 't welk ik met hem hier over t'eeniger tyd hadde, zich des wegens hooren beklagen; en dewyl ik hem zeide, dat ik een Hoog-leeraer van de Gevoelens van DESCARTES gehad had en die eene zeer groote Netheit van Geest bezat, zeide hy zoo gelukkig niet geweest te zyn; hoewel hy anderszins geen *Cartesiaen* was; en dat hy in den beginne zyner Letteroeffeningen veeltyds nutteloos had versleten, om dat men ten dien tyde te OXFORD geene andere Grontbeginselen volgde dan de Leere van *Aristoteles*, belemmert met duistere woorden en onnutte nasporingen.

Naerdien hy aldus eenigermate moedeloos geworden was over de manier, die in de Letteroeffeningen hier gevolgt wert, ving hy eene Verkeering aen met eenige Luiden, meer van een gemakkelyken en bevalligen Geest dan die men Geleert kon noemen, en vermaekte zich door Briefwisseling met hen te houden. Hy erkende dat hy eenige Jaren besteed had aen deze Tydkorting; en hoewel 't geenszins

waerſchynlyk is dat hy in dien tyd zoo wel ſchreef als toen hy meer de Werelt gezien had, kan men lichtelyk denken, dat zyne Brieven, in dien tyd geſchreven, indien men ze bewaert had, met veel genoegen zouden gelezen worden. Ten minſten Luiden van Oordeel in *Engelant*, hebben ſedert hy Bedieningen bekleed heeft, die hem aen iets anders gebonden hielden, geoordeelt dat hy, in deze ſoort van Brieven te ſchryven, niet minder was dan VOITURE, ten aenzien van den keurigen en bevalligen Zwier van Gedachten; hoewel zyn ſtyl in 't *Engelſch* zoo zuiver noch met zulke uitgezochte Woorden niet was, als die van VOITURE in het *Franſch*. Als de ſtof hem toeliet te ſchertſen, wiſt hy dit met eene ongemeene Geeſtigheit te doen; zonder het ernſtige te benadeelen 't welk in zyne Schriften doorſtraelt.

Afkeer van Zintwiſten.

Hoewel de Heer LOCKE veel achting te *Oxford* had, verkreeg hy ze gelyk de Heer TYRREL zeide, nochtans niet door in 't openbaer te zintwiſten, 't welk op de Hooge Schole zeer in gebruik was; want hy verzekerde dat de Heer LOCKE nooit ſmaek gevonden had

in

in 't openbaer zin- of redentwiſten op de Hooge Scholen, en altyd beweert dat het eene ſoort van kyven was, of een iedele Vertooning van zyn Vernuft, maer dat het van geen dienſt was om de Waerheit te ontdekken (1).

Oeffening in de Filozofie

De eerſte Boeken, waer door de Heer LOCKE, gelyk hy zelve verhaelt heeft, eenigen ſmaek kreeg in het beoeffenen der Filozofie, waren die van DESCARTES; naerdien hy, hoewel hem alle de Gevoelens van dezen Man niet behaegden, echter vont, dat hy met veel klaerheit ſchreef; waerom hy geloofde dat hy miſſchien andere Filozofiſche Boeken niet had kunnen verſtaen uit hoofde van eenig Gebrek in de Schryvers en niet uit hoofde van eenig Gebrek in zich zelven.

Geneeskunde.

Dewyl hy toen met meer ernſt zich op de Letteroeffeningen begon toe te leggen, zette hy zich tot de Geneeskunde; een Kunſt echter, waer van hy ſedert geen Gebruik maekte om 'er iets

(1) Men ziet in 't breede in de volgende Verhandeling over de *Opvoeding* dat de Heer LOCKE een groot Vyant was van het *diſputeren* op de Scholen. Bladz. 391 en volgende.

iets mede te verdienen, alzoo hy zich niet sterk genoeg vont, om 'er de moeilykheden van uit te staen; waer voor zich die genen bloot stellen, die eenigszins naer een aenzienlyke Praktyk verlangen. Maer schoon hy zich nooit tot de Praktyk heeft gezet, was hy nochtans zeer gezien onder de bekwaemste Geneeskundigen van zynen tyd. Hier van ziet men een uitmuntend Getuigenis in de Opdragt van 't fraeie Boek *de Morbis acutis*, 't welk de vermaerde THOMAS SYDENHAM in den jare 1675, uitgaf; waer in hy aldus spreekt: *Gy weet daer en boven hoe zeer myne Manier goedgekeurt is, door een Man, die ze in den gront en in alle hare deelen beschouwt heeft, namelyk onzen gemeenen Vrient, den Heere* JOHAN LOCKE, *die, 't zy ten aenzien van Vernuft, doordringend en naeuwkeurig oordeel, 't zy ten aenzien van welgeregelde Zeden mogelyk onder de genen, die tegenwoordig leven, niemant heeft, die hem overtreft, en ten minsten weinigen, die met hem gelyk staen.* Dit is 't Oordeel van een der grootste Offenaers der Geneeskunde, en een der braefste Mannen der voorledene Eeuw te *London*. Na de Voorreden

van

van dit Boek ziet men eenige Latynsche Vaerzen van den Heere LOCKE, die wezentlyk vol Geest en Vinding zyn; maer waer van de Styl niet volstrekt naeuwkeurig noch Poëtisch is. Ook maekte hy te weinig werks van de Poëten, om veel tyd te verliezen met ze te lezen (2). Hy onderteekent deze Vaerzen, J. LOCKE, *Artium Magister, ex Æde Christi Oxon.* Hy vergenoegde zich met Meester in de Vrye Kunsten te wezen, zonder ooit *Doctor* in de Medicynen te worden; hoewel zy, die 't niet wisten, hem *Doctor* LOCKE noemden.

Reize naer *Duitschlant.*

Hy vertrok in den Jare 1664. naer *Duitschlant* met den Ridder WILLIAM SWAN, als deszelfs Geheimschryver. Deze Ridder ging derwaerts als Afgezondene van den Koning van *Engelant* by den Keurvorst van *Brandenburg*, en eenige andere *Duitsche* Vorsten.

(2) Dit blykt ook zeer klaer, Bladz. 366. De Heer LE CLERC was 'er mede geen Liefhebber van. Ik zou my zoo verre de Gramschap der Heeren Dichteren niet op den hals durven halen, met het lezen der Poëzy *Tydverlies* te noemen.

ſten. In minder dan een Jaer keerde hy in zyn Vaderlant te rug, en begaf zich als voorhenen tot de Letteroeffeningen, op de Hooge Schole van *Oxford*, daer hy onder anderen zich toeleide op de Natuurkunde, gelyk blykt uit een Lyſt van de Veranderingen der Lucht, welke hy in deze Stad hielt, van den 24 Juny 1666 af tot den 28 Maert des Jaers 1667 toe. Hy bediende zich hier toe van een *Barometer*, *Thermometer* en *Hygrometer*. Deze Lyſt wort gevonden in de Algemeene Hiſtorie van de Lucht, door den Heere ROBERT BOYLE, die in den Jare 1692. te *London* het licht zag.

Gemeenſchap met Mylord SCHAFTESBURY.

Terwyl hy in den Jare 1666. te *Oxford* was, kreeg hy kennis aen den LORD ASHLEY, naderhand Grave van SCHAFTESBURY, en Groot-Kancelier van *Engelant*. MYLORD ASHLEY had lang een ongemak overgehouden van een Val; waerin hy zich zoo hard tegen de Borſt had geſtooten, dat het zich tot een Ettergezwel gezet had, 't welk zich onder de Maeg openbaerde. Hem wert geraden de Wateren van *Aſtrop* te drinken; 't gene hem bewoog aen den Heere THOMAS, Arts te *Oxford*

ford, te schryven, om ze hem in die Stad te bezorgen, ten einde ze hier te vinden by zyne Aenkomst. Deze Arts, te dier tyd verpligt om uit *Oxford* te verreizen, belastte dit aen zynen vrient, den Heere LOCKE. Maer het gebeurde dat deze Wateren, des anderen daegs na de komst van MYLORD ASHLEY, niet gereed gevonden werden, door de schult van den genen, dien men 'er om gezonden had. De Heer LOCKE wert hier door verpligt naer 't Verblyf van den LORD te gaen om deswegens Verschooning te verzoeken en de Heer BENNET, die met hem gekomen was, bood hem aen. MYLORD ASHLEY ontfong hem naer zyne Gewoonte zeer beleeft, en was over zyne Verschooning voldaen. Toen hy wilde henen gaen, hielt hem MYLORD, die reets veel genoegen in zyn Gesprek gevonden had, by zich ten eten; en indien deze Heer smaek vont in het redeneeren van den Heere LOCKE, deze laeste was gansch en al opgetogen over MYLORD ASHLEY, die een Man was, welke zelfs onder luiden van zynen Rang om zyn Geest en Zeden zeer hoog geschat wert.

Deszelfs Doordringendheit van Geeſt en Oordeel.

Hy was een Heer, die een zeer ongemeene Levendigheid en Doordringendheit van Geeſt bezat, en een vaſt en naeuwkeurig oordeel, een uitmuntend Geheugen, verhevene en edelmoedige Gedachten en met dit alles een vrolyken Inborſt, welke hem zelfs bybleef in de Verdrietlykheden, die hem overkwamen. Hy had veel gelezen, maer noch meer Gebruik gemaekt van de Werelt. Aldus verkreeg hy in korten tyd eene zeer groote Ondervinding en wert de grootſte Staetsman, die 'er in *Engelant* was, in een Leeftyd waer in anderen ter naeuwer nood eenige kennis van Zaken beginnen te krygen. Zyne Bezigheden lieten hem van den tyd af aen, toen hy door Koning KAREL II begon gebruikt te worden, niet toe om zich op het lezen toe te leggen; maer hy bezat zoo veel Vlugheit van Geeſt, dat als hy in der haeſt een Boek las, hy 'er de kracht en het zwak van wiſt te ontdekken en dikwils beter dan zulken, die 't op hun gemak lazen. Daerenboven was hy een Heer, wiens Ommegang en Zeden zeer gemakkelyk en openhartig waren, een vyant van groote Pligtplegingen en geens-

zins gezet op Plegtigheden, zoo dat men zich in zyn Gezelſchap niet behoefde te bedwingen en 'er alle Vryheit had, die men zou kunnen wenſchen. Hy maekte zich gemeenzaem met ieder een, zonder laegheit of zonder iets te doen, dat beneden zynen Rang was. Hy kon niets dulden; wat eenigszins naer ſlaefachtigheit ſmaekte, niet alleen in zich zelven, maer ook in zyne minderen.

Ook heeft de Heer LOCKE zich zyn ganſche Leven, met veel aendoening de gedachtenis van 't Genoegen erinnert, 't welk hy in de Verkeering met dezen Heer had genoten, en wanneer hy van zyne goede hoedanigheden ſprak, deed hy zulks niet alleen met achting, maer zelfs met verwondering. Indien zy, die de Doordringendheit en Oprechtheit van den Heere LOCKE gekent hebben, hier uit een hoog denkbeelt van MYLORD ASHLEY opvatten; kunnen ook die genen, welke eenigen Ommegang met den laeſten gehad hebben, niet twyfelen of de Heer LOCKE moet een Man geweeſt zyn meer dan gemeen, wanneer zy de achting over-

wegen, die deze Heer voor hem bezeten heeft.

Na dit alles behoeft men zich niet te verwonderen, dat twee Mannen van dezen Inborst zoo gemakkelyk Vrientschap met malkander maekten en dat deze al hun Leven stant hielt. Doch, om thans den draet van myn verhael weder te hervatten, MYLORD ASHLEY deed ook den Heere LOCKE hem belooven met hem 's anderen daegs te gaen eten, en zelfs om met hem de Wateren te gaen gebruiken, gelyk hy hier ontrent eenig Voornemen had, om aldus zoo veel te langer zyn Gezelschap te genieten. Na dat hy van *Oxford* vertrokken was om naer *Sunning-hill* te gaen; daer hy de Wateren dronk, deed hy den Heer LOCKE belooven van 'er met hem te zullen gaen gelyk hy, in den Zomer des Jaers 1667, deed. MYLORD ging vervolgens naer *London* en vergde den Heere LOCKE zyne Toezegging, van hier by hem te zullen komen huisvesten, en zyn Huis niet te zullen verlaten. De Heer LOCKE ging 'er, en schoon hy nooit de Geneeskunde geoeffent had, betrouwde

de deze Heer zich geheel en al op zynen raed, ten aenzien der heelkundige Behandeling, die men hem doen moest, door het openen van het Ettergezwel, 't welk hy aen de Borst had; 't gene hem 't Leven behielt. Dit Ettergezwel bleef sedert altyt open, om dat de Heer LOCKE en andere Artsen, die by de Behandeling tegenwoordig geweest waren, meenden dat het gevaerlyk was om het weêr te sluiten.

Proeven van zyne Bekwaemheit in de Medicynen.

Na deze Genezing kreeg MYLORD ASHLEY zoo groot eene achting voor den Heere LOCKE, dat schoon hy zyne groote Bekwaemheit in de Medicynen had ondervonden, hy deze voortaen slechts aenzag als de geringste zyner Hoedanigheden. Hy ried hem zyne Gedachten op iets anders te wenden, en wilde niet dulden dat hy de Geneeskunde buiten zyn Huis oeffende, ten zy by iemant zyner byzondere Vrienden. Hy wilde dat hy zich liever zou toeleggen op het beoeffenen van zaken, die den Staet en Kerke van *Engelant* betroffen, en het gene eenige betrekking kon hebben tot de zorge van een Staetsdienaer; en hy wert in deze soort van dingen zoo bekwaem, dat

In Staetzaken.

MY-

MYLORD ASHLEY met hem in alle voorkomende Gevallen begon te raedplegen. Hy wilde hem niet alleen by zich hebben op zyn Bibliotheek en in zyn Kabinet; maer bragt hem ook in 't Gezelſchap van den Hertog van BUCKINGHAM, van MYLORD *Halifax* en andere Heeren, die Geeſt en Belezenheit hadden, en behagen ſchepten in zyn Gezelſchap, zoo wel als MYLORD ASHLEY Want, ſchoon hy een ernſtigen opſlag van Wezen had en altyd tegen deze Heeren met Zedigheit en Eerbiedigheit ſprak, vermengde hy zyn Geſprek met honderden aengename Trekken en die vol Geeſt waren.

Afkeer van 't Spelen.

De Vryheit, welke hy met Heeren van dien Rang gebruikte, had iets byzonders, 't welk zeer wel met zyn karakter overeenkwam. Het gebeurde op zekeren dag, dat drie of vier dezer Heeren malkander beſcheiden hadden ten huize van MYLORD ASHLEY, meer om gezelſchap dan om over zaken te ſpreken. Na eenige Beleeftheden werden 'er Speelkaerten gebragt, zonder dat 'er byna eenig Geſprek was voorgevallen. De Heer LOCKE zag deze Heeren eenigen tyd ſpelen; waer

na

na hy, zyn Tafelboekje uit den zak gehaelt hebbende, iets met veel aendacht begon te schryven. Een der Heeren, die hier acht op geslagen had, vroeg hem; wat hy schreef. *Mylord*, sprak hy, *ik tracht zoo veel nut van uw gezelschap te trekken als my mooglyk is; want, na dat ik lang met ongedult verlangt hebbe naer de eere van in een Gezelschap der verstandigste en geestigste Mannen van onzen tyd te mogen wezen, en my eindelyk deze eere heeft mogen gebeuren; hebbe ik geoordeelt niet beter te kunnen doen, dan uw Gesprek op te schryven; en wezentlyk hebbe ik hier beknopt opgestelt wat 'er in een Uur of twee gesproken is.* Het was niet noodig dat de Heer LOCKE veel van deze Samenspraek oplas, deze doorluchtige Heeren begrepen 'er de belachlykheit van, en vermaekten zich met het over te polysten en te vermeerderen. Zy scheidden uit met spelen, en traden in een Gesprek, 't welk voor hun welvoegelyker was, en bragten aldus 't overige van den dag door.

Reize naer Vrankryk.

Toen de Graef en Gravin van NORTHUMBERLAND in den jare 1668, voorgenomen hadden naer *Vrankryk* te gaen

wen-

wenschten zy den Heere LOCKE, tot hun gezelschap te hebben. Hy bewilligde hier in en bleef in *Vrankryk* met Mevrouw de Gravinne, terwyl Myn Heer de Graef naer *Rome* ging. Deze Heer wert onder weg ziek; 't gene oorzaek was dat zyne Gemalinne eerder naer *Engelant* te rug keerde dan zy voornemens geweest was. De Heer LOCKE genoot ongetwyfelt veel Genoegen en Vermaek in deze Reize; naerdien deze hoog geborene Vrouw ongemeen wel opgevoed was, groote Verteering maekte, en men hem veel eer bewees, overal waer hy doortrok.

De Heer LOCKE huisvestte na zyne te rug komst, gelyk te voren, by MYLORD ASHLEY, die Kancellier van 's Lants Schatkist (*Exchequer*) was. Hy behielt nochtans altyd zyn plaets in 't Kollegie der *Kerke van Christus te Oxford*, daer hy nu en dan eenig Verblyf ging houden. Toen hy in 't Huis kwam van MYLORD ASHLEY, was de eenige Zoon van dezen Heer niet meer dan Vyftien of Zestien Jaren out en den Heere LOCKE wert het gene 'er noch aen zyne Opvoedinge ontbrak, aen bevolen, waer van hy zich

met veel zorgvuldigheit kweet. Naerdien in dezen jongen Heer eene vry zwakkelyke Gesteltenis bespeurt wert, was zyn Vader bedacht om hem vroeg te doen trouwen, uit vreeze dat door zyn dood het Geslacht mogt uitsterven. Hy was te jong en had te weinig Ondervinding om zelve eene Vrouw te kiezen. MYLORD ASHLEY had toen den tyd niet om deze keuze voor hem te doen, en wenschte dat de Heer LOCKE zich hier mede wilde belasten. Dit was echter geene zeer gemakkelyke zaek, want schoon MYLORD ASHLEY geen groot Goed voor zynen Zoon wilde zoeken, verlangde hy echter dat hy aen eene Juffer van goeden Huize zou huwen, van een zachten Inborst, van eene gezonde Gesteltenis en voor al wel opgevoed, en ook, zoo veel mooglyk was, vervreemt van de Zeden der Vrouwen van *London* en het Hof. De Heer LOCKE nam echter zulk eenen teederen Last aen, en kweet'er zich zeer gelukkig van; want uit dit Huwlyk zyn gesproten de tegenwoordige MYLORD SHAFTESBURY, met zes andere Kinderen, die alle welvarende zyn, hoewel de Gezontheit van wylen

den

den Grave van Schaftesbury niet zeer krachtig was en hy voor eenige Jaren geſtorven is. Gelyk de Heer Locke de zorge gehad had over de Opvoeding van dezen Heere, zoo wert hem ook die over zynen oudſten Zone opgedragen; dien 't my heeft mogen gebeuren hier in *Hollant* te zien, die blyken gaf dat hy door zulk eene voortreffelyke hant, als die van den Heere Locke, was opgekweekt, namelyk in zyn goed Oordeel, Doordringendheit van Geeſt, Belezenheit, Zachtzinnigheit van verpligtende Zeden, alleszins vervreemt van gemaektheit en gedwongene Plegtigheden, waer by hy eene levendige en gemakkelyke Manier van Uitdrukking bezat. Ook heeft deze Heer, by alle gelegenheden betuigt grootlyks erkentelyk aen hem te zyn, en hy ſpreekt noch tegenwoordig van hem met eene buitengemeene Achting.

In den Jare 1670, begon de Heer Locke te denken aen de eerſte Beginſelen van zyn Werk over het *menſchelyk Verſtant*, op aendrang namelyk van de Heeren Tyrrell, Thomas en andere Vrienden, die ſomtyds op zyn kamer

kwa-

kwamen om met malkander te ſpreken. Maer zyne Bezigheden en Reizen beletten hem om het te dier tyd, te kunnen volvoeren. Ik weet niet recht of het toen ter tyd geweeſt is, dat hy Lid wert van *het koninklyk Genootſchap te London.*

In het Jaer 1672, wert MYLORD ASHLEY niet alleen verheven tot Grave van SHAFTESBURY, maer ook tot Groot-Kanſelier van *Engelant*, en gaf aen den Heere LOCKE het Ampt van Sekretaris tot het *voorſtellen der kerkelyke Ampten*, 't welk hy behielt tot op het einde des jaers 1673, toen MYLORD SHAFTESBURY het Groot Zegel aen den Koning overgaf. De Heer LOCKE, aen wien deze groote Man zyne geheimſte zaken had medegedeelt, geraekte, zoo wel als hy, in ongunſt, en hulp hem vervolgens in verſcheidene Schriften, welke hy deed in 't licht brengen; om de *Engelſche Natie* aen te zetten om te waken tegen 't Gedrag der *Roomſchgezinden*, en zich aen te kanten tegen de Oogmerken dier Party.

Wort *Sekretaris* over de Voorſtelling der Kerkel. Ampten.

By deze Gelegenheit kan ik eene merkwaerdige Zaek, die 'er, in den Jare 1672, in het Parlement voorviel,

Onſchuld van den Kanſelier.

In de Aenslagen tegens *Nederlant.*

niet met stilzwygen voorbygaen. Het is bekent dat Koning KAREL II, toen met *Vrankryk* vereenigt, den Oorlog voerde tegen de *Vereenigde Nederlanden.* Maer dewyl 't Gelt, 't welk *Vrankryk* hem ten dien einde gaf, niet genoeg was, wilde hy de Proef nemen of hy zyn Parlement Gelt kon doen schieten. Ten dien einde wert 'er in den Raed des Konings een Ontwerp gemaekt van het gene de Kanselier, na de Aenspraek des Konings, zou zeggen, om het Parlement aen te zetten tot het goedkeuren van den Oorlog, die de Koning tegen de *Vereenigde Nederlanden* had verklaert. Het eerste Ontwerp kwam den Koning en zynen Raed te zwak voor, en men vont geraden om het te veranderen, in weêrwil van den Raed des Kanseliers, en 'er deze Woorden van KATO in te voegen; *delenda est Carthago*; of *Karthago moet verdelgt worden*; als of het *Engelants* belang geweest ware *Hollant* geheel uit te roeien. Na dat dit aldus besloten was, moest de Kanselier deze Redevoering uitspreken, gelyk zy was opgestelt. MYLORD SHAFTESBURY betuigde hier over zeer groot hartzeer aen den Heere LOCKE

en

en aen een ander zyner Vrienden, die dit sedert in een Geschrift betuigt heeft. Nochtans, dewyl de Kanselier als de Mont des Konings wert aengemerkt en niet als of hy uit zyn eigen Naem sprak, maer dikwils tegen zyne eigen Gevoelens spreken moet, was de Heer Grave van SHAFTESBURY genoodzaekt om ze van buiten te leeren, en schoon hy veel bekwaemheit en gemakkelykheit in 't spreken en eene groote vaerdigheit van Geest bezat, was hy zoo zeer bewogen, dat hy den Heere LOCKE achter zich liet staen, met de Redevoering in zyn hant, om zyn Geheugen te hulp te komen, indien hy mogt haperen. Dit maekte groot Gerucht in *Hollant*; en zy, die niet wisten wat het werk is van een Kanselier, en wat de Gevoelens waren van MYLORD SCHAFTESBURY, vatten zeer kwade Gedachten over hem op.

Verlaet de Party van 't Hof.

Deze Heer nochtans, die de Oogmerken van het Hof bemerkt en zelfs door middel van den Hertog van BUCKINGHAM ontdekt had, dat niet alleen de Hertog van YORK, maer ook de Koning zelve *Roomschgezind* was, schoon hy zich bedekt hielt onder den Schyn

van een *Vrygeest* te wezen en door zich onverschillig te veinzen over den Godsdienst, verliet de Party van het Hof, het welk vruchteloos alle Pogingen in 't werk stelde om hem te houden. Deze Heer, hoewel anderszins zeer gematigt, was onhandelbaer over den Roomschen Godsdienst, waer voor hy een onoverwinnelyken Afkeer had. Even eens was hy gestelt, ten aenzien van de willekeurige Magt en Dwingelandy. Dit weten allen, die eenigen Ommegang met hem gehad hebben, of die 'er anderen, welke hem gekent hebben, ooit over hoorden spreken.

Verkeert Bericht van W. TEMPLE.

De Ridder TEMPLE ondertusschen heeft in zyne *Gedenkschriften* nadeelig van hem gesproken en trachten in te boezemen, dat hy een der Oorzaken was van den Oorlog des Jaers 1672, tegens de *Vereenigde Nederlanden.* Maer men dient te weten dat hy weinig genegenheit voor MYLORD SHAFTESBURY bezat, om dat deze, die Kanselier van de Schatkist was, zich had aengekant tegens een Geschenk van Zilverwerk, dat de Heer TEMPLE van den Koning verzocht op zyne terug komst van zyn

Redenen van zyn Afkeer tegen den Kanselier.

Ge-

Gezantſchap, volgens een Gebruik, het welk de Kanſelier zeer nadeelig oordeelde voor de Geltmiddelen des Konings. Deze Reden is krachtig genoeg om zich niet te verlaten op den Heere TEMPLE ten opzigte van MYLORD SHAFTESBURY.

Om tot den Heere LOCKE weder te keeren, hy wert, in de Maent *Juny* des Jaers 1673, tot Sekretaris aengeſtelt in zekeren Laſt rakende den Koophandel; een Bediening, die hem Vyfhondert Ponden Sterlings in 't Jaer zou opbrengen; maer deze Laſt wert in de Maent *December* des Jaers 1674 verbroken.

De Heer LOCKE wort Sekretaris van den Koophandel.

In den volgenden Zomer van den Jare 1675, vont MYLORD SHAFTESBURY geraden den Heere LOCKE te doen reizen, die gedreigt wert met de Teering; en hy vertrok naer *Montpellier*, daer hy langen tyd bleef. Hier maekte hy kennis met den Heere Grave van PEMBROKE, die toen de Heer HERBERT naer zyn Geſlachtnaem geheeten wert, alzoo zyn outſte Broeder noch in 't Leven was. Hy behielt vervolgens altoos deze Vrientſchap, en ik heb hem met zeer veel achting hooren ſpreken

Reize naer Montpellier.

Vrientſchap met MYLORD PEMBROKE.

over dezen Heere, aen wien hy zyn Werk over 't *Menschelyk Verstant* opdroeg. Van *Montpellier* vertrok hy naer *Parys*, alwaer hy kennis maekte met den Heere JUSTELL, wiens Huis toen de Vergadering was van alle luiden van Letteren. Hy zag hier ook den Heere GUENELON, vermaerden Arts van *Amsterdam*, die hier veel Achting had door zyne Onderhandelingen met de Ontleedkundigen. Zynen Naem en Woonplaets te *Amsterdam* teekende hy op en zyne Vrientschap was hem eenige Jaren later van groot nut, gelyk wy vervolgens zullen zien. Hy maekte ook byzondere Vrientschap met den Heere TOINARD, die hem zyne *Overeenstemminge der Evangelisten* toevertrouwde; welke hy in zyn Leven nooit in het Licht wilde geven, en waer van hy niet meer dan Vyf of zes volkomene Afdrukken bezat. De Heer LOCKE maekte hier op vele Aenmerkingen, die men met zyne eigene Hant heeft geschreven gevonden tusschen de Regelen van zyn Exemplaer. Dit Boek is hem van geen geringe hulpe geweest, om de Wonderwerken en Onderwyzingen van JEZUS CHRISTUS en zyne Apostelen in eene Overeenstem-

Vertrekt naer *Parys*.

Krygt kennis aen den Hr. P. GUENELON:

Aen den Hr. TOINARD.

ſtemmende Orde te ſchikken, in zyne Verhandeling over de *Redelykheit van den Chriſtelyken Godsdienſt*. De Heer LOCKE had zich byzonderlyk toegelegt op het beoeffenen van het Nieuwe Teſtament, waer van wy in het Vervolg de Vruchten zullen ontdekken.

De Graef van SCHAFTESBURY, na dat hy zyne Geſchillen met het Hof weder had bygelegt; waerſchynlyk met oogmerk om zyn Vaderlant van zoo veel nut te zyn als hem mooglyk was, wert, in den jare 1679, aengeſtelt tot Voorzitter in den Raed, het welk hem verpligtte den Heere LOCKE weder te *London* te ontbieden. Hy keerde te rug; maer dewyl hy niet volkomen herſtelt was, en zich aengetaſt voelde van een Borſtkwael, kon hy niet lang te *London* blyven wonen, alzoo de Steenkolen, welke hier gebrant worden, hem zeer hinderlyk waren. Hy vont zich genoodzaekt om van tyd tot tyd eenige Weken op het Lant te gaen doorbrengen, om 'er een Lucht te ſcheppen, die door de Dampen der Steenkolen, waer van *London* geheel vervult is, niet bedorven was. Hy ging ook ſomtyds naer *Oxford*, daer hy zy-

De Kanſelier wort herſtelt.

De Hr. LOCKE te *London* ontboden.

is belemmert door een Borſtkwael.

ne Plaets, in het Kollegie der *Kerke van Christus* behouden had.

M. SHAFTESBURY vervalt weder in Ongenade.

Dewyl de Graef van SHAFTESBURY, gelyk ik gezegt hebbe, wederom in den Raed getreden was, eer tot Welwezen der *Engelsche Natie*, dan om de Oogmerken van het Hof te begunstigen, welke strekten om den *Roomschen Godsdienst* en de willekeurige Magt in *Engelant* in te voeren; brouwde men hem wel haest moeilykheden en de Koning zont hem naer den *Tower*. Hy wert echter, in weêrwil der Treken van het Hof vrygesproken en week in de Maent December des Jaers 1682 naer *Hollant*.

Vertrekt naer *Hollant*.

Dewyl de PRINS VAN ORANJE, die sedert Koning van *Engelant* geweest is, wist dat deze Heer niet schuldig was, dan om dat hy zich tegen de Oogmerken van het Hof had aengekant, wert hy in *Hollant* zeer wel ontfangen; en kocht het Burgerschap te *Amsterdam*, uit vreeze dat de Koning hem mogt doen opeisschen, van 't Gemeenebest, dat volgens eene Overeenkomst gehouden is alle Misdadigen van Staet over te leveren aen de Kroon van *Engelant*, ten zy zy in het Burgerschap van eenige Stad in *Hollant* ge-

getreden zyn; gelyk de Kroon van *Engelant* insgelyks ten aenzien der *Staten* verpligt is.

De Heer LOCKE rekende zich mede niet veilig in *Engelant*; want schoon men hem volgens de Wetten niets doen kon, men had hem echter voor eenigen tyd in de Gevangenis kunnen doen zetten, waer door zyn Gezontheit en Leven in Gevaer hadden kunnen gebragt worden. Hy volgde dan MYLORD SHAFTESBURY, die kort naderhant in *Hollant* overleed. Het is eene Eer voor die Provincie en voor de Stad *Amsterdam* in 't byzonder, dezen doorluchtigen Vluchteling te hebben ontfangen en beschermt, zonder opzigt op de averechtsche Gevoelens, die men wegens hem had willen inboezemen; uit hoofde der Redevoering, welke hy als Kanselier had uitgesproken in het Parlement van den Jare 1672. De Nazaten van dezen Heere bewaren 'er een Geheugen vol van erkentenis over, gelyk de Heer Grave van SHAFTESBURY, zyn Kleinzoon, meer dan eens betuigt heeft.

De Hr. LOCKE volgt hem.

Doot van M. SHAFTESBURY.

Toen de Heer LOCKE, op het einde des Jaers 1683, te *Amsterdam* was,

Verkeering van den Hr. LOCKE te *Amsterdam.*

Dr EGBERT VEEN.

vernieuwde hy met den Heere PIETER GUENELON de Gemeenzaemheit, welke hy met hem te *Parys* gemaekt had, en geraekte hier insgelyks in kennis by den Heere EGBERT VEEN, zynen Schoonvader, Deken van het Kollegie der Geneeskunde van die Stad, en een der bekwaemſte en gelukkigſte Artſen, die zy tot dien tyd gehad heeft. In de Maent January des Jaers 1684, wanneer de Heer GUENELON ten zynen huize de Ontleding deed van een Leeuwin, die door de Koude, welke hier in dit Jaer zeer fel gevoelt wert, geſtorven was, bevont zich de Heer LOCKE onder het Gezelſchap en maekte kennis met andere Artſen. Hy zag hier ook den Heere PHILIPPUS VAN LIMBORCH, Hoogleeraer der Godgeleertheit onder de *Remonſtranten*, met wien hy eene Vrientſchap aenging, die tot zynen Doot geduurt heeft, en welke hy zorgvuldig heeft blyven onderhouden, van dien tyd af aen en toen hy in *Engelant* wedergekeert was. De Heer JEAN LE CLERC, Hoogleeraer in de Filozofie onder de gemelde Broederſchap kreeg ook eenigen tyd naderhant kennis aen hem en rekende het

Prof. PHIL. VAN LIMBORCH.

zich

zich eene eere menige Uuren zeer nuttig en aengenaem met hem doorgebragt te hebben, gedurende zyn Verblyf te *Amsterdam*; welke Gemeenzaemheit aengroeide zoo ras de Heer LOCKE zich aen hem openbaerde over zyne Gevoelens in de Filozofie, waer over zy langdurige Gesprekken hielden. Dewyl hy zich in *Hollant* gezonder bevont dan hy in *Engelant* of te *Montpellier* geweest was, arbeidde hy hier aen zyn Werk over het *Menschelyk Verstant*; voltrok het en gaf 'er eenige Hooftstukken van te lezen aen den Heere LE CLERC uit het Hantschrift.

Wort in *Engelant* beschuldigt.

Hy was noch geen Jaer uit *Engelant* geweest, toen hy aen 't Hof beschuldigt wert eenige kleine Boekjes tegen de Regeering geschreven te hebben, die men zeide uit *Hollant* gekomen te wezen; maer die men naderhant erkende door anderen te zyn opgestelt. Dit was, gelyk men zegt, alleen de reden waerom de Koning bevel zont aen den Heere FELL, toen Bisschop van *Oxford* en Deken der *Kerke van Christus* om den Heere LOCKE de plaets, welke hy in dit Kollegie had, te ontnemen. Deze Bisschop, een geleert en deugtzaem

Uit het Kollegie te *Oxford* gezet.

zaem Man, en die altyd veel achting voor den Heere LOCKE bezeten had, ontfing, gelyk men naderhant vernomen heeft, dit Bevel met veel hartzeer. Hy liet terstont den Heere TYRRELL, den vrient van den Heere LOCKE ontbieden om 'er met hem over te spreken, en wert zoo krachtig overtuigt wegens de onschult van den Heere LOCKE, dat hy in plaets van het Bevel uit te voeren, aen hem den 8 *November* schreef om zich den 1 *January* des volgenden Jaers in persoon te komen verantwoorden. Tevens schreef hy aen MYLORD, Grave van SUNDERLAND, toen Sekretaris van Staet, met deze woorden, welke dienen kunnen om het karakter van den Heere LOCKE beter te doen kennen: *Dewyl de Heer* LOCKE *een Man was*, zegt hy *op wien wyle* de Graef van SHAFTESBURY *veel vertrouwen stelde, en verdacht gehouden wert van niet wel gezind te zyn voor de Regeeringe, hebbe ik gedurende vele Jaren 't oog op hem gehouden; maer hy is altyd zoo krachtig op zyne hoede geweest dat ik na veelvuldig naeuwkeurig Onderzoek, met gerustheit verzekeren durve, dat 'er niemant, hoe gemeenzaem hy met hem we-*

Gunstig Getuigenis van Bisschop FELL.

wezen moge, in het Kollegie is, die hem immer iets ten nadeele der Regeeringe, of over iets, dat dezelve betrof, heeft hooren spreken. Hoewel men hem dikwils, met opzet, in openbare en byzondere Gesprekken gebragt heeft op het onderwerp van den Grave van SHAFTESBURY, *door kwalyk van hem, zynen Aenhang en Oogmerken te spreken, heeft men hem nooit kunnen bewegen om door zyne Redeneeringen, of zelfs door zyn Gezigt te betuigen dat hy 'er eenigszins belang in stelde, zoo dat wy gelooven, dat 'er geen mensch op de Werelt kan gevonden worden, die zyne Tong en Hartstogten meer meester is.*

Zyne Voorzigtigheit.

Dit is des te vreemder, naerdien de Heer LOCKE uit den aert wat schielyk was; maer dewyl hy bemerkte dat men hem lagen leide, was het by hem eene onverbreekbare Wet geworden te zwygen. Hy kon gemakkelyk voorzien, dat hy door zyne gedachten te zeggen tegen zulken, die hem in dergelyke Redeneeringen poogden in te wikkelen geen dienst kon doen aen zynen Weldoener, en zich zelven moeilykheden op den hals zou halen.

Het blykt dat het Schryven van den Bisschop van *Oxford* alleen strekte om hem

hem dienst te doen; maer na dat 'er een tweede Brief des Konings gekomen was, vont hy zich gedwongen om den Heere LOCKE de plaets te ontnemen in het Kollegie der *Kerke van Christus*, te *Oxford*.

Vertrouwen op zyn Onschult.

Na den Doot van Koning *Karel* II, die den 16 *February* des Jaers 1685 voorviel, ondernam de Heer PENN, dien de Heer LOCKE op de Hooge Schole gekent had, en met veel edelmoedigheit zyn Achting, welke hy by Koning JAKOBUS had, te werk stelde, Vergiffenis voor hem te verwerven, en zou ze wezentlyk verworven hebben; indien de Heer LOCKE niet geantwoort had, dat hy geene Vergiffenis behoefde, dewyl hy geene Misdaed altoos had bedreven.

Wort in *Hollant* opgeëischt.

In de Lente des Jaers 1685, was de Hertog van MONMOUTH in *Hollant* met verscheiden *Engelschen*, die misnoegt waren over de Regeering, en maekte zich gereed tot de Onderneming, die hem zoo kwalyk gelukte. De Koning van *Engelant*, hier van verwittigt, deed door den Heere SHELTON, zynen Afgezondenen in den *Hage*, den 17 Mei, van de Staten Vierentachtig Personen op-

opeisschen, onder welken zich de Heer LOCKE bevont, dien men den Titel gaf: *voormaels Sekretaris van* MYLORD SCHAFTESBURY, hoewel hy nooit deze Bedieninge bekleed, noch dezen Titel in het Huis van dezen Heere gehad had, waer in hy niet anders dan als Vrient gerekent wert. Hy was de laeste van allen, die op de Lyst genoemt stonden; en men zeide toen dat zyn Naem op de *Engelsche* Lyst niet gevonden wert; maer dat de *Engelsche Consul*, die zich toen hier bevont, hem hier had doen byzetten. Ten minsten geloove ik, dat men verzekeren mag, dat de Heer LOCKE geene Gemeenschap had met den Hertog van MONMOUTH, voor wien hy geene achting genoeg had, om 'er zich eenig goeds van te belooven. Hy was daer en boven geenszins een Wargeest, en eer vreesachtig dan kloekmoedig.

Hy was, op het einde des Jaers 1684, te *Utrecht* geweest en in de Lente te *Amsterdam* te rug gekomen met oogmerk om naer *Utrecht* te keeren; gelyk hy wezentlyk deed, om dat hy geene vreeze had, van beschuldigt te konnen worden als of hy de hant had in

de

de Onderneming van den Hertog van MONMOUTH. Hy had voor henen eenige Genegenheit betuigt om by den Heere GUENELON te huisveſten, die zich verſchoont had van hem ten zynen Huize te ontfangen, om dat het in die Stad weinig 't Gebruik is van Vreemdelingen in zyn eigen Huis te herbergen; hoewel hy hem anderszins met een zeer goed oog beſchouwde en met zeer veel Minnelykheit zyn Bezoek ontfing. Maer zoo ras de Heer GUENELON hem in gevaer merkte te wezen, begreep hy, dat het tyd was om hem dienſt te doen, gelyk hy waerlyk met veel edelmoedigheit deed. Hy ſprak 'er over met den Heere VEEN, en bewoog dezen om hem tot zynent in te nemen. Ten dien einde ſchreef hy hem op *Utrecht* en de Heer VAN LIMBORCH deed dit insgelyks, uit Naem van den Heere VEEN. De Heer LOCKE begaf zich dan naer *Amſterdam* en woonde Twee of drie Maenden in 't heimelyk by den Heere VEEN Ondertusſchen nam de Heer VAN LIMBORCH de zorge op zich om hem de Brieven, die aen hem geſchreven werden, ter hant te ſtellen, en bewaerde zelfs het Teſ-

Woont heimelyk by Dr. E. VEEN.

Testament van den Heere LOCKE, die hem belaste, ingevalle hy overleed, om het aen iemant zyner Namaegschap te zenden, dien hy hem noemde. Men droeg ondertusschen zorge om by eenen der Voornaemsten van de Regeering dier Stad raed te vragen of hy hier in veiligheit kon blyven; en deze Heer antwoordde dat men hem niet kon beschermen, indien de Koning van *Engelant* hem deed opeisschen, maer dat men hem ten minsten niet zou leveren, en niet in gebreke blyven van zynen Huiswaert te waerschouwen.

Vertrekt naer *Kleef* voor korten tyd.

Dit stelde eenigermate zyn hart gerust en hy bleef by den Heere VEEN, tot de Maent van *September*, zonder uit te gaen, dan by nacht, uit vreeze van bekent te worden. Ondertusschen ried hem iemant van liever naer *Kleef* te gaen, gelyk hy deed; maer hy kwam te rug ontrent het begin van *November*, en huisvestte andermael by den Heere VEEN. Aen zyn Huis schreef hy den Latynschen Brief over de *Verdraegsaemheit*, die vervolgens ter *Goude* gedrukt is in den jare 1689. Hy voert tot Titel; *Epistola de Tolerantia, ad Clarissimum Virum* T. A. R. P. T. O.

Brief over de *Verdraegsaemheit*.

L. A. *Scripta à* P. A. P O. J. L. A. De eerste Letteren beteekenen, *Theologiæ apud Remonstrantes Professorem, tyrannidis osorem*, LIMBURGIUM, *Amstelodamensem*; en de tweede, *pacis amico, persecutionis osore*, JOANNE LOCKIO, *Anglo*. Het geheel, te samen genomen, wil zeggen: *Brief over de Verdraegzaemheit aen den zeer vermaerden* LIMBURG, *Amsterdammer, Professor onder de Remonstranten, den hater der dwinglandy, door* JOANNES LOCKE, *Engelschman, den hater der Vervolging*. Dit Werkje wert in het *Engelsch* vertaelt; en tweemael in den Jare 1690, te *London* gedrukt. Ook is het in het *Nederduitsch* vertaelt, en eerst, gelyk ik meene, ter *Goude* gedrukt in Twaelven en naderhant in Achten, by *Jakob ter Beek* en *Isaak Tirion* te *Amsterdam* in den Jare 1734. De Heer LOCKE las te dier tyd eenige Boeken van EPISCOPIUS en vont ze uitmuntende; want tot dien tyd toe, kende hy de *Remonstranten* niet dan van hooren zeggen, en door eenigen ommegang, dien hy hier met hen gehad hadde. Hy was verwondert hunne Gevoelens veel nader overeenkomstig met de zynen te vinden dan hy gedacht hadde, en maekte

Zyne Gedachten over de *Remonstranten*.

te vervolgens een voortreffelyk Gebruik van de Kenniſſe, welke hy uit hunne Schriften kon halen.

Gaet huisveſten by Dr. GUENELON.

Ten einde van 't Jaer ging de Heer LOCKE huisveſten by den Heere GUENELON, daer hy ook in het volgende Jaer bleef.

Verſchynt weêr in 't openbaar.

In den jare 1686, begon hy weêr voor den dag te komen, dewyl men wel onderricht was, dat hy geen deel had in de Onderneming van den Hertog van MONMOUTH. Hy gaf aen den Heere LE CLERC eenige kleine Werkjes, en Uittrekſels, die deze in zyne *Bibliotheque Univerſelle* plaetſte (1).

Ontwerp van een Gezelſchap.

In den Jare 1687 verlangde hy een Gezelſchap op te rechten met de Heeren LIMBORCH, de CLERC en eenige andere goede Vrienden, om wekelyks by beurten by malkander te komen, en hier het eene of 't andere ſtuk van Geleertheit voor te ſtellen, om in de volgende Byeenkomſt te verhandelen. Maer dit Gezelſchap wert door zyn afwezen afgebroken, dewyl hy naer *Rot-*

(1) *Nouvelle Methode de dreſſer des Recueils & Extraits du Livre du Mr.* BOILE *ſur les Remede ſpecifiques.* Het Eerſte is vertaelt en in den Jare 1739 gedrukt te Amſterdam by *Kornelis de Wit.*

Huisvest te *Rotterdam* by den Heer FURLY.

Rotterdam ging, daer hy by den Heere FURLY huisveſtte. Hy keerde wel weder naer *Amſterdam*, maer bleef 'er niet lang.

Kort Begrip van zyn Werk over 't *Menſchelyk Verſtant.*

Ontrent dien tyd ſchreef hy zelve een kort Begrip in het *Engelſch* van zyn Boek over 't *Menſchelyk Verſtant*, dat noch niet gedrukt was. De Heer LE CLERC vertaelde het in 't *Franſch* en plaetſte het in zyne *Bibliotheque Univerſelle.* Dit kort Begrip behaegde aen velen en deed hen naer het geheele Werk verlangen. Men vont 'er, wien de Naem van den Heere LOCKE noch niet bekent was, die het als het Ontwerp van den Heer LE CLERC aenmerkten, 't welk hy aen een *Engelſchman* toeſchreef om 'er het Oordeel van 't Gemeen door te vernemen; maer zy geraekten ras uit hun Misverſtant.

Keert naer *Engelant.*

Eindelyk baende hem de gelukkige Staetsverwiſſeling, die in *Engelant* op het einde des Jaers 1688 en in 't begin des Jaers 1689, door den Heldenmoed en het wys Beleid van den Prinſe van ORANJE voorviel, den weg om in zyn Vaderlant weder te keeren en hy vertrok derwaerts in *February* 1689, met de Vloot, waermede de Prinſes

van

van ORANJE overſtak. Hy reisde naer *London* om hier te verwerven dat hy in zyn Recht van het Kollegie der *Kerke* van *Chriſtus* te *Oxford* mogt herſtelt worden; niet eigenlyk met oogmerk om hier weer te keeren, maer alleen op dat hier door blyken mogt, dat men hem verongelykt had. Ook zou men het hebben toegeſtaen; maer ziende dat men in dit Genootſchap niet beſluiten kon om den genen af te zetten, die in zyn plaets geſtelt was, en dat men hem als boven 't Getal wilde aenmerken en behouden, zag hy hier van af.

Ziet af van 't Kollegie te *Oxford*.

Dewyl hy gezien en geacht was by vele Heeren, die na de Staetsverwiſſeling veel ingang hadden, zou het hem gemakkelyk gevallen hebben een aenzienlyk Ampt te krygen; maer hy genoegde zich een der *Kommiſſariſſen over de Appellen* te worden, een Ampt, dat jaerlyks Twee hondert Ponden opbrengt, en het welk hem geleek, om dat 'er niet veel aen waer te nemen viel. Het ſtaet ter begevinge van de Heeren van de Theſaurie, en de LORD MORDANT, die onder hun getal was, en ſedert Grave van MONMOUTH

Wort *Kommiſſaris der Appellen*.

en vervolgens van PETERBOROUGH geweest is, verzocht het voor hem, waer in de andere Heeren bewilligden. Ontrent denzelfden tyd wert den Heere LOCKE eene Karakter van Staet aen geboden en het stont ter zyner keuze, om als 's Konings Afgezondenen te gaen by den KEIZER, by den keurvorst van BRANDENBURG, of aen eenig ander Hof, daer hy dacht te kunnen verblyven in eene Lucht, die bekwamer wezen mogt voor zyne Gezontheit; maer hy weigerde eene Bediening van deze Natuur, in vreeze, dat, indien de Lucht ter plaetse, werwaerts hy zich henen begeven had, hem nadeelig wezen mogt, de Dienst des Konings hier door mogt lyden of zyn Leven in gevaer geraken, ten ware hy spoedig te rug keerde.

Weigert naer *Duitschlant* als Afgezondenen te gaen.

Uit vreeze voor zyn Gezontheit.

Ondertusschen versleet hy zynen tyd niet onnut, alzoo hy in den Jare 1690, door een Tweeden Brief over de *Verdraegzaemheit* (1) antwoordde op zeker Ge-

Tweede Brief over de *Verdraegzaemheit*.

(1) Deze Tweede Brief is in het *Nederduitsch* overgezet en gedrukt te *Harlingen* by Folkert Van der Plaets, in den Jare 1743.

Geschrift, waermede een Godgeleerde zynen eersten Brief had aengetast. Hy stelde zynen Naem voor dezen Tweeden Brief niet; om zich in geen krakeel in te wikkelen, 't welk zyn Persoon betrof; 't gene hem zou hebben kunnen benadeelen, zonder aen de Bevordering der Waerheit eenig nut te doen. In dit zelfde Jaer kwam zyn Werk over het *Menschelyk Verstant* voor de eerste mael in het *Engelsch* in het Licht, en is meermalen uitgegeven. In den jare 1700 wert het in het *Fransch* vertaelt, en men is voor Tien of Twaelf Jaren van zins geweest om het in 't *Nederduitsch* uit te geven; maer dit heeft noch geen gevolg gehad. De Heer COSTE, die toen met den Schryver in een zelfde Huis woonde, vertaelde het in 't *Fransch* met veel zorgvuldigheit, getrouwheit en netheit, onder zyne oogen, en deze Overzetting wort zeer hoog geschat. Zy maekte de Gevoelens van den Heere LOCKE in andere Landen bekent, daer het *Engelsch* toen noch zoo gemeenzaem niet was. De Schryver zelve verbeterde hier in verscheiden Plaetsen van het oorspronkelyke, en hy heeft ook in de

Zyn Werk over 't *Menschelyk Verstant.*

Wort in het *Fransch* vertaelt.

Vierde *Engelsche* Uitgave verscheidene Dingen verandert en erkende, ontrent sommige, andere Gevoelens gekregen te hebben; waer uit men zyne Oprechtheit en Liefde voor de Waerheit kan ontdekken.

Derde Brief over de *Verdraegzaemheit.*

Wy melden niet van eenige andere Werkjes van den Heere LOCKE, waer onder ook een derde Brief over de *Verdraegzaemheit* was; en sommige Gedachten hadden hem in geschil gebragt, met Dr. STELLINGFLEET, Bisschop van *Worcester*; doch dewyl wy alle de Schriften van den Heere LOCKE niet in het *Nederduitsch* hebben, achten wy het onnoodig de Nieuwsgierigheit tot dezelven op te wekken; echter kunnen wy vooral niet nalaten te zeggen, dat hy in den Jare 1693, zyne *Bedenkingen over de Opvoeding der Kinderen* uitgaf.

Bedenkingen over de Opvoeding der Kinderen.

Twee volgende Uitgaven, in de Jaren 1694 en 1698 zag men vervolgens hier van met Vermeerderingen door den Schryver en naderhant is het zoo dikwils herdrukt, dat de tegenwoordige nieuwe Overzetting in het *Nederduitsch* naer den Elfden Druk vertaelt is. De voorheen gemelde Heer COSTE heeft het ook in het *Fransch* overgezet. Hier

in

in ziet de Heer LOCKE wel voornamelyk op de Gebreken, die in *Engelant* ten aenzien der Opvoedinge plaets hebben; maer zekerlyk is het van algemeene nut voor alle Lantaerden.

Wort gemeenzaem met den Ridder MASHAM.

Door verscheiden malen den Ridder MASHAM bezocht te hebben, die te *Oates* woonde, een Plaets ontrent twintig Mylen van *London* gelegen, had hy de Lucht hier zoo goed gevonden, dat hy oordeelde nergens beter voor zyne Gezontheit te kunnen wonen. Op zyn Voorstel, wert hy 'er met zeer veel genoegen ontfangen, en met alle Vryheit om hier te leven, als in zyn eigen Huis.

Gaet by hem wonen.

Hier sleet hy het overige van zyn Leven in het aengenaem gezelschap van den Heere MASHAM en zyn Huisgezin en ging hier, tot zynen Doot toe, zoo weinig van daen als 't mogelyk was, naerdien de Lucht te *London* hem hoe langer hoe ondraeglyker wert. Hy kwam in die Stad niet dan des Zomers en alleen voor drie of vier Maenden, en wanneer hy niet wel te pas te rug keerde, wert hy door de Lucht van 't Lant terstont herstelt.

Het is te verwonderen dat de Heer

Werkzaemheit van den Hr. LOCKE.

LOCKE, reets zoo ver in jaren gevordert, zoo veel werk kan afdoen; te meer dewyl hem zyne Borstkwael zoo krachtig hinderde; doch allermeest begon hy door dit Ongemak gedrukt te worden in den Jare 1697, na dat hy verpligt was in eene felle Koude naer *London* te reizen, naerdien de Koning hem verlangde te spreken. Het hinderde hem zoo zeer, dat hy in geen drie Nachten kon slapen, en sedert is hy nooit zoo gezont geweest dan te voren.

Oeffening over de *H. Schrift.*

Eenige Jaren voor zyn Doot begon hy zich geheel en al toe te leggen op het beoeffenen der Heilige Schrift en vont hier in zoo veel genoegen, dat hy zyn leetwezen betuigde van dit niet eerder gedaen te hebben. Men heeft van deze Letteroeffening de Vruchten gezien in zyne Verhandeling over de *Redelykheit des Christendoms*; het welk mede in het *Nederduitsch* vertaelt is. Ook zyn hier uit voortgekomen een *Uitbreiding* over den Brief aen de GALATIERS, de Brieven aen de ROMEINEN, KORINTHIERS en EFEZIERS; waer van die aen de ROMEINEN alleen in onze Tale is overgezet; gelyk mede

zy-

zyne *Proeve om Paulus Brieven* gemakkelyk te verſtaen (1).

Deze Letteroeffening over de Heilige Schrift had in hem eene zeer levendige en oprechte Godsvrucht te weeg gebragt; hoewel zeer vervreemt van eenige Gemaektheit. Door de Zwakheit zyns Lichaems, waer in hy meer dan een Jaer voor zyn Doot verviel, was hy niet in ſtaet om te Kerk te kunnen gaen; waerom hy goed vont het H. Avontmael in zyn Huis te onderhouden, gelyk men in *Engelant* wel gewoon is te doen; in welk geval de Zieke de Bediening ontfangt met eenige andere goede Vrienden. Toen de Dienaer de Plegtigheit verricht had, betuigde hy; *de Gevoelens van eene volkomene Liefde voor alle Menſchen te bezitten, en eene oprechte Eenigheit met de Kerke van* JEZUS CHRISTUS, *met welken Naem zy mogt onderſcheiden worden.* Hy bezat te veel Verſtant, om het H. Avontmael aen te merken, als een Vlag van Scheuring en Verdeeltheit, gelyk velen doen, die door misbegrip en

Godsvrucht.

Rekkelykheit.

(1) Al dit vertaelde is gedrukt te Amſterdam by *Kornelis de Wit*.

en om dat zy kwalyk onderwezen zyn; wanneer zy in hunne Kerk Avontmael houden alle andere Maetschappyen van Christenen veroordeelen. Hy was gansch en al van Verwondering getroffen over Gods Wysheit in de manier, waer op hy de Menschen heeft willen Zalig maken, en wanneer hy hier over sprak, kon hy zich niet weêrhouden uit te roepen: *o Diepte des Rykdoms, beide der Wysheit en der Kennisse Gods.* Hy was by zich zelven verzekert, dat men door de Heilige Schrift zonder Vooroordeel te lezen, hier van overtuigt zou zyn en hier toe vermaende hy dikwils die genen, met welken hy sprak.

De Heer LOCKE verzwakt.

Omstandigheden voor zyn Uiteinde.

Eenige Weken voor zyn Doot kon hy niet meer gaen en men bragt hem in een Leuningstoel door 't Huis; maer MEVROUW MASHAM, die hem den 27 *Oktober* des Jaers 1704, Ouden Styl, wilde gaen bezoeken vont hem niet, gelyk zy gewoon was, op zyn studeerkamer, maer te bed. Naerdien zy hier over eenige Verwondering betoonde, zeide hy dat hy besloten had te blyven leggen, om dat hy des daegs te voren opgestaen wezende zich te veel vermoeit had en dit niet kon weêrstaen,

ſtaen, en ook niet wiſt of hy ooit weêr zou opſtaen. Hy kon dien dag niet eten en des Namiddags ſtelde hem 't Gezelſchap, dat hy by zich in zyn Kamer had, voor, om hem iets voor te lezen, maer hy weigerde dit. Nochtans vroeg hy aen iemant, die eenige Papieren in zyne Kamer gebragt had, wat deze behelsden, en men las ze hem voor; waer na hy zeide, dat *het gene hy hier te doen had, haeſt verricht zou zyn, en dat hy 'er God over dankte.* Hier op naderde men by zyn Bed, toen hy 'er byvoegde, dat hy verzocht *aen hem te willen gedenken in het Avont-Gebed.* Waer op hem geantwoort wert, dat indien het hem welgeviel, het ganſche Huisgezin in zyne Kamer zou komen bidden, en hier in ſtemde hy toe. Men vroeg hem of hy geloofde haeſt te zullen ſterven, en hy antwoordde dat zulks mogelyk dien nacht zou gebeuren, maer dat het geen drie of vier dagen kon duuren. Hy lag toen in een klam Zweet; maer dit ging kort naderhant over. Hy nam een weinig *Bronswyker* Mom en dronk op de Gezontheit van 't Gezelſchap zeggende; *ik wenſche u allen veel Zegen, wanneer ik*

weg

weg zal wezen. Na dat allen, die zich in de Kamer bevonden, vertrokken waren, behalven MEVROUW MASHAM, die by zyn Bed bleef zitten, vermaende hy haer, *deze Werelt enkel aen te merken als een ſtaet van Voorbereiding voor een beter*; waer by hy noch voegde, *dat hy lang genoeg geleeft hadde en God dankte van zyn Leven gelukkig doorgebragt te hebben, maer dat dit Leven hem niet anders dan rechte Iedelheit voorkwam.* Des Avonts na den Eten kwam het Huisgezin in zyn kamer om hier te bidden en tuſſchen Elf en Twaelf Uuren ſcheen hy iets beter. MEVROUW MASHAM gaf te kennen dat zy by hem wilde blyven waken, maer hy wilde dit niet toeſtaen, en zeide dat hy mogelyk wel wat ſlapen zou, maer indien 'er eenige Verandering voorviel, dat hy haer zoude doen roepen. Hy ſliep niet; maer hy beſloot te beproeven om 's anderen daegs op te ſtaen, gelyk hy deed. Hy wert op zyn ſtudeerkamer gebragt en men zette hem op een gemakkelyken Stoel, waer op hy vry lang en by verſcheiden tuſſchenpoozen ſliep. Dewyl hy wat beter ſcheen, wilde hy dat men hem zou aen-

aenkleeden, gelyk hy gewoon was, en eischte een Teug klein Bier, 't welk hy zelden gewoon was te gebruiken, waer na hy MEVROUW MASHAM, die stil by zich zelve in de Psalmen zat te lezen, terwyl hy gekleed wert, verzocht overluid te lezen, gelyk zy deed en hy scheen zeer aendachtig, tot dat hy door het naderen van den Doot in zyn Aendacht belet wert. Toen verzocht hy MEVROUW met lezen op te houden, en weinige Minuten hier na gaf hy den Geest, op den 28 *Oktober* Ouden styl des Jaers 1704, ontrent ten Drie Uuren in den Namiddag, in het Drie en zeventigste Jaer zyns Ouderdoms.

Geoeffentheit in de Filozofie en Godsdienst.

Aldus storf een der voortreffelykste Filozofen van onzen tyd, die na dat hy byna in alle de Deelen der Filozofie was ingedrongen en derzelver geheimste Verborgenheden, met eene zeldzame Schranderheit en Naeuwkeurigheit had ontzwachtelt, zeer gelukkig zynen Geest en Gedachten wendde op den *Christelyken Godsdienst*; dien hy in deszelfs Grontbeginsel onderzocht, met die zelfde Vryheit gelyk hy andere Wetenschappen gedaen had, en welken hy zoo redelyk en uitmuntende

de vont, dat hy 'er de overige dagen van zyn Leven aen opofferde, en aen anderen de hooge achting, die hy 'er voor had opgevat, poogde in te boezemen. Dit ging geenszins gepaert met eenige Droefgeestigheit of met eenig Bygeloof; gelyk somtyts gebeurt aen luiden, die zich enkel uit Verdriet en door nare Gedachten aen de Godsdienstigheit hebben overgegeven. Het zelfde Licht van Kennisse, dat hem gebragt had tot het beoeffenen der Filozofie, bracht hem tot dat van het Nieuwe Testament en ontfonkte in zyn Hart een gansch redelyke Godsvrucht, en dien grooten Schepper waerdig, die ons de Reden alleen gegeven heeft, om nut te doen met de Openbaringe; en wiens geopenbaerde Wil onderstelt, dat wy ons gebruik maken van al het Oordeel, dat hy ons gegeven heeft, om die Openbaring te erkennen, ons over te verwonderen en die te volgen.

Het is onnoodig hier uit te weiden in den Lof, die den Heere LOCKE wegens zyn Verstant toekwam of te zeggen hoe uitgebreid, hoe doordringend hoe naeuwkeurig het zelve geweest is;

zy-

zyne Werken, die men in verſcheidene Talen kan lezen, geven 'er een Bewys van en ſtrekken hier tot een eeuwig Gedenkteeken. Ik zal hier alleen noch eene Afbeelding, die zeker voortreffelyk Perſonaedje aen den Heere LE CLERC van dezen uitmuntenden Man gegeven heeft, byvoegen, welke dit Getuigenis ten grooten deele kon beveſtigen, naerdien hy hem van naby gekent had.

„ Hy was een diepdenkend Filo-
„ zoof en een Man tot de grootſte din-
„ gen bekwaem. Hy bezat in de be-
„ ſchavende Letteren groote Kundig-
„ heden, en manieren die vol van be-
„ leeftheit en zeer aenlokkende waren.
„ Hy had kennis, genoegſaem van al-
„ les, wat van nuttigheit wezen kan
„ voor 't menſchelyk Geſlacht, en ver-
„ ſtont in den gront dat gene, wat hy
„ ooit beoeffent had; maer hy was hoo-
„ ger dan alle deze Kundigheden, door
„ dien hy over alle deze Gaven geen
„ grooter Gedachten van zich zelven
„ ſcheen te hebben. Geen Menſch
„ toonde minder Meeſterachtigheit,
„ noch worp zich zeldſamer als Leer-
„ aer op dan hy, en hy ſtoorde zich

„ niet in 't allerminſt, indien men zyne
„ Gevoelens niet omhelsde. Men vint
„ ondertuſſchen zekere ſoort van Hair-
„ klovers, die na dat zy dikwils we-
„ derlegt zyn, gedurig weêr op nieuws
„ aenvallen, en evenwel nooit iets an-
„ ders dan 't zelfde zeggen. Zulke lui-
„ den kon hy niet verdragen en ſprak
„ 'er ſomtyds eenigszins driftig over;
„ maer hy was de allereerſte gereed
„ om dergelyke geringe Vervoeringen
„ te erkennen.

„ In de geringſte Zaken, die dit Le-
„ ven betreffen, zoo wel als in de Ge-
„ voelens, die in beſpiegeling beſtaen,
„ was hy altoos gereed om op het zeg-
„ gen van wien het ook wezen mogt,
„ aen de Reden plaets te geven. Hy
„ was aen de Waerheit getrouw, en 'er,
„ zoo men wil, aen verſlaeft, hy ver-
„ liet ze nooit, om geen Menſch en hy
„ beminde ze om haer zelfs wil.

„ Hy ſchikte zich naer 't Begrip der
„ middelmatigſte Verſtanden, en wan-
„ neer hy met hen in Verſchil was,
„ verzwakte hy de kracht hunner Be-
„ wyzen niet, die tegen hem werden
„ ingebragt, al waren zy zelfs, door
„ hen, die ze gebruikten, niet wel
„ uit-

„ uitgedrukt. Hy ging gaerne met al-
„ lerhande menſchen om, en trachtte
„ met hunne Kundigheden voordeel te
„ doen, 't gene niet alleen ontſtont uit
„ zyne goede Opvoeding, maer uit de
„ gedachten, welke hy bezat, dat 'er
„ geen menſch is, of men kan 'er iets
„ van leeren. Ook had hy zoo veele
„ Zaken, die de Konſten en Koophan-
„ del betroffen, geleert, dat hy 'er
„ zich enkel op ſcheen toegelegt te
„ hebben; en hierom zulken, wier
„ werk het eigenlyk was, dikwils
„ met vermaek by hem raedpleegden,
„ en hun nut deden met zyne Ken-
„ nis.

„ Onder alles, waer mede hy minſt
„ over weg kon, waren de kwade ma-
„ nieren, waer voor hy een afkeer
„ had; als hy zag dat zy niet ontſton-
„ den uit weinige Ondervinding van
„ de Werelt, maer uit Verwaentheit,
„ Trotsheit, een kwaden Inborſt, on-
„ beſchofte Domheit, en andere der-
„ gelyke Gebreken. Anderszins was
„ hy zeer verre van eenig Menſch te
„ verachten, die in 't uiterlyke een
„ onaengenaem voorkomen had. Hy
„ merkte de Beleeftheit, niet alleen

 als

„ als iets bevalligs aen en bekwaem
„ om de Harten te winnen, maer als
„ een Chriſtelyke Pligt, daer men ſter-
„ ker op aen behoorde te dringen dan
„ men gemeenlyk doet. In dezen op-
„ zigte prees hy zeer zekere Verhan-
„ deling, in 't Franſch *Traité ſur les*
„ *moyens de conſerver la paix avec les hom-*
„ *mes*, *par* MRS. DE PORT ROYAL,
„ over de *Middelen om met de Menſchen*
„ *den Vrede te bewaren*, en hy keurde de
„ Predikaetſien zeer goed, welke hy
„ den Heere WICHKOT over dit On-
„ derwerp had hooren doen en die na-
„ derhant in 't *Engelſch* gedrukt zyn.

„ Zyn Ommegang was zeer aenge-
„ naem voor allerhande Standen van
„ Menſchen, en zelfs voor Vrouwen;
„ en geen Menſch kon beter ontfan-
„ gen worden dan hy, by luiden van den
„ hoogſten Rang. Ook was hy in 't al-
„ lerminſt niet droefgeeſtig; en, gelyk,
„ onder luiden van Verſtant, de Ge-
„ zelſchappen gemeenlyk gemaklyker,
„ ongedwongener en minder laſtig
„ door pligtplegingen zyn, had de
„ Heer LOCKE zich deze Talenten, in-
„ dien hy ze al niet natuurlyk bezat,
„ door de Verkeering met de Werelt

„ aen-

„ aengewent, en dit maekte hem des
„ te aengenamer, om dat luiden, die
„ hem niet kenden, zulke manieren
„ in een Man niet verwagtten, die
„ zoo krachtig als hy aen de Letter-
„ oeffeningen gehecht was. Zy, die de
„ Verkeering van den Heere LOCKE
„ zochten, om van hem te leeren 't
„ gene men van een Man van zyne
„ Bekwaemheit leeren kan, en die hem
„ met eerbied naderden, ſtonden ver-
„ wondert van in hem de manieren te
„ vinden, niet alleen van een Man
„ van Geboorte, maer zelfs alle Be-
„ ſchaefttheit, die men verlangen kon.

„ Hy liet zich ſomtyts uit tegen
„ het ſchertſen, 't gene in de Verkee-
„ ring met Menſchen het allerteederſt
„ is, en ſomtyds zeer gevaerlyk, wan-
„ neer het niet wel behandelt wort.
„ Echter wiſt hy zoo aerdig te ſchertſen
„ als eenig Menſch op de Werelt, maer
„ hy zeide nooit iets, 't welk aenſtoote-
„ lyk was of iemant benadeelen kon. Hy
„ wiſt alles, wat hy ſprak, te verzachten
„ en op eene aerdige wyze te draeijen.
„ Indien hy met zyne Vrienden ſchert-
„ ſte, geſchiedde dit over een Gebrek
„ van weinig belang, of over iets, 't

„ gene voor hun zelfs voordeelig was
„ dat het geweten wert. Dewyl hy on-
„ gemeen beleeft was, kon men zelfs,
„ wanneer hy begon te schertsen, zich
„ als verzekeren, dat hy naderhant
„ iets verpligtende zou zeggen. Hy
„ schertste nooit over een Ongeluk of
„ een natuurlyk Gebrek.

„ Hy was zeer liefddadig tegen den
„ den Armen, mits dat deze geene
„ Leegloopers, of Luiden van een los
„ Leven waren, die niet gewoon wa-
„ ren te Kerk te gaen, of die 's Zondags
„ in de Kroeg liepen. Hy had vooral
„ medelyden met zulken, die, na dat
„ zy in hunne Jeugt zoo veel gewerkt
„ hadden als zy konden, in hunnen
„ ouden dag tot Armoede vervielen.
„ Hy zeide, dat het niet genoeg was,
„ hen niet van Honger te laten ster-
„ ven; maer dat men hen met eenige
„ aengenaemheit moest doen leven.
„ Ook zocht hy naer de gelegenheden
„ om wel te doen aen zulken, die het
„ verdienden, en dikwils, wanneer
„ hy ging wandelen, bezocht hy de
„ Armen in de Buurt, en gaf hun iets
„ om hen in hunne Behoeftigheden te
„ ondersteunen of Huismiddelen te

„ koo-

„ koopen, die hy hun voorſchreef,
„ indien zy geen Arts hadden om hen
„ te helpen.

„ Hy wilde niet dat 'er iets verloo-
„ ren ging 't gene ergens nut toe we-
„ zen kon, of dat 'er iets bedorven
„ wert, zonder dat 'er iemant eenig
„ Voordeel genoot. Dit was naer zyn
„ Gedachten de Goederen verkwiſten,
„ waer van God ons ſlechts Rentmee-
„ ſters gemaekt heeft. Ook was hy
„ een Man van Order, en die van al-
„ les zeer naeukeurig Rekening hielt.

„ Indien hy aen eenige Hartstocht
„ onderworpen was, het was de Toorn;
„ maer hy had 'er zich Meeſter van
„ gemaekt door de Reden, en zy deed
„ hem zelden, zoo min als aen zyn
„ Evenmenſch, veel kwaet. Hy wiſt
„ 'er het belachlyke volkomen wel van
„ af te ſchilderen. Hy zeide dat zy
„ nergens nut toe was, noch voor de
„ Opvoeding der Kinderen, noch om
„ de Dienſtboden in order te houden,
„ en dat zy zelfs 't Gezag deed ver-
„ liezen, dat men over hen had. Hy
„ was goed tegen zyne Bedienden, en
„ zelfs gaf hy zich de moeite om hen
„ met zachtzinnigheit te onderrichten

„ in welker voege zy hem dienen
„ moesten.

„ Niet alleen bewaerde hy zorgvul-
„ dig een Geheim, dat hem toever-
„ trouwt was; maer hy zeide nooit
„ iets weder aen een ander, 't welk
„ eenig nadeel doen kon, al had men
„ hem zelfs niet verzocht te zwy-
„ gen, ook bezat hy in geenerlei ma-
„ niere eenige onbescheidenheit, of
„ onbedachtsaemheit, die zyne Vrien-
„ den hinderlyk kon wezen. Hy was
„ zeer naeugezet om zyn Woort te
„ houden, en het gene hy beloofde
„ was heilig. Hy was schroomagtig
„ om luiden, welke hy niet kende, aen
„ te pryzen, en kon niet besluiten om
„ zulken eenigen Lof te geven, wel-
„ ke hy niet lofwaerdig rekende. Als
„ hem gezegt wert, dat zyne Aenpry-
„ zingen de uitwerking niet gedaen
„ hadden, die men 'er van verwacht-
„ te, zeide hy, *dat hy nooit iemand be-*
„ *drogen had, door meer te zeggen dan hy*
„ *wist; dat het gene, waer voor hy in-*
„ *stont, moest bevonden worden, gelyk hy*
„ *zeide dat het was, en dat, indien hy*
„ *hier ontrent anders handelde, alles, wat*
„ *hy mogt aenpryzen, voortaen van wei-*
„ *nig gewigt zou wezen.* „ Zyn

„ Zyn grootste Vermaek en Tyd-
„ korting was om met redelyke Lui-
„ den te praten, en hy zocht zeer naer
„ hunne Verkeering. Hy bezat alle
„ hoedanigheden, die eene bevallige
„ Vrientschap konden onderhouden.
„ Hy speelde niet dan uit Beleeftheit
„ en Inschikkelykheit, hoewel hy dik-
„ wils zich bevonden hebbende onder
„ Luiden, die het deden, gansch niet
„ kwalyk speelde, wanneer hy 'er zich
„ toe overgaf. Anderszins was hy
„ geenszins de Man om het voor te
„ stellen, en zeide, *dat het slechts een*
„ *Tydkorting was voor zulken, die niet*
„ *wisten wat zy praten zouden.*

„ In zyne Kleeding was hy net, zon-
„ der gemaektheit of byzonderheit,

„ Hy was in den aert arbeidzaem,
„ en hielt zich zoo veel bezig, als zyn
„ Gezontheit wilde toelaten. Somtyds
„ schepte hy vermaek om in een Tuin
„ te arbeiden, 't welk hy volkomen
„ wel verstont. Hy was een Liefheb-
„ ber van wandelen, maer, dewyl
„ zyn Ongemak in de Borst hem niet
„ toeliet veel te gaen, reed hy in den
„ Achtermiddag, dikwils te Paert, en
„ toen hy niet meer te Paert kon zit-

„ ten,

„ ten, gebruikte hy een *Chaisje*; en
„ wilde altyd gezelschap by zich heb-
„ ben, al was 't maer een kint, want
„ hy vont groot behagen in met wel
„ opgevoede kinderen te praten.

„ De Zwakheit zyner Gezontheit
„ hinderde niemant dan hem zelven,
„ en men zag in hem niets, dat iemant
„ eenig ongemak baerde, dan dat men
„ hem zag lyden. Zyne Wyze van
„ Voedsel te gebruiken was als die van
„ andere luiden, behalven dat hy ge-
„ woonlyk niet anders dan Water
„ dronk; en dit meende hy had hem
„ zoo lang in 't Leven gehouden, hoe-
„ wel hy zoo zwak van Inborst was.
„ Hy schreef ook de behoudenis van
„ zyn Gezigt hier aen toe, 't welk
„ op het einde van zyn Leven zeer
„ weinig verzwakt was; want hy kon
„ allerhande Boeken by de Kaers le-
„ zen, ten ware zy ongemeen klein van
„ Letter waren, en hy heeft nooit
„ Bril gebruikt. Hy had geen ander
„ Ongemak dan zyn Borstkwael, be-
„ halven dat hy vier Jaren voor zyn
„ Doot zeer doof wert; maer dit duur-
„ de niet langer dan een half Jaer.
„ Naerdien hy zich hier door verste-

„ ken

„ ken vont van 't Vermaek der Ver-
„ keering, wist hy niet of het niet
„ beter ware blind, dan doof te zyn,
„ gelyk hy te dier tyd aen een zyner
„ Vrienden schreef. Wyders verdroeg
„ hy zyn Ongemakken met Gedult.

Zie daer een Afbeelding van dezen grooten Man, geschetst naer het Leven en geenszins gevleit. Het ware te wenschen dat men niet alleen zyne Gedachtenis onsterfelyk kon maken; maer voornamelyk, dat men ook zynen Geest eeuwig kon doen leven; door de Luiden van Letteren te brengen tot het nasporen, beminnen en verdedigen der Waerheit, gelyk hy gedaen heeft. Maer dit kunnen zyne Schriften beter doen dan alle Losspraken en Vermaningen.

Ik moet hier noch alleen byvoegen dat men hem eenige Boeken heeft toegeschreven, welke hy nooit gemaekt heeft. Men heeft, by voorbeelt, gewilt, dat hy eene *Verhandeling* zou geschreven hebben *over de Goddelyke Liefde*; doch deze is van MEVROUW MASHAM, een Vrouw van groote Verdiensten, en waer voor de Heer LOCKE, gelyk wy gezien hebben, zeer veel

Ach-

Achting had. Dit Werkje is ons in het *Nederduitsch* onbekent; doch in het *Fransch* vertaelt door den Heere COSTE.

Wy geven op de volgende Bladzyde het Grafschrift van den Heere LOCKE, door hem zelven gemaekt.

J. LOCKE
OVER DE
OPVOEDING
DER
KINDEREN.

I. EEn gezonde Ziel in een gezond Lichaem (a) is eene korte, doch volkomene beschryving van een gelukkigen staet in dit Leven. Hy, die deze beiden bezit, behoeft om weinige andere voordeelen te wenschen; en hy, die een van beiden missen moet, zal, door alles, wat hy anderszins moge genieten, zich weinig meer bevoordeelt vinden. De menschen zyn zelve veelal oorzaek van hun eigen Geluk of Elende. Wie zyn Gemoed niet wyslyk

(a) *Juv. Sat.* x. 356.

bestiert zal nooit den rechten Weg bewandelen; en hy wiens Lichaem zwak en kwynend is, zal 'er nimmer ver in vorderen. Veler menschen Gesteltenis van Lichaem en van Geest, ik beken 't, is zoo krachtig en door de Natuur zoo wel gevormt, dat zy weinig bystant van anderen behoeven, maer, door de kracht van hunnen Geest, worden zy, van hunne Wieg af aen, tot alles, wat voortreflyk is, aengespoort; en door het Voorrecht hunner gelukkige Gesteltenisse, zyn ze in staet om wonderen te kunnen uitvoeren. De Voorbeelden echter van dezen aert zyn zeldsaem, en ik oordeel te mogen zeggen, dat 'er van de tien wel negen, onder alle menschen, die ons bejegenen, alles wat zy zyn, 't zy goed het zy kwaet; 't zy nut of niet nut, hunner Opvoedinge moeten dank wyten. Dit maekt het merkelyk onderscheid onder 't Menschdom. De geringe, ja genoegsaem ongevoelbare indrukselen onzer teedere Kintscheit zyn van groot gewigt en hebben eenen langen nasleep in hunne gevolgen. 't Is 'er meê gelegen, even als met den oorsprong van sommige Rivieren, wier vloeibare wateren, door een bekwame hant, in graften kunnen worden afgeleid, die haer eenen strydigen loop doen aennemen; en die, door een geringe leiding, haer in den aenvang by hare bron gegeven, een zeer verschillenden loop aennemen, en eindelyk zeer verre van

ha-

haren eerſten oorſprong en naer plaetſen op eenen grooten afſtant van elkanderen gebragt worden.

II. Ik oordeel dat de Gemoederen der Kinderen al zoo gemakkelyk herwaerts of derwaerts te leiden zyn, als Water zelve. Maer, ſchoon dit zekerlyk 't voornaemſte deel onzer beſchouwinge wezen zal, en wy onze meeſte zorge zullen pogen aen te wenden voor 't inwendige; de leeme hut nochtans dient niet verwaerlooſt. Hier mede dan zal ik aenvangen en allereerſt de *Gezontheit* des Lichaems beſchouwen, als iets 't welk mooglyk eer verwagt zal worden van die Letteroeffeningen (1), waer op ik, volgens de algemeene gedachten, my byzonderlyk heb toegelegt. Dit kan ook kort worden afgehandelt, dewyl 't zich, naer myne gedachten, in een kleinen omtrek bepaelt.

Gezontheit.

III. Hoe noodig de *Gezontheit* zy ter bevordering van ons Beroep en Geluk, en hoe noodzakelyk eene krachtige Lichaemsgeſteltenis, bekwaem om moeilykheden en arbeid te kunnen uitſtaen

(1) Het is bekent dat de Heer LOCKE zich in zyne Letteroeffeningen had toegelegt op de Geneeskunde; Zie *Epiſt. Dedicat. Oper.* TH. SYDENHAM. pag. 7, 8. *Lipſiæ* 1695. doch hy maekte naderhant zyn werk niet om ze tot verder gebruik te brengen dan de Beſchouwinge.

ſtaen, voor iemant, die in de Werelt eenige figuur zal maken, behoeft geen bewys altoos, naerdien dit al te kennelyk is.

IV. Myne Aenmerking over de *Gezontheit* zal niet beſtaen in 't gene een Geneesheer behoort te doen met een ziek en zwaklyk Kint; maer wat den Ouderen, zonder behulp van Artſenyen, te doen ſtaet, ter *Behoudenis en Verbetering van eene gezonde* of ten minſten *van geene zieklyke Geſteltenis* in hunne kinderen. En dit kan mooglyk in dezen enkelen korten Regel begrepen worden; namelyk dat luiden van Geboorte met hunne Kinderen leven moeten, gelyk brave Lantluiden en welgeſtelde Boeren gewoon zyn de hunne te behandelen. Maer dewyl de Moeders dit mooglyk te hard en de Vaders dezen Regel te kort zullen oordeelen, zal ik myne meening wat netter en duidelyker verklaren; alleenlyk dit als eene gemeene en zekere Aenmerking voor de Vrouwen ter overweging gevende: dat de Geſteltenisſen der meeſte Kinderen of bedorven of benadeelt worden door te veel *Inwilliging* en *Teêrhartigheit*.

Teêrhartigheit.

Warmte.

V. Het eerſte, waer voor zorge gedragen moet worden, is de Kinderen, 't zy 's Winters of 's Zomers, niet te *warm te kleeden of te dekken*. Het Aengezigt, wanneer wy geboren worden, is niet minder teeder, dan eenig ander deel

van

van ons Lichaem. Alleen de Gewoonte verhard het, en maekt het meer bekwaem om de koude te verdragen. Hierom gaf de *Skythische* Filosoof een zeer nadruklyk antwoort aen den *Athener*, die zich verwonderde, hoe hy naekt kon gaen in Vorst en Sneeuw. ,, Hoe kunt ,, gy 't harden", vroeg de *Skyth*, ,, dat uw ,, Aengezigt bloot staet voor de strenge ,, Winterlucht? Myn Aengezigt is hier ,, aen gewent", zeide de *Athener*. ,, Verbeeld u", antwoordde de *Skyth*, ,, dat ,, ik geheel en al Aengezigt ben". Aldus kunnen onze Lichamen alles verdragen, waer aen zy van den beginne gewent worden.

Tot een uitmuntend voorbeelt hier van, hoewel ten aenzien van eene onmatige Hitte, ('t welk echter kan aentoonen wat de gewoonte kan uitwerken) zal ik hier de eigene woorden van eenen ververnuftigen Schryver bybrengen, welke ik vinde in eene nieuwe *Reize naer de Levant*. ,, De Hitte", zegt hy, ,, is te ,, *Maltha* veel heviger dan ergens in *Europa*: Zy gaet die van *Rome* zelf te boven, en is volmaekt om te smooren; ,, en noch te meer, om dat 'er zelden eenige koele winden waeien. Dit maekt ,, het gemeene Volk zoo zwart als Heidens: Maer de Boeren schynen hier echter de Zon te tarten: zy werken op 't ,, heetste van den dag, zonder tusschenpoozen, of zonder zich voor de bran-

„ dende ſtralen der Zon te verſchuilen.
„ Dit heeft my overtuigt dat de Natuur
„ vele zaken kan te boven komen, die
„ onmooglyk ſchynen, mits dat men 'er
„ zich van kintsheen af aen gewenne.
„ Dit doen de *Malthefers*, die de Licha-
„ men van hunne Kinderen hard maken
„ en aen de Hitte doen gewennen, door
„ hen moedernaekt te laten loopen,
„ zonder hemt, zonder broek, of iets
„ op hun Hooft, van hunne Wieg af
„ aen, tot op hunne Tien jaren toe.

Vergun my dan u dezen raed te geven van niet al te zorgvuldig uwe Kinderen tegens de Koude van onze Luchtſtreek te dekken. Eenigen zyn 'er in *Engelant* (1) die Winter en Zomer dezelfde

(1) Dat velen der *Engelſchen* dit gebruik volgen, wil ik gaerne gelooven; maer hier zou men kunnen aenmerken of alle Luchtſtreken tot zulk eene navolging bekwaem zyn, en of de gedurige Veranderingen van Wint en Weder, die de Luchtſtreek van Hollant eigen zyn, volſtrekt toelaten geene Veranderingen in de Kleeding maken. Wat moet men 'er van denken, wanneer een *Engelſchman*, die betuigt dat hy in zyn Vaderlant met een enkelen Rok over zyn Hemt de ongenade van het Weêr kan uitſtaen, in onze Geweſten by eene ſchielyke Verandering door de ongeſtadigheit van de Lucht zit te klappertanden; niet anders dan of hy de koorts op 't lyf had, die 'er meenigmael wezentlyk op volgt? Hier uit wil ik alleen beweeren, dat men de algemeene Regelen

de kleederen dragen, en zonder eenig ongemak of meerder aendoening van Koude dan anderen te gevoelen. Maer, indien de Moeder, uit vreeze voor letsel, wil dat men noodwendig iets moet toegeven aen de Koude van Vorst en Sneeuw, en de Vader, uit vreeze van ongenoegen dit inschikt, laet doch de Kleeding van uwen zoon niet al te warm wezen. Erinner u, onder anderen, dat wanneer de Natuur zyn Hooft met hair gedekt en door den ouderdom van twee jaren zoo sterk en hard gemaekt heeft, dat uw Kint, over dag, zonder muts of hoed in de open Lucht kan loopen, erinner u, zegge ik, dat het best is hem by nacht zonder muts te laten slapen; naerdien een kint nergens meer door blootgestelt wort voor Hooftpyn, Verkoutheit, Zinkingen, Hoest en menige andere kwalen, dan door het Hooft te broeien.

VI. Ik spreek hier voornamelyk van de JONGENS, om dat myn eigenlyk oogmerk is om aen te toonen, hoe een Jongeling van goede huize, van zyne kintsheit af, behoort opgebragt te worden, 't welk in alles zoo volmaekt niet overeen-

len niet te verre moet trekken, maer omzigtigheit gebruiken volgens de Omstandigheden; zonder de Kinderen aen al te veel gemaklykheit te gewennen.

eenkomt met de Opvoedinge der *Dochters*, hoewel 't niet moeilyk vallen kan om te onderscheiden waer 't verschil van Sexe eene verschillende behandeling vereischt.

Voeten. VII. Ik rade ook zyne *Voeten* daeglyks in koud Water *te wasschen*, en zyne *Schoenen* zoo dun te maken, dat zy kunnen doorlekken en Water inlaten, wanneer hy 'er dicht bykomt. Hier vreeze ik, zal ik de Vrouwen en Meiden op den hals krygen. De eene zullen dit al te morsig rekenen en de anderen mogelyk te veel moeite om zyne kousfen uit te wasschen. Maer 't is echter de waerheit, dat zyne Gezontheit veel meer waerdig is dan alle deze Inzigten, ja noch Tienmael meer. Wanneer men overweegt hoe schadelyk en nadeelig het is *natte voeten* te krygen voor zulken, die al te teeder zyn opgebragt; zy zouden wenschen *barrevoets* gegaen te hebben gelyk arme-luî kinderen; die door dit middel zoo gewent worden hunne Voeten nat te maken, dat zy hier door geen meer Verkoutheit of letsel krygen, dan of zy hunne Handen nat maekten. En waer uit ontstaet doch in anderen dat groot verschil tusschen de Handen en de Voeten, dan alleen uit de Gewoonte? Ik twyfel niet, indien een Mensch van de Wieg af aen altoos gewoon was barrevoets te gaen, terwyl zyne Handen altoos bestendig in warme wolle wanten en

be-

bedekt met *Hantſchoenen* waren ; ik twyfel geenszins, zegge ik , of zulk een Gewoonte zou het nat maken zyner Handen zoo gevaerlyk doen zyn als het nat maken der Voeten gevaerlyk is voor een groote menigte van anderen. Het middel om dit te verhoeden is Schoenen te dragen, die Water kunnen inlaten en zyne Voeten daeglyks altyt met kout Water te waſchen. Dit is niet alleen nut en goed voor de zuiverheit van de Voeten; maer 't gene ik 'er mede bedoel is de Gezontheit, en derhalven bepale ik het niet aen eenigen tyt van den dag. Ik weet dat zulks zeer heilzaem alle avonden in 't werk geſtelt is, zelfs den ganſchen Winter door, zonder een enkelen avont over te ſlaen, in ongemeen koud Weêr; terwyl 'er dik Ys in 't Water dreef, en het Kint zyne Voeten en Beenen hier in baedde, ſchoon het noch niet groot genoeg was om zelf zyne Voetjes te wryven of af te droogen; en wanneer het Kint deze gewoonte begon, was het ziekiyk en zeer tenger. Maer, dewyl het groot oogmerk is om deze deelen hard te maken, door een gedurig en gemeenzaem gebruik van kout Water, en hier door de ongemakken te verhoeden, die gewoonlyk ontſtaen uit het toevallig nat worden van de Voeten in zulken, die anders zyn opgevoed, oordeel ik dat het aen de Voorzigtigheit en 't gemak der

Ouderen moet overgelaten worden, om het 's avonts of 's morgens te doen. Den tyd oordeel ik onverſchillig, indien de zaek maer wezentlyk geſchied. De Gezontheit en Sterkte, die men hier door verkrygt, is zoo groot, dat zy zelfs groote moeite en koſten verdienen zou. Waerby ik noch kan voegen dat men zich voor Exter-oogen kan bewaren, 't welk velen zekerlyk veel waerd zullen rekenen. Maer begin voor eerſt in de Lente met laeuw Water, en aldus ieder reis kouder en kouder, ter tyt toe dat ge in korte dagen geheel kout Water krygt, en ga dan in dezer voege voort, Winter en Zomer. Want hier ontrent gelyk ontrent alle *Veránderingen* in de gewoone manier van Leven, valt aen te merken, dat dezelve by kleine en ongevoelige Trappen gaen moeten; en aldus kunnen wy onze Lichamen, zonder moeite en zonder gevaer, tot alle dingen gewennen.

Veranderingen.

't Is ganſch niet moeilyk te voorzien hoe zulk een les van al te medelydende Moedertjes zal opgenomen worden. „ Hoe kan het minder wezen dan hare „ teêre ſchapen te vermoorden, als men „ 'er dus mede te werk gaet? Hoe! hunne Voeten in kout Water, in Ys en „ Sneeuw te ſteken, daer men niet weet „ hoe men ze warm genoeg zal houden"? Om de vrees van zulke teêrhartige Vrouwjes, is 't mooglyk, een weinig te doen bedaren, door voorbeelden, zonder wel-

welke naer de duidelykste redeneering weinig geluistert wort: *Seneka* (*b*) verhaelt, in zyne Brieven, van zich zelven dat hy gewoon was zich in koude Bronnen te baden, zelfs in 't midden van den Winter. Indien hy dit niet alleen verdraeglyk, maer tevens heilzaem geoordeelt hadt, zou hy 't zekerlyk niet lichtelyk gedaen hebben, terwyl hy een grooten Rykdom bezat, die de kosten van een warm Bad wel kon velen, en in een ouderdom (want de Man was toen reets op zyn jaren) die hem over zyne groote gemaklykheit zou hebben kunnen verschoonen. Wil men 'er van denken, dat zyne Stoiçynsche Grontbeginsels hem tot zulk eene strengheit aenzetten; het zy zoo, dat deze Sekte hem bewoog om 't koude Water te leeren verdragen. Maer wat overeenkomst had het met zyne Gezontheit? Want deze wert door die strenge gewoonte niet bedorven. Maer wat zullen wy zeggen van *Horatius*, die geenszins met veel drift bezet was om den naem te hebben van eenige Gezintheit aen te kleven, en allerminst noch de Strengheden der Stoiçynen navolgde? Deze nochtans getuigt, (*c*) dat hy in den Winter gewoon was zich in koud Water te baden. Maer mogelyk, zal men denken, dat *Italie* veel warmer was dan *Engelant*, en dat de kilheit van deszelfs Wateren in den Winter by de onze niet te pas kwam. Indien de Rivieren

(*b*) *Ep.* 53 en 83

(*c*) *Ep.* L. I. *Ep.* XV. 4.

ren van *Italie* al warmer zyn; die van *Duitſchlant* en *Polen* zyn veel kouder dan eenigen in deze onze Lantſtreek, en echter in *Polen* en *Duitſchlant* baden zich de *Joden*, Mannen zoo wel als Vrouwen, geheel en al, in alle Saeizoenen des Jaers, zonder hunne Gezontheit in 't minſt te benadeelen. Ook zouden alle luiden niet bekwaem zyn om het als een Mirakel of byzondere Deugt aen te merken in de Bron van Sint *Winifred*, dat de koude Wateren dezer Fontein geen letſel doen aen de teedere Lichamen, die 'er in baden. Ieder een heeft thans den mont vol van de Wonderen, door de koude Baden, geſchied aen verzwakte en weeke Lichamen tot herſtelling van Gezontheit en Krachten; en derhalven kunnen zy niet ongebruikbaer of onduldelyk wezen om de Lichamen der genen, die in beter omſtandigheden zyn, te verbeteren en harder te maken.

Indien men oordeelt dat deze voorbeelden van volwasſene Menſchen in 't geval van Kinderen niet kunnen bygebragt worden, maer dat zy noch te teeder en onbekwaem zyn om zulk een gewoonte te weêrſtaen, laet hen onderzoeken wat de *Germanen*, en tegenwoordig de *Ieren* aen hunne Kinderen doen, en zy zullen bevinden, dat zelfs Kinderen, hoe teeder zy mogen gerekent worden te wezen, zonder eenig Gevaer het baden in koud Water kunnen verdragen

gen, niet alleen aen de Voeten, maer over hun ganſche Lichaem. Ook zyn 'er tegenwoordig, onder de *Schotſche* Hooglanders, Vrouwen van aenzien, die dit Gebruik in het midden van den Winter ten aenzien van hare Kinderen oeffenen, en vinden dat kout Water hun geen hinder doet, zelfs als 'er Ys in dryft.

Zwemmen.

VIII. Ik zal hier niet behoeven te melden van *Zwemmen*, als uw Kint tot een bekwamen ouderdom gekomen is om het te leeren, en hier toe iemant heeft, die 'er hem den ſlag van geven kan. Dit behoud menig Menſchen-Leven; en de *Romeinen* hielden het zoo noodzaeklyk, dat zy 't in den zelfden rang ſtelden met het lezen en ſchryven. Het was onder hen eene gemeene Spreekwys om iemant te beſchryven van eene ſlechte Opvoeding en die nergens toe dogt: ,, dat hy noch had leeren Lezen ,, noch Zwemmen"; of gelyk zy zeiden: *Nec literas didicit nec natare.* Maer, behalven dat zy hier door eene bekwaamheid verkregen, die hun in nood van dienſt kon zyn, het voordeel voor de Gezontheit, door dikwils *in koud Water te baden* gedurende de Hitte van den Zomer, is zoo menigvuldig, dat ik het, myns oordeels, niet behoeve te melden om het Zwemmen aen te moedigen; mits dat men deze voorzorge gebruike, dat hy nooit in het Water ga, als hy door arbeid

zeer

zeer verhit is, of aldus eenige beweging of drift in zyn bloet heeft.

Open Lucht.

IX. Een ander ding van groot nut voor ieders Gezontheit, maer voornaemlyk voor de Kinderen is veel in de *open Lucht* te wezen, en zoo weinig als mogelyk is by het Vuur, zelfs in den Winter. Hier door zal het Kint zich aen Hitte en Koude, aen Zonnenſchyn en Regen gewennen; al 't welke, indien 't een 's Menſchen Lichaem niet weêrſtaen kan, hem van weinig dienſt zal zyn in de Werelt; en wanneer hy volwaſſen is, zal het te laet zyn om zich hier aen te gewennen. Men moet dit vroeg en van langſamerhant beginnen. Aldus kan men het Lichaem brengen om genoegſaem alles te weêrſtaen. Indien ik hem zou raden, in *Wint en Zonneſchyn te ſpelen zonder Hoed op zyn Hooft*, twyfel ik zeer of men dit zou kunnen inſchikken. Hondert Tegenwerpingen zouden hier tegen gemaekt worden, die eindelyk nergens anders wezentlyk op uit zouden komen, dan dat hy in de Zon zou verbranden. En wanneer myn Jongeling altoos in de Schaduw gehouden wort en nooit voor Zon of Wint blootgeſtelt, uit vrees voor zyn kleur, zou het een goed middel wezen, om hem een *Pronkertje* (1) te maken; maer geen

(1) Vele der Grontregelen van den Heere Locke zouden uit andere Schryvers en byzonderlyk

geen Man van Uitvoering. En alhoewel men meerder acht behoort te geven op de Schoonheit in de Dochters; echter zal ik de Vryheit nemen van te zeggen, dat hoe zy meer in de Lucht zyn, zonder nadeel hunner Aengezigten, hoe zy ſterker en gezonder zullen wezen; en dat hoe zy in hare Opvoeding nader komen aen de moeilykheden van hare Broeders, hoe zy meer voordeel zullen hebben van alle de overige dagen van haer Leven.

X. Het ſpelen in de *Open Lucht* heeft maer dit enkele Gevaer, voor zoo verre ik weet, namelyk dat, wanneer de Jongeling verhit is van 't heen en weêrloopen, hy zou kunnen gaen neêrzitten of liggen op den kouden en vochtigen gront. Dit beken ik; en het drinken van koelen Drank, als de Kinderen door Arbeid of Oeffening heet geworden zyn, brengt door koortſen en andere kwalen meer menſchen ten grave of op den Oever van den Doot, dan alles wat ik anders weet. Deze Misſlagen zyn gemakkelyk genoeg te verhoeden, terwyl hy noch klein is, dewyl men hem dan zelden uit het oog heeft. En indien hy, gedurende zyne Kintſcheit

derlyk uit MICHEL DE MONTAIGNE kunnen beveſtigt worden, doch dewyl 't Gezag van den *Engelſchen* Schryver onder ons genoeg kan gelden, rekenen wy MONTAIGNE niet noodig te hebben.

Kintscheit bestendig en met strengheit wort afgehouden van 't Zitten op den gront of van kouden drank te drinken, als hy verhit is, zal de Gewoonte van iets te kunnen verdragen, zoo ras zy in eene *Hebbelykheit* verandert is, veel helpen om zich zelven te wachten, wanneer hy niet langer onder zyne Meids of Oppassers oogen is. Dit, meene ik, is alles, wat men in dit Geval kan doen: Want als de jaren vermeerderen, moet ook de Vryheit beginnen toe te nemen; en in menigvuldige zaken, moet hy aen zyn eigen Gedrag overgelaten worden, naerdien 'er niet altyt een Oppasser by hem kan wezen. Goede Grontbeginselen en geregelde Hebbelykheden, in zyn Gemoed ingedrukt, zyn de beste Oppassers en Bestierders, die gy hem geven kunt, en derhalven moet hier zorge voor gedragen worden. Want van herhaelde Voorzorgen en Regelen, hoe dikwils hem ook ingedrukt, kunt gy in dit of in alle andere gevallen, niets anders of verder verwagten, dan 't gene hem door gedurige Oeffening tot Hebbelykheden geworden is.

Hebbelykheden.

XI. Het gene ik ten aenzien der Dochters (*d*) gemelt hebbe, brengt my iets in gedachten 't welk niet vergeten moet worden; namelyk dat de *Kleederen* van uwen Zoon, nooit te naeuw gemaekt moeten worden, vooral op de Borst.

Kleederen.

(*d*) §. IX.

Laet

Laet de Natuur haren gang gaen om het Lichaem te vormen, gelyk zy 't oordeelt beſt te zyn. Zy werkt uit zich zelve beter en naeuwkeuriger, dan wy haer kunnen beſtieren: en indien de Vrouwen zelve de Lichamen harer Kinderen in de Lyfmoeder eene geſtalte moeſten geven, gelyk zy hunne geſtalte pogen te verbeteren, na dat deze kleinen geboren zyn; wy zouden zeker al zoo weinig welgeſchapene Kinderen zien ter werelt komen, als wy 'er vinden, die welgemaekt zyn, onder zulken, die te naeuw geregen of door dwang te veel verholpen zyn. Deze Overweging dunkt my, zou zekere Luiden, die zich overal mede bemoeien, (ik wil zeggen onkundige Bakers en Keurslyfmakers) weêrhouden om zich te bemoeien, met een ding, waer van zy geen verſtant hebben; en zy zouden ſchrikken om de Natuur van haren Weg te doen afwyken, in 't fatſoeneeren van die deelen des Lichaems, naerdien zy niet weten hoe de geringſte en kleinſte deeltjes gemaekt zyn. Echter hebbe ik zoo vele voorbeelden van Kinderen gezien, die groot letſel gekregen hebben van 't naeuw rygen, dat ik noodwendig beſluiten moet, dat 'er noch andere Schepſelen zyn, behalven de Apen, die, weinig wyzer dan deze laetſten, hunne jongen, door een zotte liefde en door al te veel te omhelzen, bederven.

XII. Een benaeuwde Borſt, korte en

ſtinkende Adem, bedorven Longen en kromme Lichamen zyn de natuurlyke en genoegſaem beſtendige uitwerkingen van ſtyve keurslyven en van kleederen, die te veel knellen. De weg, dien men inſlaet om dunne middeltjes en een fraeie geſtalte te krygen dient wezentlyk meer om 'er de Kinderen van te berooven. Ook kan 'er niet anders dan Onevenredigheit in de Deelen wezen, wanneer het voedſel in de verſcheidene plaetſen geſchikt tot deszelfs kleinzing en verteering in 't Lichaem, niet kan verdeelt worden of voortgeſtuwt volgens de Schikking der Natuur. Wat wonder is het dan, wanneer het zelve geplaetſt wordende daer het kan, hier of daer niet zoo wel hegt of het maekt een ſchouder of heup hooger of lager dan de juiſte evenredigheit? Men weet in 't algemeen, dat de *Chineeſche* Vrouwen, die zich, hier ontrent, ik weet niet welk eene ſchoonheit verbeelden, zeer kleine Voetjes hebben, door dien zyze van kintsbeen af zeer ſtyf knellen en binden. Ik zag onlangs een Paer *Chineeſche* Schoenen, die men my verhaelde voor eene volwaſſene Vrouw te wezen: zy waren zoo buitenſporig klein, naer mate der Voeten eener Vrouw van dezelfde Jaren onder ons, dat zy naeuwlyks groot genoeg geweeſt zouden zyn voor een jong Meisje. Behalven dat heeft men opgemerkt, dat hunne Vrouwen ook zeer

klein

klein zyn en niet lang leven, terwyl de Mans de gewoone grootte hebben van andere Mannen, en tot eenen redelyken ouderdom toe leven. Deze Gebreken, in de Vrouwelyke Sex van dat Geweft, worden door fommigen toegefchreven aen 't onredelyk inbinden van hare Voeten, waer door de vrye omloop van 't Bloed verhindert wort en de groei en de Gezontheit van 't geheele Lichaem moet lyden. Hoe dikwils zien wy ook dat een klein gedeelte van den Voet, door een verftuiking of een ftoot of flag befchadigt wordende, het ganfche Been en de Dy hier door hunne fterkte en groei verliezen en geheel weg raken? Hoe veel grooter ongemakken hebben wy dan niet te wachten, wanneer de Borft of 't Middelrif, waer in de Borft en de Zetel des Levens geplaetft is, onnatuurlyk gedrukt wort, en in zyne natuurlyke uitfpanning verhindert?

Eten en Drinken.

XIII. Wat zyn *Eten en Drinken* aenbelangt. Dit behoort zeer eenvoudig en gemeen te zyn; en indien myn raed hier in gelden mogt, zou 't Vleefch hem zoo lang verboden zyn, als hy in de Rokken loopt, of ten minften tot dat hy twee of drie jaren out is. Maer, van hoe veel nut dit wezen moge in zyne tegenwoordige en toekomende Gezontheit en fterkte, vreeze ik dat de Ouders dit bezwaerlyk zullen toeftemmen, die door de Gewoonte van zelve te veel Vleefch

te eten misleid, zullen kunnen denken dat hunne Kinderen, zoo wel als zy zelve, gevaer zouden loopen om van honger te zullen ſterven, indien zy ten minſten geen tweemael daegs Vleeſch hadden. Dit verzekere ik my zou de Kinderen de Tanden beter doen doorbreken, en meer bevryden van ongemakken, terwyl zy noch klein zyn, en den gront leggen tot eene gezonde en ſterke Lichaems geſteltenis, indien zy door hunne malle Moeders en dwaze Dienſtboden zoo niet opgevult werden, en indien zy geheel en al van Vleeſch werden afgehouden, gedurende de eerſte drie of vier jaren van hun leven.

Maer indien myn jongeling noodzaeklyk Vleeſch moet hebben, laet het maer ééns daegs wezen, en van één ſoort ieder maeltyt. Eenvoudig Oſſchenvleeſch, Schapenvleeſch, Kalfsvleeſch en dergelyke, zonder andere Saus dan Honger, is beſt, en men moet wel zorge dragen, dat hy rykelyk Brood ete, zoo by het Vleeſch als andere ſpys; en alle vaſte ſpyze welke hy eet, maek dat hy ze wel kaeuwe. Wy *Engelſchen* zyn hier in zeer achteloos; waer uit eene kwade kooking en andere groote ongemakken ontſtaen.

XIV. Voor een Ontbyt (1) en een Avont-

(1) Men ontbyt in *Engelant* en *Vrankryk* met zwaerder ſpyze dan in *Hollant*; zoo dat de.

Avontmaeltyt zyn *Melk*, *Melksop*, *Watergruwel*, *Haverengort*, en twintigerlei andere dingen, die wy gewoon zyn in *Engelant* te maken, zeer goed voor de Kinderen; maer men drage alleen zorge, dat dit alles eenvoudig zy, en weinig vermengt, ook zeer spaersaem met suiker toebereid, of liever met geen suiker in 't geheel; voornamelyk moeten alle speceryen en andere dingen, die heet bloed maken zeer zorgvuldig vermyd worden. Zyt ook spaerzaem met Zout in het toebereiden van alle spyzen, en ge-

deze Regel van den Heere LOCKE hier geen plaets kan hebben, dan met opzigt op de soberheit in 't algemeen. Mooglyk ware het hier nutter het gebruik van de Koffy en Thé af te raden, niet alleen voor de Kinderen; maer in 't algemeen: want het is zeker dat de Natuur hier door niet weinig verzwakt. Tot een bewys hier van kan onder andere strekken, 't gene my van goeder hant is voorgekomen: dat op de Linnenbleekeryen buiten Haerlem het Vrouwvolk, dat hier zwaren arbeid naer gelang van de Sexe moet doen, op verre na zoo krachtig niet is, dan voor Vyftien of Twintig jaren, sedert welken tyd zy dezen uitlandschen drank op den voorgang van hunne Meestressen hebben leeren drinken; waer mede zy nu ruim zoo veel verkuischt zyn dan voorhenen met een vat sterk Bier, haer ter verlustiging gegeven, en 't welk hare lendenen en spieren merkelyk meer sterkte kon byzetten.

gewen het Kint aen geene Gerechten, die de tong kittelen of van een zoo genaemden verheven ſmaek zyn. Ons gehemelte gewent aen zekeren ſmaek, heeft een welgevallen in het toebereiden en 't kooken, daer het door de gewoonte toe wort opgebragt; en te overmatig veel gebruik van Zout, behalven dat het Dorſt verwekt en overtollig Drinken veroorzaekt, heeft andere kwade Uitwerkingen op het Lichaem. Ik zou denken dat een goed ſtuk welgekneed en wel doorbakken *Roggebrood*, ſomtyts met en ſomtyds zonder *Boter* of *Kaes*, menigmael het beſte ontbyt zou wezen voor myn jongeling. Ik ben verzekert dat het al zoo bekomzaem is en hem al zoo ſterk zal maken, als grooter Lekkernyen; en indien hy hier aen gewent is, zal 't hem ruim zoo wel gevallen. Indien hy den eenen tyd of den anderen om eten vraegt, geef hem niet anders dan droog *Brood*. Indien hy meer hongerig dan Brooddronken is, zal *Brood* alleen zynen Honger ſtillen; en is hy niet hongerig, 't is ook niet noodig dat hy ete. Hier door zult ge twee goede uitwerkingen ondervinden. 1. Dat hy, door gewoonte, een liefhebber van *Brood* zal worden; want, gelyk ik gezegt hebbe, onze Gehemelten en Magen hebben een welgevallen in de dingen, waer aen wy gewent zyn. 2. Gy zult 'er noch een ander heil mede winnen, dat hy niet

meer

meer noch meer malen zal eten dan de Natuur vereischt. Ik geloof niet dat de graegte van alle menschen even eens is; sommigen hebben in den aert sterker en andere zwakker Magen. Maer ik geloof dat velen enkel *Vraten* en *Gulzigaerts* door gewoonte zyn, die 't niet waren uit deNatuur: en in eenige Lantstreken, zie ik menschen, die rustig en sterk zyn, welke maer tweemael daegs eten, terwyl anderen hunne Magen, door een bestendige gewoonte, als door een Wekker van een Uurwerk zoo verre gebragt hebben om vier of vyfmael te moeten eten. De *Romeinen* waren gemeenlyk gewoon te vasten tot op den Avontmaeltyt, en zelfs de zulken, die meer dan eens daegs aten, of een ontbyt namen, gelyk sommigen deden, het zy ten achten, ten tienen, anderen ten twaelven of later, aten nooit vleesch, en lieten niets voor hen gereed maken. ***Augustus***, (*e*) toen hy de grootste Monarch op Aerde was, verhaelt, dat hy een beet of drie droog Brood in zyn wagen nam: en *Seneka* een verhael doende van zyne Levenswyze, zelfs toen hy oud was, en zyne Ouderdom hem eenige inwilliging toeliet, zegt dat hy gewoon was een stuk droog Brood tot zyn Middagmael te eten, zonder de moeite te nemen van 'er toe te gaen zitten, (*f*) hoewel zyne Middelen in staet waren om al zoo wel een beter Mael (indien 't de

(*e*) *Suet. in Aug. c.* 76.

(*f*) *Ep.* LXXXIII

Gezontheit vereischt had) te betalen als eenig onderdaen in *Engelant*, alwaer 't zelfs dubbelt. De Meesters der Werelt werden naer deze sobere Levenswyze opgevoed; en de jonge Heeren van *Rome* gevoelden geen Gebrek van Geest en Krachten, om dat zy maer ééns daegs aten. Of, indien 't by toeval gebeurde, dat iemant niet vasten kon tot den Avont, wanneer zy hun eenigste Mael deden, nam hy niets dan een Beet droog Brood, of op zyn meest een weinig Rozynen of iets dergelyks gerings hier by, om zynen honger te stillen. Deze soort van Matigheit wert zoo noodzaeklyk gehouden voor de Gezontheit en voor den Arbeid, dat de gewoonte van een enkel Mael daegs in stant bleef tegen de Overheerschende Overdaad, die hunne *Oostersche* Overwinningen en Rooveryen, onder hen hadden ingevoert; en zy, die hunne oude sobere Tafels hadden verlaten en Feesten aenrichtten, begonnen ze echter niet voor 's Avonts: en meer dan een geregelde Maeltyt daegs was zoo gedrochtelyk, dat het een verwyt gerekent wert ten tyde van *Cezar* een Gastmael te maken of aen een volle Tafel te gaen zitten voor Zonnen-Ondergang; en derhalven, indien men het niet te streng rekende, zoude ik best oordeelen, dat myn Jongeling niets behoorde te hebben dan *Brood* voor zyn *Ontbyt*. 't Is niet wel te verbeelden wat vermogen de gewoon-

woonte heeft; en ik schryve vele der ongemakken in *Engelant* toe aen ons al te veel *Vleesch* en weinig *Brood* eten.

XV. Wat zyne *Maeltyden* aenbelangt, ik zou best oordeelen zoo veel als men 't gevoeglyk kan vermyden, deze niet bestendig op een zelfde Uur te doen. Want, wanneer de gewoonte zyn Etens tyt op een zeker vast gezetten tyt bepaelt heeft, zal zyn Maeg op zulke Uure Spyze verwachten en gemelyk worden, als hy hier overheen loopt; en hy zal in een lastige Buitensporigheit vervallen, of in tegendeel kwynen door gebrek van Eetlust. Derhalven zoude ik wenschen dat 'er geen vasten tyd gehouden wert, voor 't Ontbyten, 't Middag-en Avondmael van mynen Jongeling, maer veel eer dat het genoegsaam alle dagen veranderde. Maer indien hy in den tusschentyt van 't gene ik *Maeltyden* noeme, wil eten, laet hem, zoo dikwils als hy 'er om vraegt, goed droog Brood eten. Indien men denken zou, dat dit eene al te harde Levenswys is voor een Kint, hy wete dat een Kint noch van honger sterven noch flaeuw zal worden uit gebrek van Voedsel, wanneer het namelyk, behalven Vleesch tot zyn Middagmael, en sop of andere Lepelkost tot zyn Avondspyze, goed Brood en Bier mag hebben, zoo dikwils als hy 'er trek toe heeft. Want aldus, wanneer ik het nadenk, zoude ik

Maeltyden.

gevoeglykst oordeelen, dat het voor de Kinderen geschikt wert. De Morgenstont in 't algemeen is geschikt voor de Letteroeffening, waer toe eene geladen Maeg zekerlyk eene slechte Voorbereiding is. Droog Brood, hoewel 't beste Voedsel, is 't minst bekwaem om onzen Eetlust verder aen te zetten; en niemant zou zyn Kint met een Ontbyt willen opvullen, die eenig inzigt heeft voor zyn Geest of voor zyn Lichaem, en het niet dof en ongezont wil zien. Ook moet niemant denken dat dit ongevoeglyk is voor een Jongeling van Middelen en Staet. Een Man van goeden Huize moet ten allen tyde zoo opgevoed zyn, dat hy bekwaem is om de Wapenen te dragen en een krygsman te worden. Maer hy, die ondertusschen zyn Zoon zoo opvoed, als of hy hem nergens anders toe schikte dan om zyn ganschen Leeftyd te slapen in de volheit en 't gemak van een ryken Overvloed en Schat, dien hy hem denkt na te laten, overdenkt weinig de voorbeelden, die hy gezien heeft en in wat Eeuw hy leeft.

Drank. XVI. Zyn *Drank* moet alleen klein Bier wezen; en dit moet men hem daer en boven nooit inwilligen tusschen de Maeltyden, dan wanneer hy eerst een stukje Brood gegeten heeft. De Redenen hier van zyn deze.

XVII. I. Meer koortsen en kwalen in

de

de Maeg ontſtaen 'er onder de Luiden, door 't drinken, wanneer zy heet zyn, dan door eenig ander ding, dat ik kenne. Indien hy dan door 't ſpelen heet en dorſtig is, zal 't Brood kwalyk zakken willen; en aldus zal hy geen *drinken* kunnende krygen dan op deze voorwaerde, genoodzaekt wezen om noch een poos dorſt te lyden; want, indien hy zeer verhit is, mag hy vooral niet drinken; ten minſten eerſt een goed ſtuk Brood te eten zal tyd winnen om het Bier laeuw te maken, 't welk hy dan veilig drinken mag. Als hy zeer dorſtig is, zal het aldus gewarmt ſchielyk zakken en beter zyn Dorſt verſlaen, en indien hy 't aldus gewarmt niet drinken wil, 't zal hem geen nadeel doen, al drinkt hy niet. Behalven dit, zal 't hem leeren eenig ongemak uit te ſtaen, 't welke een hebbelykheit van groot nut is voor de Gezontheit van 't Lichaem en ook voor den Geeſt.

XVIII. 2. Wanneer 't hem niet vergunt wort te *drinken* zonder eten, zal men hier door de gewoonte voorkomen van alle oogenblikken 't glas aen zyn Mont te zetten; een gevaerlyk beginſel en Voorbereiding van *los gezelſchap*. De Menſchen maken zich door gewoonte eene hebbelykheit van Honger en Dorſt. Geluſt het u hier een Proef van te nemen, gewen hem, ſchoon hy hier van geſpeent is, weder tot zulk een

nood-

noodzaeklykheit van *Drinken* in den Nacht, dat hy zonder Drank niet kan ſlapen. Want dewyl de Minnemoêrs de ſchreiende Kinderen hier door in ſlaep ſuſſen, geloof ik dat de Moeders in 't algemeen, wanneer de Kinderen eerſt van de Min t'huis komen, grote moeite hebben om ze 's Nachts van Drinken te ſpeenen. Geloof het vryelyk de Gewoonte heeft de overhant al zoo veel by dag als by nacht en gy kunt, indien 't u luſt, ieder een t'aller uure dorſtig maken.

Ik heb eens in een Huis gewoont, daer men om een laſtig kint te ſtillen, hem zoo dikwils te Drinken gaf, als hy 'er om ſchreeuwde; zoo dat hy onophoudelyk zoop. Zelfs ſchoon hy noch niet ſpreken kon, dronk hy meer, dan ik, in den tyd van Vierentwintig Uuren. Neem 'er de Proef van en gy zult bevinden, datge met klein Bier, zoo wel als met ſterk Bier, u zelven zult kunnen dorſtig maken. Het voornaemſte, waer op in de Opvoeding valt te letten; beſtaet in de *Hebbelykheden*, die men verkrygt. Begin dan in dezen opzigte, zoo wel als in alle andere dingen niets tot eene gewoonte te maken, 't welk gy vervolgens niet wilt blyven aenhouden of vermeerderen. 't Is dienſtig voor de Gezontheit en voor de Matigheit, niet meer te *drinken* dan de natuurlyke Dorſt eiſcht; en iemant, die geene zoute Spys eet, noch

Hebbelykheden.

noch ſterken Drank drinkt, zal zelden, tuſſchen de Maeltyden, Dorſt krygen, ten zy hy zich tot zulk ontydig *Drinken* gewent heeft.

XIX. Maer draeg, bovenal, wel zorge, dat hy zelden of nooit eenigen *Wyn* of *ſterken Drank* proeve. Niets is 'er zoo gemeen in *Engelant* (1) dan den Kinderen Wyn te geven, maer niet voor hun zoo verderflyk. Zy behoorden nooit eenige *fyne Wateren* te drinken, ten zy het hun als een hartſterking gegeven wort, en door den Dokter is voorgeſchreven. In dezen opzigte moet men zeer naeuw acht geven op de Dienſtboden en hen zeer ſtreng beſtraffen; wanneer zy hier omtrent misdoen. Dit laeg ſoort van volk, dat byna zyn grootſte heil ſtelt in 't gebruik van ſterken Drank, is altoos genegen om hun hof te maken by den jongen Heer, door hem dat gene aen te bieden, 't welk zy zelve 't meeſt beminnen; en om dat het hun vervrolykt, denken zy dat het voor 't Kint geen kwaed kan. Hier op moet ge met alle zorgvuldigheit uw oog houden, en dit met alle mooglyke oplettendheid en behendigheid verhoeden; naerdien 'er niets is, dat een gewisſen gront tot het verderf der Kinderen, zoo naer Ziel als Lichaem leggen kan, dan zich te gewennen

Wyn of ſterke Drank.

(1) Wy mogen ook met recht zeggen: en in *Hollant*.

nen aen *sterken Drank*, voornamelyk als zy dien in 't heimelyk *met de Meiden en Knechts* drinken.

Vruchten.

XX. Het Gebruik van Vruchten is iets van 't allermoeilykst in 't bestier der Gezontheit, voornamelyk die der Kinderen. Onze eerste Ouders hebben 'er 't *Paradys* aen gewaegt; en het is geen wonder dat onze Kinderen de Aenvechting niet weêrstaen kunnen, schoon het hun hunne Gezontheit kost. De bepaling hier van kan onder geen algemeenen Regel gebragt worden; want ik ben geenszins van de gedachten der genen, die den Kinderen alle *Fruiten* in 't algemeen willen onthouden, als iets dat hun geheel en al ongezont is. Door zulk een naeugezetten Regel, maken zy hen des te graeger naer het ooft en zetten hen als aen om goed en kwaed, ryp en groen en alles, wat zy maer krygen kunnen, gulzig als te verslinden. Van *Meloenen*, *Perziken*, de meeste soorten van *Pruimen*, alle soorten van *Druiven* in *Engelant*, meene ik, moet men hen *geheel en al onthouden*, naerdien deze een zeer aentrekkelyken smaek en een ongezont sap hebben; zoo dat zy ze, indien 't mooglyk was, in 't geheel niet behoorden te kennen of weten dat 'er zulke dingen zyn. Maer *Aerdbeyen*, *Kerssen*, *Kruisbessen* of *Aelbessen*, wanneer ze volkomen ryp zyn, meene ik dat men hun tamelyk veilig moge toestaen en wel met eene zeer milde hant,

in-

indien ze met de volgende voorzorgen gegeten worden. 1. Niet op den Maeltyt, gelyk gemeenlyk geschied, wanneer de Maeg reets met ander Voedsel vervult is: Maer ik meene dat ze liever behooren gegeten te worden voor den Maeltyt, of tusschen de twee Maeltyden in, en dat de Kinderen ze behooren te hebben tot hun ontbyt. 2. Brood by dezelven te eten. 3. Datze volkomen ryp zyn. Indien zy dus gegeten worden, verbeelde ik my, dat zy eerder ter bevordering dienen van de Gezontheit, dan schadelyk zyn. *Zomervruchten*, naerdien zy komen in het warme of heete jaergety, waer in zy ryp worden, verfrisschen onze Magen, die door de Hitte kwynen en bezwyken (1), en derhalven zoude ik in

(1) Men wane hier geenszins dat dezelfde redeneering van den Schryver zoude kunnen doorgaen omtrent Vruchten, welke hy verbied, om dat zy *Zomervruchten* zyn, en in Jaergetyen ryp worden, welke dikwils noch heeter zyn, dan die, waer in de Vruchten komen, waer van hy 't gebruik vergunt en zelfs nut oordeelt; want de anderen, die hy schadelyk acht, gelyk *Meloenen*, *Perziken*, eenige soorten van Pruimen en allerlei *Druiven*, zyn zekerlyk geene Lantvruchten, zoo min in *Engelant* als in *Hollant*; 't welk blykt om dat zy meer of min kunst behoeven om tot hare rypheit en behoorlyken Smaek te geraken. Aldus zal geen *Meloen* zynen goeden wasdom krygen

in dezen opzigte zoo ſtraf niet wezen als ſommige Luiden zyn over hunne Kinderen; welke zoo kort gehouden wordende, en die, wanneer zy uit den band kunnen ſpringen, of een Dienſtbode weten om te koopen of te bepraten om ze hun te bezorgen, hun verlangen voldoen met allerhande ontuig, dat zy krygen, en meer eten dan zy verdragen kunnen. Daer zy zich zouden vergenoegen met eene matige menigte Vruchten welke hun wort toegeſtaen.

Appelen en *Peren* insgelyks, die volko-

gen, ten zy onder glas ten grooten deele en tot een zekeren tyd toe uitgebroeit. *Perziken* en de meeſte ſoorten van *Pruimen*, hoewel zy in de vrye lucht groeien, hebben de wederkaetſende Hitte van een Muur of Heining noodig, gelyk ook hier in *Hollant* de *Druiven*, die elders in Wynbergen enkel aen Latten gebonden worden en de doorſpeling van de vrye Lucht kunnen velen. Men zal mogelyk willen vragen of de *Pruimen*, die zonder behulp van eene wederkaetſende warmte groeien, gezont zyn; en ik antwoorde, ja; ten minſten niet ongezont, indien zy volſtrekt boomryp zyn en derzelver Vleeſch in 't gebruik zich van den ſteen volkomen losmaekt en ontbind, zoo dat 'er nergens eenige wrangheit aen de vrucht te bemerken is; doch dat zulks van weinige ſoorten gebeurt, zal de Ondervinding duidelyk leeren.

komen ryp en ter behoorlyker tyd geplukt zyn, oordeele ik, dat ten allen tyde veilig kunnen gegeten worden en zelfs in vry groote menigte; voornaemlyk *Appelen*, die ik nimmer gehoort hebbe, dat een Lichaem kwaet deden, na de Maent *Oktober*.

Vruchten ook, zonder Suiker gedroogt, houde ik voor zeer gezont. Maer *Konfituren*, van wat soort zy wezen mogen, moeten gemyd worden; en men zal, geloove ik, niet lichtelyk weten te zeggen of zy den Maker of den Eter meer nadeel doen (3). Dit houde ik zekerlyk voor eene der ongevoeglyste Middelen van Verkwisting, die de Ydelheit tot noch toe uitgevonden heeft, en derhalven laet ik ze voor de Vrouwen.

XXI. Onder alles, wat slap en verwyft kan genaemt worden, is 'er niets, dat men de Kinderen meer mag inwilligen dan de *Slaep*. In dezen kan men hun hun volle genoegen vergunnen; alzoo niets meer den Groei en de Gezontheit der Kinderen bevordert dan 't *slapen*. Alle Regelen, die men hier ontrent heeft voor te schryven bestaen ten aenzien van den tyd, dien zy hier toe in de vierentwintig uuren besteden moeten; 't welk lichte-

Slaep.

(3) De Heer LOCKE schynt hier te doelen op de Uitwaesseming der Kolen of van 't Vuur, 't welk zekerlyk voor de *Konfituriers*, met al hun lekkers, niet gezont kan wezen.

telyk op te lossen valt, door alleenlyk te zeggen, dat het van groote nuttigheit is hen te gewennen vroeg in den Morgen op te staen. Dit is aldus best voor de Gezontheit, en hy, die van Kintsbeen af, door eene vaste gewoonte, het *vroeg opstaen* zich zelven gemeenzaem gemaekt heeft, zal, wanneer hy een Man geworden is, den besten en nutsten tyd van zyn Leven, niet slaperig en met te bed te leggen doorbrengen. Indien dan de Kinderen vroeg in den Morgenstont moeten opgeroepen worden, behooren zy volgens den loop der Natuur by tyds naer Bed te gaen; waer door zy gewent zullen worden de ongezonde en onveilige uuren van ongebondenheit te vermyden, die gemeenlyk in den Avont voorvallen; en zulken, die vroeg naer huis gaen, zullen zelden zich aen groote ongeregeltheden schuldig maken. Ik wil hier mede geenszins te kennen geven, als of uw Zoon, wanneer hy groot geworden is, nooit na achten 's avonts in gezelschap zou mogen blyven, en nimmer onder zyn glas zou mogen zitten keuzelen tot in den Middernacht. Gy moet hem thans, door hem in zyne teedere Jaren te gewennen, van zoo vele onbetaemlykheden aftrekken als mooglyk is; en 't zal geen gering voordeel wezen, dat, als hem eene tegenstrydige Praktyk het laet opzitten ongemaklyk gemaekt heeft, hy

hier

hier door dikwils het rinkinken by nacht zal vermyden, en zeer zelden voorstellen. Maer schoon ge dit oogmerk al niet bereiken moogt; maer de Mode en 't gezelschap op hem de overhand krygen, en hem na zyne Twintig jaren als anderen doen leven, 't is der pyne waerd hem te gewennen *vroeg op te staen* en vroeg naer bed te gaen, eer hy noch die jaren bereikt, om de tegenwoordige bevordering van zyne gezontheid en andere nuttigheden.

Hoewel ik gezegt hebbe dat men de Kinderen, wanneer zy klein zyn een rykelyken tyd behoort te vergunnen om te slapen, zelfs zoo veel als zy willen, echter ben ik niet van verstant, dat dit altyt in zulk een ruime mate behoort te blyven, en van hun gedult worden, dat zy vadzig en lui te bed blyven leggen, wanneer zy grooter worden. Maer, of men behoort te beginnen met dit in te binden op hun zeven, op hun tien Jaren of op eenen anderen tyd, is onmooglyk naeuwkeurig te bepalen. Hun Aert, Sterkte en Gesteltenis moeten hier ontrent overwogen worden. Maer op den een of den anderen tyd tusschen de zeven en de veertien Jaren, oordeele ik, wanneer zy al te groote Liefhebbers van 't Bed zyn, het gevoeglykst hunnen Slaep van langsamer hand te bepalen op ontrent acht Uuren, 't welk in 't algemeen Rust genoeg is voor gezonde

 vol-

volwassene menschen. Indien gy uw Kint gewent hebt, gelyk gy behoort te doen om bestendig zeer vroeg in den Morgen op te staen, zal het Gebrek van lang te bed te blyven leggen zeer gemakkelyk verbetert kunnen worden, en de meeste Kinderen zullen gereed genoeg wezen om zelf dien tyd te verkorten, door hun verlangen om 's avonts by het Gezelschap te blyven opzitten, hoewel zy, indien er niet op gepast wort, in staet zullen wezen om dien tyd 's Morgens weêr in te halen, 't welk geenszins toegelaten behoort te worden. Zy moeten evenwel opgewekt worden en opstaen op hun gewoonlyk uur; maer men moet wel zorge dragen van hen niet in haest en schielyk te wekken, of met een luide en schrille stem of eenig ander schielyk en geweldig gerucht (1). Dit maekt dikwils de Kinderen bang, en doet hun groot kwaet; en 't afbreken van een diepen *Slaep* door een haestig gerucht is bekwaem genoeg om, wie 't ook wezen moge, te doen ontstellen. Wanneer gy de Kinderen uit hunnen

(1) 't Is hoflyk en misschien meer dan hoflyk zyne Kinderen te wekken door 't aengenaem geluid van speeltuig; gelyk MONTAGNE verhaelt dat hy door de overgroote zorgvuldigheit van zynen Vader wert wakker gemaekt. *Proeven*. B. I. Hooftst. XXV.

nen *Slaep* opwekt, draeg zorge van dit te beginnen met een flaeuwe ſtem, en eenige zagte beweging, haelze aldus van langſamer hant uit hun bed, met goede woorden en een' vriendelyke behandeling, tot dat zy t'eenemael tot zich zelven gekomen zyn, en, wanneer zy zich geheel en al hebben aengekleed, kunt ge verzekert wezen, dat zy volkomen wakker zyn. 't Valt voor de Kinderen moeilyk genoeg uit den *Slaep* gewekt te worden, hoe zagt zulks ook geſchieden moge; en men moet zorge dragen van deze moeilykheid niet te vermeerderen door iets, 't welk hun ongenoegen kan geven, en voornamelyk door iets, waer door zy verſchrikt zouden kunnen worden.

XXII. Laet het *Bed* van uw Kint hard wezen en leg het liever op een Matras dan op een Bed van Veeren. Harde Bedden maken het Lichaem ſterk; terwyl, in tegendeel, alle Nachten in de Pluimen gedompelt te leggen, het Lichaem als doet verſmelten en ontbinden, 't welk menigmael oorzaek eener zwakke Geſteltenis en de Voorbode van een vroeg Graf kan wezen. Want, behalven de Steen, die dikwils zynen oorſprong heeft uit het warm koeſteren der Nieren, moet men verſcheidene Ongemakken, en die, welke de Wortel is van alle anderen, namelyk eene zwakke Geſteltenis, zeer veel aen de *Bedden van Dons* toe ſchryven. Daerenboven, als

men zich t'huis gewent aen een hard Bed, zal men buiten 's Lants, wanneer men zyn Rust meest van nooden heeft, zyn Slaep niet missen om dat het Bed niet zacht geschud is en de Kussens niet in order liggen. Ik oordeel het derhalven niet ongevoeglyk, het *Bed te maken* op allerhande manieren, nu eens wat lager met het Hooft, dan eens wat hooger, om niet onderworpen te wezen van gevoelig te wezen over de minste verandering, die iemant zekerlyk moet ontmoeten, indien 't hem niet gebeuren mag altoos te liggen in 't Bed van myn Jonker, en een Meid tot zyn dienst te hebben, die alles zoo net in order schikt, als of 't met een Pinceel getrokken was, en die hem warm en gemakkelyk toedekt. *De Slaep* is een groote Hartsterking der Natuur, die deze mist, zal 'er gewisselyk hinder van hebben; en hy is zeer ongelukkig, die zulk een Hartsterking niet anders kan nuttigen dan uit zyn Moeders mooijen vergulden Kop en niet uit een houten Nap. Hy, die gerust kan slapen, geniet deze Hartsterking en 't komt 'er niet op aen of dit geschied op een zacht Bed of op de harde planken. 't Is de Slaep alleen, dien hy van nooden heeft.

Hardlyvigheit.

XXIII. Noch is 'er iets, 't welk een grooten Invloed heeft op de Gezontheit; en dit is (met oorlof eens vooral) een regelmatige *Stoelgang*. Luiden, die wat *hardlyvig* zyn, bezitten zelden een

krach-

krachtigen Geeſt of ſterke Lichamen. Maer, dewyl 't gemakkelyker valt die kwael, het zy door eene goede Levenswyze of door Medicynen te genezen, dan wel het tegenovergeſtelde ongemak, behoeven we hier over niet veel te zeggen. Want, indien 't gebeurt dat we of door deszelfs hevigheit of langen duur met eenig kwaet gevolg ſchynen gedreigt te worden, zullen we wel zorg dragen, ſchielyk en ſomtyts al te ſchielyk om een Dokter te zenden; en wanneer het niet al te fors of van korten duur is, doet men gemeenlyk beſt de Natuur haren gang te laten gaen. Aen den anderen kant heeft de *Hartlyvigheit* al te kwade uitwerkingen en kan bezwaerlyker door hulpmiddelen gered worden. Buikzuiverende Middelen, die eenige verlichting ſchynen te geven, doen eerder de kwael aengroeien, dan dat zy ze wegnemen.

XXIV. Naerdien dit een Ongemak is, waer voor ik byzondere redenen had om het te onderzoeken, en ik deszelfs behandeling in geene Boeken beſchreven vont, ging ik naer myne eigene gedachten te werk, geloovende dat wy grooter veranderingen dan deze in onze Lichamen konden te weeg brengen; indien wy den rechten weg koozen en volgens de Reden ſtapvoets te werk gingen.

1. Ik overwoog dan, dat de *Stoelgang*

 de

de uitwerking was van zekere Bewegingen in 't Lichaem, voornamelyk van de famenknypende Beweging (1) der Darmen.

2. Ik overwoog dat verfcheiden Bewegingen, die niet volkomen van onzen wil afhangen, door 't Gebruik en eene beftendige Oeffening, tot eene Hebbelykheit konden gebragt worden, indien zy door eene onafgebrokene Gewoonte op zekere tyden beftendig met alle poging werden in 't werk geftelt.

3. Ik had opgemerkt dat fommige luiden, door 't rooken van een Pyp Tabak 's Avonts na den eten, nooit miften een Stoelgang te krygen, en begon by my zelven te twyfelen, of de gewoonte niet meer dan de Tabak deze Ontlafting van de Natuur veroorzaekte; of ten minften, indien het de Tabak deed, of dit niet eerder gefchiedde door een krachtige Beweging in de Darmen te veroorzaken, dan door eenige Buikzuiverende kracht, want dan zou het andere uitwerkingen gehad hebben.

Na dat ik aldus eens in deze Bevatting geraekt was over de mogelykheit van dit hebbelyk te maken, was het naefte, dat 'er te overwegen ftont, door wat Wegen en Middelen dit waerfchynlykft kon verkregen worden.

4. Ik

(1) *Motus Periftalticus*, zeggen de Geneeskundigen.

4. Ik gifte toen, dat indien iemant, na dat hy voor de eerfte mael 's Morgens gegeten had, terftont de Natuur wilde vergen, en beproeven of hy zich zelven zoo ver kon dwingen om een Stoelgang te krygen, hy by tyd en wyle, door eene beftendige Oeffening dit tot een Hebbelykheit zou kunnen brengen.

XXV. De Redenen, waerom ik dezen tyd uitkoos, waren,

1. Om dat de Maeg, dan ledig zynde, indien zy iets ontfangt, dat haer aengenaem is (want ik zou nooit, behalven in gevallen van Noodzaeklykheit, willen dat iemant iets eten zou dan 't gene hem fmaekt en wanneer hy eenige graegte heeft) beft in ftaet was om het wel vaft te houden door een fterke Inkrimping van derzelver Vezelen; welke Inkrimping, ik onderftelde waerfchynlyk kon achtervolgt worden tot in de Darmen, en aldus derzelver famenknypende Beweging vermeerderen, gelyk wy zien, in de kwael van 't *Miferere*, dat een omgekeerde Beweging in den *Ileus*, anders den omgebogen Darm, (die Beweging moge beginnen, zoo laeg als zy wil) altoos achtervolgt wort in de ganfche lengte van dien Darm, en aldus maekt dat zelfs in de Maeg deze onregelmatige Beweging wort te weeg gebragt.

2. Om dat de Menfchen, wanneer zy eten, gewoonlyk hunne gedachten ont-

ſpannen, en de Levensgeeſten dan, als vry van andere Werkingen, met meer kracht worden verſpreid in den beneden Buik, die hier door, tot dezelfde uitwerking, medewerkt.

3. Om dat, wanneer men zich tyd gunt om te eten, men ook zoo veel tyds genoeg heeft om den Ontfanger van de verteerde koſten te gaen bezoeken, als noodig is tot het tegenwoordig oogmerk; maer dat het anders, in de verſcheidenheit der bezigheden, die de Menſchen hebben en krygen, eenigermate eene onmooglykheit zou wezen om het tot een vaſt Uur te bepalen, waer door dan de Gewoonte zou worden afgebroken. Terwyl daerentegen, alzoo de luiden, die Gezont zyn, zelden miſſen van ééns daegs te eten, ſchoon het Uur mag veranderen, de Gewoonte ſteets kan onderhouden worden.

XXVI. Op deze Gronden begon men 'er de Proef van te nemen, en ik heb 'er geenen gekent, die dit beſtendig hebben doorgehouden en altoos zorge gedragen van naer het Gemak te gaen, na dat zy voor de eerſte mael gegeten hadden, op welken tyd dit ook mogt gebeuren, het zy zy hier boodſchap hadden of niet, en hier eenige pogingen deden om de Natuur te laten werken, ik heb 'er geene gekent, zegge ik, of zy verkregen in weinige Maenden den gewenſchen uitſlag, en bragten zich zelven tot zulk eene regelma-

matige Hebbelykheit, dat zy zelden of immer feilden van een Stoelgang te hebben, na dat zy de eerste reis dien dag gegeten hadden, ten ware dit gebeurde door hun eigene verwaerloozing: Want het zy zy eenigen aendrang gevoelen of niet, indien zy ter bewuster plaetse gaen, en het hunne toebrengen, kunnen zy verzekert wezen, dat de Natuur vry wel zal gehoorzamen.

XXVII. Ik zou derhalven raden dat men, met een Kint, alle dagen dezen loop hielt, terstont na dat het ontbeten heeft. Laet het op een stoel gezet worden, net als of het even zeer in zyn Magt stont om zyn ingewant te ontlasten als om het te vullen, en laet noch het Kint, noch zyn Meid ooit iets anders weten of het is zoo; en indien hy gedwongen wort om hier omtrent eenige pogingen te doen, door in zyn spelen verhindert te worden, of van weer te eten tot dat hy wezentlyk een Stoelgang gehad heeft of ten minsten zyn uiterste best hier toe gedaen heeft, ik twyfel niet of het zal hem in korten tyt zeer Natuurlyk worden. Want men heeft reden om te denken, dat Kinderen, die gemeenlyk zeer speelziek zyn en zeer onachtzaem op alles anders, dikwils de bewegingen der Natuur laten overgaen, wanneer zy slechts een lichten aendrang maekt en aldus, door dezen gevoeglyken aendrang te verwaerloozen, brengen

zy

zy zich allengs tot eene hebbelyke Hartlyvigheit. Dat, door dit Middel, de Hartlyvigheit kan voorgekomen worden, is meer dan eene enkele giffing; naerdien ik weet dat door een beftendige Praktyk voor een tyd lang, een Kint alle Morgen regelmatig na zyn Ontbyt een Stoelgang gehad heeft.

XXVIII. Hoe verre Volwaffenen noodig zullen oordeelen hier van de Proef te nemen, moet men aen hun overlaten; hoewel ik niet kan nalaten te zeggen, dat ik, in aenmerking van de menigvuldige kwalen, die uit het Gebrek van eene vereifchte ontlafting der Natuur ontftaen, naeulyks iets wete dat meerder de behoudenis der Gezontheit bevordert, dan dit. Eenmael in Vierentwintig Uuren, denk ik, is genoeg, en geen Menfch, geloof ik, zal zeggen dat het te veel is; en door dit Middel kan men het verkrygen zonder behulp van Medicynen, die gemeenlyk zeer krachteloos bevonden worden in het genezen van eene gezette en hebbelyke Hartlyvigheit.

Medicynen. XXIX. Dit is alles, waermede ik u moet laftig vallen ten aenzien der behandeling uwer Kinderen, in den gewoonen loop hunner Gezontheit. Mogelyk zal men van my verwachten, dat ik eenige Voorfchriften van Medicynen zou geven, om de Ziekten te verhoeden; waer voor ik enkel en alleen dit Voorfchrift

ſchrift hebbe, dat heiliglyk moet in acht genomen worden, namelyk van aen de Kinderen nooit eenige Medicynen te geven uit Voorzorge. Dat gene waer te nemen, 't welk ik reets hebbe aengeraden, zal, gelyk ik onderſtelle, veel beter uitwerking hebben dan de Huismiddeltjes van de Vrouwen of de Apothekers Drankjes. Draeg vooral zorge dat, door 't gebruiken van die Middelen, in plaets van de Ziekten te verhoeden, gy ze uw Kint niet op den hals haelt. Ook moet men zelfs by eene lichte Onpaſſelykheit geen Medicynen geven aen Kinderen of 'er den Dokter by halen, voornamelyk als hy een Man van veel omſlag is, die terſtont de Venſterbanken op de Kinderkamer zal vervullen met Potjes en Flesjes, en de Magen der Kinderen met Geneesmiddelen. Het is veiliger hun geheel en al aen de Natuur over te leveren, dan ze in handen te doen vervallen van eenen, die genegen is om ze door Medicynen te bederven, of ten minſten denkt dat de Kinderen, in gewoone kwalen, anders moeten genezen worden, dan door een goeden Regel van Soberheit, of door een Middel dat 'er maer zeer weinig van verſcheelt. Naerdien 't my toeſchynt, zeer met de Reden en met de Ondervinding over een te ſtemmen, dat de teedere Geſteltenisſen van de Kinderen, zoo weinig als mogelyk is, moeten te doen hebben met

Dok-

Doktoren, en Apothekers en Huismiddeltjes, en niet meer dan 'er volstrekt noodzakelyk is en volgens de gevallen vereischt wort. Een weinig koud overgehaelt *rood Slaepbollen-water*, 't welk 't rechte Hulpmiddel is tegen een overladen Maeg, benevens gemak en onthouding van Vleesch, maekt dikwils ras een einde van verscheiden kwalen, die, door al te haestige Hulpmiddelen, zware Ziekten zouden hebben kunnen worden. Als zulk een zachte behandeling de groeiende kwael niet stuit of verhindert dat zy tot een volkomene Ziekte overslaet, zal het tyd wezen om den raed van een bekwaem en bescheiden Dokter te zoeken. In dezen opzigte, hope ik, gemakkelyk Geloof te zullen vinden; en geen Mensch kan reden hebben om te twyfelen aen den Raed van iemant, die eenigen tyd te koste gelegt heeft in het oeffenen der Geneeskunde, wanneer hy aenraed niet al te haestig te wezen met het gebruiken van Doktoren en Medicynen.

XXX. En aldus hebbe ik afgehandelt wat aengaet het Lichaem en de Gezontheit, 't welk tot weinige en zeer gemaklyk op te volgene Regelen te brengen is; namelyk Menigvuldigheit van open *Lucht*, en *Slaep*, eenvoudige *Spyze*, geen *Wyn* of *sterke Drank*, en weinig of geen *Medicynen*, geen al te warme of te naeuwe *Kleeding*,

voor

voornamelyk het *Hooft* en de *Voeten* koud te houden, en de *Voeten* dikwils te gewennen tot koud Water, en bloot te ſtellen om te kunnen nat worden.

XXXI. Na behoorlyke zorge gedragen te hebben om het Lichaem in kracht en ſterkte te houden, zoo dat het bekwaem zy om de bevelen van de *Ziel* te gehoorzamen en uit te voeren; zal de naeſte en voornaemſte zaek, wezen om de *Ziel* te recht te brengen, dat zy by alle gelegenheden eene goede Geſteltenis moge hebben om niets in te willigen dan 't gene met de Waerdigheit en Voortreflykheit van een redelyk Schepſel overeenkomt.

XXXII. Indien myn zeggen in 't begin dezer Verhandeling waerachtig is, gelyk ik niet twyfele of het is waerachtig, namelyk; dat het Verſchil, 't welk 'er in de Manieren en Bekwaemheden der Menſchen gevonden wort, meer aen de *Opvoeding* dan aen iets anders is toe te ſchryven, dan hebben wy reden om te beſluiten, dat men groote zorge behoort aen te wenden in het vormen van de *Zielen* en *Gemoederen* der Kinderen, en hun vroeg die Gemoedsgeſtalte te geven, die altoos naderhant een invloed zal hebben op hun Leven: Want, wanneer zy wel of kwalyk doen, zal de Lof of Laſter hier aen toegeſchreven worden; en wanneer 'er iets averechts geſchied, zal men altoos ge-

meen-

meenlyk zeggen, dat het een gevolg is hunner *Opvoeding*.

XXXIII. Gelyk de Sterkte des Lichaems voornamelyk beſtaet in Bekwaemheit om Ongemakken te kunnen uitſtaen, aldus is 't ook met de Ziel. En het groote Grontbeginſel en de Grontſlag van alle Deugden en Volmaektheden zyn hier in gelegen: dat een Menſch bekwaem is zich zelven en zyne Begeerlykheden te verzaken, zyne Neigingen te dooden, en alleen te volgen wat de Reden als het beſte leert, ſchoon de Hartstogten eenen anderen Weg willen inſlaen.

XXXIV. Een groote Misſlag, dien ik in de luiden ten aenzien der Opvoeding hunner Kinderen hebbe opgemerkt, is, dat zy 'er geene zorge genoeg voor gedragen hebben ter *behoorlyker tyd*; dat zy der Kinderen Gemoed niet gehoorzaem aen de Tucht en buigzaem voor de Reden gemaekt hebben, toen 't Gemoed in de beginſelen op zyn teederſt was en gemaklykſt om te buigen. 't Is eene wyze Schikking der Natuur, dat de Ouders hunne Kinderen lief hebben; maer indien zy door de Reden niet zeer voorzigtig de wacht houden over deze natuurlyke genegenheit, zyn zy bekwaem om deze Hartstocht in eene malle Liefde te doen ontaerden. Zy beminnen hunne teedere Kinderen, en 't is hun Pligt, maer menig-

nigmael koesteren zy ook hunne Gebreken. Zy moeten niet gedwarsboomt worden; zekerlyk niet! Zy moeten in alles hunnen zin hebben; en dewyl zy in hunne Kintsheit tot geene groote ondeugden bekwaem zyn, meenen de Ouders de Ongeregeltheden hunner Kinderen veiliglyk te mogen inschikken en zy spelen met die aerdige Stoutheit, die zy zoo welvoeglyk oordeelen in de teedere jaren. Maer aen een verzotten Vader of malle Moeder, die niet gedogen wilden dat een Kint over eenige kwade Treëk bestraft wert, maer die verschoonden, zeggende; *'t was maer een geringe zaek*; antwoordde *Solon* (1) zeer wel: *Ja*; *maer de Gewoonte is een groote zaek.*

XXXV. Het zoete Kint moet geleert worden om te kloppen en te slaen en scheldnamen te geven; 't moet alles hebben, wat het begeert, en alles doen, wat het wil. Aldus bederven de Ouders, door hunne Kinderen in te volgen en hun alles toe te laten, zoo lang zy *klein* zyn, derzelver natuurlyke Grontbeginselen, en verwonderen zich naderhant, dat zy de bittere Wateren moeten smaken, terwyl zy zelve de Bron vergif-

(1) Anderen schryven dit toe aen *Plato*; maer by eene andere gelegenheit. *Diog. Laërtius*, Lib. III. Sect. 38.

giftigt hebben. Want, wanneer hunne Kinderen groot geworden zyn en hunne kwade Hebbelykheden met hen zyn opgegroeit; wanneer ze nu te groot zyn, om hen te troetelen, en hunne Ouders hen niet langer voor een ſpeelpop kunnen gebruiken; dan beginnen zy te klagen dat de ſchelmſche jongens koppig en ſtout worden; dan zyn zy geſtoort dat zy hen moedwillig zien, en worden moeïlyk over de kwade grillen, die zy zelve hun hebben ingeſtort en in hen hebben aengekweekt; en dan, misſchien te laet, zouden zy blyde wezen het Onkruid te kunnen uitrukken, dat zy met hunne eigene handen geplant hebben, en 't welk nu te diepe Wortelen geſchoten heeft om te kunnen uitgeroeit worden. Want hoe kan 't ons vreemt dunken, dat de Knaep, die gewoon was in alles zynen wil te hebben, toen hy noch in de Rokken liep, nu ook zyn zin wil doen, en hier over altoos harrewart, wanneer hy in den Broek is? Zekerlyk, hoe hy meer tot een Man opgroeit, des te meer toont hy zyne Gebreken; zoo dat 'er weinige Ouders dan zoo blint zyn, die niet zien kunnen; weinigen zoo ongevoelig, die de kwade Uitwerkingen hunner Toegevendheit nietbemerken kunnen. Hy kreeg van de Meid zynen wil, eer hy kon ſpreken of loopen. Hy was Meeſter over zyne

Ou-

Ouders zoo ras als hy zyne Kindertael begon te ſnappen; en hoe! nu hy groot geworden is, nu hy ſterker en wyzer is, dan te dier tyd, moet hy nu, op een ſprong, worden ingebonden en gebogen? Hoe! moet hy, op zyn zeven, zyn veertien, zyn twintig Jaren, 't Voorrecht verliezen, 't welk zyne Ouderen, door hunne Inſchiklykheit, hem tot dien tyd toe zoo mildelyk vergunt hebben? Neem 'er de Proef van in een Hont of in een Paert of in eenig ander Schepſel, en zie of de kwade en halſtarrige Nukken, die zy geleert hebben, toen zy noch jong waren, gemakkelyk te verbeteren zyn, nu zy meerder krachten gekregen hebben; en echter zyn geene dezer Schepſelen half zoo moedwillig en trots, of half zoo begeerig om hun eigen meeſter te wezen of over anderen den Meeſter te ſpelen, dan de Menſch.

XXXVI. Wy zyn in 't algemeen verſtandig genoeg om met deze andere Schepſelen te beginnen, wanneer zy noch *zeer jong* zyn en om hen *in tyds* te temmen, ten einde deze dieren ergens toe bekwaem en voor ons van nut te maken. 't Zyn alleen onze Afſtammelingen, die, in dezen opzigte, door ons verwaerlooſt worden; en na dat we hen tot ſtoute Kinderen gemaekt hebben, verwachten wy te dwaeslyk dat zy goede Mannen zullen worden. Want, indien het Kint,

zoo menigmael als 't 'er luſt toe heeft, Koek en Suiker hebben moet, veel liever dan dat het arme Schaep zou huilen, en uit zyn aeſſem ſchreeuwen; hoe! zal de jonge dan, na dat hy groot geworden is, zyn wil niet moeten hebben, wanneer zyne driften hem tot Wyn of geile Vrouwen vervoeren? Want deze zyn even zeer de voorwerpen van 't verlangen by meerder jaren, als het andere, daer 't Kint om ſchreeuwde, toen 't noch klein was. 't Gebrek beſtaet niet in eenige Begeerten, die geſchikt zyn naer 't Begrip en den Smaek van den onderſcheidenen Leeftyd; maer 't beſtaet hier in, dat men die niet onderwerpt aen de Regelen en Bepalingen der Reden. Het verſchil is niet gelegen in het hebben of niet hebben van eenige Luſten; maer in 't Vermogen om ze te beſtieren en 'er ons zelven in te verzaken. Hy, die niet gewent wort zyne Reden te onderwerpen aen den wil van anderen, *wanneer* hy *jong* is, zal bezwaerlyk willen luiſteren om zich te onderwerpen aen zyne eigen Reden, wanneer hy de Jaren heeft om 'er gebruik van te maken. En welk een Man zulk een Jongeling waerſchynlyk worden zal, is lichtelyk te bevroeden.

XXXVII. Deze zyn Verwaerloozingen, welke gemeenlyk begaen worden door zulken, die de grootſte zorge voor de Opvoe-

voeding der Kinderen schynen te dragen. Maer, indien wy de gemeene Behandeling der Kinderen beschouwen, wy zullen reden hebben om ons te verwonderen, dat 'er in de groote Ongebondenheit van Zeden, waer over de Werelt klaegt, noch eenige Voetstappen van Deugt in 't geheel zyn overgebleven. 't Zou my lusten te weten, wat Ondeugt of men zou kunnen noemen, waer toe de Ouders en anderen, die 't opzigt hebben over Kinderen, hen niet bekwaem maken, en waer van zy hun de zaden niet in den boezem strooien, zoo ras zy in staet zyn om ze te ontfangen? Ik meen zelfs niet door de voorbeelden, die zy den Kinderen geven, en de Levenswyze, waer in zy hen voorgaen, 't welk aenmoediging genoeg is; maer 't gene ik hier zal aenmerken, is 't onmiddelyk leeren van Ondeugt, en dat zy hen wezentlyk van den Weg der Deugt aftrekken. Eer de kinderen noch loopen kunnen, leggen zy in hen de Grontbeginselen van Vinnigheit, Wraekzucht en Wreedheit. *Geef my een klap om hem weêr over te geven* (1), is een Les, die

(1) Dit schynt een Gebruik in *Engelant*, 't welk ik tot onze Zeden niet weet over te brengen. Maer van gelyke Natuur is 't gene den Kinderen, als eene aerdigheit, in hunne stamelende

die de Kinderen meest daeglyks hooren, en men rekent het voor niets, om dat hunne handen geen kracht genoeg hebben om eenig kwaet te doen. Maer ik vrage, bederft het hunne ziel niet? Worden zy aldus niet op den Weg gebragt van Gewelt en Vinnigheit? En, indien zy, klein zynde, geleert zyn, anderen als by volmagt te doen slaen en te beledigen, en aengemoedigt om zich te verheugen over eene ware of ingebeelde smart, die zy anderen hebben toegebragt, en dat zy dezen als zien lyden, bereid men hen dan aldus niet om wezentlyk leet te doen, wanneer zy sterk genoeg zyn om hunne slagen te doen gevoelen, en, om de eene of de andere oorzaek, die zy meenen te hebben, te slaen?

Het Deksel onzer Lichamen, 't welk dient tot eene betaemlyke Zedigheit, tot Warmte en tot bescherming tegen de On-

Tael geleert wort: *daei*; *daei*, *boos kopje*: en als men dit berispen dorst, zal het ongetwyfelt verschoont en verdedigt worden, met te zeggen dat men het den Kinderen leert, om hunne eigene kwaetaerdigheit te straffen; doch dezelfde Redenen, welke de Heer LOCKE bybrengt, hebben hier plaets; behalven noch dat dit den Kinderen veeltyts geleert wort, zelfs wanneer zy zeer zoet zyn; zoo dat men hen eigenlyk gewent om moedwillig te slaen, zonder dat het tot straffe dient.

Ongemakken van de Lucht, wort door de Dwaesheit of Ondeugt der Ouderen den Kinderen tot ander gebruik aengeprezen. Men maektze voor hun tot oorzaken van Ydelheit en Naiever. Een Kint wort een verlangen ingeboezemt naer een nieuw kleed, om dat het mooi zal ſtaen, en wanneer het kleutertje wort opgeſchikt met een nieuwen Tabbert en een nieuw Kapſel; hoe kan de Moeder minder doen dan haer leeren zich over zich zelve te verwonderen, door haer een Koninginnetje of Prinſesje te noemen? Aldus worden de kleinen geleert hoovaerdig te wezen op hare kleeding, eer zy ze noch zelve weten aen te trekken. En hoe zouden zy niet verder voortvaren met zich hoog te ſchatten om dien uiterlyken opſchik naer de Mode, die enkel 't maekſel is van een Kleêrmaker of een Mutſemaekſter, wanneer hare ouders haer zoo vroeg beduid hebben dat zy zoo doen moeten.

Leugens en dubbelzinnige Spreekwyzen, en Verſchooningen, die weinig van Leugens verſchillen, worden in den Mont van 't jonge Volk gelegt, en in Leerlingen en Kinderen geprezen, wanneer deze manieren van doen geſchieden ten voordeele hunner Meeſters of Ouders. Kan men dan denken, dat hy, die ondervint, dat men de Waerheit eenig gewelt aen te doen kan verſchoonen

 en

en aenmoedigen, terwyl 't geschied voor 't belang van eenen Meester, die voor Godvruchtig wil doorgaen; kan men denken, zegge ik, dat hy, die dit ondervint, geen gebruik van zulk een Voorrecht zal maken, wanneer het ten zynen Voordeele kan geschieden?

Luiden van gemeener soort worden, door de bekrompenheit hunner Middelen, verhindert om de *Onmatigheit* in hunne Kinderen aen te moedigen door hunnen Eetlust op te wekken, of hun meer eten en drinken te vergen dan genoeg is. Maer hun eigene Voorbeelden, wanneer het hun gebeuren mag, om vol-op te mogen genieten, betoonen dat niet het mishagen in de Dronkenschap en Gulzigheit hen weêrhoud van buitensporigheden, maer alleen 't Gebrek van Gelegenheit en Voorraed. Maer, beschouwen wy de Huizen der genen, die ruimer Middelen bezitten; hier vinden wy 't voornaemste werk en het grootste heil van 't Leven zoo krachtig te bestaen in 't Eten en Drinken, dat men oordeelt de Kinderen te verwaerloozen, indien z'er niet hun deel van krygen. Sauſſen en *Ragoûts* en allerlei Spyzen, door de kunst der kookery vermomt, moeten hunne Tongen kittelen, als hunne Magen en Ingewanden reets vervult zyn; en dan, uit vreeze dat de Maeg mogt overladen wezen, vint men een Voorwend-

wendſel om hun een en andermael een Glaesje Wyn te geven om de Verteering te bevorderen, ſchoon het enkel dient om de Kooking te rug te zetten.

Is ons Knaepje niet al te wel, het eerſte, dat men vraegt, is; *Myn Kintje wat luſt je? Myn Hartje wat begeer je?* Eten en Drinken wort met alle kracht aengepreekt; en alle Mans Uitvinding wort in 't werk geſtelt om iets aengenaems en lekkers uit te denken, dat bekwaem is om 't gebrek van Graegte te overwinnen, 't welk de Natuur zoo wyslyk geſchikt heeft, in 't begin der Ziekten, als een Middel om den aengroei te beletten; op dat de Maag bevryd van den gewoonen Arbeid om eenige nieuwe Overlading van Spyze te verteeren, bekwame gelegenheit mag hebben om de ſchadelyke Vochten te verbeteren en overmeeſteren.

Of zyn 'er ook Kinderen zoo gelukkig ten aenzien der Zorge hunner Ouderen, dat zy door derzelver Voorzigtigheit worden afgehouden van de Buitenſporigheden aen hunnen Diſch en gewent aen de Soberheit van gemeene en eenvoudige Spyze; daer door echter ook kan men hen bezwaerlyk hoeden voor de beſmetting, die de Ziel vergiftigt. Hoewel hunne Gezontheit, door eene beſcheidene behandeling, terwyl zy onder opzigt zyn, mooglyk vry veilig is, hunne Begeerte moet noodwendig

het oor leenen aen de Leſſen, die hun overal worden voorgehouden over dit gedeelte der Leere van *Epikurus*. De Lof die *wel te eten* overal heeft, kan niet misſen hunne natuurlyke Graegte krachtig aen te prikkelen om hun ſchielyk ſmaek te doen vinden en tot de koſten over te gaen van een Tafel naer de Mode. Dit zal by ieder een; zelfs by zulken, die met alle ſtrengheit uitvaren tegen lekkerheit en dartelheit, den Naem voeren van *wel te leven*. Wat zal doch de norſche Reden durven zeggen tegen zulk een algemeen Getuigenis? Of kan zy zich vleien gehoor te zullen vinden, wanneer zy dat den Naem van *Overdaed* durft geven, 't welk zoo algemeen erkent en geoeffent wort, by luiden van den voornaemſten Rang?

Deze Ondeugt heeft nu zulke diepe wortelen geſchoten, en zulke groote Voorſtanders gekregen, dat ik zelfs niet wete of zy zich den Naem van Deugt niet aenmatigt, en of het geene Dwaesheit of Gebrek van de Werelt te kennen zal gerekent worden, dat ik hierover iemant den Mont opene? Ook zoude ik waerlyk vreezen, dat het gene ik 'er hier van gezegt hebbe, zou kunnen beriſpt worden als een ſoort van Schimpſchrift, 't welk hier niet te pas komt, indien ik het met dat oogmerk niet gemelt had om de zorgvuldigheit en op-

let-

lettendheit der Ouderen ontrent de Opvoeding hunner Kinderen te doen ontwaken, wanneer zy zien, hoe zy aen alle kanten omringt zyn, niet alleen van Aenvechtingen tot Ondeugt, maer ook van zulken, die ze hun leeren, en mogelyk op Plaetſen, daer zy hen 't allerveiligſt rekenden.

Ik zal op dit Onderwerp niet langer blyven ſtil ſtaen, en noch minder alle de byzonderheden nagaen, waer uit men zou kunnen zien, wat moeite wort aengewent om de Kinderen te bederven en hun de Grontbeginſelen der Ondeugt in te prenten: Maer ik wenſch, dat de Ouders bezadigt mogen overwegen, of 'er eenige Ongeregeltheit of Ondeugt is, die den Kinderen niet zigtbaer geleert wort, en of 't hun Pligt, als die van Ouders, niet medebrengt en hun Verſtant niet betaemt zorge te dragen dat zy beter Leſſen genieten.

Dwingen.

XXXVIII. Het komt my zeer klaer voor, dat het Grontbeginſel van alle Deugt en Voortreflykheit gelegen is in een Vermogen om ons de Voldoening onzer Begeerten te weigeren, wanneer de Reden die niet wettig keurt. Dit Vermogen kan verkregen en vermeerdert worden door Gewoonte, en zeer gemakkelyk en gemeenzaem gemaekt worden door eene *vroege* Praktyk. Indien men derhalven naer my luiſteren wil;

wil; zou ik raden, dat men, tegen de gewoone manier van doen, de Kinderen behoort te gewennen om hunne Begeerten te onder te brengen en hun te beteugelen, zelfs *van de Wieg af aen.* 't Eerste dat zy moeten leeren weten, behoort te wezen, dat zy een ding niet krygen, enkel om dat zy 't gaerne hebben; maer om dat het nut voor hun geoordeelt wort. Indien zy voorzien werden van 't gene zy noodig hebben, indiervoege dat men nooit gedoogde dat zy iets kregen, waerom zy eens gehuilt hadden, zouden zy leeren te vreden wezen, zonder dat zy kregen, daer zy om huilen; zy zouden nooit met schreeuwen en met kribbigheit dwingen om meester te willen wezen, noch half zoo ongemakkelyk voor zich zelven en anderen zyn, gelyk zy zyn, om dat zy van den eersten beginne af aen niet aldus gehandelt zyn. Indien men hun nooit hunnen zin gegeven had, om het ongedult dat zy toonden, zouden ze al zoo min ergens anders om schreeuwen dan zy schreeuwen om de Maen te willen hebben.

XXXIX. Ik zeg dit niet, om dat ik zou verlangen, dat men den Kinderen geen Ding zou mogen inwilligen, of dat men van hun zou kunnen verwagten dat zy in de lange Rokken 't Verstant en 't Gedrag van een Raedsheer zouden kun-

kunnen hebben. Ik merk hen aen als Kinderen, daer men met zagtzinnigheit mede te werk moet gaen, die ſpelen moeten en ſpeelgoed hebben. Ik meen alleen, dat, wanneer zy dwingen om iets, 't welk ze niet behooren te hebben of te doen, men zulks hun geenszins behoort toe te ſtaen, enkel om dat zy *klein* zyn of juiſt om dat ze 't verzoeken; ja dat men hun, wanneer ze hier om blyven ſchreeuwen, duidelyk toonen moet, dat het hun om die reden alleen geweigert wort. Ik heb Kinderen aen Tafel gezien, die, wat 'er ook wezen mogt, nooit ergens om vroegen, maer zich te vreden hielden met het gene men hun gaf: en elders heb ik andere Kinderen gezien, die om alles ſchreeuwden, wat zy zagen; die uit alle Schotels moeſten gedient worden, en wel de eerſten van allen. Wat maekte doch dit onderſcheid? dan alleen dat de eene gewent waren alles te krygen, waer ze om vroegen of om ſchreeuwden, en de anderen, om datze niet gewoon waren hun eigen zin te hebben. Hoe ze *jonger* zyn, hoe men minder, myns oordeels hunne ongeregelde en onbehoorlyke genegenheden behoort te voldoen; en hoe zy zelven minder Reden bezitten, des te meer behooren zy onder 't volſtrekte Gezag en bedwang der genen te zyn, wien het opzigt over hen is toevertrouwt.

Hier

Hier uit, bekenne ik te moeten volgen, dat zy niet anders dan bescheiden Volk rontsom hen behooren te hebben. Doet de Werelt gemeenlyk anders, 't is myn schult niet. Ik zeg 't gene ik denke te moeten wezen; en indien zulks reets in de Mode was, zou ik de Werelt met geene Redeneering hier omtrent behoeven lastig te vallen. Maer echter, wanneer het wel overwogen wort, twyfele ik niet of anderen zullen ook van gedachten wezen, dat hoe *vroeger* dezen Weg met de Kinderen wort ingeslagen, hoe gemaklyker het voor hun wezen zal en zelfs voor die genen, die 'er 't bestier over hebben; en dat het als een onschenbare Grontregel in acht behoorde genomen te worden, dat, wanneer hun eenmael iets geweigert is, zy het zekerlyk met geen schreeuwen of andere Manier van lastig te vallen, behooren te krygen; ten zy men van zins is hun te leeren ongeduldig en moeilyk te worden, door hun ongedult en moeilykheit aldus te vergelden.

vroege Tucht.

XL. Zy derhalven, die genegen zyn ooit hunne Kinderen te regeeren, moeten 't beginnen terwyl ze noch *zeer klein* zyn, en toezien dat ze zich dan volkomen aen den Wil hunner Ouderen onderwerpen. Wilt ge dat uw Zoon u zal gehoorzamen als hy zyne kinderschoenen ontwassen is; pas op om het Gezag

zag van een Vader te oeffenen, zoo ras als hy bekwaem is zich te onderwerpen, en begrypen kan, onder wiens Magt hy ſtaet. Wilt ge dat hy Ontzag voor zynen Vader zal hebben, prent het hem in, in zyne kintſcheit; en wanneer hy de mannelyke Jaren meer bereikt, vergun hem dan meer en meer uwe Gemeenzaemheit; zoo zal hy, gelyk 't betaemt, u gehoorzaem en onderdanig wezen, terwyl hy een Kint is, en uw genegene Vrient in mannelyke Jaren. Want, myns oordeels, is het eene zeer averechtſche Behandeling met de Kinderen, toegevend en gemeenzaem te zyn, zoo lang zy klein zyn, en ſtreng tegen hen te wezen, na dat zy groot geworden zyn: want Vryheit en Toegeeflykheit kan den *Kinderen* geen goed doen; hun Gebrek van oordeel maekt dat zy Bedwang en Tucht noodig hebben; en in tegendeel, Heerſchzugt en Strengheit is een ſlechte Manier van Behandeling met Menſchen die de Reden tot hunne Leidsvrouw hebben; ten zy ge in 't zin hebt, om uwe Kinderen, na dat zy groot geworden zyn, van u afkeerig, en 't ſpreekwoort waer te maken:

Kintje zyt ge groot,
Vader, Moeder, waert ge doot!

XLI. Ieder een, verbeelde ik my, zal

zal 't redelyk oordeelen, dat hunne Kinderen, wanneer zy klein zyn, hunne Ouderen moeten aenmerken als hunne Heeren, hunne volſtrekte Regenten, en hen, als zoodanigen, Ontzag toedragen, en dat, wanneer zy tot ryper jaren komen, zy hen als hunne beſte, als hunne eenige ware Vrienden moeten aenmerken en, als zoodanigen, beminnen en eerbieden. De Weg, dien ik hier toe hebbe aengewezen, is, indien ik my niet bedriege, de eenige, dien men moet inſlaen om dit te verkrygen. Wy moeten onze Kinderen, wanneer zy groot geworden zyn, aenzien als ons zelven, met dezelfde Hartstogten en dezelfde Begeerten aengedaen. Wy willen voor redelyke Schepſelen gerekent worden en onze Vryheit hebben: wy hebben geen luſt om ons gemelyk en ongemaklyk te maken door gedurige Beſtraffingen en norſche Bejegeningen, en wy kunnen geen ſtrengen inborſt en eene groote afgetrokkenheit verdragen in Luiden, waermede wy verkeeren. Die zulk eene behandeling ontmoet, als hy een Man geworden is, zal naer ander Gezelſchap, andere Vrienden, andere Verkeering omzien, waer mede hy zyne vergenoeging hebben kan. Indien derhalven de Kinderen van den aenbegin af, onder den duim gehouden worden, zullen zy in die jaren handelbaer wezen

en

en 'er zich geruſt aen onderwerpen, dewyl zy nooit eene andere Behandeling gekent hebben: en indien, na dat zy tot het gebruik hunner Reden zyn opgegroeit, de Strafheit der Regeering naer mate hunner verdienſten van langſamerhant verflaeuwt, 's Vaders oog en opzigt vriendelyker wort, en de afgetrokkene Houding geheel ter zyde gezet, dan zal het vorig Bedwang de Liefde der Kinderen doen aengroeien, zoo ras zy vinden dat het enkele Vriendelykheit over hen was, en eene Zorgvuldigheit om hen bekwaem te maken om de Genegenheit hunner Ouderen en de Achting van alle andere Menſchen te verdienen.

XLII. Dit zy genoeg om in 't algemeen uw Gezag over uwe Kinderen te veſtigen. Vrees en Ontzag moeten u 't eerſte Gezag over hunne Gemoederen geven, en Liefde en Vrientſchap in ryper Jaren moeten u dit Gezag doen behouden. Want de tyd moet komen, wanneer zy de Roede en Beſtraffing ontwasſen zyn; en indien alsdan de Liefde tot u hen niet gehoorzaem maekt en hen hunnen Pligt doet betrachten, indien de Liefde tot de Deugt en voor hunnen goeden Naem hen geene loffelyke Paden doet bewandelen, vraeg ik door wat middelen zult ge hen op den rechten Weg doen weder keeren? De Vrees van onterft te worden, indien

ze u mishagen, maekt hen wel ſlaven van uwe Goederen; maer echter zullen ze in 't heimelyk kwaed en ondeugende blyven, en deze Teugel kan hen niet altyd in bedwang houden. Alle menſchen moeten den eenen tyd of den anderen aen zich zelven en hun eigen Beleid worden overgelaten; en hy, die een goed, een deugtſaem, een bekwaem Man zal zyn, moet het inwendig gemaekt worden. Al wat uw Kint derhalven uit zyne Opvoeding zal genieten, wat eenig Vermogen en Invloed zal hebben op zyn Leven, moet by tyds hem worden ingeplant, het moeten Hebbelykheden worden, die in de wezentlyke Grontbeginſelen zyner Natuur als zyn ingëent, geene nageaepte Houding, geen geveinsde Uitwendigheden, die 'er door Vreeze zyn ingebragt, enkel om voor tegenwoordig den Toorn van zynen Vader te vermyden, die hem mooglyk anderszins zou ontërven.

Straffen

XLIII. Dit in 't algemeen aldus ter nedergeſtelt hebbende als den Weg, dien men moet inſlaen; zal 't noodig zyn, de Tucht, die men oeffenen moet in hare deelen wat meer in 't byzonder te beſchouwen. Ik heb zoo veel geſproken van de Kinderen onder den Duim te houden, dat men my mooglyk zal verdenken als of ik niet genoeg overwoog wat men aen hunne teedere Jaren en geſtel-

ſteltenis verpligt is. Maer deze Gedachte zal verdwynen, indien men my ſlechts een weinig nader wil hooren. Want ik ben zeer genegen om te denken, dat eene *groote Strengheit* in 't ſtraffen maer weinig goed, ja veel nadeel in de Opvoeding kan uitwerken; en geloove dat men bevinden zal, dat, alle andere omſtandigheden gelyk geſtelt wezende, zulke Kinderen, die meeſt *gekaſtyd* geweeſt zyn, zelden de beſte Mannen worden. Al, wat ik tot hier toe beweert hebbe, is, dat, als 'er *Strengheit* moge noodig bevonden worden, dezelve des te meer moet gebruikt en in 't werk geſtelt worden, als zy noch zeer jong zyn; en wanneer zy ter rechter tyd is aengewend en hare uitwerking gehad heeft, dat men 'er dan mede moet verflaeuwen, en ze veranderen in eene zachter ſoort van Regeeringe.

XLIV. Wanneer de Kinderen, door een beſtendig Gedrag hunner Ouderen, gebragt zyn om zich gedurig aen hunnen Wil te onderwerpen en dien op te volgen, eer het Geheugen hun noch toelaet om te kunnen onthouden, wanneer dit Gedrag begonnen heeft, zal het hun natuurlyk ſchynen, en naderhant in hen die uitwerking hebben, als of 't wezentlyk natuurlyk was, en 't zal hen behoeden voor alle Gelegenheden om 'er tegen te ſtribbelen of Berouw over te hebben. De eenige zorge,

die men dragen moet, is dat het vroeg begonnen worde, en zonder zich in 't allerminst te laten verzetten of bewegen, tot dat *Ontzag* en *Eerbied* gemeenzaem geworden zyn, en 'er geen de minste weêrzin zich vertoont in de gereede Onderwerping en Gehoorzaemheit hunner Gemoederen. Wanneer deze *Eerbied* aldus ééns heeft stant gegrepen ('t welk vroeg behoort te wezen, of anders zal het moeite kosten en slagen om ze weêr in de Kinderen te brengen en des te grooter en menigvuldiger, hoe het langer wort uitgestelt) moeten zy door dezelve, in 't vervolg, wanneer zy meer verstant beginnen te krygen, worden geregeert; doch deze Eerbied dient altyd verzelt te gaen met zoo veel Toegevendheit dat zy 'er geen misbruik van kunnen maken. 't Is derhalven de Eerbied en 't Ontzag, waer door zy moeten worden geregeert, en niet door *slagen*, *kyven* of andere *slaefsche straffen*.

Zelfs verloochening

XLV. Dat dit zoo is, zal men my lichtelyk toestaen, wanneer men slechts overwege wat 'er bedoelt wort in eene verstandige Opvoeding, en waer zy op draeit.

1. Hy, die zyne Neigingen niet eenigszins Meester is, hy die niet weet hoe de lastige kwelling van tegenwoordig Vermaek of Verdriet te weêrstaen, enkel om dies wille, dat hem de Reden leert

leert dit te doen tot zyn eigen welwezen, mist den waren Grontregel van Deugt en Nyverheit en loopt gevaer van nooit ergens bekwaem toe te zullen worden. Men moet dan dezen Inborst, die zoo strydig is met eene Natuur, die niet geleid wort, by tyds verkrygen; en deze Hebbelykheit, als de ware Gront van volgende Bekwaemheit en Geluk moet in 't Gemoed worden gewrocht, zoo vroeg als 't wezen kan, zelfs van den eersten Dageraed van Kennisse of Begrip in de Kinderen, en aldus in hen bevestigt door alle bedenkelyke Zorge en Middelen, 't welk geschieden moet door hen, die 't opzigt hebben over hunne Opvoeding.

Neerslagtigheit.

XLVI. 2. Aen den anderen kant, indien 't Gemoed in de Kinderen te veel gedrukt en vernedert wort; indien hunne *Geesten* merkelyk ter nedergeslagen en *verbroken* worden, door eene hant, die al te streng over hen is, verliezen zy alle hunne wakkerheit en yver, en zyn in een erger staet dan den vorigen. Want buitensporige jonge knapen, die Levendigheit en Geest bezitten, komen somtyts te recht en worden dus bekwame en groote Mannen; maer ter nedergeslagene Gemoederen, vreesachtige, gedweege, *lage Geesten*, kunnen bezwaerlyk ooit worden opgebeurt, en komen zeer zelden ergens in te recht. 't Gevaer, aen den

deren kant te vermyden, is groote kunſt, en hy, die een Middel gevonden heeft om de Geeſten van een Kint gemakkelyk, levendig en vry te houden; en het echter tevens te bedwingen van vele dingen, waer toe zyne Genegenheit natuurlyk ſtrekt en het te trekken tot zaken, die voor 't zelve ongemaklyk vallen; hy zegge ik, die deze ſchynbare tegenſtrydigheden weet overeen te brengen, heeft, naer myne Gedachten, het ware Geheim der Opvoedinge gevonden.

Slagen geven.

XLVII. De gewoone, laffe en korte Weg door Kaſtyding en de Roede, die 't eenig Werktuig van Beſtier is, 't welk Opzieners over Kinderen gemeenlyk weten of waerom zy immer denken, is 't onbekwaemſte van allen om gebruikt te worden in de Opvoeding; om dat het aenleidinge geeft tot beide de genoemde Misſlagen; welke, gelyk wy hebben aengetoont, de *Scylla* en *Charybdis* zyn, die aen den eenen of den anderen kant allen bederven, die hier in mistasten.

XLVIII. 1. Deze ſoort van Straf helpt niets altoos tot het overmeeſteren der natuurlyke Neiging, die ons aanzet om een lichaemlyk en tegenwoordig Vermaek te genieten of om Pyn te willen ontvlieden, tot welk een prys 't ook wezen moge; maer zy zal deze Neiging veel eer opwekken, en daerenboven

ven dat gene in ons verſterken, 't welk de Wortel is, waer uit alle zondige daden en ongeregeltheden des Levens in ons voortſpruiten. Want door wat andere Beweegreden, dan van een gevoelig Vermaek of van een gevoelige Pyn, gaet een Kint te werk, dat tegens zynen zin blokt en wurmt in zyn Boek om zyn Les te leeren, of zich onthoud van ongezonde Vruchten te eten, waer in hy luſt heeft, enkel uit vreeze voor de *Roede*? In dezen kieſt hy alleen het groote *licbamelyk Vermaek*, of hy vermyd de grooter *licbamelyke Pyn.* En wat heeft het in, zyne Daden en Gedrag te beſtieren door zulke Beweegredenen als deze? Wat is het anders, zegge ik, dan dat Grontbeginſel in hem te koeſteren, 't welk ons betaemt uit te roeien en te verwoeſten. Derhalven kan ik geene Kaſtyding nut voor een Kint oordeelen, daer de Schande van om eenige Misdaed te lyden niet krachtiger in werkt dan de Pyn.

XLIX. 2. Deze ſoort van Kaſtyding voed natuurlyk een Afkeer voor dat gene, waer voor een Opziener eene genegenheit in hem behoort te verwekken. Hoe dikwils ziet men, dat Kinderen dingen beginnen te haten, die hun eerſt aengenaem waren, wanneer zy vinden, dat zy 'er om *geſlagen*, *bekeven* of mede geplaegt worden? 't is dan ook niet te verwonderen, dat zy, nu Mannen geworden,

den, niet in ſtaet zyn, om door zulke Middelen ergens toe gebragt te worden. Wie zou geen wanſmaek vinden in eenige geoorloofde verkwikking, die in zich zelve voor hem onverſchillig is, als hy 'er door ſlagen of kwade bejegeningen toe gedreven wert, indien hy 'er geene genegenheit voor heeft? Of indien hy gedurig mishandelt wert, om eenige Omſtandigheden in der zelver Gebruik? Dit is zeer natuurlyk. Omſtandigheden, die ons hinderen, wanneer zy gevoegt worden by zaken, die in zich zelve noch goed noch kwaet zyn, zullen dezelve gemeenlyk als beſmettelyk maken; en 't Gezigt alleen van een Beker, waer in iemant gewoon is walgende Medicynen te gebruiken, doet het hart omdraien, zoo dat 'er niets wel uit ſmaken zal, ſchoon de Beker noch zoo zuiver en rein geſpoelt en uit de rykſte ſtoffe gemaekt is.

L. 3. Zulk een ſoort van *ſlaefſche Tucht* maekt een *ſlaefſchen Inborſt*. Het Kint onderwerpt zich en veinſt te gehoorzamen, terwyl de Vrees voor de Roede hem boven 't hooft hangt; maer, wanneer die over is, en hy uit het Gezigt zynde zich kan belooven ongeſtraft te zullen blyven, geeft hy des te meer zyne natuurlyke Neiging toe, die door dit middel in 't geheel niets verandert, maer in tegendeel in hem aengewak-

wakkert en vermeerdert is; en na zulk een bedwang gemeenlyk met des te meer hevigheit uitberst; of,

LI. 4. Eindelyk, indien *Strengheit*, tot den hoogsten top gevoert, de overhant behoud en de genezing uitwerkt van den tegenwoordigen ongeregelden Inborst, geschied dit dikwils door een erger en gevaerlyker kwael te veroorzaken; en den Geest te verdooven, en dan krygt men, in plaets van een ongeregelden jongen Losbol, een kleinmoedig, druiloorig Schepsel, dat, hoe zeer het door zyne onnatuurlyke en gemaekte bezadigtheit, kleinverstandige Luiden moge behagen, (die logge en droomige Kinderen pryzen, om dat zy geen gerucht maken, noch hun eenigen overlast geven) echter eindelyk, naer alle waerschynlykheit, verdrietig voor zyne Vrienden zal worden, dewyl het in zyn gansche Leven van geen nut zal zyn voor zich zelven of voor anderen.

Beloo-ningen.

LII. Slagen en alle andere soorten van slaefsche Straffen, die aen 't Lichaem geschieden, zyn de bekwame Tucht niet om geoeffent te worden in de Opvoeding van zulken, die wy wenschen verstandige, brave en schrandere Mannen te zien; en moeten derhalven zeldsaem in 't werk gestelt worden en alleenlyk by gelegenheden van groot gewigt, en gevallen van de uiterste Buitensporigheit. Aen

den anderen kant de Kinderen te vleien door Belooningen van dingen, die hun behaeglyk zyn, moet even zorgvuldig vermyd worden. Wie zynen Zoon *Appelen*, *Koek* en *Suiker* of dergelyke geeft, waer in hy een welgevallen vint; om namelyk door dit middel hem zyne Les te doen leeren, doet niet anders dan zyne liefde voor zyn Vermaek te wettigen, en die gevaerlyke neiging te koesteren, die hy door alle middelen in hem behoort t'onder te brengen en te smooren. Nimmer kunt gy hopen hem te zullen leeren deze Neiging te overwinnen, wanneer ge, tot eene Vergelding voor der beteugeling zyner Hartstogt in zeker geval, hem tracht genoegen te geven in een ander. Om hem een goed, verstandig en wys Man te maken, is 't nut hem te leeren zyne Driften in te toomen, en zyne Neiging tot *Rykdom*, *Fraeijigheden* en 't gene zyne *Tong en Gehemelte kittelt* ten allen tyde te verzaken, wanneer zyne Reden hem het tegendeel raed, en zyn Pligt hem dit afvordert. Maer, wanneer ge hem aenzet om iets nuttigs te doen, door het aenbieden van *Gelt*, of zyne moeite om zyn Les te leeren beloont door 't Vermaek eener lekkere Beet; wanneer ge hem een *kante Das* of een *nieuw mooi Pak kleederen* belooft om 't volbrengen van eenigen geringen Taek, wat doet ge doch

an-

anders, door zulke dingen tot eene Belooning te ſtellen, dan te erkennen dat dit iets goeds of waerdigs is in zich zelveen dat hy hier-naer behoort te trachten, en aldus door aen te moedigen om 'er naer te verlangen, en te gewennen van zyn heil te ſtellen deze dingen in? Aldus ziet men de Luiden, om de Kinderen te bewegen tot Naerſtigheit in het leeren van hunne Letterkonſt, Danſen of andere Zaken van dergelyke Natuur, die van geen groot belang zyn voor 't Geluk of Nut van hun Leven, door kwalyk aengelegde Belooningen en Straffen, hunne Deugt op offeren, de Orde hunner Opvoeding omkeeren, en hun de Overdaed, Trotsheit, Hebzucht en dergelyke leeren. Want, op deze wyze, door het vleien van hunne averechtſche Neigingen, die zy behoorden in te toomen en t'onder te brengen, leggen zy den Gront dier Gebreken in 't vervolg, die niet kunnen vermyd worden, dan door onze Begeerten te bedwingen en ze vroeg te gewennen van zich aen de Reden te onderwerpen.

LIII. Dit zegge ik niet, om dat ik hebben wil dat men den Kinderen de Gemaklykheden of 't Vermaek van dit Leven, als zy niet ſchadelyk zyn voor hunne Gezontheit of ſtrydig met de Deugt, zou onthouden. In tegendeel ik wenſch hun 't Leven zoo genoeglyk,

zoo

zoo bevallig te maken als mooglyk is, door een ruim Genot van alles, wat hun op een onzondige wyze kan vermaken; mits dat het geschiede met deze Voorzorge, dat zy dit eeniglyk genieten als Gevolgen van de Omſtandigheden der Achting en van 't Genoegen, waer in zy zyn by hunne Ouders of Opzieners; maer deze Gunſtbewyzen moeten hun nooit worden aengeboden of aen hun beſteed als een *Belooning voor 't een of 't ander, dat zy byzonderlyk gedaen hebben*, en waer voor zy anders een Afkeer toonden, of 't welk zy nooit zouden volbragt hebben zonder deze Aenvechting.

LIV. Maer, indien gy met de eene Hant, zult gy zeggen, de Roede wegneemt, en met de andere die geringe Aenmoedigingen, waer door de Kinderen kunnen getrokken worden; hoe moeten dan de Kinderen geregeert worden? Want verban Hoop en Vreeze, en alle Tucht zal zekerlyk een Einde hebben. Ik ſta toe, dat Goed en Kwaet, *Beelooningen* en *Straffen* de eenige Beweegredenen zyn van een redelyk Schepſel. Deze zyn de Sporen en Prikkelen, waer door alle Menſchen worden aengezet en geleid en derhalven moet men 'er ook gebruik van maken ten aenzien van de Kinderen. Want ik rade den Ouderen en Leermeeſteren dit altoos in hunne Gedachten te houden, dat de Kinde-

de-

deren als redelyke Schepfelen moeten behandelt worden.

LV. *Belooningen*, beken ik, en *Straffen* moeten den Kinderen worden voorgeſtelt, indien wy iets op hunne Gemoederen willen uitwerken. De Misſlag, verbeelde ik my, beſtaet hierin, dat deze Middelen, waer van in 't algemeen gebruik gemaekt wort, *kwalyk* worden *uitgekozen*. Pyn en Vermaek des Lichaems zyn, myns oordeels, van een kwaed Gevolg, wanneer zy ter Belooninge of Straffe dienen, waer door de Menſchen iets op hunne Kinderen trachten te winnen; want, gelyk ik voorhenen gezegt hebbe, zy ſtrekken alleen om die Neigingen te vermeerderen en krachtiger te maken, die wy met alle moeite moeten trachten t'onder te brengen en te overmeesteren. Wat Grontbeginſel van Deugt kunt gy leggen in een Kint, indien gy zyne Begeerte tot het eene Vermaek afkoopt door 't voorſtellen van een ander? Dit is niet anders dan zyne Lusten te vermeerderen, en die alleen van voorwerp te leeren verwiſſelen. Indien een Kint ſchreeuwt om Vruchten, die hem ongezont en nadeelig zyn, tracht ge hem te ſtillen door hem 't een of 't ander Banket te geven, dat minder ſchadelyk is. 't Is mooglyk, dat dit zyne Gezontheit kan bewaren, maer het bederft zyn Gemoed, en brengt het

ver-

verder uit zyn order. Want in dit Geval verandert ge ſlechts het Voorwerp maer blyft ondertusſchen zyne Luſten ſtrelen, en erkent dat die behooren voldaen te worden, waer in, gelyk ik gezegt hebbe, de Wortel van 't Kwaet gelegen is; en zoo lang ge hem niet in ſtaet ſtelt om dat Genoegen te verzaken, mag het Kint voor tegenwoordig zoet en ſtil blyven; maer zyn kwael is niet genezen. Door dit Middel kweekt en koeſtert gy dat gene in 't Kint, 't welk de Bronader is, waer uit alle Kwaet zynen Oorſprong neemt, 't welk zekerlyk by de eerſte gelegenheit met meer hevigheit zal uitbreken, zyne Verlangens krachtiger maken en u meer ontruſten.

Goede Naem.

LVI. De *Belooningen* en *Straffen* dan, waer door men Kinderen moet in order houden, zyn volſtrekt van eene andere Natuur en van die kracht, dat wanneer wy ze maer ééns te werk kunnen ſtellen, de zaek, myns oordeels, geheel en al is afgedaen, en de zwarigheit voorby. *Eer* en *Schande* zyn, onder alle anderen, de krachtigſte Aenprikkelingen voor de Ziel, wanneer zy ſlechts ééns gebragt wort om 'er ſmaek in te vinden. Indien gy ééns den Kinderen eene Liefde voor Achting en eene Vreeze voor Schande en Oneer kunt inboezemen, hebt ge 't ware Grontbeginſel in hen gebragt, 't welk ſtantvaſtig op hen zal wer-

werken en hen neigen tot het goede. Maer, zal men vragen, hoe moet men dit in 't werk ſtellen?

Ik beken, in den eerſten opſlag, ſchynt dit geenszins zonder Moeilykheit te kunnen in zyn werk gaen; maer ik oordeel het echter der pyne waerdig de Middelen na te ſporen, om dit te verkrygen en wanneer zy gevonden zyn die te betrachten, en 't verkrygen van die Middelen rekene ik 't grootſte Geheim in de Opvoeding.

LVII. *Voor eerſt.* De Kinderen zyn, ja vroeger mooglyk dan wy denken, zeer begeerig naer *Lof* en willen gaerne geprezen worden. Zy ſcheppen groot vermaek in geëert en gezien te willen wezen, voornamelyk by hunne Ouderen en zulken, daer zy van af hangen. Indien dan een Vader *hen liefkooſt en pryſt, wanneer zy weldoen en hen koel en verachtelyk behandelt, wanneer zy kwalyk doen* en dit verzelt gaet met eene dergelyke Behandeling van de Moeder, en alle anderen, die rontsom hen zyn, zal hen dit in korten tyd zeer gevoelig maken over deze verſchillende Behandeling; en dit, wanneer het geſtadig in acht genomen wort, twyfele ik geenszins, of zal uit zich zelve meer uitwerken dan dreigen en ſlaen, 't welk zyn kracht verlieſt, wanneer 't al te gemeen geworden is, en 't welk van geen Nut zal zyn,

wan-

wanneer 'er geene Schande mede verzelt gaet; en dit behoorde derhalven nagelaten en nooit in 't werk geſtelt te worden, dan in Gevallen, welke wy hier na zullen melden, namelyk wanneer het tot het alleruiterſte gekomen is.

LVIII. Maer *ten Anderen*; om het Gevoel van *Eere* en *Schande* te dieper te doen ingaen en van meer Gewigt te doen zyn, moeten 'er *andere bevallige of onbevallige Dingen altoos met deze verſchillende Omſtandigheden van Eere of Schande verzelt gaen*; niet als byzondere Belooningen of Straffen van deze of gene byzondere Daed, maer als noodzaeklyk hier toe behoorende, en als iets beſtendigs iemant verzellende, die door zyn Gedrag zich in een ſtaet van Eere of Schande gebragt heeft. Door deze manier van Kinderen te behandelen, kunnen zy, zoo veel als mooglyk is, tot een Begrip komen, dat zy, die geprezen worden en in Achting zyn om hun weldoen, noodwendig van ieder een zullen bemint en geliefkooſt worden, en alle andere Dingen genieten als een gevolg dezer Liefde; en aen den anderen kant, wanneer iemant door een kwaed Gedrag in kleinachting vervalt en geen zorge draegt om zyn goeden Naem te behouden, hy onvermydelyk zal verwaerlooſt en veracht worden, en dat in dezen toeſtant hem zekerlyk alles zal ont-

ontbreken wat hem kan genoegen geven of vermaken. Door dit Middel worden de Voorwerpen hunner Begeerten tot Hulpmiddelen gemaekt om hunne Deugt als tot byſtant te ſtrekken, wanneer eene gedurige Ondervinding, van den aenbeginne af, den Kinderen leert, dat de zaken, waer in zy een welgevallen vinden, aen zulken alleen toekomen en door zulken alleen genooten worden, die uit hoofde van hunne Omſtandigheden in Achting zyn en een goeden Naem hebben. Indien gy door deze Middelen eenmael kunt geraken om hun de Schaemte in te boezemen over hunne Gebreken en Misſlagen (want behalven deze Schaemte zoude ik liefſt geene Straffe hebben) en hen 't Vermaek te doen beminnen dat men goede gedachten van hen heeft, kunt ge hen overal draeien waer gy wilt, en zy zullen Genegenheit hebben voor alle de Wegen, die ter Deugt henen leiden.

LIX. De grootſte Zwarigheit in dit ſtuk, is, naer myne gedachten, de Dwaesheit en Verkeertheit der Dienſtboden, die zeer bezwaerlyk kunnen verhindert worden om in dezen opzigte het Oogmerk en Voornemen der Ouderen niet te dwarsboomen. Kinderen, die by hunne Ouderen om eenigen Misſlag in ongunſt geraekt zyn, vinden gemeenlyk hun toevlucht en trooſt

in de ſtrelingen dezer zotte vleiers, die hier door alles om ver werpen, wat de Ouders getracht hebben te bouwen. Wanneer een Vader of Moeder ſtuurſch ziet tegen een Kint, moet ieder een tegen hem de zelfde Koelheit toonen, en geen menſch moet hem een goed Gezigt geven, tot dat 'er Vergiffenis verzocht en de Verbetering van zyn Misſlag hem weêr te recht gebragt en herſtelt heeft in 't bezit zyner vorige Achting. Indien dit ſtantvaſtig betracht wert, ik geloove dat 'er weinig ſlagen of kyven noodzaeklyk zou wezen. Hun eigen Gemak en Genoegen zou den Kinderen ras leeren naer Lof te dingen, en te vermyden iets te doen, 't welk zy vonden dat ieder een verachtte, en waer voor zy verzekert waren te zullen lyden, zonder bekeven of geſlagen te worden. Dit zou hun Zedigheit, dit zou hun Schaemte leeren; en zy zouden zeer ſchielyk een natuurlyken afſchrik krygen voor 't gene zy ondervonden, dat hen by ieder verachtelyk maekt en doet verwaerloozen. Maer hoe dit ongemak van de Dienſtboden kan verholpen worden, moet ik aen de zorge en overweging der Ouderen overlaten. Alleenlyk oordeele ik het van groot Gewigt, en dat zy zeer gelukkig zyn, die beſcheiden Volk by hunne Kinderen hebben.

Schaemte. LX. Gedurig *ſlaen* en *kyven* moet derhal-

halven zeer zorgvuldig *vermyd* worden om dat deze ſoort van Kaſtyding nooit iets goeds uitwerkt, dan voor zoo ver het ſtrekt om eenige *Schaemte* en Afkeer te verwekken over den Misſlag, waer door zy zich die op den hals gehaelt hebben. En indien 't grootſte gedeelte van hun hartſeer niet beſtaet in 't Gevoel over hunnen Misſlag en in de Vreeze, dat zy zich 't billyk Ongenoegen hunner beſte Vrienden hebben op den hals gehaelt, zal de Pyn van de Roede een zeer onvolmaekte Genezing op hen te weeg brengen. 't Is ſlechts een Doekje voor 't bloeden en 't mag voor tegenwoordig de Pyn ſtillen, maer heelt de Wonde niet in den gront; eerbare *Schaemte* en Vreeze voor Ongenoegen zyn de eenige rechte Middelen van Bedwang. Deze behooren alleen den Teugel te houden en het Kint in order te doen blyven. Maer Straffen aen 't Lichaem moeten noodwendig die Uitwerking verliezen en het Gevoel van *Schaemte* verbannen, als zy gedurig herhaelt worden. Schaemte bekleed dezelfde plaets in Kinderen als de Zedigheit in Vrouwen, die niet kan behouden worden, wanneer 'er dikwils tegen gezondigt wort. Ook zal de Vrees voor 't *Ongenoegen der Ouderen* van zeer geringe kracht worden; indien de bewyzen van dat Ongenoegen ſchielyk

ophouden en door weinige ſlagen volkomen verzoent worden. De Ouders moeten wel overwegen wat Fouten in hunne Kinderen wigtig genoeg zyn om te verdienen dat zy hunnen Toorn te kennen geven. Maer wanneer zy hun Ongenoegen eenmael zoo verre en tot zulk een Trap getoont hebben, dat 'er eenige Straf op heeft moeten volgen, behooren zy niet terſtont hun Voorhooft te ontfronſen; maer met eenige moeite te werk te gaen om hunne Kinderen weêr in hunne Genade te herſtellen, en de volkomen Verzoening uit te ſtellen, tot dat hunne Gehoorzaemheit en meer dan gemeene Verdienſte hun Berouw en Verbetering goed maekt. Indien dit in deze Order niet geſchied, zal de *Straf* door al te gemeenzaem te worden enkel een Ding wezen, dat zyn gewoonen loop heeft en al zynen Invloed verlieſt. Misdoen, gekaſtyd en dan vergeven worden, zullen even natuurlyk en noodzaeklyk gerekent worden als de Morgen, de Middag en Avont, die natuurlyk op malkander volgen.

LXI. Ten opzigte van den *goeden Naem* zal ik dit eenige noch maer aenmerken, dat, alhoewel dit het ware Grontbeginſel en de rechte Regelmaet der Deugt niet is (want deze beſtaet in de Kenniſſe van eens Menſchen Pligt en 't Genoegen, dat hy heeft in het gehoorzamen van zynen Schepper en het opvolgen

gen der Infpraek van dat Licht, 't welk God hem gegeven heeft met de Hope dat het hem aengenaem is en vergolden zal worden) echter komen ze hier 't allernaeste by: en naerdien de goede Naem beftaet in het Getuigenis en de Toejuiching, welke de Reden van andere luiden, als met eene algemeene Toeftemming aen deugdzame en welgeregelde Daden geeft, is hy tot een bekwamen Leidsman en aenmoediging voor Kinderen, tot dat zy groot en bekwaem geworden zyn om zelven te kunnen oordeelen, en door hunne eigene Reden te vinden wat recht is.

LXII. Deze Overweging kan den Ouderen leeren, hoe zy zich gedragen moeten in het beftraffen of pryzen hunner Kinderen. Beftraffen en kyven, dat dikwils om de Fouten van Kinderen bezwaerlyk te vermyden is, moet niet alleen met betaemlyke, deftige en geen driftige woorden gefchieden; maer ook alleen en niet in tegenwoordigheit van anderen: Maer de Lof, dien de Kinderen verdienen, behooren ze te genieten ten aenhooren van anderen. Het is eene dubbele vergelding, hunnen Lof aldus verbreid te zien, terwyl de achterlykheit, die de Ouders toonen in het verbreiden van de Fouten hunner Kinderen, zal maken dat zy zelven hunne Achting in grooter waerde houden en 't zal hen zorgvuldiger leeren wezen om in die goede ge-

dachten van anderen te blyven, waer in zy denken wezentlyk te zyn. Maer, wanneer zy aen *Schaemte* worden bloot gestelt door het openbaren van hunne Misslagen, rekenen zy hunne Achtinge voor verloren;die aenprikkeling is by hen uit, en zy zullen des te minder zorgvuldigheit aenwenden om zich in de goede Gevoelens van anderen over hen te bewaren, hoe zy erger vermoeden hebben, dat hun goede Naem reets bevlekt is.

Kinderlykheit. LXIII. Maer, indien men den rechten weg met de Kinderen inslaet, zal het aenwenden van de gewoone Belooningen en Straffen zoo merkelyk niet noodig wezen, als we ons wel verbeelden, en als de algemeene Praktyk heeft in gebruik gebragt. Want alle hunne onnoozele Grapjes, Spelletjes en *kinderachtige Bedryven moeten volkomen vry en onbedwongen gelaten worden*, zoo ver als zy bestaen kunnen met de verschuldigde Eerbied voor de genen, die 'er tegenwoordig zyn; en wel met de grootste toegeeflykheit. Indien deze Fouten der Kinderen, die eerder aan hunne Jonkheit dan aen hunne Personen moeten worden toegeschreven, gelyk men behoorde te doen, aen den Tyd, aen het nabootsen en aen ryper Jaren ter genezinge werden overgelaten, zouden de Kinderen een groot deel der kwalyk aengelegde en nutteloose Kastyding en Bestraffing ontgaen, die

of

of niet in ſtaet is om de natuurlyke Geſteltenis hunner Kintsheit te kunnen overwinnen, en aldus door al te menigvuldige herhaling niets uitwerkt, en de Beſtraffing, in gevallen van grooter noodzakelykheit, minder van nut maekt; of die anderszins, indien zy de kracht heeft om de natuurlyke Vrolykheit en Levendigheit van die Jaren te bedwingen, alleen dient om de Geſteltenis van Ziel en Lichaem beide te bederven. Indien 't Geraes en 't Gewoel van hun ſpelen den eenen of den anderen tyd ongemaklyk valt of ongevoeglyk met de Plaets of 't Gezelſchap, daer zy zich in bevinden ('t welk alleen wezen kan ter Plaetſe daer de Ouderen zyn) kan een enkele Wenk of een enkel Woort van den Vader of Moeder, indien deze anderszins hun Gezag weten te oeffenen, volſtaen om de Kinderen of te doen henen gaen of te dier tyd hen te doen bedaren. Maer deze ſpeelzieke Inborſt, die door de Natuur wyſlyk hunne Jaren en Geſteltenis is ingeplant, moet veel eer aengemoedigt worden om hunne Geeſten op te beuren en hunne Krachten en Gezontheit te doen aengroeien, dan ingetoomt of bedwongen; en de voornaemſte kunſt is, alles wat zy doen, hen al ſpelende te laten doen.

LXIV. Men vergunne my hier eene zaek op te merken, welke ik gebreklyk oordeele in de gewoone manier van Op-

Regelen.

Opvoeding; namelyk het Geheugen der Kinderen, by alle Gelegenheden te veel te overladen met *Regelen* en Lesſen, die dikwils niet verſtaen worden, en die zy zekerlyk zoo ras vergeten als zy hun gegeven worden. Is 'er 't een of t ander, 't welk gy gedaen of op eene andere manier wilt gedaen hebben, wanneer zy het vergeten of averechtſch doen, laet het hun eens en andermael doen, tot dat zy 't goed doen; en hier uit zult ge dit dubbel voordeel genieten. *Voor Eerſt* van te zien of het iets is, 't welk zy doen kunnen, en of het met Vrucht van hen kan verwacht worden. Want ſomtyts worden den Kinderen dingen geboden, waer toe zy, op de proef geſtelt, onbekwaem gevonden en die hun noodzaeklyk voor af behooren geleert te worden, of waer in men hen oeffenen moet, eer men 't hun kan vergen om ze te doen. Maer 't valt gemaklyker voor een Opziener te gebieden dan te leeren. *Ten anderen*, zult ge hier door noch iets anders verkrygen, namelyk dit, dat, door een zelfde zaek te herhalen, tot dat 'er de Kinderen eene Hebbelykheit van krygen, het uitvoeren derzelve niet zal af hangen van 't geheugen en opmerking, die eigenlyk altoos de Voorzigtigheit en den Ouderdom en niet de Kintsheit verzellen, maer dat het in hen natuurlyk zal worden. Aldus is het

het buigen voor een fatsoenlyk Man, wanneer men hem groet, en hem aen te zien, wanneer men hem toespreekt, door een bestendige Gewoonte, zoo natuurlyk voor wel opgevoede Menschen als het ademhalen; het vereischt geene Overdenking of Opmerking. Door dit Middel, een Gebrek in uw Kint overwonnen hebbende, is het overwonnen voor altoos; en aldus kunt gy alle zyne Gebreken, één voor één uitroeien, en hem alle Hebbelykheden inplanten, die 't u wel gevalt.

LXV. Ik heb Ouders gezien, die hunne Kinderen met *Regelen* overlaedden, waer van de kleinen geen tiende deel konden onthouden, en die noch veel minder in acht nemen. Nochtans werden zy, of door Woorden of door Slagen bestraft, over 't verbreken van deze vermenigvuldigde en menigmael zeer onhebbelyke Lessen en Vermaningen. Waer uit natuurlyk volgt dat 'er de Kinderen niet op letten, naerdien het bleek, dat de Oplettendheit, die zy bezaten, niet genoegsaem was om hen voor Overtredingen en de Bestraffingen, die 'er op volgden, te behoeden.

Laet derhalven uwe *Regelen* voor uwen Zoon zoo weinig wezen als mooglyk is, en liever eer minder dan meer als volstrekt noodzaeklyk is. Want in-

dien ge hem met menigvuldige Regelen overlaed, moet 'er noodzakelyk een dezer twee dingen uit volgen; of dat hy zeer dikwils zal moeten gestraft worden; 't welk van een kwaed gevolg zal zyn; of anders zult ge de Overtredingen uwer Regelen ongestraft moeten laten doorslippen, waer door zy volgens den natuurlyken loop verachtelyk en uw Gezag over hem van geringe waerde zal worden. Maek maer weinige *Wetten*, maer zie toe, dat zy eens gemaekt zynde, wel in acht genomen worden. Weinige Jaren eisschen maer weinige Wetten, en wanneer zyne Jaren zyn aengegroeit, kunt gy, zoo ras de eene Regel door de Oeffening wel gevestigt is, hier noch anderen byvoegen.

LXVI. Maer vergeet doch nimmer, dat Kinderen *niet door Regelen* moeten *onderwezen* worden, naerdien deze hun altyt uit het Geheugen gaen. Wat gy voor hun noodzaeklyk oordeelt om te doen, maek het in hen bestendig door eene onvermydelyke Oeffening, zoo dikwils als de Gelegenheit hier toe voorvalt; en is 't mooglyk, maek 'er Gelegenheit toe. Dit zal hun *Hebbelykheden* doen krygen, die eens gevestigt zynde, uit zich zelven en natuurlyk zullen werken, zonder behulp van 't Geheugen. Maer 't zy my vergunt u hier twee Voorzorgen

Hebbelykheden.

gen

gen aen de hant te geven. 1. De eene derzelven is, dat ge hen tot de Praktyk van 't gene gy wenfcht in hen eene Hebbelykheit te zullen worden, aenzet door vriendelyke Woorden en zachte Vermaningen, veel liever dan hen te beftraffen over 't gene zy vergeten, of hen hier over ftrengelyk te verwyten of bekyven, als of zy zich door moedwilligheit fchuldig gemaekt hadden. 2. Noch iets anders is 'er, waer voor ge zorge moet dragen, namelyk van niet al te veel Hebbelykheden te gelyk hen te willen inplanten, ten zy ge door de Menigte hen wilt verwarren en 'er aldus geene tot Volmaektheit brengen. Wanneer eene beftendige Gewoonte hun één ding gemaklyk en natuurlyk gemaekt heeft, en zy dit zonder opmerking in 't werk ftellen, kunt ge tot een ander overgaen.

Oeffening.

Deze Wyze van de Kinderen te leeren door eene herhaelde *Oeffening*, en dezelfde zaek meer malen onder het Oog en Beftier van hunnen Opziener te laten herdoen, tot dat zy de Hebbelykheit verkregen hebben van ze wel te doen, en niet door zich te verlaten op *Regelen*, aen hun Gehcugen toevertrouwt, heeft zoo vele Voordeelen, aen welken kant wy dit befchouwen, dat ik my moet verwonderen (indien men zich in eenig ding over kwade Gewoonten ver-

verwonderen kan) hoe het mooglyk wezen kan dat zy zoo zeer wort verwaerlooſt. Ik zal 'er noch eene Aenmerking byvoegen, die my nu voorkomt. Door deze Wyze zullen wy zien, of, dat gene 't welk van hem geëiſcht wort, geſchikt is naer zyne bekwaemheit en eenigermate overeenkomt met zynen natuurlyken Geeſt en Geſteltenis; want dit moet wel overwogen worden in eene goede Opvoeding. Wy moeten niet hopen, dat wy der Kinderen oorſpronkelyken Aert zullen veranderen of hen van vrolyk zwaermoedig en dof zullen maken, of van droefgeeſtig levendig en ſpeelziek; zonder hen Gewelt aen te doen en te bederven. God heeft de Gemoederen der Menſchen zekere karakters ingeplant, die mooglyk, gelyk hunne Geſtalte een weinig kunnen verbetert, maer bezwaerlyk geheel verandert en in het tegenſtrydige kunnen hervormt worden.

Hy derhalven, die over Kinderen geſtelt wort, behoort hunne Natuur en Bekwaemheden wel na te gaen, en door vele Proeven te zien, werwaerts hunne Neigingen henen loopen en wat hun als eigen is; hy moet waernemen welke hunne natuurlyke Bekwaemheden zyn, hoe ze kunnen verbetert worden en wat hier toe nut en dienſtig is. Hy behoort te overwegen wat hun gebreekt, of zy

in

in ſtaet zyn om dit in hen te kunnen uitwerken door Nyverheit en in hen als eigen maken door Oeffening, en of het der moeite waerdig zy om hier naer te trachten. Want in menigvuldige Gevallen is alles, wat wy doen kunnen, of op doelen moeten, dat wy 't beſte gebruik maken van 't gene de Natuur gegeven heeft, dat wy de Ondeugden en Gebreken verhoeden, tot welke zulk een Geſteltenis meeſt overhelt, en 'er alle de Voordeelen uit trekken, waer toe zy bekwaem is. Ieders natuurlyke Geest en Aert moet zoo verre gebragt worden als mooglyk is; maer te willen trachten hem eenen ganſch anderen Aert te geven, is vergeefſche Moeite; en wat aldus gepleiſtert is, zal op zyn beſt een misſelyke Vertooning maken en altoos verzelt gaen van eene onbevallige Gedwongenheit en Gemaektheit.

Gemaekt-heit.

Gemaekheit, bekenne ik, is geen vroege Fout in de Kintsheit, of een voortbrengſel der ongeoeffende Natuur. Zy is van dat ſoort van Onkruid niet, dat in 't wilde groeit in een onbebouwden Akker, maer in een aengeleiden Hof onder de verwaerloozende Hant of onkundige Zorge van een Hovenier. Beleid, Onderrichting en eenig Gevoel over de Noodzaeklykheit der Opvoeding worden vereiſcht om iemant bekwaem te

te maken tot *Gemaektheit*, die altoos in de weer is om natuurlyke Onvolmaektheden te verbeteren, en het loffelyk Oogmerk heeft om te behagen, hoewel zy hier altyd mistast; en hoe meer zy haer best doet om bevallig voor te komen, des te verder hier van af is. Om deze reden moet men hier ontrent des te zorgvuldiger op zyne hoede zyn, om dat zy de eigenlyke Fout van Opvoeding is; wezentlyk wel eene averechtsche Opvoeding, maer zulk eene, waer in jonge Luiden, 't zy door hun eigen Misslag of het kwaed Gedrag der genen, die rontsom hen zyn, dikwils vervallen.

Hy, dien 't lust te onderzoeken, waer in eene altoos behaeglyke Bevalligheit gelegen is, zal bevinden dat zy bestaet, in die natuurlyke Overeenstemminge van onze Daden met de inwendige Gesteltenis van ons Gemoed, geschikt naer de Gelegenheit, waer in wy ons bevinden. Het kan niet anders wezen of wy moeten een Welgevallen vinden in een heuschen, vriendelyken en beleefden Inborst, waer wy dien ook ontmoeten. Een Gemoed, dat vry en Meester is van zich zelven en van alle zyne Daden, niet laeg en bekrompen, niet trots en baldadig, niet bevlekt met eenig merkelyk Gebrek, bekoort overal ieder een. De Daden, die natuurlyk

vloeijen uit zulk een welgevormt Gemoed, behagen ons ook, als de echte Merken, waer aen het kenbaer is, en dewyl het als natuurlyke Uitvloeyingen zyn van den Geeſt en de inwendige Geſteltenis, kunnen zy niet anders dan gemakkelyk en onbedwongen wezen. Dit ſchynt my toe die Schoonheit te zyn, die in ſommiger luiden Daden doorſtraelt, die al, wat zy uitvoeren, doet uitmunten, en alles inneemt, waer zy ontrent komen, wanneer zy door eene beſtendige Oeffening hun Gedrag zoodanig gevormt hebben, en alle die Beleeftheden en betuigingen van Achting, die de Natuur of de Gewoonte in de Burgerlyke Verkeering heeft vastgeſtelt, zich zoo gemakkelyk en eigen gemaekt hebben, dat 'er geen Kunſt of Opmerking mede ſchynt gepaert te gaen, maer alles natuurlyk te vloeien uit een zachtzinnigheit van Harte en eene welgeaerde Gemoedsgeſteltenis.

De *Gemaektheit* aen den anderen kant, is eene averechtſche en gedwongene Nabootſing van 't gene aengeboren en gemakkelyk behoorde te wezen. Zy mist de Schoonheit, die met het natuurlyke vergezelt gaet, om dat hare uitwendige Daden altoos verſchillen met de inwendige Geſteltenis des Gemoeds, op eene der twee volgende wyzen. 1. Het zy wanneer een Menſch uiterlyk eene Geſteltenis des Gemoeds wil vertoo-

toonen, welke hy te dier tyd wezentlyk niet bezit, maer waer van hy door een gedwongen Gedrag eene Vertooning poogt te maken; doch 't welk hy in diervoege uitvoert, dat de Gedwongenheit, waer in hy zich bevint, zich zelve ontdekt. Aldus willen de Luiden dikwils een Vertooning maken, als of zy droevig, vrolyk of vriendelyk zyn, terwyl zy zich wezentlyk in die Gesteltenissen des Gemoeds niet bevinden.

2. De andere wyze, waerop de uitwendige Daden van de inwendige Gesteltenis des Gemoeds verschillen is, wanneer de Menschen eigentlyk *geen* Vertooning trachten te maken van Gemoedsgesteltenisſen, welke zy *niet* bezitten; maer die Gemoedsgesteltenisſen, welke zy wezentlyk bezitten, te kennen geven door een Houding, die 'er niet mede overeenkomt. Van deze Natuur zyn in den gemeenzamen Ommegang alle gedwongen Bewegingen, Daden, Woorden of Gebaerden, die, alhoewel gericht om of Eerbied en Beleeftheit voor 't Gezelschap te betoonen, of hun Genoegen en 't Vermaek, dat zy 'er in vinden, echter de natuurlyke en echte Merken niet zyn van 't een of 't ander, maer veel eer van iets gebreklyks in hen zelven. Nabootſing van anderen, zonder te letten wat in hun bevallig is, of wat in hen als iets byzonders in hun

hun karakter eigen en natuurlyk is, maekt dikwils een groot gedeelte dezer Gemaektheit uit. Maer allerlei *Gemaektheit*, waer zy uit moge voortvloeien, is altoos aenstootelyk; om dat wy natuurlyk alles, wat nagebootst is, haten en zulken verachten, die geene beter Middelen hebben om zich by ons aengenaem te maken.

De eenvoudige, onbeschaefde Natuur, op zich zelve gelaten, is veel beter dan eene opgepronkte Onbevalligheit en zulke gemaekteManieren, die ons wanstallig maken. Het missen van Volmaektheit in onze Zeden, of eenig Gebrek in ons Gedrag, 't welk aen de uiterste Bevalligheit niet voldoet, kan dikwils de Opmerking en Berisping ontgaen. Maer *Gemaektheit* in eenig deel van onze Houding, is als of wy een kaers opstaken voor onze Gebreken, en zal nooit missen van op ons te doen letten, en te doen denken, dat het ons aen Verstant of aen Oprechtheit ontbreekt. Hier behooren de Bestierders van Kinderen zoo veel te vlytiger op te letten, om dat het, gelyk ik hier boven hebbe aengemerkt, een Misstal is, 't welk men zich heeft aengewent en 't welk aen een kwalyk begrepene Opvoeding moet worden toegeschreven, naerdien 'er weinigen aen schuldig zyn dan die willen schynen wel opgevoed te wezen, en zulken die niet zouden

willen hebben dat men dacht als of ze onkundig waren wat tot de Welgemaniertheit behoort en gevoeglyk is in de menſchelyke Samenleving; en, indien ik my niet bedriege, heeft het zynen Oorſprong uit de laffe Vermaningen der genen, die Regelen voorſchryven en Voorbeelden voorſtellen, zonder by hun Onderwys de Praktyk zelve te voegen en hunne Aenkwekelingen de Daet zelve, voor hunn' oogen, te doen herhalen, om hen te doen verbeteren wat hier in onbehoorlyk of gedwongen is, tot dat zy 't met eene hebbelyke en betamelyke gemakkelykheit goed en wel leeren doen.

Goede Manieren.

LXVII. Goede *Manieren*, gelyk ze genoemt worden, waermede de Kinderen zoo dikwils gekwelt worden, en waer over zy zoo vele fraeie Vermaningen van hunne verſtandige Meiden en Schoolmatreſſen ontfangen, oordeele ik, liever door Voorbeelden dan door Regelen te moeten geleert worden; en dan, indien de Kinderen van kwaed Gezelſchap worden afgehouden, zullen zy 'er Eere in ſtellen, dat zy de beſchaefde Manieren van anderen met eene aerdigheit navolgen, wanneer zy zien dat zy deswegens geacht en geprezen worden. Maer, indien, door eene kinderachtige Nalatigheit in zulke Gevallen, het Kint zyn Hoed niet wel afneemt of zyn Beentje niet

wel

wel uitstrykt om een Dienaer te maken, kan een Dansmeester dit Gebrek gemakkelyk verhelpen, en den jongen Heer ontheffen van die Eenvoudigheit der Natuur, waerom de beschaefde Werelt naer de Mode hem een botten Boer noemt. Dewyl dan, gelyk 't my voorkomt, niets den Kinderen zoo veel betaemlyke Vrymoedigheit en Houding geeft, en niets hen zoo zeer verheft in den Ommegang met anderen boven hunne Jaren, dan het *Dansen*, meene ik dat zy Dansen behooren te leeren, zoo ras als zy 'er toe bekwaem zyn. Want, schoon dit slechts in eene uiterlyke Bevalligheit van Beweging bestaet, het geeft echter, (uit wat hoofde weet ik niet te zeggen) meer dan eenig ander Ding, den Kinderen mannelyke Gedachten en een goede Houding. Maer verder zou ik niet verlangen de kleine Kinderen veel te kwellen en te pynigen met Geringheden en Naeuwgezetheden der Wellevendheit.

Dansen.

Bekommer u nooit met zulke Gebreken, die gy weet dat de Jaren in hen zullen te recht brengen. Hierom behoeven de Ouders, terwyl hunne Kinderen jong zyn, minst te zorgen voor een Gebrek van Welgemaniertheit naer de Mode, wanneer hun geene *Welgemaniertheit* des Gemoeds ontbreekt, want deze laeste moet hun al zeer vroeg worden ingeplant. Indien het jong en teeder hart van

't Kint vervult is met een Eerbied voor zyne Ouderen en Leermeesteren; een Eerbied, welke bestaet in Liefde en Achting, in een vrees om hun te mishagen, gepaert met een Eerbied en Goedwilligheit tegen alle Menschen, dan zal deze Eerbied uit zich zelve hem de Middelen leeren om ze dermate te kunnen uitdrukken als hy bemerkt dat ze meest aengenaem zyn. Vooral draeg zorge om de Grontbeginselen van Goedhartigheit en Vriendelykheit in hem te behouden, maek ze hem zoo gemeenzaem als mogelyk is, door Lof en Achting, en door de Voordeelen, die deze Omstandigheden verzellen; en wanneer zy Wortelen geschooten zullen hebben in zyn Gemoed, en door eene gedurige Praktyk in hem gevestigt zyn, zyt geenszins bekommert; de Sieraden van den Ommegang en het uiterlyke van de Manieren naer de Mode zullen ter behoorlyker tyd wel volgen; indien de Kinderen, na dat zy de zorge van hunne Meid ontwassen zyn, aen de zorge van een bekwaem man worden aenbevolen om hun tot een *Gouverneur* te dienen.

Terwyl de Kinderen noch zeer jong zyn, moet men in hen eenige *Onachtzaemheit* verdragen, die met geene Teekenen van Trotsheit of kwaetaerdigheit verzelt gaet; maer wanneer hier van immer de minste blyk is in 't een of 't ander, dat

dat zy doen, moeten zy terstont door de voorheen gemelde Middelen worden verbetert Ik wil echter niet, dat men myn zeggen, ten aenzien van de goede Manieren zoo zal verstaen, als of ik gemeent had, dat luiden, die oordeel genoeg bezitten om zulks te doen, niet op eene zachte Manier de Bewegingen en Houding van de Kinderen zouden vormen, terwyl zy noch zeer jong zyn. 't Zou van groot nut wezen, indien zy van den tyd af dat zy eerst bekwaem zyn om te loopen, Volk rontsom zich hadden, 't welk hier ontrent eenige ervarenheit bezat en den rechten Weg insloeg om hen in dezen te recht te brengen. Ik beklaeg alleen hier ontrent, dat men in dit stuk gemeenlyk den verkeerden Weg inslaet. Kinderen, die nooit eenig Onderwys genooten hebben, ten aenzien van eene goede Houding, worden dikwils (voornamelyk in de tegenwoordigheit van vreemden) bekeven, om dat ze op de eene of de andere wyze misdaen hebben ten aenzien van goede Manieren, en hierom overladen met Bestraffingen en Vermaningen, over 't afnemen van hun Hoed, hun Kompliment te maken en dergelyke. Schoon, in dit Geval, de Luiden, die 't aengaet, voorgeven de Kinderen te willen berispen en verbeteren, geschied het inderdaed, voor 't meeste gedeelte enkel

om hun eigen ſchande te bedekken; en zy beſtraffen de onnoozele kleine Kinderen, ſomtyts driftig genoeg, om de ſchult van zich zelven af te wenden, uit vreeze dat het de Omſtanders zullen wyten aen hun gebrek van Zorge of van Kundigheit ontrent het kwaed Gedrag van 't Kint,

Want, wat den Kinderen zelven belangt, zy worden nimmer een Tittel verbetert door zulke beſtraffingen buiten 's tyds. Men behoorde hun by andere Gelegenheden aen te toonen wat zy doen moeten, en door herhaelde Daden hen alvorens te vormen in de Praktyk van 't gene nut en gevoeglyk is en hen niet te ringelooren en kwellen, om iets op 't eigen oogenblik te doen, 't gene zy nooit te voren gewoon waren, noch weten hoe zy 't naer behooren doen moeten. De Kinderen aldus van hun ſtuk te brengen en hen gedurig te bekyven by alle voorvallen, kan geenszins dienen om hen te leeren, maer alleen om hen zonder eenig nut te kwellen en te plagen. Zy behoorden liever op zich zelven gelaten te worden, veel eer dan hen te bekyven over een Fout, die in hen geen Fout is, noch die zy enkel op uw zeggen in hunne Magt hebben te verbeteren. Het ware veel beter hunne natuurlyke kinderlyke Onachtzaemheit of Eenvoudigheit aen de zorge van ryper jaren

over

over te laten, dan hen gedurig ten ontyde te overladen met bestraffingen, die hun nooit eenige bevallige Bewegingen geven, noch wezentlyk geven kunnen. Indien de Gemoederen der Kinderen wezentlyk wel gestelt zyn en voorzien met Grontbeginselen van eene inwendige Welgemaniertheit, zullen zy van een groot Gedeelte der Boersheit, die hun, by gebrek van beter Onderwys, uitwendig aenkleeft, door den Tyd en Opmerking, ontheft worden, wanneer zy groot worden, en indien zy onder goed Gezelschap worden opgebragt: maer geraken zy onder kwaed Gezelschap; alle Regelen ter Werelt, alle bedenkelyke Bestraffing, zal niet in staet wezen hen te beschaven. Want dit moogt ge, als eene volstrekte Waerheit vaststellen, dat, laet zy alle Onderwys genooten hebben, 't geen ge wilt, en laet hun noch zulke Geleerde Vermaningen van Welgemaniertheit zyn ingeprent, dit moogt ge, zegge ik als eene volstrekte Waerheit vaststellen, dat de zulken, die den meesten invloed op hen hebben kunnen, het Gezelschap zullen zyn, waer mede zy verkeeren, en de Manieren der genen, die rontsom hen zyn. Kinderen (ja zelfs ook Mannen) gaen meest naer Voorbeelden te werk. Wy zyn allen een soort van Kamelions, die altyd de kleur aennemen van iets, dat ontrent ons is; ook is het niet te

verwonderen in Kinderen, die beter begrip hebben van 't gene zy zien, dan van 't gene zy hooren.

LXVIII. Ik heb hier boven reets gesproken van een grooten Misslag in de Kinderen, die door de Dienstboden komt, wanneer deze, door hunne Vleieryen, de Bestraffingen der Ouderen hare kracht en scherpte benemen, en aldus 't Gezag derzelven verzwakken. Maer hier is noch een ander, een groot Ongemak, dat de Kinderen krygen uit kwade Voorbeelden, die hun voorkomen onder de mindere Dienstboden.

Zy moeten in 't geheel, zoo 't mogelyk is, van zulk een Verkeering afgehouden worden; want de Besmetting van zulke kwade Voorgangers, zoo in Welgemaniertheit als in Deugt, hecht schrikkelyk op de Kinderen, zoo dikwils als deze binnen 't bereik komt om hen te kunnen aendoen. Zy leeren menigmael van onopgevoede of verwilderde Dienstboden zulk een Tael, snoode streken en Ondeugden, waer van zy anderszins misschien al hun Leven onkundig zouden geweest zyn.

LXIX. 't Is eene moeilyke zaek dit Ongeval t'eenemael te vermyden. Een Mensch zou zeer gelukkig wezen, indien hy nooit onbeschofte of ondeugende Dienstboden had, en indien zyne Kinderen hier van nooit besmet konden

wor-

worden Maer echter moet men hier zoo veel tegen waken, als mooglyk is, en de Kinderen moeten zoo veel als 't immers wezen kan, gehouden worden (1) *in 't Gezelschap hunner Ouderen* en van die

(1) Hoe zeer de *Romeinen* de Opvoeding der Kinderen eene zaek oordeelden, die eigenlyk tot den Ouderen zelven behoorde, kan men zien by *Suetonius*, in *Augusto* § 64. by *Plutarchus* in *Vita Catonis Censoris*, en by *Diodorus Siculus*, *Lib* II. *Cap*. 3. Om onzen Nederduitschen Lezer ten aenzien dezer Aenteekening, die de eenigste van den Heere LOCKE zelven is, te gemoet te komen, zal ik 't gene 'er deswegens door de Schryvers gezegt wort hem mededeelen. *Suetonius* zegt; ,, dat *Augustus* gewoonlyk zyne kleinzoonen schryven leer-
,, de; dat hy hen leerde schryven met Karakters
,, en andere dergelyke dingen; dat hy hen met
,, zich aen Tafel deed eten, en wanneer hy reisde
,, hen op een rosbaer voor zich liet voeren, of te
,, paert aen zyne zyde". In 't Leven van *Kato* den Tuchtmeester, by *Plutarchus*, leest men; ,, dat
,, deze doorluchtige *Romein*, een Zoon heb-
,, bende, eene byzondere zorge voor hem droeg
,, in de Wieg; zoo dat hy alle andere zorgen
,, liet varen, uitgezondert die, waer in 't Ge-
,, meen eenig belang had, om zich by dezen
,, Zoon te begeven, wanneer zyn Vrouw, die
,, 't Kint zelve zoogde, het moest wasschen of
,, behandelen. En dat *Kato*, wanneer het Kint
,, tot Jaren van Onderscheid gekomen was en
,, bekwaem begon te worden om iets te lee-

die genen, aen wier zorge zy worden toevertrouwt. Ten dezen einde behoort de Tegenwoordigheit der Ouderen hun gemakkelyk gemackt te worden; hun moeten alle Vryheden vergunt worden, die met hunne Jaren overeenkomen, en

„ ren, hem zelve de Letters leerde, hoewel hy
„ een eerlyken braven Slaef had, die een Let-
„ terkunstenaer was, welke de Letterkunst on-
„ derwees by veel anderen. Hy wilde niet, ge-
„ lyk hy zelve zeide, dat zyn Zoon eene zoo
„ dierbare zaek aen een Slaef zou verpligt we-
„ zen, noch dat hy door een Slaef zou be-
„ straft of gekastyd worden, wanneer hy zyn
„ Pligt niet wel waernam. Hierom onder-
„ wees hy zelve hem in de Letterkunst, de
„ Rechten en alle noodige Oeffeningen voor
„ een Krygsman; als het werpen van een Speer,
„ het springen, een Paert te beryden, scher-
„ men, worstelen, heet en koud te verdragen,
„ snelle Rivieren over te zwemmen. Daer-
„ enboven, zegt men, dat hy Historien opstel-
„ de en ze schreef, met zyn eigen Hant in
„ groote Letteren, op dat zyn Zoon, eer hy
„ zich in de Werelt begaf, de groote Mannen
„ der vorige Eeuwen zou kennen en hunne
„ brave Daden, om zich naer deze groote
„ Voorbeelden te vormen. Ook wachtte hy zich
„ zoo zeer, zegt *Plutarchus*, om onhebbelyke
„ Woorden in de tegenwoordigheit van zynen
„ Zoon te spreken, als of hy in een Gezel-
„ schap van Vestaelsche Maegden geweest wa-
„ re.

en men moet hen niet buiten noodzakelykheit in bedwang houden, wanneer zy onder 't Oog hunner Ouderen, Meesteren en Opzieneren zyn. Indien dit hun tot eene Gevangenis ſtrekt, zal 't geen Wonder wezen, dat zy 'er geenen zin in hebben. Men moet hen niet verhinderen Kinderen te wezen noch hen van 't ſpelen af houden, of hen beletten zich als Kinderen te gedragen, maer alleen van kwaed te doen; alle andere Vryheden moeten hun vergunt worden. Daerenboven, om te maken, dat zy gaerne in 't Gezelſchap hunner Ouderen zyn, moeten zy hier alles goeds genieten, en uit hunne handen. De Dienſtboden behoorden verhindert te worden van hen te ſtrelen en te vleien, door hun ſterken Drank, Wyn, Vruchten, Speelgoed en andere Dingen te geven, waer door zy zin krygen in hun Gezelſchap en Ommegang.

Gezelſchap.

LXX. Naerdien ik van *Gezelſchap* geſproken hebbe, ben ik byna van zins om de Pen neder te leggen en mynen Lezer niet langer over dit Onderwerp op te houden. Want, dewyl dit meer uitwerkt dan alle Vermaningen, Regelen en Onderwys, dunkt my is 't genoegſaem t'eenemael vruchteloos eene lange Redevoering over zulke zaken te maken, en hier van meeſt al zonder eenige vrucht te praten. Want my dunkt, ik hoor de Luiden reets zeggen:

„ Wat

„ Wat moet ik doch met myn Zoon
„ doen? Houde ik hem altyt in Huis,
„ hy zal gevaer loopen van my van
„ jongs af te overmeesteren; en zende
„ ik hem buiten 's Huis, hoe is 't moog-
„ lyk hem te verhoeden van de besmet-
„ tinge van Onbeschoftheit en Ondeugt,
„ die overal in de Mode wort? In myn
„ Huis zal hy misschien eenvoudiger,
„ maer ook misschien onkundiger bly-
„ ven. Dewyl hem hier verandering
„ van Gezelschap zal ontbreken, en
„ dewyl hy hier nooit anders dan de-
„ zelfde Tronien zal gewent wezen,
„ zal hy, wanneer hy buitens Huis en
„ onder menschen komt, een Schaeps-
„ hooft wezen of een Schepsel van
„ groote Verbeelding (2)".

Ik beken dat beide deze manieren van doen haer ongemakken hebben. Als hy buitens Huis is, zal hy, inderdaet, vrymoediger en stouter wezen, en bekwamer om te stoeien en te ravotten met Kinderen van zyne Jaren; en de Drift onder de Schoolknapen om malkander aen te sporen en na te volgen brengt dikwils Leven en Nyverheit in 't jonge Volk. Maer, tot zoo lang gy een School

(2) De Ondervinding heeft wel eens geleert, dat beide deze Karakters te gelyk kunnen waer wezen.

School vint, waer in het voor den Meester mooglyk is te letten op de Zeden en Manieren zyner Schoolieren, en deze Man zulke groote Uitwerkselen van zyne zorge kan toonen, om 't Gemoed der Kinderen te vormen tot Deugt, goede Houding en Welgemaniertheit, als om hunne Tongen te gewennen aen de Geleerde Talen, zult gy bekennen moeten, dat ge eene krachtige hoogachting hebt voor enkele Woorden, wanneer gy de Talen der aloude *Grieken* en *Romeinen* hooger schat, dan dat gene, 't welk deze Natien tot zulke brave Mannen maekte, en het hierom der pyne waerd rekent om de Eenvoudigheit en Deugt in de waegschael te stellen voor een weinig *Grieksch* en *Latyn.* Want, wat belangt de Vrymoedigheit en den Geest, die de Knapen onder hunne speeljongens in 't School krygen, deze gaen doorgaens met zulke Ruwheit en misselyke Onbesuistheit verzelt, dat deze ongevoeglyke en onbevallige Middelen om in de Werelt te komen weêr verleert moeten worden en al, wat 'er noch aen kleeft, geheel en al moet worden uitgewischt, om plaets te maken voor beter Grontbeginselen en zulke Manieren, die waerlyk een Man van Verdienste maken. Hy, die overweegt, hoe de kunst om wel te leven, en zyn zaken in de Werelt te behandelen, ge-

lyk

lyk 't een Man betaemt, vlak tegenstrydig is met de Baldadigheit, snoode Treken, en 't Gewelt, 't welk alles onder de School-jongens geleert wort, zal de Gebreken van een stiller en byzondere Opvoeding oneindig beter keuren, en binnens huis zorge dragen voor de Eenvoudigheit en Zedigheit van zyn Kint, als meer overeenkomstig en meer opleidende tot de Hoedanigheden, die een Man ten nutte en bekwaem voor zyn Vaderlant maken. Ook is 'er geen mensch, die bevint of zelfs in 't allerminste vermoed, dat de Afgetrokkenheit en Schaemachtigheit, waer in de Dochters worden opgevoed, haer minder kundige of min bekwame Vrouwen maekt. De Verkeering en Ommegang, wanneer zy in de Werelt komen, geeft haer in korten tyd eene betaemlyke Vrymoedigheit, en alles wat, behalven zulk eene Vrymoedigheit, naer Wiltheit en Woestheit smaekt, mag ook in de Mannen zeer wel gemyd worden; want Moed en Bestendigheit zyn geenszins gelegen in Woestheit en Ongemaniertheit.

Deugt valt moeilyker te verkrygen dan Kennis van de Werelt; en indien een Jongeling zyne Deugt ééns kwyt raekt, hy zal ze zelden wederkrygen. Blooheit en Onkunde van de Werelt, Gebreken, die aen eene afgezonderde Opvoeding worden verweten, zyn geene

ne.

ne noodwendige Gevolgen van eene Opvoeding binnens Huis, en indien 't al wezentlyk Gebreken wezen mogten, zyn ze geenszins ongeneeslyke Kwalen. Ondeugt is veel hartnekkiger en gevaerlyker Kwael dan Onkunde; en derhalven moet 'er 't allereerst tegen gewaekt worden. Indien die flaeuwhartige Bedeestheit, welke dikwils zulken neérslagtig maekt, die als lieve zoete Kindertjes in Huis worden opgevoed, zorgvuldig moet vermyd worden, zulks is voornamelyk uit aenmerking van de Deugt; uit vrees namelyk dat een Inborst, zoo gedwee en inschikkelyk, te vatbaer zou worden voor snoode Indruksels, en den Nieuweling te gemaklyk bloot stellen om bedorven te worden. Een Jongeling, alvorens hy zyne Moeders keuken en het Opzigt van een *Gouverneur* verlaet, behoort gesterkt te worden met kloekmoedigheit en onder Menschen gebragt, om zyne Deugden te beveiligen, op dat hy in geenen verderflyken Levensloop vervoert worde, noch in een doodlyk Verderf storte, eer hy genoegsaem kundig is van de Gevaren der Verkeering, en eer hy Stantvastigheit genoeg bezit om niet tot allerhande Verzoekingen over te hellen. Indien het om deze reden niet ware, zou de schaemachtigheit en Onkunde van de Werelt zulk eene vroege zorge niet noo-

noodig hebben. De Verkeering met Menschen zal dit ten grooten deele te recht brengen; of, indien zy dit niet tydig genoeg te weeg brengt, is het eene des te krachtiger reden voor een *Gouverneur* in Huis. Want, indien men moeite moet aenwenden om hem by tyds een manlyke Houding en Vrymoedigheit te doen verkrygen, 't geschied voornamelyk om hem deze tot een Bolwerk te doen verstrekken voor zyne Deugt, wanneer hy in de groote Werelt verschynt; onder 't Bestier van zyn eigen Gedrag.

Het is derhalven ongerymt zyne Eenvoudigheit op te offeren aen 't verkrygen van Vrymoedigheit en eenige geringe kundigheit om den baes te kunnen spelen over anderen, door zynen Ommegang met onopgevoede en snoode jongens; wanneer 't Gebruik, dat hy van deze Onbedeestheit moet maken, en van op zyn eigen beenen te kunnen staen, alleenlyk dienen moet om zyne Deugt te blyven beveiligen. Want, indien de Vrymoedigheit of Schranderheit eens begint vermengt te worden met Ondeugt en hem zyn Ongeregeltheden leert verdedigen, is hy 'er des te zekerer door verloren, en gy zult hem alles weêr moeten verleeren en hem weêr moeten ontblooten van alles, wat hy van zyne Schoolmakkers geleert heeft, of

hem

hem aen zyn Verderf overgeven. De Jongens zullen, buiten alle tegenſpraek, Vrymoedigheit genoeg leeren door de Verkeering met Menſchen, wanneer zy onder dezelven gebragt worden en dan is het tyds genoeg. Zedigheit en Onderwerping maekt hen tot dien tyd toe bekwamer tot Onderwys; en derhalven is 't niet noodig groote zorge aen te wenden om hen alvorens van Vrymoedigheit te voorzien. Meer Tyd, Moeite en Oplettendheit wort 'er vereiſcht om hen de Grontbeginſelen van Deugt en Welgemaniertheit in te planten. Hier toe moet men den gront hunner Gemoederen dermate bereiden, dat 'er deze zaden niet lichtelyk weêr kunnen uitgeroeit worden. Hier van is 't noodig hen wel te voorzien; want Verkeering, wanneer zy in de groote Werelt komen, zal hunne Kundigheden en Vrymoedigheit wel vermeerderen, maer tevens al te bekwaem zyn om hunne Deugt te doen verminderen; hier van moeten zy dan overvloedig voorzien worden; en deze moet zeer diepe Wortelen in hen geſchooten hebben.

Hoe zy voor den Ommegang met Menſchen moeten bekwaem gemaekt en in de Werelt gebragt worden, wanneer zy hier toe de Jaren bereikt hebben, zullen wy elders beſchouwen. Maer hoe een knaep, die in een vermengden Troep

ongeregelde Jongens wort toegelaten, en hier leert tikje-myn ſpelen, en malkander kooten en knikkers ontfutſelen, hoe, zegge ik een knaep hier door bekwaem gemackt wort tot een Burgerlyken Ommegang of nutte bezigheden, kan ik niet begrypen. En welke goede Hoedanigheden in 't gemeen te halen zyn onder zulk een Bende van Speelmakkers, als in de Schoolen gewoonlyk byeengebragt worden van allerhande Ouderen, en waer door een Vader zoo krachtig zou kunnen bekoort worden, is bezwaerlyk te raden. Ik ben wel verzekert dat een Man, die in ſtaet is om de Onkoſten van een *Gouverneur* of Leermeeſter in Huis te kunnen goed maken, zynen Zoon een beter Houding kan geven, mannelyker Gedachten en een bezef van wat uitmuntend en betaemlyk is, en daerenboven een grooter Vordering in de Geleertheit, en hem raſſer tot een Man maken dan een ander in 't School kan doen. Niet dat ik de Schoolmeeſters in dezen opzigte wil beſtraffen, of oordeelen zou, dat men hen hier ontrent beſchuldigen moet. Het verſchil is groot, tuſſchen twee of drie Kinderen in een zelfde Huis, of Vyftig, t'Zeſtig Kinderen, die overal verſpreid wonen. Want laet de Vlyt en Kundigheit van den Meeſter noch zoo groot wezen, 't is onmooglyk

dat

dat hy Vyftig of Hondert Kinderen langer onder zyne oogen kan hebben dan zy by malkander in 't School zyn. Ook kan men niet verwachten, dat hy hen met goed gevolg iets meer kan doen leeren dan hunne Boeken; dewyl het vormen van hun Gemoed, Geeft en Manieren eene geftadige Oplettendheit vereifcht, en eene Zorge voor ieder Kint in 't byzonder, 't welk onmooglyk is in een talryke menigte, en geheel vruchteloos zou wezen, wanneer de Knaep voor het grootfte gedeelte der Vierentwintig Uuren in een Etmael aen zich zelven of aen de overheerfchende Befmetting van zyne Medefchoolieren moet worden overgelaten; indien het al mooglyk ware dat de Meefter den Tyd had om op de byzondere Gebreken van ieder Schoolier te letten en ze te verbeteren. (1)

Maer

(1) De Heer LOCKE pleit hier zeer krachtig voor het Onderwys der Kinderen in Huis, onder het opzigt van een *Gouverneur* of Leermeefter. Maer, behalven dat het ieder niet gelegen komt deze koften te dragen en goede *Gouverneurs*, zoo als de Schryver ze vervolgens wil hebben, niet alleszins by den weg te vinden zyn en velen derzelven hunne Gebreken in 't Huis brengen, daer zy geroepen worden om Deugt en goede Zeden te leeren; is daerenboven de Vraeg, of de Kinderen, door zulk eene

Maer de Vaders merkende, dat de Fortuin dikwils meest den stouten en woelzieken helpt, verheugen zich, dat hunne Zonen vroeg vorderen en wakkere Mannen worden; en zy houden het voor een goed Voorteeken, dat hunne Jongens luiden van goed Fortuin zullen worden, en de treken, die zy hunne Schoolmakkers spelen of van hen leeren, worden aengemerkt, als eene Vor-

afgetrokkene Levenswyze, als de Heer LOCKE hier tot een zekeren tyd toe schynt te verlangen, niet al te weinig alle Standen in de Werelt leeren kennen en door hunne Opvoeding onder eenen Leermeester, niet al te vroeg de gedachten krygen dat zy boven 't gemeen uitsteken, waer door zy, in gevallen, daer een minder onderscheid in de menschelyke Samenleving te pas komt, te veel verachting betoonen voor hunnen minderen. Misschien zal men hier tegen inbrengen dat de Heer LOCKE niet te onrecht oordeelt dat de Verkeering met de groote Werelt hen dit zal leeren verbeteren. Zekerlyk zal deze Verkeering vele Gebreken wegnemen; maer zy zal niet lichtelyk den Wortel van Hoogmoed uitrooien, wanneer deze zoo vroeg den Kinderen door de Manier hunner Opvoeding wort ingeplant. Indien 't my geoorlooft is myne Gedachten te zeggen, zoude ik oordeelen dat de Kinderen allereerst in de gemeene Schoolen, ieder naer hun Fatsoen en Geboorte, behoorden bestelt te worden, om ongevoelig en zonder

Vordering in de Kunſt om te leven, en wel door de Werelt te komen. Maer ik moet de Vryheit nemen van te zeggen, dat hy, die den Gront van zyn Zoons Fortuin in de Deugt en Welgemaniertheit legt, den eenigſten zekeren en beſtaenbaren Weg kieſt. 't Zyn de Boeveſtukken en Bedriegeryen niet, die onder de Schooljongens gepleegt worden, noch hunne onbeſchaeftheden tegen elkanderen, veel min hunne wel aen-

der dat het hun beduid wert de Standen der Menſchen te leeren kennen. Om wyders eene deftiger Opvoeding te genieten, ontbreekt het onze Nederlanden en voornaemlyk onze Provincie niet aen goede Koſtſchoolen, daer de jonge luiden veel goeds kunnen leeren, en tevens van hunne Medeſchoolieren iets leeren lyden en verdragen, 't welk geen geringe Kunſt in de Werelt is. In deze zyn ook de Leermeeſters, uit het Gezag, 't welk zy over alle hunne Leerlingen behouden moeten en om alle krakeel te ſchuwen, verpligt, ieder op dezelfde wyze te behandelen en genoegſaem geen Onderſcheid te maken tuſſchen den Zoon van een Heer van den hoogſten rang en den Zoon van een braef Burger, die, om dat hy 't betalen kan en wil, zynen Knaep hier ter Schoole zent om hem eene deftige Opvoeding te laten genieten. Deze Wyze van Opvoeding heeft my altoos des te meer behaegt, om dat vele jonge luiden aldus worafgetrokken van Gebreken, die in 't Huis hunner Ouderen kunnen plaets hebben.

aengelegde aenſlagen om een Boomgaert met malkander te beſtelen, die een bekwaem Man maken; maer de Grontbeginſelen van Rechtvaerdigheit, Edelmoedigheit en Matigheit, gepaert met Opmerking en Naerſtigheit; Hoedanigheden, welke ik oordeele dat Schooljongens niet veel van malkander kunnen leeren. En, indien een jong Heer, binnens Huis opgebragt, niet meer deze goede Hoedanigheden leert, dan hy ze in School kan leeren, heeft zyn Vader een kwade Keuze, ten aenzien van een Leermeeſter, gedaen. Neem een Jongen, van de beſten uit een Latynſche School en een van de zelfde Jaren, die naer behooren in zyn Vaders Huis is opgevoed, en breng ze by malkander in een goed Gezelſchap, en zie dan, wie mannelyker Houding zal hebben, en zich met de welvoegelykſte Vrymoedigheit tegen Vreemden zal gedragen. Hier verbeelde ik my, zal de Vrymoedigheit van den Schooljongen hem of ontbreken of minder in achting brengen, en indien zy niet beter is, dan die hem alleen bekwaem maekt voor den Ommegang van Schooljongens, was 't voor hem nutter dat hy 'er was uitgebleven.

De Ondeugt, indien wy aen de algemeene klagten geloof mogen ſlaen, groeit zoo ſchielyk op, en ſchiet zoo vroeg Zaed in 't jonge Volk, dat het on-

onmooglyk is een jongen Knaep te bewaren van de voortverſpreidende Beſmetting, indien gy hem buitens Huis onder de groote menigte wilt wagen, en hem toevertrouwen aen 't Geval of aen zyn eigen Neiging ten aenzien der Keuze van zyn Gezelſchap in 't School (1). Door welk eene Rampzaligheit de Ondeugt onder ons in de voorledene jaren zoo ſchielyk is aengegroeit, en door wat middel zy tot zulk eene ontegenſpreekbare Heerſchappy is opgekweekt, zal ik anderen laten onderzoeken. Ik wenſchte dat die genen, welke zich overal zoo zeer beklagen over 't groot Verval der Chriſtelyke Godsvrucht en Deugt, als mede over 't Verval van Geleertheit en het aenkweken der Kunſten onder de Luiden van brave Geboorte in deze tegenwoordige Eeuw, hun aendacht wilden laten gaen, hoe dezelve in de toekomende te verbeteren. Dit is zeker, dat indien 'er de Gront niet van gelegt wort in de Opvoeding en een goed Onderwys der Jeugt, alle andere pogingen vruchteloos zullen

(1) Wy hebben alle reden om, ten aenzien van *Engelant*, ons op de Geloofwaerdigheit van den Heere LOCKE te verlaten; maer ik geloof niet dat deze geſtelde Regel ten aenzien van ons *Nederlant* volſtrekt doorgaet; ten minſte 't ſchynt hier met de publike Scholen zo erg niet geſtelt.

len zyn. En, indien de Eenvoudigheit, Matigheit en Nyverheit der genen, die nu Aenkomelingen worden, niet zorgvuldig wort in acht genomen en behoed, zal 't belachlyk wezen te willen verwachten, dat die genen, welke vervolgens op 't Tooneel der Werelt zullen verschynen, krachtig zullen uitmunten in die Deugt, Bekwaemheit en Geleertheit, die *Engelant* in de Werelt hebben groot gemaekt. Ik was voornemens om 'er ook Heldenmoed by te voegen, hoewel deze is aengezien geworden als een natuurlyk Erfgoed der *Engelschen.* 't Gene 'er gepraet wort van eenige Zee-gevechten, onlangs (1) voorgevallen, die van eene Natuur zyn, waer van onze Voorouderen niets wisten, geeft my aenleiding om te zeggen, dat het ongebonden Leven den Heldenmoed der Menschen doet verflaeuwen, en wanneer de Ongeregeltheit het Gevoel van ware Eer heeft doen verdwynen, houd de Dapperheit zelden lang stant. Ook oordeel ik 't onmooglyk eenig Voorbeelt te kunnen vinden van een Natie, hoe zeer vermaert door hare Heldendaden, die ooit achting gekregen heeft door hare Wapenen of zich ontzaglyk gemaekt by hare Naburen, na dat het Ver-

(1) De Heer LOCKE schreef dit Werk, gedurende den Oorlog, die met den Vrede van *Ryswyk* eindigde

Verderf hier eenmael was doorgebroken, den bant van Tucht eenmael ontbonden had, en de Ondeugt tot zulk een Top was geklommen, dat zy zich met ongedekten aengezigte dorst vertoonen, zonder eenige blyk van Schaemte.

De *Deugt*, de ware *Deugt* alleen is dan het moeilyk, maer gewigtig Oogwit, dat men bedoelen moet en niet eene vrypoſtige Onbeſchaemtheit of de Bekwaemheit om malkanderen te verſchalken. Alle andere Inzigten en Volmaektheden moeten hier voor wyken en van geene waerde gerekent worden. Dit is het wezentlyke, dit het beſtendige Goed, 't welk de Leermeeſters niet alleen moeten voorprediken en van ſpreken, maer 't welk zy door hunnen Arbeid en de Kunst van Opvoeding de Gemoederen der Kinderen behooren in te ſcherpen, in hen beſtendig te maken, en nooit meê aflaten, tot dat 'er de Jongeling een rechten ſmaek in krygt, en 'er zyn Kracht, zyne Glorie en Vermaek in ſtelt.

Deugt.

Hoe hy hier in verder vordert, hoe gemakkelyker de Weg vervolgens zal worden, voor alle andere Volmaektheden. Want een, die zoo verre gebragt is van zich aen de Deugt te onderwerpen, zal in geen ding dat hem welvoegelyk is halſtarrig of weêrſpannig wezen. En derhalven kan ik niet anders dan de

Gezelſchap.

Opvoeding van een jong Heer van fatſoen in zyns Vaders Huis en onder deszelfs Oogen de Voorkeur geven, namelyk onder 't Opzigt van een *Gouverneur* of Leermeeſter, als het beſte en veiligſte Middel tot dit groot en voornaem oogmerk der Opvoeding, wanneer hy namelyk die hebben kan en deze geſchikt is, gelyk 't behoort. Het Huis van een fatſoenlyk Man is zelden zonder Verandering en Verſcheidenheit van Gezelſchap. Fatſoenlyke Luiden behooren hunne Zonen te gewennen aen alle vreemde Tronien, die hier komen, en hen in te wikkelen in Verkeering met Luiden van Verſtant en Opvoeding, zoo ras zy hier toe bekwaem zyn. Ook weet ik niet, waerom die genen, die op 't Lant wonen, hunne Kinderen niet met zich zouden nemen, wanneer zy een Bezoek van Beleeftheit by hunne Naburen afleggen. Dit is zeker, dat een Vader, die zynen Zoon in zyn Huis opbrengt, gelegenheit heeft om hem meer in zyn Gezelſchap te hebben, en hem aldaer alle aenmoediging te geven, die hy bekwaem oordeelt, als mede om hem beter af te houden van 't Verderf onder de Dienſtboden en geringer ſoort van Volk, dan by mooglykheit buitens Huis kan geſchieden. Maer waer toe men in dit Geval behoort te beſluiten, moet ten grooten deele aen de Ouders overgelaten worden,

den, om zich hier in te bepalen volgens de Omſtandigheden, waer in zy zich bevinden; alleenlyk oordeele ik hem een ſlecht Huisvader, die de minſte moeite niet nemen wil om zyn Zoon een goede Opvoeding te geven, welke, laet zyne Middelen wezen zoo als zy willen, de beſte Erfenis is, welke hy hem kan nalaten. Maer, indien, na dit alles, ſommigen zullen denken dat Opvoeding in Huis te weinig Gezelſchap uitlevert, en dat de gemeene Schoolen zulk een Gezelſchap niet geven als 't behoort voor een Jongeling van goeden Huize, ik oordeel, dat 'er Middelen te vinden zyn om de Ongemakken aen weêrskanten te verhoeden.

LXXI. Terwyl ik hier beſchouwe hoe groot een Invloed het *Gezelſchap* heeft, en hoe zeer wy allen, voornaemlyk de Kinderen, genegen zyn ter Navolging; moet ik ook de Vryheit nemen om den Ouderen deze ééne Zaek te erinneren: namelyk, dat hy, die wil dat zyn Zoon Eerbied voor hem en zyne Bevelen hebben zal, zelve groote Eerbied voor zyn Zoon hebben moet. *Maxima debetur Pueris reverentia* (a) (1). Gy moet in zyne tegenwoordigheit niets doen, 't welk

(a) Juven. Satyra XIV. 47.

(1) *Een Kint moet meeſt ontzien:* ——— zegt *Jeremias de Decker.*

welk gy niet wilt dat hy zal navolgen. Indien hem iets ontſnapt, 't welk gy voor een Fout in hem wilt doen doorgaen, hy zal zich voor zeker dekken met uw Voorbeelt, en wel zoo dekken, dat ge hem niet aen 't Lyf kunt komen, en hem weder te recht brengen. Indien gy hem ſtraft over iets, 't welk hy ziet dat gy zelve doet, hy zal niet denken dat deze Geſtrengheit in u haren Oorſprong heeft uit Genegentheit, en Zorgvuldigheit om een Gebrek in hem te verbeteren; maer hy zal in ſtaet wezen om het uit te leggen als een Korzelheit en eigenwillige Heerſchzugt van een' Vader, die zonder eenige reden om hem te ſtraffen, zyn Zoon de Vryheit en 't Vermaek misgunt, dat hy zelve neemt. Of, indien gy u die Vryheit, welke gy genomen hebt, aenmatigt als een Voorrecht dat ryper Jaren toekomt, daer de Kinderen niet naer trachten moeten, zoo geeft gy nieuwe Kracht aen uw Voorbeelt en pryst hem de Daet des te ſterker aen. Want gy moet u altoos erinneren, dat Kinderen vroeger Mannen willen wezen dan men wel denkt; en dat zy niet enkel verlangen in de Broek te wezen om 't gemak of fatſoen; maer om dat zy dit voor een Stap rekenen om een Man te worden. 't Gene ik hier ten aenzien der Behandeling van een Vader ontrent zyne Kinderen zegge, moet men ook begrypen van allen, die

ee-

eenig Gezag over hen oeffenen, of waer aen men wil dat zy eenige Eerbied zullen bewyzen.

LXXII. Maer om weder te keeren tot het Gebruik der *Belooningen* en *Straffen*. Dewyl alle de Daden van Kinderachtigheit, der Kinderen ongevoeglyke Houding en alles wat de Tyd en de Jaren uit zich zelve zullen te recht brengen, gelyk ik gezegt hebbe, vry van de Tuchtroede moeten wezen, zal 'er zoo veel noodzaeklykheit niet gevonden worden om de Kinderen te slaen, als men gemeenlyk gewoon is te doen. Als we hier ook byvoegen, dat het leeren lezen, schryven, dansen, vreemde Talen en dergelyke, onder dit zelfde Voorrecht begrepen zyn, zal 'er zeer zelden Gelegenheit kunnen voorvallen om in eene verstandige Opvoeding tot Slagen en Gewelt zyne toevlugt te nemen. Het rechte Middel om hun dit alles te leeren, is hun een smaek en genegenheit te doen krygen voor 't gene gy voornemens zyt hen te doen begrypen en kennen, en hier door zal hunne Naerstigheit en Yver worden aengespoort. Dit oordeele ik niet ongemaklyk, indien de Kinderen wel behandelt en de bovengemelde Belooningen en Straffen zorgvuldig worden aengewent, en men de volgende weinige Regelen in de Manier

Wanneer Straf te oeffenen.

om

om de Kinderen te onderwyzen hier by in acht neemt.

Taek. LXXIII. 1. Niets van het gene zy leeren moeten, behoort hun ooit tot een last gemaekt of als een *Taek* te worden opgelegt. Al wat in dezer voege wort voorgestelt, wort terstont verdrietig; het Hart krygt 'er een Afkeer van, al was het te voren een Vermaek of onverschillig. Beveel een kint alle dagen zekeren tyd met zyn Dryftol te speelen, 't zy dat hy 'er lust toe heeft of niet, laet hem dit slechts als een Pligt worden afgevordert, waer aen hy 's Morgens en 's Namiddags eenige uuren moet besteden, en zie dan of hy, op dien koop, alle Spel niet ras moede zal worden. Is het zelfs aldus niet met volwassene Menschen? Wort hun 't gene zy blymoedig uit zich zelven doen, niet terstont tot een walg, en iets dat zy niet harden kunnen, zoo ras zy ondervinden dat het hun als een Pligt wort opgelegt? Men denke 'er van wat men wil: Kinderen hebben al zo veel genegenheit om te toonen dat zy vry zyn, dat hunne goede Daden uit hun eigen Wil voortkomen, dat zy onafhankelyk en nergens aen verbonden zyn, als de allerverwaendsten onder de genen, die volwassen zyn.

LXXIV. 2. In gevolge van 't voorgaende, behooren zy zelfs zelden te wor-

worden aengezet tot iets, waer toe gy genegenheit in hen verwekt hebt dan wanneer zy 'er Luſt en Hart toe hebben. Iemant, die een Liefhebber is van lezen, ſchryven, de Muzyk en dergelyke, vint dat 'er ſomtyds tyden zyn, wanneer hy geen ſmaek in alle deze dingen heeft; en wanneer hy, op zulke tyden, zich hier toe zou willen dwingen, kwelt hy ſlechts zich zelven en maekt zich maer verdrietig. Aldus is 't eveneens met de Kinderen. Deze Verandering van Genegenheit in hen moet zeer zorgvuldig in acht genomen worden, en de gunſtige Gelegenheden van Bekwaemheit en Lust moeten geenszins verwaerloost worden: en indien zy dikwils niet voorbarig genoeg zyn uit zich zelven, moet men hunne Gemoederen door een zoet Praetje trachten te neigen, eer men hen ergens toe wil aenzetten. Dit oordeele ik geenszins moeilyk voor een beſcheiden *Gouverneur* of Leermeeſter, die den aert van zynen jongen Leerling heeft weten te doorgronden, en 't zal hem weinig moeiten kosten zyn Hooft met zulke gevoeglyke Denkbeelden te vervullen, die hem gaende maken om het begeerde Voornemen uit te voeren. Door dit Middel zal 'er veel tyd en verdriet worden uitgewonnen; want een Kint zal driemael zoo veel leeren, wanneer het in een *goede*

luim

luim is, dan het doen zal in dubbelt zoo veel tyd en met dubbele moeite, wanneer het een zaek verkeert aengrypt of 'er tegen zyn Wil als toe gesleept wort. Indien dit naer behooren behartigt wert, kon men den Kinderen toelaten zoo lang te spelen tot dat zy 't moede werden, en men zou echter tyds genoeg hebben om hen te leeren 't gene met deBekwaemheit hunner Jaren overeenkomt. Maer zulks wort in de gewoone manier der Opvoeding in 't geheel niet overwogen, en 't kan ook niet wel wezen. De ruwe manier van Tucht is op andere Gronden gebouwt, bezit geene Aenloklykheden, beschouwt niet in welke luim de Kinderen zyn, en ziet nooit naer gunstige Omstandigheden of Neigingen. 't Zou ook waerlyk belachlyk wezen, wilde men verwachten dat een Kint vrywillig en uit zyn eigen beweging zyn Spel zou verlaten en de Gelegenheit aengrypen om te leeren, wanneer aendryven en slagen een afkeer in hem verwekt hebben om aen zyn werk te gaen; daer in tegendeel, wanneer alles geschikt was, gelyk het behoorde, iets te leeren, 't gene men hebben wil dat zy weten, voor hun al zoo zeer tot een Uitspanning van hun Spel zou kunnen gemaekt worden, als nu hun Spel een Uitspanning *is* van hun leeren. De moeite van weêrskanten is net dezelfde. Ook is dit de zaek

niet,

niet, die hen hindert; want zy zyn gaerne bezig, en de Verandering, en verscheidenheit van bezigheden is natuurlyk hun grootste Vermaek. Het eenige onderscheid is, dat zy 't gene wy spel noemen met alle Vryheit doen, en hunne moeite, waer in ge zien zult, dat zy nimmer spaerzaem zyn, gewillig aenwenden; maer 't gene zy leeren moeten wort hun als opgedrongen, zy worden 'er toe geroepen, aengezet en gedreven. Dit maekt hen in den beginne afkeerig; en doet hunnen yver verkoelen: zy missen hunne Vryheit. Breng hen maer zoo verre, dat zy hunnen Leermeester verzoeken van hen te willen leeren, gelyk zy menigmael hunne Speelmakkers doen ten aenzien van een Spel, in plaets van dat zy tot het leeren geroepen en aengezet worden; en zy zullen met al zoo veel vermaek aen het leeren gaen, en 't zal voor hun niet verschelen van hun ander Spel, om dat zy 't genoegen hebben dat zy hier in met zoo veel Vryheit te werk gaen als in andere dingen. Door dit middel, met zorgvuldigheit behartigt, kan in een Kint eene Begeerte verwekt worden om alles te leeren, wat men wil. Dit, gelyk ik wel wil bekennen, valt allermoeilykst met den eersten of den outsten; maer wanneer het eens zyn picoi gezet heeft,

 kan

kan door middel van hem de reſt geleid worden werwaerts men wil.

LXXV. Hoewel het buiten allen twyfel is, dat het de bekwaemſte tyd is voor Kinderen om iets te leeren, wanneer hunne Gemoederen in een *goede Luim* en zy 'er toegenegen zyn; wanneer noch Verflaeuwing van Geeſt, noch Ingeſpannenheit van Gedachten op iets anders hen ſtug en afkeerig maekt; echter moeten 'er twee zaken zorgvuldig in acht genomen worden: 1. Dat, wanneer zulke Tyden of niet voorzigtig zyn waergenomen, en gebruik van gemaekt zoo dikwils als zy wederkomen; of anders dat die Tyden zoo dikwils niet wederkomen als 't behoorde, dat, zegge ik, de Bevordering van 't Kint hier om niet moet verwaerloost worden, noch toegelaten dat het opgroeie in eene vadzigheid, die in Gewoonte verandert, en deze Ongeſteltenis bevestigt. 2. Dat ſchoon andere zaken kwalyk geleert worden, terwyl de Geest of niet wel geſtelt is, of op eene andere manier wort bezig gehouden; het echter van groot gewigt en onzer Pogingen waerdig is, den Geest te leeren zich zelven Meester te worden, en in ſtaet te zyn, wanneer hy wil, zich te onthouden van iets met groote drift na te volgen, maer zich met Gemak en Vermaek op iets anders toe te leggen, of ten allen tyde

tyde zyne Traegheit af te werpen, en zich krachtdadig toe te leggen op alles waer de Reden of de Raed van een ander hem in beſtiert. Dit moet in Kinderen geſchieden, door hen ſomtyts te beproeven, wanneer zy door logheit van Geest als zonder Gedachten of door Afgetrokkenheit van Gedachten zeer ingeſpannen zyn; en door zyne pogingen in 't werk te ſtellen om hun aendacht geheel en al te vestigen op 't gene men hun voorſtelt. Indien de Geeſt door dit Middel eene hebbelykheit kan verkrygen om over zich zelven Meester te wezen, zyne *Denkbeelden* of *Bezigheden* naer vereiſch der zake ter zyde te ſtellen, en zich zonder tegenzin of ongenoegen, tot nieuw en minder aengenaem werk te begeven, zal het een merkelyk grooter voordeel wezen dan het Latyn of de *Logica* of de meeste dier andere Dingen, die men gemeenlyk wil dat de Kinderen zullen leeren.

LXXVI. Naerdien de Kinderen in die jaren werkzamer en woeliger zyn, dan in eenigen anderen tyd van hun Leven, en weinig Onderſcheid maken in iets wat zy doen, als zy ſlechts bezig mogen wezen, zou *dansſen* en *binkelen* voor hun net het zelfde wezen, indien 't hun even zeer wert aen- of afgeraden. Maer ten opzigte van dingen, welke wy willen dat zy leeren zullen; beſtaet het grootſte en 't eenig-

Aendrang.

nigste, 't welk hen, voor zoo verre ik heb kunnen bemerken, kan afschrikken, hier in, dat zy 'er sterk toe worden aengedreven; 't wort hun als een Werk en een Last opgelegt; zy worden 'er over gekwelt en bekeven, zoo dat zy het al bevende en sidderende doen; of, indien ze 'er al gewillig toe komen, 't gebeurt dat zy 'er te lang mede bezig gehouden worden, tot dat zy 't gantsch en al moede worden: al 't welk te grooten indrang maekt op die natuurlyke Vryheit, daer zy ten uitersten op gestelt zyn. En die Vryheit alleen geeft hun den rechten smaek en 't wezentlyk Welbehagen in hun gewoone kinderspel. Verander slechts van Gedrag en gy zult bevinden, dat zy zeer ras hunnen Yver zullen veranderen; voornamelyk, indien zy de Voorbeelden zien van anderen, voor welken zy achting hebben en die zy boven zich rekenen. Indien ook dat gene, 't welk zy anderen zien doen, van die natuur is, dat het hun kan worden voorgestelt als een Voorrecht van zekeren Ouderdom of Staet boven den hunnen; dan zal de Eerzucht en de Begeerte om steets voorwaert en hooger te geraken en aldus te wezen als de zulken, die boven hen zyn, hen aen 't werken helpen en hen met lust en yver doen vorderen; een Vermaek voor hun des te grooter, om dat zy 't uit hunne eigen Begeerte, heb-

hebben aengevangen: waer in het Middel van 't genot hunner zoo zeer beminde Vryheit geen geringe Aenmoediging voor hun zal wezen. Indien by dit alles het Genoegen gevoegt wort van Eer en Achting, meene ik dat 'er geen ander Spore of Prikkel zal noodig wezen, om hunnen yver en vlyt zoo veel als noodzaeklyk is op te wekken. Ik beken, dat 'er Gedult en Verstant, Behendigheit en Oplettendheit noodig is en een voorzigtig beleid om hier toe in 't eerst te geraken. Maer waer toe hebt ge eenen Leermeester, indien 'er geene moeite noodig was? Maer, wanneer dit eenmael in eene zekere order gebragt is, zal de rest wel volgen, en gemakkelyker dan eene ſtrenger en heerſchzugtiger Tucht, en ik oordeel 't niet bezwaerlyker om dit te verkrygen, en zekerlyk zal het niet moeilyk vallen, als de Kinderen geen kwade voorbeelden hebben, die hun voorgeſtelt worden. Het grootſte gevaer derhalven, waer voor ik vreeze, is van de Dienstboden en andere ongeregelde Kinderen en zulk ander ſnood Volk, die de Kinderen bederven, zoo door de kwade Voorbeelden hunner ſlechte Manieren, als door aen de Jeugt ongeoorloofde Vermaken toe te ſtaen, en hun te gelyk door Loffpraken te vleien; Twee zaken, die nooit met malkander behoorden gepaert tegaen.

Kyven. LXXVII. Gelyk Kinderen zelden door Slagen behooren gekaſtyd te worden, zoo geloove ik ook, dat menigvuldig en voornamelyk driftig *Kyven* van een zeer gevaerlyk gevolg is. Het doet het Gezag der Ouderen zoo wel als de Eerbied in het Kint verminderen; want (het gene men zich gedurig behoort te erinneren) zy weten zeer vroeg onderſcheid te maken tusſchen de Drift en de Reden: en dewyl zy niet anders dan Eerbied kunnen hebben voor 't gene uit de Reden voortvloeit, zoo krygen ze tevens zeer ras eene Verachting voor de Drift, of, indien deze in den eerſten opſlag een Schrik baert, die Schrik begint in korten tyd te ſlyten, en de natuurlyke Neiging zal hen gemakkelyk leeren zulke Bullebakken te verachten, die maer een groot Boha maken, zonder bezielt te wezen door de Reden. Naerdien Kinderen, door hunne Ouders, alleenlyk moeten beteugelt worden om ſnoode Gebreken, die in hunne teedere Jaren maer weinige kunnen wezen; behoort een enkel Gezigt of een Wenk hen te kunnen bedwingen, als zy kwalyk doen; of, indien 'er ſomtyds Woorden moeten gebruikt worden, moeten zy bezadigt, vriendelyk en gematigt wezen, en hun het Kwaet of de Onbetaemlykheit der Fouten aentoonen, liever dan het Kint hierom haeſtig en *ſcherpelyk* te *beky-*

ven

ven; 't welk maekt dat het niet genoeg onderſcheid of uw Ongenoegen niet meer is op zyn Perſoon, dan op zyn Fout. Driftig kyven geſchied gemeenlyk met ruwe en ſlechte Tael, die deze verdere Uitwerking heeft, dat zy hier door aen de Kinderen geleert en in hen gebillykt wort: en de Namen, die Ouders of Leermeeſters hun geven, zullen zy zich niet ſchamen anderen weêr naer 't Hooft te werpen, dewyl ze die op zulk een goed Gezag gebruiken kunnen.

LXXVIII. Hier voorzie ik eene Tegenwerping. Hoe! zal men zeggen, wilt ge dan de Kinderen nooit geſlagen of bekeven hebben om eenige Fouten? Dit zal de banden voor allerhande Ongeregeltheden losbreken. Maer zoo veel niet als men zich verbeelt, indien men den rechten Weg heeft ingeſlagen om in den beginne hunne Gemoederen bekwaem te maken, en hun de Eerbiedigheit voor hunne Ouderen in te planten, waer van wy boven geſproken hebben (*a*). Want Slaen, gelyk de Ondervinding, door eene ſtantvaſtige Opmerking leert, doet weinig nut, dewyl alleen de Smart alle de Straf is, daer zy voor vreezen of die zy gevoelen; want de Invloed der Slagen verdwynt zeer ſchielyk met het Geheugen derzelven: Eén Fout is 'er evenwel, en ook maer ééne enkele, waer voor ik denk dat de Kin-

(*a*) §. XLIV.

deren behooren geslagen te worden, en deze is Hartnekkigheit of Weêrspannigheit. En zelfs in deze zou ik wenschen dat men het zoo schikte, indien 't eenigzins mogelyk was, dat de Schande der Roede, en niet de Pyn, het grootste deel der Straf uitmaekte. De Schande van kwaet te doen en kastyding te verdienen is de eenige rechte Teugel, die de Deugt eigen is. De Smart van de Roede, indien zy van geene Schande verzelt gaet, zal in 't kort verdwynen, wort haest vergeten en zal door de Gewoonte ras haren Schrik verliezen. Ik heb Kinderen gekent van een Man van Aenzien, die al zoo zeer in Ontzag gehouden werden door de Vreeze van zonder Schoenen te loopen, als menige anderen door den Schrik van eene Roede, die hun boven 't Hooft hing. Eenige dergelyke Straf oordeel ik beter dan Slagen; want de Schande van de Misdaet, en de Ongenade, waermede dezelve gepaert gaet, moeten zy eer vreezen, dan Pyn, indien gy wilt dat zy een waerlyk edelaerdigen Inborst zullen bezitten. Maer *Halsstarrigheit* en eene *hardnekkige Ongehoorzaemheit* moeten met Gewelt en Slagen overmeestert worden, voor deze gebreken zyn geene andere Hulpmiddelen. Wat gy hun ook gebied of verbied, moet gy trachten verzekert te zyn dat gy gehoorzaemt zult worden; in dit Geval mag

mag geen Tegenſpraek geen Tegenſtant gedoogt worden. Want, wanneer het eens op de Proef komt om te zien wie van beiden Meeſter zal blyven, gelyk dit gebeurt, wanneer gy gebied en hy weigert, moet ge zorge dragen van de Overhant te behouden, wat Slagen 't ook moge koſten, indien een Wenk of Woorden niets vermogen; ten zy gy voornemens zyt, om altoos naderhant, onder de Gehoorzaemheit van uwen Zoon te leven. Eene verſtandige en vriendelyke Moeder onder myne Bekenden vont zich, by zulk eene Gelegenheit, genoodzaekt, om haer Dochtertje, dat eerſt van de Min was t'huis gekomen, achtmael achter malkander op een zelfden Morgen te ſlaen, eer zy hare *Halſtarrigheit* kon overwinnen en haer tot haren Wil krygen in eene zeer gemaklyke en onverſchillige zaek. Indien zy eerder met ſlaen had opgehouden, en met de Zevende reis was uitgeſcheiden, zou zy het Kint voor altoos bedorven hebben, en door hare vruchtelooze Slagen, ſlechts hare *Weerbarſtigheit* hebben beveſtigt, die naderhant zeer bezwaerlyk zou te genezen zyn geweeſt: Maer verſtandig volhardende, tot dat zy hare zinnen had doen buigen en haren Wil gedwee gemaekt, 't welk 't eenige oogmerk der Kaſtydinge was, ſtaefde zy haer Gezag, zelfs by de eerſte Gelegen-

heit, en verkreeg in 't vervolg eene gereede Onderwerping en Gehoorzaemheit van hare Dochter; want gelyk dit de eerste mael was, dat zy haer immer sloeg, zoo meene ik, was het ook de allerlaetste.

De Straf van de Roede, schoon *de eerste mael*, dat zy vereischt wort, vervolgt en vermeerdert zonder af te laten tot dat zy volkomen de overhant heeft, behoort het Gemoed der Kinderen te buigen en het Gezag der Ouderen te bevestigen; en dan behoort Deftigheit, met Vriendlykheit gepaert, het zelve voor altoos te bewaren.

Dit, indien 't wel wert overwogen, zou de Luiden meer omzigtig maken in 't Gebruik van de Roede of van den Stok, en hen weêrhouden om zoo gereed te wezen van te denken, dat Slagen 't veilige en algemeene Hulpmiddel zyn om roekeloos by alle gelegenheden in 't werk gestelt te worden. Dit is zeker, ten minsten, dat, indien 't slaen geen goed doet, het dan groot kwaet doet; indien het de Ziel niet verbetert noch den Wil gedwee maekt, dan verhard het den Overtreder; en wat Pyn hy 'er voor geleden moge hebben, hy schept des te meerder Welgevallen in zyn geliefde *Halstarrigheit*, die hem te dier tyd de Overwinning heeft doen behalen en hy bereid zich om ze in 't vervolg weêr te betwisten en

heeft

heeft 'er groote Hoop toe. Aldus twyfele ik niet of menig Kint heeft door eene ongeregelde Kastyding geleert *hartnekkig* en *weêrbarstig* te worden, schoon 't andersszins zeer gezeglyk en handelbaer zou geweest zyn. Want, indien ge uw Kint in dier voege straft, als ware het enkel om Wraek te oeffenen over de begane Misdaet, wat Uitwerking kan dit op zyn Gemoed hebben, 't welk het wezentlyke Deel is, dat verbetert moet worden. Indien 'er geen *Weêrbarstigheit* of *Moedwilligheit* met zyn Misdaet gepaert ging, was 'er niets in, 't welk de Strengheit van Slagen vereischtte. Eene vriendelyke of ernstige Vermaning is genoeg om de Misslagen van Broosheit, Vergetelheit of Onbedagtsaemheit te verbeteren, en dit is zoo veel als zy zullen noodig hebben. Maer als 'er een *Kwaetaerdigheit* in den Wil heerschte, indien 'er eene voorgenomene opzettelyke Ongehoorzaemheit in 't Kint was, moet de Straf niet afgemeten worden naer de Grootheit of Geringheit der zake, waer in deze *Kwaetaerdigheit* zich vertoont, maer naer de Tegenkanting, die zy met zich voert en waer in zy blyft tegen die Eerbied en Onderwerping, die 't Kint aen de Bevelen zyns Vaders verschuldigt is, die altoos met de strengste naeuwgezetheit moeten worden uitgevoert, en de Slagen moeten by Tusschenpoozen worden

den aengewent, tot dat zy hare Uitwerking doen op de Ziel, en men de blyken bemerkt van waerachtig Leetwezen, Schaemte en een Voornemen van Gehoorzaemheit.

Dit, bekenne ik, vereischt iets meer dan den Kinderen eenige Taek op te leggen, en hen, indien deze niet afgedaen, of niet naer onze Grilligheit gedaen is, te kaſtyden zonder iets verder meer. Dit vereischt Zorge, Oplettendheit, Opmerking en een zeer naeukeurig Onderzoek van den Inborst der Kinderen, en hunne Fouten wel te overwegen, eer wy tot deze ſoort van Straf overgaen. Maer is dit niet beter, dan altyd de Roede in de hant te hebben, als het eenigſte Werktuig om Kinderen te regeeren? en door menigvuldig Gebruik der zelve, by alle Gelegenheden, dit laetſte nuttige Hulpmiddel, als het de nood eindelyk vordert, gedurig kwalyk aen te wenden en van geen Vrucht altoos te maken? Want wat kan men anders verwachten, wanneer het onverſchillig gebruikt wort over alle geringe Misſlagen? Wanneer een Fout tegen de *Grammatica* of een verkeerde Lettergreep in een *Latynscb* Vers in een welgeaerden en ieverigen Knaep met de ſtrengheit van de Roede zal geſtraft worden even als een moedwillige Misdaed in een hartnekkigen korzelen Overtreder, kan men

men dan van zulk een Middel van Kaſty-ding verwagten, dat het iets goeds zal uitwerken op het Gemoed en het zelve te recht brengen? Dit echter is de eenige Zaek, daer men naer trachten moet, en wanneer dit in order gebragt is, zal al het andere, 't gene gy verlangt, van zelve volgen.

LXXIX. Wanneer een *kwade Neiging van den Wil* geen Verbetering behoeft, kunnen 'er ook geene Slagen noodig zyn. Alle andere Fouten, waer in de Ziel niet van den rechten Weg afwykt en zich de Regeeringe en 't Gezag van den Vader of den Opziener niet wil ontrekken, zyn maer enkele Misſlagen, en kunnen dikwils over 't Hooft gezien worden; of, indien men 'er kennis van moet nemen, hebben zy geene andere, dan de zachte Hulpmiddelen van Raed, Beſtier en Beſtraffing noodig, tot dat derzelver herhaelde en moedwillige Verwaerloozing toont dat de Fout in de Ziel huisvest, en dat eene kennelyke *Kwaetaerdigheit* van den Wil den Oorſprong is hunner Ongehoorzaemheit. Maer zoo ras *Halſtarrigheit*, die een openbare Terging is, zich vertoont, kan 'er geene Oogluiking of Verwaerloozing plaets hebben, maer zy moet op 't eerſte oogenblik getemt en overmeeſtert worden; maer men moet zorge dragen hier in niet mis te taſten en verzekert zyn,

zyn, dat het Hartnekkigheit is, en niet anders.

LXXX. Maer, naerdien men de Gelegenheden van te ſtraffen, voornamelyk van te ſlaen zoo veel moet vermyden als mogelyk is, geloove ik dat het niet lichtelyk tot dit uiterſte zou komen. Indien 't Gezag, waer van ik geſproken hebbe, eens verkregen is, zal de Opſlag van een Oog in de meeſte Gevallen genoeg wezen. Ook behoort men de zelfde Ernſthaftigheit of Oplettendheit niet te verwachten van jonge Kinderen dan van die van ryper Jaren. De malle en kinderachtige Daden, gelyk ik gezegt hebbe, die met hunne Jaren overeenkomen moeten hun toegelaten worden, zonder dat men 'er acht op ſlaet. Onachtzaemheit, zorgeloosheit en vrolykheit is het Karakter hunner Jaren. De ſtrengheit, waer van ik geſproken hebbe, moet zich niet uitſtrekken tot zulke ontydige Beteugelingen. Ook moet men niet al te gereed wezen om het natuurlyk uitwerkſel hunner Jaren of van hunnen Inborst uit te leggen als Hartnekkigheit of Moedwilligheid. In zulke Misſlagen moeten zy bygeſtaen en geholpen worden om ze te verbeteren, gelyk wy doen met menſchen van eene natuurlyke Ongeſteltenis; en ſchoon zy gewaerſchouwt zyn, moet echter ieder Inſtorting niet gerekent worden als eene vol-

ko-

komene verwaerloozing en zy terſtont als halſtarrig behandelt worden. Fouten van Zwakheit, zoo wel als zy nooit moeten veronachtzaemt of over 't hooft gezien worden zonder dat 'er op gelet wort, zoo moeten zy, ten ware de Wil hier deel in had, nooit breeder uitgemeten of zeer ſcherp beſtraft, maer op eene zachte wyze te recht gebragt worden; zoo veel, als de Tyd en de Jaren der Kinderen dit toelaten. Door deze Middelen zullen de Kinderen zien wat 'er in een Misſlag meest aenſtootelyk is, en dit aldus leeren vermyden. Dit zal hen aenmoedigen om hunnen Wil op 't rechte pad te doen wandelen; 't welk als 't voornaemſte moet worden gerekent; wanneer zy namelyk bevinden dat het hen voor alle merkelyk ongenoegen beveiligt, en zy in alle andere Misvallen veel eer eene minnelyke Meêgaendheit en Hulpe genieten, dan Toorn en driftige verwytingen van hunnen Leermeeſter of Ouders. Bewaer hen voor Ondeugt en ondeugende Neigingen, en in 't algemeen zal hier, by den aengroei hunner Jaren, zulk een Gedrag uit volgen als met die Jaren en het Gezelſchap, waer mede zy gemeenlyk omgaen overeenkomt; en met de vermeerdering hunner Jaren zal ook hunne Oplettendheid en Zorgvuldigheit vermeerderen. Maer, op dat uwe Woorden altyd meer

Ge-

Gewigt en Gezag mogen hebben, moet gy, wanneer 't by eenige gelegenheit gebeurt dat gy hen iets verbied, al is het zelfs iets ſpeelzieks en kinderachtigs, beſtendig wezen in uwe onderneming, en u niet laten overmeesteren. Maer echter, zegge ik, dat een Vader zich zelden met zulke of eenige andere Gevallen, door tuſſchenkomſt van zyn Gezag en Bevel, behoort te bemoeien, ten zy dezelve tot ondeugende Hebbelykheden overhellen. Ik oordeel dat 'er beter Middelen zyn om iets op hunne Gemoederen te kunnen winnen: en dat eene zachte Overtuiging door Redeneering, na dat gy hen eerſt tot eene Onderwerping aen uwen Wil gekregen hebt, meest al veel beter uitwerking zal hebben.

Redeneering.

LXXXI. Mogelyk zal men zich verwonderen, dat ik hier melde van *Redeneering* met Kinderen; en echter kan ik niet anders denken of deze is wezentlyk de Weg, dien men met hen behoort in te ſlaen. Zy hebben hier begrip van zoo ras als zy eenig begrip hebben van Tael; en, indien ik my niet bedriege, beminnen zy, eer dan men zich verbeelt, als redelyke Schepſels behandelt te worden. Deze Hooghartigheit moet men in hen koeſteren, en, zoo veel als mooglyk is, tot het grootſte werktuig maken om 'er hen door te beſtieren.

Maer

Maer, wanneer ik ſpreek van *Redeneering*, bedoele ik 'er geene andere mede, dan die met de Bekwaemheit en 't Begrip van 't Kint overeenkomt. Geen Schepſel kan denken dat men met een Knaep van drie of zeven Jaren out moet redeneeren als met een volwaſſen Man. Lange Redevoeringen en Filozofiſche Redeneeringen, kunnen, op zyn beſt genomen, Kinderen wel doen verbaeſt ſtaen en hen in de war brengen, maer zy kunnen 'er niet uit leeren. Wannneer ik dan beweere, dat zy *als redelyke Schepſels* moeten *behandelt* worden, meene ik 'er mede, dat gy hen doet gevoelen, door de Zachtzinnigheit uwer Behandeling, en door uwe Bezadigtheit, zelfs wanneer ge hen beſtraft, dat alles, wat gy doet, redelyk is en voor hun nut en noodzakelyk; en dat het niet geſchied uit Eigenzinnigheit, Drift of Grilligheit, wanneer ge hun iets gebied of verbied. Dit zyn zy bekwaem om te kunnen verſtaen; en geen Deugt is 'er, waer toe zy moeten worden aengezet, of geene Ondeugt, waer van zy moeten worden afgehouden, waer van ik oordeele, dat zy niet kunnen overtuigt worden; maer het moet geſchieden door zulke *Redenen*, die met hunne Jaren en Verſtant overeenkomen, en die altyd *in zeer weinige en duidelyke Woorden* moeten voorgeſteit worden. De Gront, waer

op verscheiden Pligten gebouwt zyn, en de Bronaders van Recht en Onrecht, waer uit zy ontspringen, zyn mogelyk niet gemaklyk te brengen of te leggen in de Gemoederen van volwassene Mannen, indien zy niet gewoon zyn hunne Gedachten af te trekken van in het algemeen aengenomene Gevoelens. Hoe veel minder dan zyn Kinderen in staet om te *redeneeren* uit vergehaelde Grontbeginselen. Zy kunnen de Kracht van lang aeneengeschakelde Gevolgen niet bevatten. Die *Redenen*, welke hen bewegen zullen, moeten hen als in 't oog loopen, met hunne Gedachten overeenkomen, en van die Natuur wezen, dat zy ze als kunnen voelen en tasten. Maer echter, wanneer men hunne Jaren, Inborst en Neiging overweegt, zullen 'er nimmer zulke Bewysredenen ontbreken, die in staet zyn hen te overtuigen. Indien 'er geene andere te vinden is, die byzonderlyk aendringt, zal nochtans altoos de volgende verstaenbaer en van kracht zyn om hen van eenige Fout af te schrikken, waer van men tot hun Nut kennisse behoort te nemen: namelyk dat het hun tot Schande en Nadeel zal strekken, en datz' 'er u door mishagen.

Voorbeelden.

LXXXII. Maer onder alle Middelen, waer door Kinderen kunnen onderwezen en hunne Zeden gevormt worden, is het duidelykste, gemakkelykste en

van

van de krachtigſte uitwerking, hun Voorbeelden dier Zaken voor oogen te ſtellen, welke gy wenſcht dat zy doen of vermyden zullen, die, wanneer zy hun met den vinger als aengewezen worden, in Voorbeelden van luiden die zy kennen, benevens eenige Aenmerkingen over derzelver Fraeiheit of Onbetaemlykheit, van grooter kracht zyn om hen ter Navolging aen te zetten of af te ſchrikken, dan eenige Redeneeringen, die gy 'er tegen hen over zoudt kunnen voeren. Deugden en Ondeugden kunnen door geen Woorden zoo duidelyk aen hun Verſtant gebragt worden, dan de Daden van anderen hun zullen aentoonen, wanneer ge hunn' Opmerking beſtiert, en hun gebied te letten op deze of gene goede of kwade Hoedanigheit in 't plegen derzelven. En de Fraeiheit of Wanvoeglykheit van vele Zaken in goede en kwade Opvoedinge zal beter geleert worden en dieper indruk op hen maken, door de Voorbeelden van anderen, dan uit eenige Regelen of Onderwys, dat hun hier omtrent kan gegeven worden.

Deze Manier moet niet alleen in 't werk geſtelt worden, terwyl zy jong zyn; maer hier mede voortgevaren, zelfs zoo lang zy onder de Toevoorzigt of 't Beſtier van anderen ſtaen; ja zelfs wete ik niet, of het niet de beste Weg

is, dien een Vader kan inſlaen, zoo lang als hy 't nuttig oordeelt, by eenig Voorval, iets in zynen Zoon te recht te brengen, 't welk hy in hem wenſcht verbetert te zien. Want niets is 'er, 't welk zoo gemakkelyk en zoo diep indringt in de Gemoederen der Menſchen, dan *Voorbeelden*. En wat kwaet zy ook in zich zelven mogen overzien of zich zelven inſchikken, 't zal hun altyd mishagen en zy zullen 'er zich over ſchamen, als 't hun in anderen wort aengewezen.

Slaen of ſtraffen met de Roede.

LXXXIII. Belangende 't *Slaen* of *met de Roede ſtraffen*, wanneer dit als het laetſte Middel, noodzakelyk wort, mag men twyfelen, op wat Tyd en door wien het behoort te geſchieden; namelyk terſtont wanneer de Misdaet begaen wort en terwyl zy noch verſch in 't geheugen legt; en of de Ouders zelve de Kinderen behooren te ſlaen. Wat het *eerſte* belangt, ik oordeel dat het *niet terſtont* behoort te geſchieden, op dat 'er geen Drift mede vermengt worde; en aldus, ſchoon het de juiſte Maet te buiten ga, echter zyn kracht niet verlieze: want Kinderen zelve weten zeer wel te onderſcheiden, wanneer we iets in onze Drift doen. Maer, gelyk ik te voren gezegt hebbe, dat heeft by hen de grootſte kracht, 't welk hun toeſchynt bedaerdelyk uit de Reden hunner Ou-

Ouderen voort te komen, en zy weten hier ontrent genoeg Onderſcheid te maken. Wyders, indien gy een beſcheiden Knecht hebt, die hier toe bekwaem is, en die eenig deel heeft in 't Beſtier over uw Kint, (want, indien het een Opziener of Leermeeſter heeft, is 'er niet aen te twyfelen) oordeele ik beſt dat de *Smert* onmiddelyk *van eens anders Hant* kome, hoewel op Bevel der Ouderen, die de Straf moeten zien uitvoeren. Hier door wort het Gezag der Ouderen bewaert; en de Afkeer van 't Kint, om de Pyn, die het lyd, zal zich eer wenden op den genen, die ze hem onmiddelyk aendoet. Want ik zou *zelden een Vader* raden *zyn Kint te ſlaen*, ten zy in zeer dringende Noodzaeklykheit, en als het laetſte Middel; en dan zal 't mogelyk van nut wezen om het zoo te doen dat het Kint het niet ras vergeet.

LXXXIV. Maer, gelyk ik hier boven beweert hebbe, *Slaen* is het ergſte en hierom 't laetſte Middel om in het tuchtigen van Kinderen in 't werk geſtelt te worden, en dat alleen in Gevallen van den uiterſten Nood, na dat alle zachte Middelen beproeft en vruchteloos bevonden zyn: 't welk, indien 't naeuwkeurig wort in acht genomen, zal men zelden verpligt zyn tot Slagen te komen. Want, dewyl 't niet wel te begry-

 pen

pen is, dat een Kint dikwils, indien ooit, zyn Vaders onmiddelyk Gebod zal betwisten, in eenig byzonder Voorval, en dat de Vader zyn volstrekt Gezag nooit, als een onverbreekbare Wet zal doen gelden, ten aenzien van alle kinderachtige en onverschillige Daden, waer in zyn Zoon zyne Vryheit moet hebben, of ten aenzien van 't gene hy leert of daer hy in vorderen moet, waer in geen Dwang mag plaets hebben; blyft 'er alleen over 't verbieden van eenige Daden, die ondeugende zyn in zich zelve, omtrent welke een Kint bekwaem is tot *Hartnekkigheit* en by gevolg Slagen kan verdienen; en aldus zullen 'er maer weinige Gelegenheden zyn tot deze Tuchtoeffening by ieder een, die naer behooren de Opvoeding van zyn Kint wel in acht neemt en bestiert (1). Want aen wat Ondeugden kan een Kint, in de

(1) Deze laetste Woorden binden hier zeer krachtig in de Redeneering van den Heer LOCKE; want anderszins ziet men, helaes, al te dikwils dat een ongehoorzame Zoon de Geboden van zynen Vader betwist; en aen den anderen kant, dat een Vader, als uit Weerwraek, zynen Zoon geen Vryheit laet in onverschillige zaken. Maer 't is zeker, dat men dan tevens ontdekt, hoe de Lessen van vroege Tucht niet in acht genomen zyn, en te veel Vryheit, het zy door den Vader, het zy door de Moeder, gelaten is.

de eerste zeven Jaren, zich schuldig maken, dan aen Leugens en eenige kwaetaerdige Treken? en als die, na 't onmiddelyk Verbod van den Vader, meer malen bedreven worden, kan het Kint veroordeelt worden als *hartnekkig* en de Kastyding van de Roede verdienen. Indien eenige ondeugende Neiging in uwen zoon ten eersten en zoo ras gy ze bemerkt, behandelt wort naer behooren, eerst als met groote Verwondering, en dan, wanneer hy 'er ander mael in vervalt, afgekeurt en verboden door het streng Gezigt van een Vader, verzelt van de Verachting van den Opziener of Leermeester en alle, die rontsom hem zyn, en door eene verdere behandeling, die overeenkomstig is met den verachtelyken staet, waer in hy zich gebragt heeft, door zyn kwaed Gedrag, gelyk ik voor henen hebbe aengeraden (*), en wanneer dit duurt tot dat hy gevoelig en beschaemt wort over zyn Misslag; dan verbeelde ik my zal 'er geene andere Bestraffing noodig wezen, en 't zal nimmer tot Slagen komen. De Noodzakelykheit om tot zulk een Kastyding over te gaen ontstaet doorgaens alleen uit vroeger Toegeeflykheit of verwaerloozing. Indien 'er van den aenbeginne op ondeugende Neigingen gelet wert, en de eerste Ongeregeltheden, die zy veroorzaken, door deze zachte Middelen wer-

(*) § LVIII.

den verbetert; wy zouden zelden met meer dan eene Ongeregeltheit te gelyk te doen hebben, die gemaklykelyk zou kunnen te recht gebragt worden, zonder eenig Gerucht of Geraes, en zy zou zulk een harde Tucht als Slagen niet vereischen. Aldus konden de Gebreken, één voor één, naer mate dat zy zich ontdekken, alle worden uitgeroeit, zonder eenige Teekenen of Geheugen, dat zy 'er immer geweest waren. Maer, wanneer wy hunne Fouten door Toegeeflykheit en het involgen onzer Kleinen laten opgroeien, tot dat zy weêrbarstig en de Fouten menigvuldig geworden zyn, en der zelver afschuwlykheit ons beschaemt en moeilyk maekt, worden wy genoodzaekt als tot den Ploeg en de Egge te komen en de Schup en Spade moeten zeer diep in den gront gaen om tot den Wortel te geraken; en al de Kracht, Kundigheit en Vlyt, die wy kunnen te werk stellen is naeuwlyks genoeg om dezen bedorven Kweektuin, met Onkruid overgroeit, te zuiveren, en ons ter bekwamer tyd op Vruchten te doen hopen, ter vergelding van onzen Arbeid.

LXXXV. Indien men dezen Weg recht inslaet, zal het en voor Vader en voor Kint de moeilykheit uitwinnen van herhaelde Geboden, en vermenigvuldigde Regelen van iets te doen of te laten. Want ik ben van gedachten, dat men

men van geene Daden, die op ondeugende Hebbelykheden kunnen uitloopen, en die de eenigen zyn, waer in een Vader met zyn Gezag moet tusschen beiden komen, den Kinderen eenig Verbod moet opleggen, voor en al eer zy 'er schuldig aen bevonden worden. Want zulk ontydig verbieden, indien 't al geen kwaet doet, doet het ten minsten zoo veel, dat men, door deze Gebreken den Kinderen te leeren en aen de hant te geven, onderstelt dat zy 'er schuldig aen zouden kunnen wezen, schoon 't mogelyk veiliger voor hun zou zyn, dat zy 'er onkundig van bleven. Het beste Middel om hen te stuiten, is, gelyk ik gezegt hebbe, zich verwondert en verbaest te toonen over alle zulke Daden, die tot ondeugendheit overhellen, zoo ras als men ze 't allereerst in een Kint bespeurt. By Voorbeelt, wanneer het allereerst op een Leugen of eenige andere kwaden Trek betrapt wort, is het eerste Middel om 'er tegen hem van te spreken, als van *een vreemde afgrysselyke zaek*, welke men zich nooit zou hebben kunnen verbeelden dat het zou hebben durven doen, en het zich aldus hier over ten uitersten te doen schamen.

LXXXVI. Waerschynlyk zal men my hier op tegenwerpen, dat, wat ik my moge verbeelden van den handelbaren Aert der Kinderen en het krachtig Ver-

mogen dezer zachter Middelen van Schande en van Eer; de Ondervinding echter leert, dat 'er menigen zyn, die zich nooit zullen begeven tot hunne Boeken en tot het gene zy behooren te leeren, ten zy ze 'er met Slagen toe gedreven worden. Dit, vrees ik, is enkel de Tael van de gemeene Schoolen en de Gewoonte, die nooit toegelaten hebben, dat de andere Manier naer behooren beproeft is, op plaetſen, daer men ze in gebruik kon brengen. Want anderszins, *waerom heeft het* Latyn *en* Griekſch *de Roede van nooden, terwyl* Franſch *en* Italiaenſch *zonder dezelve geleert worden*? De Kinderen leeren danſen en ſchermen, zonder de Roede; ja cyferen, teekenen en dergelyke; zy geven zich hier toe genoeg over zonder geſlagen te worden: 't welk achterdenken moet baren, dat 'er iets vreemts, iets onnatuurlyks en iets onaengenaems voor der Kinderen Jaren moet wezen in 't gene de *Latynſche* Schoolen vereiſchen, of in de Leerwyze, die hier in gebruik is, waer toe de Kinderen niet, zonder de Strengheit van Plak of Roede, en dan noch zeer bezwaerlyk, kunnen gebragt worden, of anders dat het een Misſlag is, dat deze Talen niet zonder Slagen kunnen geleert worden.

LXXXVII. Maer laet ons onderſtellen dat ſommigen zoo onachtzaem en lui zyn,

dat

dat zy door de voorgeſtelde zachte Middelen niet tot leeren zullen gebragt worden: want wy moeten toeſtaen, dat 'er Kinderen van allerhanden Inborst zullen gevonden worden; hier uit volgt echter niet, dat de ruwe Tucht van Stok en Plak en Roede aen allen moet te werk geſtelt worden. Ook kan men geenszins hier uit beſluiten dat een Kint niet zou te leiden of te regeeren wezen door die zachter manier van Beſtier, ten zy men in alles hier van de Proef genomen heeft; en indien deze zachter Middelen hem niet kunnen bewegen tot het aenwenden zyner Pogingen, om alles te doen, wat in zyn Vermogen is, willen we geen Verſchooning inbrengen voor de weêrſpannigen. Slagen zyn voor zulken de eigenlyke Hulpmiddelen; maer Slagen, die op eene ganſch andere wyze moeten gegeven worden dan men gewoon is. Een Jonge, die moedwillig verwaerloost zyn Les te leeren, en halſterrig weigert iets te doen, dat hy doen kan, en 't gene zyn Vader van hem eiſcht, en waer over deze met een volſtrekt en ernſtig Bevel zich uitdrukt, moet met geen twee of drie klappen om de ooren in toorn worden getuchtigt, om dat hy zyn Taek niet volbrengt, en dezelfde Straf moet niet by ieder dergelyke Misſlag eens en andermael en gedurig herhaelt worden; doch wanneer het zoo

verre

verre gekomen is, dat de Moedwilligheit duidelyk blykt, en de Slagen noodzacklyk maekt, oordeele ik, dat de Kastyding met meer Bedaertheit, maer ook strenger behoort te geschieden, en het slaen, dat altoos met Vermaningen behoort verzelt te gaen, moet zoo lang duuren, tot dat deszelfs Indruk op het Hart duidelyk te lezen is in het Gelaet, in de Stem en de Onderwerping van 't Kint, en dat hy minder gevoelig is over de Smert, dan over de Misdaet, waer aen hy schuldig geweest is, en waer over hy nu een waer Berouw en Leetwezen toont. Indien zulk een Tuchtiging, weinige reizen, by bekwame Tusschenpoozen beproeft en met de uiterste strengheit uitgevoert, met kenbaer ongenoegen van den Vader, geen uitwerking doet, het Gemoed niet verandert en in 't vervolg geene Onderwerping te weeg brengt, wat kan men dan van Slagen hopen, en met wat oogmerk zal men ze dan in 't werk stellen? *Slaen*, als 'er geen Goed uit te wagten is, zal eer aengezien worden als de Verwoedheit van een razenden Vyant, dan als de Genegenheit van een medelydenden Vrient en zulk een Kastyding strekt alleen om iemant te tergen zonder eenig hope van Verbetering. Indien een Vader 't ongeluk heeft van zulken kwaetaerdigen, onhandelbaren Zoon te hebben, weet ik niet wat 'er meer voor

hem

hem aen te doen is dan hartelyk voor zulk eenen te bidden. Maer, ik ben van Verbeelding, wanneer men van den aenbeginne den rechten Weg met de Kinderen inslaet, dat 'er weinigen zulke zullen gevonden worden; en indien 'er eenige dergelyke Voorbeelden zyn, zy strekken tot geen Regel voor de Opvoeding van anderen, die van beter Aert zyn en met meer vrucht konnen geleid worden.

LXXXVIII. Indien gy een *Opziener* of *Leermeester* kunt krygen, die zich zelven in 's Vaders Plaets rekent, als belast met zyne Zorge, en die 't Gewigt dezer dingen wel begrypt; deze, indien hy zich in den beginne toelegt om ze in 't werk te stellen, zal naderhant zeer weinig Werk vinden; en gy zult, vertrouwe ik, in korten tyd uwen Zoon zoo wel in Geleertheit als in Wellevendheit, verder gevordert vinden, dan gy misschien u verbeelt. Maer laet hem in geenen deele immer toe om uwen Zoon te slaen zonder uwe Toestemming en Bevel, ten minsten tot dat ge van zyne Bescheidenheit en Inborst behoorlyke Ondervinding hebt. Maer echter, om zyn Gezag by zynen Leerling op te houden, moet gy, behalven dat ge voor uwen Zoon verbergt, dat hy geen Magt heeft om hem te slaen, alle mooglyke zorge dragen van zelve hem met alle Eerbiedigheit te behandelen, en te maken dat uw ge-

Leermeester.

geheele Huisgezin insgelyks doe. Want het is niet te verwachten dat uw Zoon eenige achtinge zal hebben voor iemant, welken hy ziet dat by u of zyne Moeder of by anderen in Kleinachting is. Indien gy hem Verachtinge waerdig oordeelt, hebt ge eene flechte Keuze gedaen, en indien gy eenige Kleinachting voor hem betoont, zal hy bezwaerlyk die van uwen Zoon ontgaen: en wanneer dat immer gebeurt; welk eene Waerde en welke Bekwaemheden hy voor zich zelven moge bezitten, zy zyn voor uw Kint allen vruchteloos en kunnen hem naderhant nimmer te ftade komen.

LXXXIX. Gelyk 's Vaders Voorbeelt het Kint Eerbied moet leeren voor zynen Leermeester, zoo moet het Voorbeelt van dezen het Kint opleiden tot alles, wat hy 'er van wil gedaen hebben. Zyne Werken moeten in 't allerminst niet ftryden tegen de Woorden van zyne Lessen, ten zy hy zynen Leerling op den verkeerden Weg wil brengen. Vruchteloos zal een Leermeefter hem onderhouden over 't beteugelen zyner Hartstochten, wanneer hy zyne eigene den ruimen toom viert; en het is iedel eenige Ondeugt of Onbetaemlykheit in zynen Leerling te willen te recht brengen, die hy zich zelven inwilligt. Kwade Voorbeelden worden altoos meer nagevolgt dan goede Regelen; en derhalven moet

moet hy hem altoos zorgvuldig voor den Invloed van kwaden Voorgang behoeden, voornamelyk voor de Voorbeelden van Dienſtboden, die de gevaerlykſte zyn van allen. Van dezer Gezelſchap moet hy worden afgehouden, niet door eenig Verbod; want dit zal hem noch grager maken; maer door andere reets gemelde Middelen (*).

(*) § LXIX.

Gouverneur

XC. In alles, wat de Opvoeding, der Kinderen betreft, is 'er niets, waer op mooglyk minder gelet wort, en 't welk moeilyker valt om wel in acht te nemen, dan 't volgende; namelyk, dat zoo ras de Kinderen beginnen te ſpreken, zy een *beſcheiden*, *bezadigt* en *verſtandig* menſch by zich behooren te hebben, wiens zorge behoort te wezen om hun goede Indrukſelen te geven en hen af te houden van alle Kwaet, voornamelyk de Beſmetting van ſlecht Gezelſchap. Deze Bediening vereiſcht, myns Oordeels, groote *Bezadigtheit*, *Gematigtheit*, *Teederheit*, *Naerſtigheit* en een *beſcheidene Oplettendheit*; Hoedanigheden waerlyk, die zeer moeilyk ergens by malkander te vinden zyn, in luiden, die zich hier toe overgeven voor een gemeen Loon. Wat de Koſten betreft, ik oordeele dat 'er geen Gelt, ten aenzien van Kinderen, beter kan beſteed worden, en derhalven, ſchoon het kostelyker valt dan de gewoone Manier kan men het echter

niet

niet te duur rekenen. Hy, die, 't koste wat het wil, zyn Kint een welgeaert Gemoed bezorgt, voorzien van goede Grontbeginselen, genegen tot Deugt en alles wat nut is, en versiert met Beleeftheit en Wellevendheit, doet voor hem een beter en nutter koop, dan of hy zyn Gelt besteedde om zyne Landeryen met een nieuw stuk Gronts te vermeerderen. Spaer zoo veel 't u welgevalt aen Poppe-Goed en Speeltuig, Zyde Stoffen en Linten, Kanten en andere noodelooze Uitgaven; maer zyt niet karig in een stuk van zoo veel noodzakelykheit als dit. Het is geen goed Overleg van Huishouding de Rykdommen van uw Kint te doen aengroeien en zyn Gemoed arm te maken. Ik heb dikwils met groote Verwondering de luiden hun Gelt overdadig zien verkwisten aen 't opschikken hunner Kinderen met fraeie Kleederen, hunne Kamers pragtig te versieren, hen te voeden met alle Lekkernyen, en hun meer Knechts te vergunnen dan genoeg en van eenig nut was, doch die tevens hunne Zielen van Honger lieten sterven en geene genoegsame zorge droegen om dat gene te dekken, 't welk de schandelykste Naektheit is, namelyk hunne natuurlyke snoode Neigingen en Onkunde. Dit kan ik niet anders aenmerken dan een Slagtoffer aen hunne eigene Verwaentheit, naerdien 't meer hunne

Groots-

Grootsheit te kennen geeft dan eene ware Zorge voor het Welwezen hunner Kinderen. Al wat gy te koste legt ten nutte van uw Zoons Gemoed, is een bewys uwer ware Liefde, schoon het strekken moge tot Vermindering van zyne Schatten. 't Is byna onmooglyk dat men van een verstandig en goed Man niet zou denken dat hy groot en gelukkig is, of dat hy 't in der daet niet wezen zou. Maer een dwaes of ondeugend Mensch kan noch groot noch gelukkig wezen, wat Schatten hem mogen worden nagelaten. En ik durf vrágen of 'er geen Menschen in de Werelt zyn, die een verstandig Man niet liever tot Zonen zou wenschen, met Vyfhondert Ponden Inkomsten 's Jaers, dan anderen, die hy kent, met Vyfduizent Ponden.

XCI. De Overweging der Kosten behoort derhalven den genen niet af te schrikken, die ze begelden kan. De grootste Zwarigheit hier ontrent bestaet in een *bekwaem Man* te vinden. Want zulken, die noch jong zyn, of geene ongemeene Verdiensten en Deugt bezitten, zyn tot deze Bediening onbekwaem, en anderen, die rykelyker van deze Hoedanigheden bedeelt zyn, zullen bezwaerlyk te brengen wezen, om dezen Last op zich te nemen. Hier om dient men vroeg uit te zien en overal ront te zoeken; want de Werelt heeft Menschen van allerhan-

de soort. Ik erinner my, hoe *Montaigne* in eene zyner Proeven (1) zegt, dat de Geleerde *Castalio* genoodzaekt was te *Bazel* houten Tafelborden te maken om niet van Honger te sterven; terwyl de Vader van den eerstgemelden vry wat Gelt voor zulken *Gouverneur* over zynen Zoon zou hebben willen geven, en *Castalio* zeer gewillig zulk een Bediening op redelyke Voorwaerden zou omhelst hebben; maer dit viel voor, by gebrek van onderlinge kennis aen malkander.

XCII. 't Moet u niet verwonderen, indien gy 't moeilyk vint zulk een Opziener, als wy verlangen, aen te treffen. Ik kan alleenlyk zeggen, spaer 'er geene Zorge of Kosten aen om zulken Man te krygen. Door dit Middel kan men alles bekomen; en ik durve u verzeke-

(1) Te vergeefs zou men in de *Proeven* van MONTAIGNE zoeken, dat CASTALIO houten Tafelborden te *Bazel* gemaekt heeft. De Heer LOCKE moet dit elders gelezen hebben. *Montaigne* zegt alleen ,, dat in zynen tyd twee ,, uitmuntende Personaedjen van Armoede gestorven zyn: *Lilius Gregorius Giraldus* in *Italie* en *Sebastianus Castalio* in *Duitschlant*; en ,, hy gelooft dat menig, indien hy 't geweten had, ,, hun met eenigen bystant zou hebben willen ,, helpen, duidelyk te kennen gevende dat hy ,, zelve hier toe edelmoedig genoeg zou wezen.

keren, indien ge 'er eenen krygt, die goed is, gy zult u nimmer de Kosten beklagen; maer altoos 't Genoegen hebben van te denken, dat ge uw Gelt nergens beter aen besteed hebt. Maer vooral neem niemant alleen op Raed van Vrienden, of uit enkele Bermhartigheit, of op groote aenpryzingen. Ja, indien gy naer behooren wilt te werk gaen, zal de Naem en Achting van een nuchter en bekwaem Man, en dat hy een grooten Voorraed van Geleertheit bezit ('t welk gemeenlyk alles is, wat men in een Opziener of Leermeester vereischt) u niet genoeg wezen om van dienst te zyn. In deze Keuze moet ge zoo keurig wezen als of ge een Vrouw voor hem zocht; want gy behoort te denken dat ge hem niet nemen kunt op de Proef en naderhant weêr veranderen; dit zou groot ongemak voor u en noch grooter voor uwen Zoon veroorzaken. Als ik de Angstvalligheden overwege en de Voorzorgen, welke ik u hier voorlegge, dunkt my, dat het schynen moet als of ik u iets aenried, enkel als om het u voor te stellen, maer niet om het wezentlyk te doen. Maer, als men nagaet, wat het Werk van een *Gouverneur*, die zich wel zal kwyten, al inheeft, en hoe verre dit afwykt van de Gedachten van velen, zelfs van die genen, die zich tot deze Bediening aenbieden, dan zal men mogelyk niet vreemt van myne Gedachten we-

zen, dat iemant, die bekwaemheit genoeg bezit om hét Gemoed van een jong Heer van Geboorte te vormen, niet overal by den weg te vinden is, en dat 'er meer dan gemeene Zorge vereischt wort in hem te kiezen, of dat men anders in zyn oogmerk zal missen.

XCIII. Het Karakter van een nuchteren en bekwaem Man en een Man in de Letteren geoeffent, wort van ieder in een *Gouverneur* van zulke jonge Luiden verwagt. Dit rekent men in 't algemeen genoeg, en 't is alles, waer de Ouders gewoonlyk op zien. Maer, wanneer zulk een in zynen Leerling al het *Latyn* en al de Redeneerkunde heeft uitgestort, die hy van de Hooge Schole gebragt heeft, zal dan de Jongeling met alle deze bagaedje een welbeschaeft Heer wezen? of kan men verwagten, dat hý wellevender zyn zal, beter kundig in de Werelt, beter onderricht in de ware Gronden van Deugt en Edelmoedigheit dan zyn jonge *Gouverneur* zelve.

Om een jongen Heer van aenzien naer behooren te vormen, is 't dienstig dat zyn *Gouverneur* zelve wel opgevoed zy, dat hy zyn Werelt kenne, en de Maten van Beleeftheit, in alle de Verscheidenheit van Personen, Tyden en Plaetsen, en zynen Leerling, zoo veel als deszelfs Jaren toelaten, bestendig alle deze Dingen doe in acht nemen. Dit

is

is een kunſt, die uit de Boeken niet geleert noch in dezelve kan onderwezen worden. Zy kan niet anders verkregen worden dan door goed Gezelſchap, gepaert met Opmerking. De Kleêrmaker kan zyn Kleed maken naer de Mode en de Dansmeeſter eene Houdinge geven aen zyne Bewegingen. Maer geen van beiden, ſchoon zy hem Bevalligheit byzetten, kunnen hem een wel opgevoed Man maken; zelfs niet al bezat hy 'er noch de Geleertheit by, die, indien zy niet wel beſtiert wort, hem onhebbelyker en ondraeglyker maekt in Gezelſchap. 't Is de Welgemaniertheit, die een Glans verſpreid over alle zyne andere goede Hoedanigheden, en ze hem van nut maekt, door hem de Achting en Genegenheit te doen verkrygen van allen, die met hem omgaen. Zonder Welgemaniertheit doen zyne andere Volmaektheden hem voor verwaent, trots, hoogmoedig, of dwaes verſlyten.

Moed heeft in een Man, die niet wel opgevoed is, de zweem van Beestachtigheit, en kan 'er zelfs 't Vermoeden niet van ontgaen; Geleertheit wort Pedantery; Vernuft Gekkerny; Openhartigheit Boersheit; Goedhartigheit Vleiery: in 't kort hy kan geen eene goede Hoedanigheit bezitten, die door Gebrek van Welgemaniertheit niet ten zynen nadeele en als wanſtallig zal verdraeit wor-

den. Ja Deugt en Bekwaemheden, al krygen zy haren behoorlyken Lof, zyn echter niet genoeg om iemant in alle Gezelſchappen wel te doen ontfangen en welkom te maken. Niemant genoegt zich met ruwe Diamanten, noch draegt ze ongeſlepen, om voordeelig te voorſchyn te komen. Wanneer zy geſlepen en in Gout of Zilver gevat zyn, dan geven ze eerſt recht haren luiſter. Goede Hoedanigheden zyn de ware Rykdommen des Gemoeds; maer goede Opvoeding en Welgemaniertheit doen ze afſteken; en hy, die aengenaem wil wezen, moet zyne Daden Schoonheit, zoo wel als Kracht byzetten. Ware Verdienſten en zelfs, die nut zyn voor anderen, zyn niet genoeg; een bevallige Manier en Houding, in alles, maekt ze ſierlyk en behaeglyk; en in de meeste Gevallen is de Manier, waer op iets gedaen wort, van grooter Nadruk dan de Zaek zelve; en hier van hangt het Genoegen en de Wanſmaek af, waermede zy wort aengenomen. Dit derhalven, 't welk niet gelegen is in het wel afnemen van zyn Hoed, noch in 't maken van Komplimenten, maer in eene behoorlyke en ongedwongene Schikking van zyn Tael, Gelaet, Bewegingen, Houding, Plaetſing en dergelyke, volgens de Perſonen, waermede men te doen heeft, of de Gelegenheden, waer in men zich bevint,

vint, en 't welk alleen door Hebbelykheit en Gewoonte kan geleert worden; dit zegge ik, schoon het boven 't bereik der Bekwaemheit is van de Kinderen en de Kleinen hier mede niet behooren gekwelt te worden, behoort echter begonnen en ten grooten deele geleert te worden van een jongen Heer, terwyl hy noch onder zynen *Gouverneur* is, eer hy in de groote Werelt gebragt wort om op zyn eigen beenen te staen: want dan is 't gemeenlyk te laet om te kunnen hopen, dat men verscheiden' aengewende Onbetaemlykheden, die in Geringheden gevonden worden, zal hervormen. Want het Gedrag is niet gelyk 't wezen moet, tot dat het in allen deele natuurlyk geworden is, en, even als de Vingers van een bekwamen Muzikant, zonder moeite, zonder gedachten, als in een welluidende Order valt. Indien iemants Gedachten met eene bekommerlyke Oplettendheit worden bezig gehouden over iets in zyn Gedrag, zal zyne Houding, in plaets van hier door verbetert te worden, gedwongen, styf en onbevallig wezen.

Daerenboven moet dit Gedeelte der Opvoeding allernoodzaeklykst door de Hant en Zorge van een *Gouverneur* worden gevormt, om dat, hoewel de Misslagen tegen de Welgemaniertheit de eersten zyn, die aen anderen in 't oog vallen,

len, zy echter de laetſten zyn, die ons vertelt worden. Niet om dat de kwaetſprekende Werelt niet gereed genoeg is, om 'er over te redeneeren; maer, om dat zulks altyt geſchied achter den rug van den genen, die zyn voordeel behoorde te kunnen doen met haer Oordeel, en zich verbeteren volgens hare Berispingen. Dit ſtuk is waerlyk zoo teeder om 'er zich mede te bemoeien, dat zelfs zy, die waerlyk onze Vrienden zyn, en van harten onze Verbetering wenſchen, dit naeuwlyks ooit durven melden en hun, die zy beminnen, durven zeggen, dat zy in deze of die Gevallen zondigen tegen de Welgemaniertheit. Misſlagen in andere Gevallen kan men dikwils met Beleeftheit malkander aentoonen; en 't ſtryd niet tegen de goede Zeden of de Vrientſchap iemant in andere Fouten te recht te brengen; maer de Welgemaniertheit zelve laet niet toe deze ſnaer te roeren of een ander eenigen ſchyn te geven dat hy door Gebrek van Welgemaniertheit misdoet. Zulk eene Onderrichting kan alleen komen van die, welke eenig Gezag over hem hebben; en zelfs van dezen valt het hard en ſmartelyk voor een volwasſen Man om ze te hooren; en hoe zachtzinnig dit geſchiede, 't valt moeilyk te verduwen voor ieder een, al heeft hy noch zoo weinig Verkeering

met

met de Werelt genooten. Hierom is het noodzakelyk, dat dit ſtuk de voornaemſte Zorge van den *Gouverneur* behoort te wezen; namelyk dat, zoo veel als mooglyk zy, eene hebbelyke Bevalligheit en Beſchaeftheit in zynen Voedſterling, ontrent al zyn Gedrag en Houding, gebragt worde, eer de Jongeling zyn Opzigt verlaet; en dat hy geen Raed ten dezen aenzien meer noodig hebbe, wanneer hy geenen tyd noch genegenheit heeft om ze te ontfangen, of geen Menſch meer overig om hem hier in Raed te geven. De *Gouverneur* moet derhalven, in de eerſte Plaets, welgemaniert wezen: en een jong aenzienlyk Heer, die deze ééne Hoedanigheit van zynen *Gouverneur*, verkrygt, zal met groot Voordeel in de Werelt verſchynen en bevinden, dat deze ééne Volmaektheit hem een ruimer weg baent, om meer Vrienden te winnen, en hem dieper in de Werelt te brengen, dan alle moeilyke Woorden en zelfs wezentlyke Wetenſchappen, die hy heeft aengewonnen door de Vrye Kunſten, of den geheelen kreits der Geleertheit van zynen Leermeester. Niet evenwel, dat deze behoort verwaerloost te worden, maer alleen geenszins de Voorkeur moet hebben, of gedult worden dat de Welgemaniertheit hier om eenigszins zou lyden.

XCIV. Behalven de Welgemaniertheit,

heit, moet de *Gouverneur* de Werelt wel kennen: de Neigingen, den Aert, de Dwaesheden, de Bedriegeryen en andere Gebreken der Eeuw, waer in hy leeft, en voornamelyk die van 't Lant, waer in hy woont of verkeert. Deze behoort hy in ſtaet te zyn om zynen Leerling te kunnen aentoonen, zoo ras hy hem hier toe in ſtaet vint. Hy moet hem de Menſchen en hunne Karakters leeren kennen, hunne Zeden en Manieren; hy moet het Momaengezigt afrukken, waer mede zy, om hun onderſcheiden Beroep of uit verſcheidene Voorwendſels, zich bedekt houden, en maken dat zyn Leerling wete, wat zich onder dezen valſchen ſchyn verborgen houd, op dat hy, (gelyk onervarene Jongelingen, indien zy niet gewaerſchouwt worden, bekwaem zyn hier toe te vervallen) niet het eene voor 't ander neme, niet naer het uiterlyk oordeele, noch door den ſchyn zich late verblinden en zich inluien door ſchoone woorden, een minzaem Gedrag en verpligtende Gedienſtigheit. Een *Gouverneur* moet zynen Voedſterling leeren te gisſen naer de Oogmerken van luiden, waermede hy te doen heeft, en daer tegen op zyn hoede te zyn, noch met te veel Achterdocht, noch met te veel Vertrouwen; maer als de Jongeling te veel overhelt naer den eenen of den anderen kant, moet hy hem te recht brengen

gen en naer den anderen kant doen overslaen. Hy moet hem, zoo veel mooglyk is, uit zulke Teekenen, die best kunnen ſtrekken om te toonen wat de Menſchen zyn, gewennen een recht Oordeel over hen te vellen, en 't inwendige van hun Gemoed te ontdekken, 't welk zich menigmael vertoont in geringe Dingen, voornamelyk wanneer de luiden niet opgepronkt voor den dag komen, of niet op hunne hoede zyn. Hy moet hem getrouwlyk van den ſtaet der Werelt onderrichten; en hem bekwaem maken om zich de Menſchen niet beter of erger te verbeelden dan zy waerlyk zyn. Aldus zal hy, by veilige en ongevoelige Trappen, hem van een Kint tot een Man maken; 't welk de hachlykſte Stap is in den ganſchen Loop van zyn Leven. Hier op behoort dan zorgvuldig acht gegeven te worden, en dit moet een Jongeling met groote Naerſtigheit overgelevert worden, en men behoort hem niet, gelyk nu gemeenlyk geſchied, van 't Beſtier van zynen *Gouverneur* af te nemen, en hem op een ſtel en een ſprong, onder zyn eigen Beſtier in de groote Werelt te voeren, 't welk niet geſchied zonder openbaer Gevaer van zyn onmiddelyk Verderf; alzoo 'er niets menigvuldiger is dan Voorbeelden van de groote Losheit, Buitenſporigheit en Ongebondenheit, waer in jonge luiden vervallen zyn, zoo

ras

ras als men hen heeft vrygemaekt van eene ſtrenge en naeuwgezette Opvoeding; 't welk, myns oordeels, voornamelyk kan toegeſchreven worden aen de ſlechte Manier hunner Opvoeding, voor al in dit ſtuk. Want, naerdien zy zyn opgebragt in eene groote Onkunde van 't gene de Werelt waerlyk is, en zy die een geheel en al anders vinden dan hun geleert is, dat zy wezen zou, en die zy zich verbeelt hebben zoo te zyn als hun geleert is, wort hun lichtelyk door een ander ſoort van *Gouverneurs*, die hun zekerlyk zullen ontmoeten, wys gemaekt, dat de Tucht, waer in zy gehouden zyn, en de Leſſen, die men hun gegeven heeft, alleen de gewoone Sleur zyn der Opvoeding en Teugels voor de Kintsheit; dat de Vryheit, die den Menſch toekomt, alleen beſtaet in 't volle Genot hunner Luſten, die men hun voorhenen verboden heeft den ruimen toom te vieren. Zy vertoonen den Nieuweling de Werelt als vol van Exempelen van zulk een heerlyk Gedrag; men doet ze hem in grooten getale in de oogen ſchitteren, waer door zyn Gezigt begint te ſchemeren. Myn Jongeling, die niet in gebreke blyft van te willen toonen dat hy een Man is, zoo wel als eenige andere Jonkertjes van zyne Jaren, geeft zich over aen alle de Ongeregeltheden, welke hy in d'allerongebondenſten

ſten vint; en aldus dingt hy naer Achting en eene Vertooning van manbare Jaren, door 't vertrappen der Zedigheit en Soberheit, waer in hy tot noch toe gehouden is; en hy rekent het braef, zoo ras als hy in de Werelt verſchynt, uit te munten en zich aen te kanten tegen alle Regelen van Deugt, die hem door zynen *Gouverneur* zyn ingeprent.

Een der beſte Middelen, om dit Onheil voor te komen, is naer myne Gedachten om hem de Werelt te toonen, gelyk zy wezentlyk is, alvorens hy 'er geheel en al inkomt. Hy behoort by Trappen onderricht te worden van de Ondeugden, die in de Mode zyn, en gewaerſchouwt van den Toeleg en oogmerken der genen, die hun werk zullen maken om hem te bederven. De Kunſtenaryen, die zy in 't werk ſtellen en de ſtrikken, die zy ſpannen, moeten hem vertelt worden; en hem nu en dan de droevige of belachlyke Voorbeelden der genen voor oogen geſtelt, die door deze Middelen anderen bederven of hier door bedorven worden. De Eeuw zal waerſchynlyk geen Gebrek hebben van Voorbeelden, die hem tot een Baek kunnen verſtrekken; op dat hy door de Ongevallen, Ziekten, den Bedelzak, en de Schande van Jongelingen van goede Hope, die dus tot hun Verderf gebragt zyn, moge leeren omzigtig zyn, en

zien,

zien, hoe die zelfde Personen, die onder den schoonen schyn van Vrientschap hun Verderf hebben veroorzaekt, en de hant leenden om hen te plukken en berooven, terwyl ze hen in den gront hielpen, de eerste zyn om hen te verachten en te verwaerloozen in hunne elende: op dat de Voedsterling, alvorens eene droevige Ondervinding hem dit leere, moge zien, dat allen, die hem trachten te overreden om de verstandige Waerschouwingen van zynen *Gouverneur* niet te volgen, noch te luisteren naer den Raed, die zyne eigene Reden hem ingeeft, ('t welk den kwaden Raedsluiden lust den Naem te geven van zich door anderen te laten regeeren) dit alleen doen om zelve zich de Regeering over hem aen te matigen, en hem te willen wys maken dat hy als een Man op zyn eigen Beenen staet, dat hy naer zyn eigen Bestier en Begrip te werk gaet, en zyn eigen Genoegen volgt; terwyl hy in der daed en Waerheit net als een Kint, geheel en al door hen geleid en vervoert wort tot die Ondeugden, die meest tot hun oogmerk dienen. Dit is een Kundigheit, die een *Gouverneur* hem by alle Gelegenheden behoort in te prenten, en door alle Middelen hem moet zoeken te doen begrypen, en volkomen te doen goedkeuren.

Ik weet, hoe men dikwils gewoon is te zeggen; dat de Gebreken dezer Eeuw

aen een Jongeling te ontdekken, even zoo veel is, als of men ze hem leerde. Dit, beken ik, is ten grooten deele waer, naer dat deze Ontdekking gefcnied, en derhalven wort hier toe een befcheiden Man, een Man van Verftant vereifcht, die de Werelt kent, en kan oordeelen over den Inborst, Neiging en het Zwak van zynen Voedfterling. Ook moet men zich wyders erinneren, dat het tegenwoordig niet mooglyk is (gelyk het misfchien voor dezen was) om een jongen Heer van goeden Huize van de Ondeugt te weêrhouden, door eene volkomene Onkunde in dezen opzigte, ten zy men hem al zyn Leven als een Vogel in de Muit wil opfluiten, en nooit in eenig Gezelfchap laten komen. Hoe langer hy dus geblindhokt gehouden wort, hoe hy minder zal kunnen zien, als hy eens in 't heldere 't daglicht komt, en hoe hy meer gevaer loopt om zich zelven en anderen ten prooi geftelt te worden. Een Jongman van Jaren, die, fchoon hem de Baert voor lang is uitgegroeit, met al zyn Deftigheit, echter als een Kint te voorfchyn komt, zal niet misfen alle de oogen en 't Gefchreeuw der ganfche Vlugt van Spotvogelen der geheele Stad tot zich te trekken; onder welke geen Roofvogelen zullen ontbreken, die terftont op hem zullen aenvliegen.

De

De eenigste Bescherming tegen de Werelt is eene grondige Kennis derzelve, waer in een aenzienlyk Jongeling van langsamer hant moet gebragt worden, naer mate hy hier toe in staet is; en hoe vroeger hoe beter, indien hy in veilige en kundige Handen is om hem te leiden. Het Tooneel moet van tyd tot tyd geopent worden, zyne Intrede van stap tot stap geschieden, en het Gevaer, dat hy tę wagten heeft, met den Vinger aengewezen, ten aenzien der verscheidene Standen, Inborsten, Oogmerken en Gezelschappen van Menschen. Hy moet bereid worden om zich van sommigen te zien hoonen, van anderen te zien vleien; hy moet gewaerschouwt worden, wie zich waerschynlyk tegen hem zullen aenkanten, wie hem misleiden, wie hem onderkruipen, en wie hem zullen trachten dienst te doen. Hy moet geleert worden hoe hen te kennen en te onderscheiden; waer hy mag toonen dat hy hunne Oogmerken en Daden weet, en waer hy die moet ontveinzen: en, indien hy te schielyk is om zich op zyne eigene Krachten en Kundigheit te vertrouwen, kan de Verbystering en Verwarring van een Misslag, die zyne Onnoozelheit, zyne Gezontheit of Achting niet benadeelen, geen kwaed Middel wezen om hem meer Omzigtigheit te leeren.

Dit,

Dit, waer in zelfs een groot deel der Wysheit gelegen is, bekenne ik, is geen Uitwerking van eenige vliegende Gedachten, of van veel lezen; maer veel eer de Vrucht der Ervarenheit en Opmerking van een Man, die de Werelt met opgehelderde Oogen beschouwt en met allerlei Standen van Menschen verkeert heeft. Ik rekene het derhalven van de grootste aengelegenheit dit eenen Jongeling by alle Gelegenheden in te boezemen, op dat, wanneer hy zich op de Zee der Werelt begeeft, hy zich niet bevinde gelyk een Loots, die noch Dieploot, noch Kompas, noch Zeekaerten heeft; maer op dat hy alvorens eenige kennis moge hebben van Klippen, Stranden, Stroomen en Banken, en eenigzins wete hoe te stuuren, om niet te zinken, eer hy eenige Ervarenheit verkregen heeft. Een Vader, die dit van geene grooter aengelegenheit rekent voor zynen Zoon en als iets, waer toe hy meer een *Gouverneur* van nooden heeft, dan tot de Talen en Geleertheit, vergeet van hoe veel grooter nuttigheit het is een goed Oordeel te kunnen vellen over de Menschen, en zyne Zaken wyslyk met hen te bestieren, dan *Grieksch* of *Latyn* te kunnen spreken of met hen te zintwisten volgens de Regelen eener schoolgeleerde Redeneerkunde; of zyn Hooft vervult te hebben met de diepe Bespiegelingen der Natuur-

kunde of Bovennatuurkunde; ja dan wel onderleid te zyn in de *Griekſche* en *Romeinſche* Schryvers, hoewel zulk eene Kundigheit te bezitten merkelyk beter is dan een goed Leerling van *Ariſtoteles* of *Descartes* te zyn, enkel om dat deze oude Schryvers den Menſch wel hebben opgemerkt en afgeſchildert, en het grootſte Licht in deze ſoort van Kundigheit hebben aen de hant gegeven. Als men in de Oostelyke Deelen van *Azië* reist zal men hier bekwame en handelbare Menſchen vinden, zonder dat zy eene enkele dezer Fraeyigheden bezitten: maer zonder Deugt, Kennis van de Werelt en Welgemaniertheit kan nergens een volmaekt Man, onzer Achtinge waerdig, gevonden worden.

Een groot Gedeelte der Geleertheit, die thans, in de Schoolen van *Europa*, in zwang gaet, en gemeenlyk in de Opvoeding als iets zaeklyks gehouden wort, zou een fatſoenlyk Man ten grooten deele, zonder kleinachtinge voor zich zelven of eenig nadeel in zyne Zaken, kunnen ontberen. Maer Voorzigtigheit en Welgemaniertheit zyn noodzaeklyk in alle Standen en Voorvallen des Levens; en de meeſte jonge luiden, wien dezen ontbreken, zullen 'er door lyden, en ruwer en onbeſchaefder in de Werelt komen dan zy behoorden, alleen om deze Reden; om dat zulke Hoedanigheden,

heden, die boven alle anderen noodzaeklyk moeten geleert worden en den meesten bystant en hulpe van een Onderwyzer behoeven, in 't algemeen worden verwaerloost en maer een enkele beuzeling gerekent en niet te behooren tot het werk van een *Gouverneur*. Van *Latyn* en *Geleertheit* wort tegenwoordig een grooten Ophef gemaekt; en men legt voornamelyk toe, om te vorderen in zaken, die ten grooten deele niet tot het Beroep van een Man van goeden Huize behooren; 't welk bestaet, in Kundigheit te bezitten van 't gene in de Werelt omgaet; in een Gedrag overeenkomstig met zyn Rang, en om volgens de Post, waer in hy gestelt is, uit te munten en voor zyn Vaderlant van nut te wezen. Wanneer hy, of door eenige ledige Uuren of door zyne Genegenheit om zich verder te volmaken in eenige Deelen dier Wetenschappen, waer van zyn *Gouverneur* hem niet dan eene flaeuwe Kundigheit gaf, wort uitgelokt om zich verder toe te leggen op eenige Letteroeffeningen, zullen de eerste Beginselen, welke hy te voren geleert heeft, hem genoeg den Weg banen, om door zyn eigene Naerstigheit zoo verre te vorderen als met zyn Genoegen overeenkomt, of zyne Bekwaemheden hem toelaten. Of, indien hy oordeelt dat hy om tyd en moeite te sparen, over sommige

Zwarigheden behoort geholpen te worden door een Meester, dan kan hy een Man nemen, die hier ontrent genoegfaem kundig is, of zulk eenen kiezen, dien hy tot zyn oogmerk nuttig oordeelt. Maer om eenen Leerling te brengen tot de eerfte Beginfelen in eenig Gedeelte der Geleertheit, voor zoo verre noodig is in den gewoonen Loop der Letteroeffeningen, is eene gemeene Kundigheit in een *Gouverneur* genoeg. Ook behoeft deze geen doorgeleert Man te wezen, of alle de Wetenfchappen volmaektelyk te bezitten, waer van een Jongeling van goeden Huize in 't algemeen een Denkbeelt, volgens eene korte Schets behoort te hebben. Een Man van Geboorte, die hier in dieper wil indringen, moet dit naderhant door zyn eigen Vernuft en Naerftigheit doen: want niemant bragt het immer zeer verre in eenige Kundigheden of wert in eenige Wetenfchappen uitmuntende door de Tucht en Dwang van een Meefter.

Het voorname Werk van een *Gouverneur* beftaet in het vormen van zyne Houding, Gedrag en Gemoed; in goede Hebbelykheden en Grontbeginfelen van Deugt en Wysheit zynen Leerling in te planten; hem ongevoelig den aert der Menfchen te leeren befchouwen, en in hem eene Liefde en Navolging uit te wer-

werken voor alles, wat uitmuntend en pryswaerdig is: en hem in de Vordering van dit alles Kracht, Levendigheit en Nyverheit by te zetten. De Letteroeffeningen, waer toe hy hem aenzet, zyn, als men 't zoo noemen mag, niet meer dan Oeffeningen der Bekwaemheden van zynen Geest en om hem zyn tyd te doen besteden, ten einde hem van Brooddronkenheit en Ledigheit af te houden, zich ergens toe te leeren zetten, hem te gewennen eenige moeite aen te wenden, en hem eenigen smaek te geven van 't gene zyn Vlyt volkomener moet maken. Want hoe kan men verwachten, dat een Jongeling onder een Leermeester immer een goed Oordeelkundige, Redenaer of Redeneerkundige zal worden, tot in den Gront der Bovennatuurkunde, natuurkundige Filozofie of Wiskunde indringen of doorgeleert worden in de Historien en Tydrekening. Hoewel hy van dit alles iets behoort te leeren: maer dit is enkel om hem hier toe den ingang te banen, een Gezigt van te geven, en 'er als kennis mede te maken; maer niet om zich hier als met der woon neder te zetten. Een *Gouverneur* zou zeer te mispryzen zyn, die zynen Leerling hier mede te lang op hielt en hem te ver in de meesten dezer Wetenschappen inleidde. Maer Welgemaniertheit, Kennis van de Werelt, Deugt, Naerstigheit, en Lief-

de voor een goeden Naem kan hy niet te veel bezitten; en bezit hy deze, 't noodige tot het gene hy verlangt, ontrent al het andere, zal hem niet lang ontbreken.

Dewyl het ook niet gehoopt kan worden, dat hy Tyd en Krachten genoeg zal hebben om alles te leeren, behoort de grootste moeite te worden aengewend tot het gene, wat noodzaeklykst is; en meest gelet te worden op dat gene, 't welk hem van 't meeste nut en 't grootste Gebruik in de Werelt wezen zal.

Seneka klaegt, dat men, ten zynen tyde, recht strydig te werk ging; en echter zag men toen de *Burgersdyken* en *Scheiblers* niet zwermen, gelyk tegenwoordig. Wat zou hy hebben moeten denken, indien hy in onze dagen geleeft had, nu de Leermeesters hun grootste Zaek rekenen, de Letteroeffeningen en Harssenen hunner Leerlingen te vervullen met zulke Schryvers als deze? Hy zou met noch grooter reden hebben kunnen zeggen: *Non Vitæ sed Scholæ discimus* (a) *Wy leeren niet hoe wy leven, maer hoe wy barrewarren moeten*, en onze Opvoeding maekt ons veel eer bekwaem voor de Hooge Schoolen, dan voor de Werelt. Maer 't is geen wonder, dat zulken, die zich tot Leermeesters opwerpen, de Leerwyze schikken naer 't gene zy weten, maer niet naer 't gene

(a) Ep. CVI.

de

de Leerlingen weten moeten. Als de Leerwyze eens haer plooi gezet heeft, hoe kan men dan vreemt vinden, dat hier in, zoo wel als in andere Zaken, de Mode d'overhant behoud? en dat het grootste Deel der genen, die hunne rekening vinden dat men 'er zich zonder moeite aen onderwerpe, gereed zyn, om van *Kettery* te schreeeuwen, als 'er iemant van durft afwyken? Men moet 'er ondertusschen over verbaest staen, hoe luiden van Aenzien en Bekwaemheden kunnen dulden, dat zy zoo verre misleid worden door de Gewoonte en een soort van ingewikkelt Geloof. De Reden, indien men 'er mede te rade ging, zou hun leeren, dat hunne Kinderen den Tyd eer behoorden te besteden om te verkrygen wat hun van nut is, wanneer zy Mannen worden, dan hunne Hoofden te vervullen met een party Malligheden, waer aen zy, voor een groot gedeelte hun gansche Leven lang, nooit meer denken, en die zy zekerlyk nimmer van nooden hebben, zoo dat, hoe zy 'er meer aen denken, hoe zy 'er erger om zyn. Dit is zoo bekent, dat ik my op de Ouders zelven, die de Kosten gedaen hebben om ze hunne jonge Erfgenamen te leeren, durve beroepen of het niet belachlyk is voor hunne Kinderen, dat zy zich ophouden met zulk soort van Geleertheit,

wanneer zy in de Verkeering met de Werelt beginnen te komen, en of zelfs de minste Vertooning hier van hen niet in wezentlyke ongenade zou doen vervallen by fatsoenlyk Gezelschap? En zeker 't moet een heerlyke Winst wezen en die wonderbaerlyk wel verdient een Gedeelte der Opvoeding uit te maken, waer over de Luiden zich schamen moeten in gelegenheden, wanneer het hun meest betaemt hunne Bekwaemheit en goede Opvoeding te toonen (1).

Noch eene andere Reden is 'er waerom men in een *Gouverneur* voornamelyk behoort te zien op de Wellevendheit en kennis van de Werelt, namelyk deze, dat een Man van Bekwaemheit en Jaren een Jongeling ver genoeg kan brengen in eenige dier Wetenschappen, welke hy zelve niet al te grondig verstaet. Boeken zullen, in dezen opzigte, in staet wezen om hem Licht en Voorgang genoeg te verschaffen om een Jongeling den weg te banen: maer hy zal nooit be-

(1) Het is raer dat de vorige Vertaler een groot stuk dezer Redeneering van den Heere LOCKE heeft overgeslagen. 't Kan zyn dat het zyn Ambagt was om de *Logica* of *Dialectica* te leeren; want zelfs Stillevegers zien hun Beroep niet gaerne veracht.

bekwaem wezen om een ander te recht te brengen in de Kennis van de Werelt, en boven al in de Welgemaniertheit, indien hy 'er zelf een Nieuweling en Leerling in is.

Deze Kundigheit moet hy uit zich zelven bezitten, zy moet hem gemeenzaem geworden zyn door Gewoonte en Ommegang met Menfchen, en hy moet 'er zich bekwaem in gemaekt hebben door opmerking van 't gene in de beste Gezelfchappen in Gebruik is en goed gekeurt wort: en, indien hy ze aldus niet uit zich zelven bezit, kan hy ze nergens ontleenen om ze zynen Voedfterling ten nutte te maken; of indien 'er mooglykheit ware, om ze ergens naeuwkeurig verhandelt te vinden in eenige Boeken, die alle de Byzonderheden wegens het Gedrag van een Man (2) van goeden Huize behelzen, zou zyn eigen ongemaniert Voorbeelt, indien hem de Wellevendheit niet eigen was, alle zyne Be-

(2) De Heer LOCKE zegt van een *Engelschman* van goeden Huize; doch 't is toepasfelyk op alle befchaefde Natien. 't Is waer men vint Boeken, tot dit oogmerk gefchreven, maer, indien men deze in den Gront onderzoekt, zal men vinden dat zy niets behelzen, dan 't gene men door de Verkeering met de Werelt natuurlyker, gemakkelyker en ongedwongener kan leeren.

Belezenheit en Lesſen onnut maken; naerdien 't onmooglyk is, dat iemant welgemaniert kan worden door onbeſchaeft en kwalyk opgevoed Gezelſchap.

Ik zeg dit niet, om dat ik denk, dat zulk een *Gouverneur* alle dagen is aen te treffen, of dat men voor den gewoonen Prys zulken Man zou kunnen krygen: Maer het geſchied, op dat luiden die hier tot in ſtaet zyn, geen Gelt noch Moeite mogen ſparen in een Zaek van zoo groot Gewigt; en op dat Ouders, wier Middelen niet reiken kunnen om buitengewoone Belooningen goed te maken, zich echter mogen erinneren, wat zy voornaemlyk in 't Oog moeten houden ten aenzien der Keuze van een Man; aen wien zy de Opvoeding hunner Kinderen toevertrouwen; en welke Pligten zy voornamelyk zelve moeten in acht nemen, wanneer de Kinderen onder hun eigen zorge zyn, en zoo dikwils als zy gelegenheit hebben om 'er op te letten; en niet denken dat alles beſtaet in het leeren van *Latyn* of *Franſch* en eenige dorre Samenſtellen van de *Logica* en Filozofie (1).

XCV.

(1) Tot dus verre heeft de Heer LOCKE de Nuttigheit van een *Gouverneur* in Huis zoo krachtig beredeneert, dat velen hier in eene Noodzaeklykheit zullen ſtellen: waerom ik voor-

Gemeenzaemheit.

XCV. Maer, om tot onze Manier van Opvoeding weder te keeren. Schoon ik gesproken hebbe van zekere Strengheit in 't Gezigt des Vaders en 't Ontzag, dat hier door in de Gemoederen der Kinderen gebragt wort, en ik dit aengemerkt hebbe als een voornaem Middel om hunne Opvoeding te bestieren; nochtans ben ik verre van te denken, dat dit den ganschen tyd zou moeten duuren, zoo lang zy als Voedsterlingen onder de Tucht en het Bestier van hunnen Leermeester staen; want ik oordeele dat men van deze Strengheit moet afstappen, naer mate de Jaren, Bescheidenheit en goed Gedrag dit willen toelaten; zelfs tot zoo verre dat een Vader zal weldoen, met zyn Zoon, als hy groot wort, *gemeenzaem te praten*; ja zelfs *met hem te raedplegen, en hem zyne Gedachten te vragen* over Zaken, waer van hy eenige Kennis of Begrip heeft. Hier uit zal de Vader tweederlei Voordelen trekken, die beide van groot Gewigt zyn. Het eene, dat het de Gedachten van zynen Zoon tot ernstiger Overwegingen zal brengen dan alle de Regelen en Raed, die hy hem geven

voornemens was hier eene Aenmerking te plaetsen, doch deze loopt zoo breed uit, dat ik besloten hebbe om ze in eene Voorreden te zetten.

ven kan. Hoe vroeger hy *hem als een Man behandelt*, hoe de Jongeling rasser een Man zal worden; en indien hy hem somtyds in ernstige Redeneering toelaet, zal hy ongevoelig de Gedachten van zynen Zoon opleiden boven de gewoone Tydkortingen der Jeugt, en die beuzelachtige Bezigheden, waermede zy gemeenlyk haren Tyd verspilt. Want het is lichtelyk te bemerken, dat menige Jongelingen langer in de Gedachten en den Ommegang van Schooljongens blyven, dan zy anders doen zouden, om dat hunne Ouders hen in dat denkbeelt en in dien lagen rang laten, door al hun gedrag tegen de Kinderen.

XCVI. Eene andere Zaek van grooter Gevolg, die een Vader door deze Manier van Behandeling zal verkrygen, zal *zyne Vrientschap* wezen. Vele Vaders, schoon zy hunne Zonen, volgens hunnen staet en Jaren, mildelyk van Gelt voorzien, onthouden hun echter de Kennis van hunnen staet en Middelen met alzoo veel Achterhoudendheit, als of zy een Geheim van Staet bewaerden voor een Verspieder of een Vyant. Dit, indien 't naer geene Jaloersheit zweemt, mist echter die Teekenen van Vriendelykheit en 't gerust Vertrouwen, dat een Vader op zynen Zoon behoort te betoonen, en verhindert of vermindert dikwils die Blymoedigheit en dat Genoegen,

noegen, waer mede een Zoon zich behoort te keeren tot zynen Vader en zich op hem te verlaten. Ik kan my dikwils niet genoeg verwonderen, dat ik Vaders zie, die, hoewel zy anderszins hunne zonen vry lief hebben, echter door eene bestendige styfhoofdigheit, ontzaglyk Gelaet en eene zekere Afgetrokkenheit, zoo lang als zy leven, aldus met de Kinderen te werk gaen, als of deze nooit eerder eenigen troost behoorden te genieten van die, welken zy 't meest in deze Werelt beminnen, dan wanneer zy die Voorwerpen hunner Liefde verliezen, door derzelver Verhuizing naer de Eeuwigheit. Niets bint en bevestigt de Vrientschap en Genegenheit sterker dan malkander zyne Zaken en Belangen *in vertrouwen mede te deelen.* Andere Vriendelykheden, zonder dezen, laten altoos eenige twyfeling over: maer wanneer uw Zoon bemerkt, dat ge hem belang doet nemen in uwe Zaken, als iets, 't welk gy hem 't eenigen dage met Genegenheit zult in zyne handen laten, zal hy 'er deel in nemen als in zyn eigen, zyn tyd met gedult afwagten, en u ondertusschen beminnen, om dat ge hem niet als een vreemden behandelt. Dit zal hem ook doen zien, dat ge uw Goed niet bezit zonder zorge; en hoe hy hier gevoeliger van is, hoe hy de Bezitting u minder zal benyden, en hoe

hy

hy zich gelukkiger zal rekenen onder 't Beſtier van zulken genegenen Vrient en zorgvuldigen Vader. Naeuwlyks is 'er eenig Jongeling zoo laeg van Geest of zoo klein van Verſtant, die niet in zyn ſchik zal wezen met een *getrouwen Vrient*, tot wien hy zyne toevlucht kan nemen en met wien hy by gelegenheit vryelyk kan raedplegen. De Achterhoudendheit en Afkeerigheit, die de Vaders betoonen, berooft dikwils de Kinderen van die toevlucht, die hun nutter zou zyn dan hondert Beſtraffingen en Bekyvingen. Wil uw Zoon zich eens in Gezelſchap inwikkelen of een vrolyken Avont bywoonen; is het dan niet merkelyk beter, dat hy dit doe met, dan buiten, uwe kennis? Want, dewyl men dit al eens aen Jongelingen moet vergunnen, kunt ge, hoe gy meer van zyne Handelingen, Inzigten en Voornemens weet, des te beter in ſtaet raken om groote onheilen te verhoeden; en, door hem aen te toonen wat 'er waerſchynlyk uit volgen moet, den rechten weg inſlaen om hem te bewegen de geringſte Ongemakken te vermyden. Indien gy wilt dat hy zyn Hart voor u zal openleggen, en u om Raed vragen, gy moet de allereerſte zyn, om zelve met hem aldus te werk te gaen, en door uw Gedrag zyn Vertrouwen trachten te winnen.

XCVII. Maer over wat zaken hy met

met u moge raedplegen, ten zy het iets ware, dat den weg baende tot eenig rampzalig en onherſtelbaer onheil, draeg vooral zorge, dat ge hem alleen Raed geeft als een Vrient van grooter Ervarenheit, maer vermeng dien Raed niet met eenig Bevel of Gezag; niet meer dan of ge met uws gelyken of met een Vreemdeling ſpraekt. Dit zou hem voor altoos te rug houden om u iets verder te vragen of zyn nut te doen met uwen Raed. Gy moet hem aenmerken als een Jongeling, die zyn Vermaek vint en zyn Hart ſtelt op dingen, die met u al verby zyn. Gy kunt niet verwachten dat zyne Neiging even dezelfde zal wezen als de uwe; noch dat hy op zyn twintigſte Jaer dezelfde Gedachten kan hebben, die gy hebt op uw Vyftigſte. Al, 't gene gy kunt wenſchen, is dat, terwyl de Jeugt eenige Vryheit moet hebben, eens als uit den bant ſpringen, zulks geſchieden moge met de Openhartigheit van een Zoon, en *onder het oog van een Vader*, en dan kan 'er geen merkelyk onheil uit voortkomen. Het Middel om dit te verkrygen, gelyk ik voor henen, gezegt hebbe, is dat ge (naer mate van zyne bekwaemheit) met hem ſpreekt over uwe Zaken, hem dezelve *gemeenzaem* voorſtelt en 'er zyne Gedachten over vraegt; en indien hy 'er immer wel in ſlaegt, dezelve volgt als de zyne; en in-

indien 't wel uitvalt, laet 'er hem den Lof van genieten. Dit zal in 't allerminst uw Gezag niet verminderen, maer zyne Liefde en Achting voor u doen aengroeien. Zoo lang ge uw Goed zelf in bewaring houd, blyft het ten allen tyde als onder uw Gewelt; en uw Gezag is te zekerer, hoe het krachtiger verſterkt wort door *Vertrouwen* en *Minzaemheit*. Want gy zult het Vermogen niet over hem hebben, 't welk gy behoort te hebben, ten zy hy meer bekommert is om zulk een goeden Vrient te beledigen, dan een gedeelte van zyne toekomende Erfenis te verliezen.

XCVIII. Betaemt Gemeenzaemheit van Ommegang en Geſprek eenen Vader tegen zynen Zoon, met veel meer reden moet zy door een Leermeeſter of *Gouverneur* worden ingewilligt aen zynen Leerling. Al hun tyd behoort niet verſleten te worden in 't leeren van Lesſen, of om hem op eene meeſterachtige wyze voor te dragen wat hy moet waernemen en navolgen. Hem op zyne beurt te hooren en hem te gewennen over het voorgeſtelde te redeneeren, zal te weeg brengen dat de Regelen des te gemakkelyker bevat worden, te dieper indringen en 't zal hem een Lust geven in de Letteroeffeningen en 't Onderwys: en dan zal hy de Kennisſe beginnen te waerdeeren, als hy ziet dat zy hem bekwaem

maekt

maekt om een Gesprek te kunnen voeren, en hy vint dat hy 't Vermaek en de Vryheit genieten mag van deel te hebben in de Verkeering en dat zyne Redenen somtyds worden goedgekeurt en naer geluistert; voornamelyk behoort men hem ten aenzien van de Zedekunde, van een voorzigtig Gedrag en van de Wellevendheit Gevallen voor te stellen, en 'er zyn Oordeel over te vragen. Dit oeffent het Verstant beter dan Grontregelen, hoe duidelyk deze hem mogen worden uitgelegt, en dit prent hem de Regelen beter in 't Geheugen om ze naderhant in 't werk te stellen. Deze Manier doet de Zaken beter ingang hebben in zyn Gemoed, die hier als in gehecht blyven en tevens hare klaerheit behouden, terwyl Woorden, op zyn best genomen, slechts flaeuwe Verbeeldingen zyn, en niet meer dan de ware Schaduwen der Zaken, die veel rasser vergeten worden. Hy zal beter de Gronden en Maetregelen van Betaemlykheit en Rechtvaerdigheit leeren en levendiger en duurzamer Indruksels hebben van 't gene hy verpligt is te doen, indien men hem leert zyn Gevoelen te zeggen over voorgestelde Gevallen en door 't redeneeren met zynen *Gouverneur* over nutte Voorbeelden, dan door stilzwygend, onachtsaem en half slapende te luisteren naer de Lessen van zynen Meester en oneindig meer dan

door bedrieglyke Sluitredenen der Redeneerkunde of door opgepronkte Redevoeringen over 't een of 't andere Geschil, al maekte hy ze zelve. Want het laeste scherpt den Geest alleen op tot vernuftige Gedachten, die een valschen schyn hebben en geene Waerheit; en het andere leert Bedrieglykheit, harrewarren en Hartnekkigheit; en beiden bederven zy 't Oordeel en leiden den Mensch van den Weg af om wel en gezond te redeneeren; waerom zy zorgvuldig moeten gemyd worden, indien men voor zich zelven wil trachten te vorderen en aengenaem zyn by anderen.

Eerbied. XCIX. Wanneer gy uw Gezag als Vader gevestigt hebt, door uwen Zoon te doen begrypen dat hy van u afhangt, en onder uwe Magt staet; wanneer gy, door eene onverzettelyke Strengheit in uwe behandeling over hem, ingevalle hy hartnekkig volhart in eenige kwade Treken, die gy hem verboden hebt, voornamelyk het liegen, in zynen Geest het noodzaeklyk Ontzag hebt ingeprent; wanneer gy hem aen den anderen kant aen uw Gezelschap gewent hebt, door hem de volkomene Vryheit toe te laten, die met zyne Jaren overeenkomt, door hem in uwe tegenwoordigheit niet te bedwingen in die kinderlyke bedryven en Vrolykheit in zyn Gedrag, die terwyl hy noch zeer jong is zoo noodzaeklyk

zyn

zyn als Eten of Slapen, en hem aldus een begrip hebt doen krygen van uwe Zorge en Liefde over hem, voornamelyk door hem te ſtrelen by alle Gelegenheden als hy weldoet, en vriendelyk over hem te wezen in honderderlei Gevallen, die gevoeglyk zyn in zyne Jaren, en welke de Natuur den Ouderen beter kan leeren, dan ik 'er toe in ſtaet ben: wanneer gy, zegge ik, door deze wegen van Teederheit en Genegenheit, die in de Ouderen over hunne Kinderen nooit ontbreekt, hem eene byzondere Genegenheit voor u hebt ingeplant; dan is hy in dien ſtaet, welken gy zoud kunnen verlangen, en gy zult wezentlyk in zyn Gemoed die ware *Eerbied* hebben te weeg gebragt, die naderhant zorgvuldig moet bewaert en onderhouden worden in beide derzelver Takken, te weten *Liefde* en *Vreeze*, de twee groote Grontbeginſelen, waer door gy ten allen tyde vat op hem hebt, om zyn Gemoed henen te leiden op de Wegen van Deugt en Eere.

C. Wanneer deze Gront eens wel gelegt is, en gy ondervint dat dees' Eerbied, hare Uitwerking in hem begint te krygen, is het naeſte, daer ge aen behoort te denken, zorgvuldig zyn *Inborst* en byzondere Gemoedsgeſteltenis in acht te nemen. Styfzinnigheit, Leugen en andere kwade Treken, gelyk ik reets

Inborſt.

gezegt hebbe, moeten van den aenbeginne af aen niet in hem gedoogt worden, van welken Inborst hy wezen moge. Deze Zaden van Ondeugt moeten niet gedult worden dat in hem eenige Wortelen ſchieten, maer zorgvuldig uitgeroeit worden, zoo ras zy zich beginnen te openbaren; en uw Gezag moet plaets grypen en invloed hebben op zyn Gemoed, van den eerſten Dageraed zyner Kennisſe af aen, op dat het als een natuurlyk Grontbeginſel moge werken, waer van hy nooit den aenvang gewaer worde, nooit wete dat het anders was of anders wezen kon. Hier door zal de Eerbied, welke hy u toedraegt, indien zy vroeg gevestigt is, hem altoos heilig zyn, en het zal hem alzoo hard vallen zich hier tegen aen te kanten, als tegen de Grontbeginſelen zyner Natuur.

CI. Na dat gy aldus zeer vroeg uw Gezag vastgeſtelt en door 't zelve op eene zachte manier te gebruiken, hem gewent hebt zich te ſchamen over iets, dat den weg baent tot ondeugende Hebbelykheden, zoo ras als gy 't eenigszins in hem gewaer wort (want ik verlang geenszins dat men zyne toevlucht neme tot kyven, veel min tot ſlagen, ten zy Hartnekkigheit en een onverbeterlyk Gemoed dit volſtrekt noodzaeklyk maken) dan zal het tyd wezen om op te merken werwaert de natuurlyke Inborst van *'t*

Ge-

Gemoed van uwen Zoon *henen helt.* Sommige Menſchen zyn, door het onveranderbare Maekſel hunner Geſteltenis, *ſtout*, anderen *bloode*, ſommigen *vrymoedig*, anderen *zedig*, *handelbaer* of *hartnekkig*, *oplettend* of *zorgeloos*, *levendig* of *neerſlagtig*. Geen grooter Onderſcheid vint men in der Menſchen Wezens en de uitwendigé Trekken van hunne Lichamen, dan 'er zyn in het Maekſel en de Geſteltenis hunner Zielen; alleenlyk is 'er dit Verſchil, dat de onderſcheidende Kenteekenen van 't Gelaet en de Trekken van het Lichaem duidelyker en zigtbaarer door den Tyd en de Jaren aengroeien; maer dat de byzondere *Trekken van 't Gemoed* kenbarer zyn in de Kinderen, eer Kunst en List hen geleert heeft hunne Wanſtalligheden te bedekken en hunne kwade Neigingen te verbergen door geveinsde Uiterlykheden.

CII. Begin derhalven by tyds naeuwkeurig acht te geven op den *Inborst* van uwen Zoon; en wel wanneer hy onder 't minſte Bedwang is in zyn Spelen, en, wanneer hy denkt buiten uwe Opmerking te wezen. Zie dan wat zyne *overheerſchende Driften* zyn en welke *Neigingen* in hem *doorſtralen*; of hy driftig of zachtzinnig is, ſtout of gedwee, medelydende of wreed, openhartig of achterhoudende en dergelyke. Want, naer mate dit in hem verſchilt, zoo moeten

ook de Wyzen van hem te behandelen verschillen, en uw Gezag moet hier uit zyne Maetregelen nemen, om ze op verscheidene Wyzen aen hem te werk te stellen. De *ingeschapene Neigingen* dezer overheerschende Gesteltenis, zyn niet te genezen door Vermaningen of onmiddelyke Tegenkanting; voornamelyk zulken, die van eene nederiger en geringer Natuur zyn, en welke haren Oorsprong hebben uit vreesachtigheit en Laegheit van Geest, hoewel zy door kunst kunnen verbetert en tot een goed Einde gebragt worden. Maer dit is zeker, dat, na alles, wat 'er gedaen is, de Natuur altyd zal blyven hellen naer dien kant, daer zy zich eerst geplaetst heeft. Indien gy zorgvuldig de Kenteekenen van zyn Gemoed waerneemt, van zyne vroegste Jeugt af, zult gy voor altyd in staet zyn om te kunnen oordeelen waer zyne Gedachten henen hellen, en wat hy zelfs naderhant bedoelt, wanneer hy, groot geworden, zyne aenslagen poogt te verbergen, en zich in allerhande bogten draeit om ze te willen uitvoeren.

Heerschapzy. CIII. Voorheen hebbe ik gezegt, dat Kinderen de *Vrybeit* beminnen; en dat zy derhalven behooren gebragt te worden om iets te doen, daer zy bekwaem toe zyn, zonder te bemerken dat hun eenig Bedwang wort opgelegt. Ik voeg 'er hier noch by, dat zy noch iets meer be-

beminnen, namelyk *Heerschappy*, en deze is de Grontoorzaek der meeste gewoone en natuurlyke kwade Hebbelykheden. Zelfs vertoont zich deze Liefde tot *Magt* en Heerschappy al zeer vroeg en wel in deze Twee Dingen.

CIV. 1. Wy zien de Kinderen, genoegsaem zoo ras als zy geboren zyn, en gewisselyk lang eer zy noch spreken kunnen, schreeuwen, gemelyk, kribbig en van een zeer ongemakkelyke luim worden, nergens anders om, dan om hun *Wil* te willen hebben. Zy begeeren dat anderen zich aen hunne zinlykheden zullen onderwerpen; zy dingen naer eene gereede Involging van allen, die rontsom hen zyn, voornamelyk van die met hen in Jaren en Rang gelyk of beneden hen zyn, zoo ras als zy ten dezen opzigte eenig Onderscheid leeren maken.

CV. 2. Het andere, waer in zy hunne Genegenheit tot Heerschappy betoonen, is hunne Begeerte om iets te hebben, waer over zy zelve meester kunnen wezen. Zy verlangen om iets in *Eigendom* en in Bezitting te hebben, en zy scheppen groot behagen in de Magt en 't Gezag, 't welk hun dit schynt te geven, en in 't Recht, dat zy hier door hebben om 'er naer hun Welgevallen mede te leven. Hy, die nooit heeft opgemerkt, dat deze Hartstochten zeer vroeg in de Kinderen werken, heeft weinig gelet op

't gene zy doen ; en hy, die oordeelt dat deze twee Grontbeginfelen van genoegfaem alle Onrechtvaerdigheit en Twist, die 't menfchlyk Leven zoo krachtig ontrusten, niet vroeg behooren uitgeroeit te worden en de tegenftrydige Hebbelykheden ingevoert, verwaerloost den rechten tyd tot het leggen van een goeden gront om een waerdig Man te worden. Om dit te doen, geloove ik, zal het volgende eenigszins Aenleiding kunnen geven.

Dwingen. CVI. 1. Dat men een Kint nooit behoort toe te laten iets te mogen hebben, daer 't om *dwingt*, en noch veel minder daer 't *om huilt*. Ik was voornemens te zeggen noch veel minder *daer 't om fpreekt*: maer dewyl dit averechts kan verftaen, en uitgelegt worden, als of een Kint tegen zyn Ouders nergens om zou mogen fpreken; 't welk mogelyk gedacht zou kunnen worden te groot een bedwang te leggen op de Gemoederen der Kinderen, ten nadeele van die Liefde en Genegenheit, die 'er behoort te wezen tusfchen hen èn hunne Ouders; zal ik my zelve ontrent deze Gedachten eenigszins nader verklaren. Het is billyk dat zy de Vryheit hebben hunne Behoeftigheden aen hunne Ouders te openbaren, en dat zy met alle Teederheit verhoort worden, en voorzien worden, ten minften zoo lang als zy noch

zeer

zeer klein zyn. Maer 't is wat anders, te zeggen, *Moeder, ik heb zulken Honger*, en wat anders; *Moeder, ik moet een stuk gebraden Vleesch hebben.* Als zy hun Gebrek te kennen gegeven hebben, dat is te zeggen hunne natuurlyke Behoeftigheit, namelyk 't Ongemak van Honger, Dorst, Koude of eenige andere Noodwendigheit der Natuur, is het de Pligt hunner Ouderen en der genen, die rontsom hen zyn, hen te helpen: Maer de Kinderen moeten het aen de Keuze en de Schikking hunner Ouderen laten, wat zy bekwaemst voor hen oordeelen, en hoe veel; en 't behoort niet toegelaten te worden dat zy eenige keur maken, en zeggen: ik wil Wyn of ik wil Wittebrood hebben, en dit zelfs op die manier te noemen behoort te maken dat zy 't niet krygen.

CVII. De Ouders behooren dan in dezen opzigte zorge te dragen om onderscheid te maken tusschen Behoeftigheden van Grilligheit en Behoeftigheden der Natuur, 't welke *Horatius* hun zeer wel geleert heeft in de volgende woorden;

Queis humana sibi doleat natura negatis,

[die de Heer *Huydecoper* aldus heeft overgebragt;]

———— ———— ———— *die Zaaken*;
Die ons natuur niet kan ontbeeren zonder ſmart.

Deze zyn waerlyk natuurlyke Noodwendigheden, die de Reden alleen, zonder eenig ander behulp, niet in ſtaet is om af te keeren, noch weêrhouden van ons moeilyk te vallen. De Lastigheden van Ziektens en Wonden, Honger, Dorst en Koude, Gebrek van Slaep, of Rust en Verpoozing voor de Ledematen, die vermoeit zyn van den Arbeid, is iets, dat alle Menſchen gevoelen, en de welgeſteltſte Zinnen moeten aendoening hebben van derzelver ongemaklykheit: deze moeten derhalven, door bekwame Middelen verdreven worden, hoewel niet met Ongedult of overgrooten Haest, of niet zoo ras als zy gevoelt worden, indien 't Uitſtel geen onherſtelbaer nadeel dreigt. De Smarten, die 'er ontſtaen uit de Behoeftigheden der Natuur, zyn Waerſchouwingen voor ons, om ons te behoeden voor grooter Ongevallen, waer van zy de Voorboden zyn, en derhalven moeten zy niet geheel en al verwaerloost of te lang uitgerekt worden. Maer echter hoe meer de Kinderen verhard kunnen worden door eene verſtandige Zorge om hen naer Lichaem en Geeſt ſterker te maken, hoe het hun beter zal wezen. Ik behoef hier niet te

waer-

waerſchouwen binnen de Palen te blyven van hen goed te doen en Zorge te dragen dat de ongemakken, die de Kinderen zouden kunnen lyden hunnen Geeſt niet ter nederſlaen, hunne Gezontheit ergens in benadeelen; alzoo de Ouders in den aert uit zich zelven al te genegen zyn om naer den zachtſten kant over te hellen.

Maer, hoe verre men de Noodwendigheden der Natuur moge inwilligen, de gewaende grillige Behoeftigheden der Kinderen behooren nooit ingeſchikt te worden of zelfs toegelaten dat zy genoemt worden. Enkel te *ſpreken* om zulk ſoort van dingen behoorde te maken dat men ze hun nooit toeſtont. Hebben zy Kleederen noodig, men moet ze hun geven; maer als zy willen *dwingen* om zulk een Stof of om zulk een kleur, behoort men dit volſtrekt te weigeren. Niet dat ik zou willen dat de Ouders de Begeerten hunner Kinderen in onverſchillige Zaken opzettelyk moeten te keer gaen; in 't tegendeel, wanneer het hun Gedrag verdient, en men verzekert is dat het hunne Gemoederen niet zal bederven of verwyft en hen verzot maken op beuzelingen, oordeele ik dat men alles, wat mooglyk is, behoort uit te denken om hun genoegen te geven, op dat zy luſt en vermaek mogen vinden in 't betrachten van hunnen Pligt. Het beſt

voor

voor de Kinderen is, dat zy in 't geheel geen Vermaek ſtellen in zulk ſoort van Dingen, noch hun Genoegen afmeten naer hunne Grilligheden, maer onverſchillig zyn in 't gene de Natuur onverſchillig gemaekt heeft. Hier op moeten hunne Ouders en Leermeeſters voornamelyk doelen; maer ter tyd toe dit verkregen worde, beſtaet alles, waer ik my hier tegen aenkante, in de Vryheit die men den Kinderen laet om te *eiſchen*, wat zy willen, 't welk ten aenzien van deze Dingen, die alleen in een Begrip beſtaen, moet worden beteugelt door eene beſtendige en onverzettelyke Weigering.

Dit zal mooglyk wat al te ſtreng geoordeelt worden door de natuurlyke, Inſchiklykheit van teederlievende Ouders; maer het is echter volſtrekt noodzaeklyk. Want, naerdien ik in myne Manier van Opvoeding de Roede tracht te verbannen, zal het beteugelen der Tong van groot nut wezen om dat Ontzag in te voeren, waer van ik elders geſproken hebbe, en in de Kinderen die Eerbied te bewaren, welke zy aen hun Ouderen ſchuldig zyn. Wyders zal het hen eene Les zyn om, hunne Genegenheden in den bant te houden en ze aldus te overwinnen. Hier door zullen zy de Kunst leeren om hunne Begeerten te ſmooren, zoo ras als zy in hen opwellen, wanneer zy gemakkelykſt kunnen te onder-

ondergebragt worden. Want om Leven en Kracht te geven aen onze Begeerlykheden, behoeft men ze ſlechts den Toom te vieren; en hy, die zoo veel Vrymoedigheit zich zelven inwilligt om te eisſchen 't gene hy wenſcht, is niet verre van den Weg om te denken dat het hem toekomt als een Recht. Dit is ten minſten zeker, dat het veel gemakkelyker is zich zelven iets te weigeren, dan een Weigering van een ander te dulden. Zy behooren derhalven by tyds gewent te worden om raed te plegen met hunne Reden en 'er Gebruik van te maken, eer zy hunne Neigingen involgen. Het is eene groote Stap om zyne Begeerlykheden te overmeesteren, wanneer men ze aldus leert ſluiten en tot zwygen bedwingt. Door 't verkrygen dier Hebbelykheit in de Kinderen, van de Voorbarigheit hunner Zinnelykheden te doen bedaren en eer zy ſpreken te overleggen of het nut is of niet, zullen zy geen gering voordeel genieten in Zaken van grooter Gewigt, in den volgenden Loop hunnes Levens. Want ik kan het niet dikwils genoeg herhalen of inſcherpen, dat in alle Gevallen, hoe ze ook mogen genaemt worden, 't zy van groot of klein gewigt, het voornaemſte (ik had by na gezeit het eenigſte) daer in ieder Daet van een Kint op te letten valt, behoort te wezen, wat invloed zyn Bedryf kan hebben

ben op zyn Gemoed, tot wat Hebbelykheit het henen helt en het zich waerſchynlyk zal zetten, hoe het worden zal, wanneer 't Kint grooter wort, en werwaerts het hem zal kunnen vervoeren, als hy een Man geworden is, indien men het thans in hem aenmoedigt.

Myn Meening is derhalven niet de Kinderen met opzet kwaet te maken, dit zou te veel ſmaken naer ontmenſchtheit en kwaetaerdigheit, en in ſtaet zyn om 'er hen ook mede te beſmetten. Zy moeten gebragt worden om hunne Begeerlykheden te verzaken; en hunne Gemoederen, zoo wel als hunne Lichamen moeten vol vuur, maer tevens gemakkelyk en ſterk gemaekt worden, door de Gewoonte van hunne Lusten in toom te houden, en hunne Lichamen te oeffenen tot Ongemakken. Maer dit alles moet geſchieden zonder eenige Teekenen of Bekommeringen te geven van Ongenegenheit tegens hen. Het zekerlyk en beſtendig misſen van alles, waer zy om dwingen of daer zy zich over kwellen, moet hun Zedigheit, Onderwerping en Bekwaemheit leeren om te lyden en verdragen: maer het vergelden van hunne Zedigheit en Stilzwygendheit, door hun te geven wat hun dient, moet hen verzekering geven van de Liefde der genen, die deze Gehoorzaemheit met zoo veel Strengheit vorderen.

deren. Zich tegenwoordig te vreden te ſtellen in het misſen van het gene zy naer haken, is een Deugt, die by andere tyden hun behoort vergolden te worden met het gene voor hun gevoeglyker en hun aengenaem is; 't welk hun moet toegeleid worden als of 't een natuurlyk Gevolg ware van hun goed Gedrag, en niet als een Beding om zich wel te gedragen. Maer al uwe Moeite zal verloren wezen en zelfs hunne Liefde en Eerbied daerenboven, indien zy 't gene gy hun weigert kunnen krygen van anderen. Hier ontrent moet men dan zeer vaſthoudende wezen en zeer zorgvuldig opletten. Maer in dit geval zyn ons de Dienstboden weêr in den Weg.

Weetgierigheit.

CVIII. Indien dit by tyds begonnen en de Kinderen vroeg gewent worden om van hunne Lusten geen werk te maken, zal deze nuttige Hebbelykheit in hen gevestigt worden; en wanneer zy tot meerder Jaren en Beſcheidenheit opgroeien, kan men hun grooter Vryheit vergunnen, wanneer de Reden in hen ſpreekt en niet de Hartstochten: want wanneer de Reden ſpreekt, moet men hen altyd hooren. Maer, gelyk men hun nimmer behoort het oor te leenen, wanneer zy om iets byzonders ſpreken, 't welk zy willen *hebben*, ten zy het hun eerst is voorgeſtelt; zoo moet men in tegendeel naer hen altyd luiſteren en hun minnelyk en vriendelyk antwoor-

woorden, wanneer zy ergens naer vragen, 't welk zy willen *weten*, en waer over zy verlangen onderricht te worden. *Weetgierigheit* moet al zoo zorgvuldig worden aengekweekt in de Kinderen, als andere Lusten in hen verdooft.

Uitſpanning

Hoe ſtrikt men evenwel den Duim moet houden op alle Begeerlykheden, die enkel uit zinlykheit voortvloeien, is 'er echter één Geval, waer in het geoorlooft is naer de Zinnelykheit te luiſteren. *Uitſpanning* is al zoo noodzaeklyk als Arbeid en Voedſel. Maer dewyl 'er geene Uitſpanning wezen kan zonder Geneugte, die niet ten allen tyde van de Reden maer veel meer van de Zinnelykheit afhangt, moet het den Kinderen niet alleen geoorlooft wezen zich te vermaken, maer zelfs zich te vermaken naer hunne Manier, mits dat het geſchiede in onnoozelheit, en zonder nadeel van hunne Gezontheit; en derhalven moet hun in dit geval niets geweigert worden, als zy een byzonder ſoort van Uitſpanning voorſtellen. Hoewel ik oordeele dat zy in eene wel geſchikte Opvoeding zelden tot de Noodzaeklykheit zullen gebragt worden van om zulk eene Vryheit te verzoeken. Men behoort zorge te dragen dat zy alles, wat tot hun nut is, altoos doen met Vermaek; en dat zy, eer zy 't eene moede

zyn,

zyn, by tyds op eene vermakelyke wyze worden afgetrokken tot eene andere bezigheit. Maer, indien zy noch tot dien Trap van Volmaektheit niet gevordert zyn, namelyk dat een zaek die voor hun van nuttigheit is, hun tot een *Uitſpanning* kan gemaekt worden; dan moet men hun vryheit geven tot zulke Kinderſpelen, daer zy zin in hebben, waer van men hen moet afwennen door ze hun moede en tot een last te maken; maer van zaken van nut, waermede zy bezig zyn, moeten zy altoos afgetrokken worden, terwyl zy 'er noch luſt in hebben, ten minſten eer zy ze moede zyn en volſtrekt van dezelve walgen, op dat zy 'er wederom mogen aengaen, als tot een Vermaek, 't welk hun tot Uitſpanning ſtrekt. Want gy behoort niet te denken dat zy noch op den rechten Weg zyn, ten zy ze behagen ſcheppen in 't behartigen van iets loffyks en ten zy de nutte Oeffeningen van Lichaem en Geest, by beurten, hun het Leven en hunne Vorderingen aengenaem maken, in eene gedurige Aeneenſchakeling van *Uitſpanningen*, waer in dat gedeelte, 't welk vermoeit is, ('t zy Lichaam of Geeſt) onophoudelyk verpoost en als verfrischt wort. Of dit geſchieden kan in allerhande Kinderen, en of de Leermeeſters en Ouders zich de moeite willen geven en zoo veel Beſcheidenheit en Gedult gebrui-

ken om de Kinderen hier toe te brengen, wete ik niet, maer dat het geschieden kan in de meesten, indien men den rechten weg inslaet om in hen de Eergierigheit, Begeerte naer een goeden Naem en Achting op te wekken, hier aen twyfele ik niet in 't allerminste. Wanneer men hen aldus tot eene ware goede Manier van Leven gebragt heeft, mag men vryelyk met hen praten over dingen, waer in zy 't meeste Vermaek vinden, deze hun aentoonen, of 'er volkomene Vryheit in laten; op dat zy begrypen mogen dat men hen waerlyk bemint en liefkoost, en dat de genen, onder wier toevoorzigt zy staen, geene Vyanden zyn van hun Genoegen. Zulk eene Behandeling zal Liefde in hun verwekken voor de zulken, door welken zy bestuurt worden, en voor de Deugt, waer toe men hen poogt op te leiden.

Klagten.

Men kan noch dit Voordeel trekken uit eene volkomen Vryheit, die hun vergunt wort in hunne *Uitspanningen.* Dit zal namelyk hunnen natuurlyken Inborst ontdekken, hunne Neigingen en Bekwaemheden aentoonen, en verstandige Ouderen bestieren in de Keuze, zoo van hunne gewoone Manier van Leven, als van de Bezigheden, waer toe zy hen willen aenleggen, en van de bekwame Hulpmiddelen tevens, die men kan aenwenden om de Neiging der Natuur in hunne

neKinderen te recht te brengen, wanneer zy bespeuren dat deze ten kwade helt.

CIX. 2. Kinderen die met malkander leven, dingen veeltyts naer het Meesterschap, en wiens Haen zal boven kraeien. Zulk een, die dit de eerste begint, behoort gewisselyk te keer gegaen te worden. Maer dat niet alleen, zy moeten daer en boven geleert worden voor elkander alle bedenkelyke *Toegevendheit*, *Vriendelykheit* en *Beleeftheit* te betoonen. Wanneer zy zien dat hun dit Eerbied, Liefde en Achting baert, en dat zy 'er niet minder om gerekent worden; zullen zy 'er meer Genoegen in vinden, dan in eene baldadige overheersching; want zoo mag men 't andere met Recht noemen.

De Beschuldigingen der Kinderen onder malkander, die gemeenlyk niet dan een Geschreeuw van Toorn en Wraekzucht zyn, waer in zy anderen te hulp roepen, behooren niet gereedelyk aengenomen, of naer geluistert te worden. Hunne *Klagten* te dulden maekt hunne Harten lafhartig en verwyft, en indien zy somtyts mishandelingen of moeilykheden van anderen uitstaen, zonder dat men hen eenigszins in gedachten brengt dat zulks vreemt of onlydelyk is,'t zal hun geen leet doen, en hen leeren lyden en vroeg hardvochtig maken. Maer schoon gy 't oor niet leent aen de *Klagten* van

de *klaegzuchtigen*, draeg echter zorge van de Moedwilligheit en Kwaetaerdigheit der genen, die 't ongelyk aendoen, te beteugelen. Wanneer gy zelve 't Ongelyk met uwe oogen ziet, bestraf het in 't bywezen van den verongelykten. Maer indien de *Klagten* vallen over iets, 't welk uwe Opmerking verdient, en op een anderen tyd behoort verhoed te worden, bestraf dan den Belediger afzonderlyk alleen, buiten 't oog van den Aenklager, en maek dat hy Vergiffenis verzoekt, en het nadeel of de Schade herstelle. Dit aldus, als uit zyne eigen Beweging geschiedende, zal blymoediger worden uitgevoert en vriendelyker worden aengenomen; de Bant der Liefde tusschen hen zal vaster toegestrikt en eene Gewoonte van Beleeftheit gemeenzaem onder uwe Kinderen worden.

Milddadigheit.

CX. Wat de Drift der Kinderen belangt om zekere Dingen te willen hebben en in eigendom te bezitten, leert hun, van 't gene zy hebben, gemakkelyk en blymoedig te kunnen afscheiden ten behoeve van hunne Vrienden, en laet hun door Ondervinding weten dat de *milddadigste* altoos den grootsten Overvloed heeft, met Lof en Achting daerenboven, en zy zullen de *Milddadigheit* zeer ras leeren oeffenen. Dit, verbeelde ik my, zal Broeders en Zusters altoos vriendelyker en beleefder te-

gen

gen elkander maken, en by gevolg ook tegen anderen, meer dan twintig Regelen over goede Manieren, waer mede de Kinderen gewoonlyk worden gekwelt en verbystert. Gierigheit en de Begeerte om meer in onze Bezitting en onder onze Heerschappy te hebben, dan wy behoeven, als wezende de Wortel van alle Kwaet, behoort vroegtydig en zorgvuldig uitgerooit en de tegenstrydige Hoedanigheit, de Gereedheit namelyk om anderen te willen mededeelen, hun ingeplant te worden. Deze moet men aenmoedigen door grooten Lof en Achting en door gedurig zorge te dragen, dat het Kint niets by zyne *Milddadigheit* verlieze. Laet alle de Bewyzen, welke het van zulk eene Edelmoedigheit geeft, altoos vergolden worden, en zelfs met Winst. Doe uwen Zoon gevoelig bemerken, dat de Vriendelykheit, welke hy aen anderen bewyst, voor hem geene Verwaerloozing is van zyn eigen Belang; maer dat hy 'er eene Vergelding van Vriendelykheit door geniet, zoo wel van hen, waer aen zy bewezen wort, als van zulken, die zyne Edelmoedigheit zien. Boezem hier ontrent den Kinderen eenen na-yver in, wie d'een den ander in dit stuk zal overtreffen. Wanneer men, door dit middel en eene gedurige Oeffening, den Kinderen geleert heeft gemakkelyk te kunnen scheiden van 't ge-

ne zy hebben, zullen zy dit door Goedaerdigheit zoo zeer in een Hebbelykheid doen veranderen, dat het hun een Vermaek zal wezen en zy 't zich eene Eer rekenen, *vriendelyk*, *mild* en *beleeft* te zyn tegen anderen.

Recht-vaerdigheit.

Maer, moet de Milddadigheit aengemoedigt worden, men moet ook zekerlyk groote Zorge dragen, dat de Regelen der *Rechtvaerdigheit* nooit door de Kinderen overtreden worden: en indien zy dit immer doen, moeten zy te recht gebragt, en als 'er gelegenheit toe is, ſtrengelyk over beſtraft worden.

Naerdien onze eerſte Bedryven meer beſtiert worden door Eigenliefde, dan door Reden en Overdenking, is het geen Wonder dat de Kinderen zeer bekwaem zyn om af te wyken van de juiſte Maetregelen van Recht en Onrecht, die in 't Gemoed de Uitwerking zyn eener geoeffende Reden en ernſtige Overdenking. Hoe zy derhalven meer in ſtaet zyn om hier in mis te tasten, hoe men zorgvuldiger over hen de Wacht moet houden; en de allergeringſte Misſlag ontrent deze Deugt, die de Grontſlag is der menſchelyke Samenleving, moet in acht genomen en verbetert worden; zelfs in dingen van het allergeringſte gewigt en aenbelang; zoo wel om hunne Onkunde te onderrichten, als om kwade Hebbelykheden te verhoeden en voor te komen;

die

die van geringe Beginselen met Kooten en Knikkers, zelfs Spelden en Kaerteblaedjes, indien men deze Beginselen toelaet, tot hooger Bedrog aengroeien, en gevaer loopen van ten laetsten te zullen eindigen in eene volslagene en verharde Oneerlykheit. De allereerste Neiging tot eenige Onrechtvaerdigheit, die zich voordoet, moet te keer gegaen worden met eene Vertooning van Verwondering en Afgryzen in de Ouders en Leermeesters. Maer, dewyl de Kinderen niet wel kunnen begrypen wat *Onrechtvaerdigheit* is, voor dat zy weten en verstaen wat Eigendom is, en hoe byzondere Persoonen hier aen geraken, zal het veiligste Middel wezen om hunne *Eerlykheit* te beveiligen, hier van vroeg den Gront te leggen in de Milddadigheit, en in de Gemakkelykheit om aen anderen te kunnen afstaen van zulke dingen, waer in zy zelve een Welgevallen hebben. Dit kan men hun vroeg leeren, eer zy genoeg de Tael kennen of Verstant hebben om onderscheidene Kundigheden te vormen over den Eigendom, en weten wat, uit een eigenlyk Recht, het hunne kan genoemt worden met uitsluiting van anderen. En naerdien de Kinderen zelden iets hebben dan door Gift, en wel ten meesten deele van hunne Ouderen, kan men hun voor eerst leeren niets te nemen of te behouden dan 't gene hun door

zulken gegeven wort, die zy onderstellen kunnen dat hier ontrent de Magt hadden (1). En wanneer hunne Bekwaemheden vermeerderen, kan men hun andere Regelen en Gevallen van *Rechtvaerdigheit*, betreffende 't *Myn* en *Dyn* voorstellen en inscherpen. Indien 't blykt dat eenige Daet van *Onrechtvaerdigheit* in hen niet uit een Misslag voortvloeit, maer uit eene Kwaedwilligheit, moeten 'er, wanneer eene zachte Bestraffing en Schaemte

(1) Het schynt my toe dat men hier gerustelyk zou mogen byvoegen, dat de Kinderen, ten minsten in hunne vroegste Jeugt, niets van het hunne weder aen andere Kinderen behooren over te geven dan met Medeweten hunner Ouderen of der genen, onder wier opzigt zy staen. Want schoon de Heer LOCKE de Milddadigheit met Reden zeer aenpryst om de Jeugt voor *Onrechtvaerdigheit* te behoeden; 't is echter zeker, dat indien zy deze Deugt oeffenen buiten kennis en buiten 't oog hunner Ouderen, andere inhalige Kinderen hier door zullen aengelokt worden om de edelmoedigen alles af te troonen; 't welk aen den anderen kant aenleidinge tot Onrechtvaerdigheit geeft. Men behoort dan een Kint, zoo ras het iets mist, van 't gene het als eigen bezeten heeft, rekenschap af te vorderen waer het gebleven is, en indien 'er blyk is dat de ingeprente Edelmoedigheit het hier van heeft doen afstappen kan men 'er genadig mede handelen; doch met een

te deze ongeregelde en inhalige Neiging niet verbeteren, harder Middelen worden aengewend; en 't betaemt den Vader of den *Gouverneur* hun iets te ontnemen en te houden, 't welk zy van waerde rekenen en denken hun toe te behooren, of iemant anders te bevelen zulks te doen, en door zulke Voorbeelden hen te doen gevoelen hoe weinig voordeel zy genieten kunnen met eens anders Goed onrechtvaerdig te bezitten; terwyl 'er fterker en meer Menfchen in

nadrukkelyk Verbod van dit zonder Verlof ooit weêr te doen; doch indien men ondervind dat hy 't uit achteloosheit of door dwang van anderen zich heeft kwyt gemaekt, dient men 'er ftrenger mede te werk te gaen. Aldus zal men niet alleen zyn eigen maer ook andere Kinderen voor *Onrechtvaerdigheit* verhoeden, die niet enkel gelegen is in 't ftelen der Kinderen van malkander; maer ook hier in, dat zy door vleiende woorden, valfche Beloften en bedreigingen hen van het hunne berooven. Het betaemt dan ook den Ouderen, indien zy iets vreemts in de handen hunner Kinderen zien, naeukeurig Onderzoek te doen waer en van wien zy 't gekregen hebben, en het, hoe gering het ook wezen moge, te doen wederbrengen, en wel door het Kint zelve, als iets dat hun niet toekomt; op dat zy door fchaemte en fchande geleert worden niet weêr in dien Misflag te vervallen.

de Werelt zyn dan zy. Maer, indien eene oprechte Verfoeying van deze schandelyke ondeugt hun slechts zorgvuldig en vroeg wordt ingeplant, gelyk ik meene te kunnen geschieden, zulks is het rechte en eigenlyke Middel om deze Misdaet tegen te gaen, en zal hen beter beveiligen tegen de *Oneerlykheit* dan eenige Inzigten van Eigenbelang; naerdien Hebbelykheden bestendiger en gemakkelyker werken, dan de Reden, die, wanneer wy ze meest van nooden hebben, zelden getrouwlyk wort raedgepleegt, en noch zeldzamer wort gehoorzaemt.

Huilen. CXI. Het *Huilen* is een Fout, die in de Kinderen nooit behoort geduit te worden; niet alleen om het onvermaeklyk en lastig Gerucht, waer mede het Huis vervult wort; maer om meer andere redenen van Gewigt, die de Kinderen zelf raken, waer op in de Opvoeding moet gedoelt worden.

Het *Huilen* is tweederlei; of *Halstarrigheit* en *Heerschzugt*, of *klagende* en *droevig*.

Hun *Gehuil* is zeer dikwils een Poging naer Meesterschap en een openbaer Getuigenis van hunne baldadigheit en Hartnekkigheit. Wanneer 't niet in hun vermogen staet om hun wil te krygen, willen zy door schreeuwen en huilen hun Recht en Eisch hier op handhaven. Dit

is

is eene openbare Volharding in hun gewaent Recht, en een ſoort van Beklag tegen de vermeende Onderdrukking en Onrechtvaerdigheit der genen, die hun iets weigeren, 't welk zy begeeren te hebben.

CXII. Somtyts is hun *Gebuil* de uitwerking van Pyn of wezentlyke Smart, die hen verpligt om te *weenen.*

Beiden deze kunnen, indien men 'er zorgvuldig op let, lichtelyk onderſcheiden worden uit hunne Gebaerden, Gezigt, Daden en inzonderheit uit den Toon van hun huilen; maer geen van beiden moet gedult, veel min aengemoedigt worden.

1. Het hartnekkig, of *gramſtoorig Gebuil* moet in geener maniere worden toegelaten, om dat het ſlechts eene andere Wyze van Inwilliging is hunner Begeerte en het aenmoedigen van zulke Hartstochten, die voornamelyk moeten t'ondergebragt worden: en indien dit voorvalt, gelyk dikwils gebeurt, als zy eenige Beſtraffing krygen, vernietigt het volkomen alle derzelver goede Uitwerkingen; want alle Kaſtyding, die hen in deze openbare Tegenſtreving laet blyven, dient alleen om hen erger te maken. De Beteugelingen en Straffen aen de Kinderen zyn alleen kwalyk aengewend en vruchteloos, indien zy hunnen Wil niet doen buigen, hunne Hartstochten niet leeren bedwin-

dwingen, en hunne Harten niet gedwee en buigſaem maken ontrent het gene de Reden hunner Ouderen hun thans raed, en hen aldus bereid tot het gene hunne eigen Reden hun vervolgens raden zal. Maer, indien men toelaet dat zy *huilende* henen gaen, wanneer zy ergens in worden tegengeſproken, dan ſterken zy zich in het gene zy willen en ſtyven zich in hunne Kwaetaerdigheit, met eene Verklaring van hun Recht en een Voornemen van aen hunne Neigingen te willen voldoen by de eerſte Gelegenheit. Dit is derhalven eene nieuwe Bewysreden tegen het menigvuldig Gebruik van Slagen te geven. Want, wanneer gy immer tot dit alleruiterſte komt, is het niet genoeg hen te ſlaen of de Roede te gebruiken, maer gy moet het zoo lang doen, tot dat ge vint dat gy de Gemoederen der Kinderen getemt hebt, tot dat zy zich met onderdanigheit en lankmoedigheit onderworpen hebben; 't welk best kan ontdekt worden uit hun *Gehuil* zelve, en als zy dit op uw verbod nalaten. Zonder dit is het ſlaen van de Kinderen niet anders dan eene driftige Tyranny over hen; en 't is enkele Wreedheit en geen Kaſtyding, om hunne Lichamen zeer te doen, zonder dat het op hunnen Geest iets goeds uitwerkt. Gelyk ons dit eene Reden geeft, waerom de Kinderen zelden behooren gekaſtyd te worden, zoo verhoed het tevens

vens hunne Kaſtyding. Want, indien het, als zy gekaſtyd worden, indiervoege geſchied zonder Drift, matig en dat het echter zyn Uitwerking doet; niet met gewelt en in ééne reis achter malkander; maer langſaem, met eenige redenen tusſchen beiden, en met opmerking wat het uitwerkt, en ophoudende wanneer het hen buigſaem en toegeeflyk gemaekt en tot Berouw gebragt heeft, zullen zy zelden weêr dergelyke Straffe noodig hebben, en zorgvuldig de Fouten trachten te vermyden, waer door zy ze verdient hadden. Behalven dat, gelyk door dit Middel de Straffe niet vruchteloos noch zonder Uitwerking zyn zal, om dat zy te licht is, zoo loopen we ook geen gevaer dat zy te zwaer zal zyn, indien wy ophouden, zoo ras als wy bemerken, dat zy 't Hart geraekt en verbetert heeft. Want, naerdien kyven of ſlaen altyd zoo gering behoort te zyn als eenigszins mooglyk is, zoo houd het zelden de Maet, als men in de Hitte des Toorns is, maer is dikwils heviger dan het wezen moeſt, hoewel het by de Uitkomſt blykt dat men noch niet genoeg heeft geſlagen om zyn oogmerk te bereiken.

CXIII. 2. Vele Kinderen zyn in ſtaet om te huilen, als zy maer eenige geringe Pyn lyden, en het minſte leet, dat hun overkomt, doet hen huilen en kermen.

men. Weinigen zyn hier vry van: want, naerdien dit, eer zy noch ſpreken kunnen, het eerſte en het natuurlyke Middel is om hun Leet of Gebrek te kennen te geven, moedigt het Medelyden, 't welk men oordeelt aen hunne teedere Jaren verpligt te zyn, hen dwaeslyk aen, en het doet het duuren lang na dat zy reets ſpreken kunnen. Ik beken, 't is de Pligt der genen, die met Kinderen omgaen, Medelyden met hen te hebben, als zy eenig Ongemak lyden, maer dit niet te toonen door hen te beklagen. Help hen en ſtil hen zoo goed als gy kunt; maer beklaeg hun ongeval niet. Dit maekt hen flaeuwhartig en doet hen bezwyken onder de geringſte Ongemakken, die hun overkomen, waer door het Leet, dat hun treft, dieper indringt in dat gedeelte, 't welk alleen Gevoel heeft, en dieper Wonden maekt, dan het anderszins doen zou. Zy moeten verhard worden tegen alle Ongemakken, voornaemlyk van het Lichaem, en geen Teêrhartigheit bezitten, dan die ontſtaet uit eene edelaerdige Schaemte en een levendig Gevoel over hunne Achting en goeden Naem. De menigvuldige Ongevallen, waer voor dit Leven bloot ſtaet vereisſchen dat wy niet al te gevoelig moeten wezen over alle geringe Ongemakken. Al wat onze Ziel niet treft, maekt maer een geringen Indruk en doet

ons

ons maer weinig Leet. 't Is 't Lyden van onzen Geest, 't welk de Pyn veroorzaekt en doet duuren. Deze Hardvochtigheit en Ongevoeligheit der Ziel is 't beste Wapen, 't welk wy hebben kunnen tegens de gemeene Rampen en Toevallen des Levens; en dewyl dit eene Gesteltenis is, die door Oeffening en gewoonte beter dan door eenig ander Middel kan verkregen worden, behoort de Oeffening hier van by tyds begonnen te worden; en hy is gelukkig, die dit vroeg leert. Die Verwyftheit van Geest, die men voorkomen moet of genezen, wort, myns wetens, nergens meer door aengekweekt in de Kinderen, dan door 't *builen*, en aen den anderen kant kan zy nergens meer door ingetoomt of beteugelt worden, dan door hen dit soort van klagen te verhinderen. In de geringe Ongemakken, die zy lyden door stooten of vallen, behoort men hen niet te beklagen, dat zy zich gestooten of gevallen hebben;maar men moet hun gebieden van noch eens weêr te gaen vallen: 't welk, behalven dat het hun met huilen doet ophouden, een beter Middel is om hunne Onachtsaemheit te genezen, en te verhoeden, dat zy op een anderen tyd weêr tuimelen, dan dat men hen bekyft of beklaegt. Maer, laet het Ongemak, dat zy gekregen hebben, zyn zoo 't wil, maek dat ze niet *builen*, en dat zal hun

voor

voor tegenwoordig meer Ruſt en Gemak geven en hen in 't vervolg hardvochtiger leeren worden.

CXIV. De eerſte ſoort van huilen vereischt Strengheit om ze te ſtillen; en wanneer een Wenk of een uitgedrukt Bevel dit niet kan te weeg brengen, moet het door Slagen geſchieden: want dewyl dit ontſtaet uit Trotsheit, Hardnekkigheit, en Gramſtoorigheit, moet de Wil, daer eigenlyk 't Kwaet zit, beteugelt en geleert worden te buigen, door een Strafheit, die genoeg is, om ze te overmeeſteren. Maer, dewyl de laeſte gemeenlyk ontſtaet uit Flaeuwhartigheit, eene ganſch ſtrydige Oorzaek, moet zy op eene zachter wyze behandelt worden. Hun wat wys te maken of hunne Gedachten elders henen te wenden, of te *Lachgen* als zy *Schreien*, kan misſchien in 't Eerſte de beſte Wys wezen om hen te ſtillen: Maer in dit Geval moet men de Omſtandigheden der Zaek en den byzonderen Inborſt van 't Kint in Overweging nemen. Hier ontrent kan men geen vaſte Regelen geven; maer het moet aen de Voorzigtigheit der Ouderen of van den Leermeeſter overgelaten worden. Maer dit, meene ik, kan men in 't algemeen zeggen, dat men zich beſtendig tegen zulk *huilen* moet aen kanten, en dat het de Vader altoos door zyn Gezag behoort te ſtuiten, zyn Gezigt of Woorden

den met meer of minder Strafheit vermengende, naer mate der Jaren van 't Kint of naer de Stugheit van zynen Aert: maer, in allen opzigte, moet 'er zoo veel Strafheit wezen, als in ſtaet is om het *Grimmen* en *Kermen* te ſtillen, en een Einde van Wanorder te maken.

CXV. *Bloobeit* en *Moed* zyn zoo naeuw aen de gemelde Geſteltenisſen van Inborst verknocht, dat het niet ongevoeglyk kan gerekent worden, om van dezelven hier te gewagen. Vrees is een Hartstocht, die, wanneer zy wel beſtiert wort, hare Nuttigheit heeft. En ſchoon Eigenliefde zelden mist om ze in ons wakker en hoog genoeg te houden, kan 'er echter eene Buitenſporigheit wezen in al te groote Stoutmoedigheit. *Roekeloosbeit* en Ongevoeligheit van Gevaer, zyn al zoo min redelyk, als op 't naderen van 't allerminſte Onheil te ſidderen en te beven. Vrees wert ons gegeven tot een Wekker om onze Oplettendheit te doen opwaken, en ons de Wagt te doen houden tegen de naderende Onheilen. Geen Bekommering derhalven te hebben voor eenig Kwaet, dat voor de Deur ſtaet, het Gevaer niet rechtmatig te overwegen, maer onbezonnen, hoe hachlyk 't wezen moge, als in 't Vuur te loopen, zonder eenige Opmerking van wat Nut of van wat Gevolg het zyn zal, is geene Kloekmoedigheit van een redelyk

Roekeloosheit.

lyk Schepſel, maer eene Uitwerking van redenlooze Razerny. Zy, die Kinderen van zulk een Inborst hebben, behoeven niet anders te doen, dan hunne Reden een weinig op te wekken, naer welke de Behoudenis van zich zelven hen zeer ras zal leeren luiſteren, ten zy (gelyk gemeenlyk 't Geval is) eenige andere Hartstocht hen, zonder Gevoel en zonder Overleg, met Gewelt voortrukt. Een Afkeer van 't Kwaet is zoo natuurlyk in den Menſch, dat niemant, geloove ik, zonder Vreeze voor 't zelve kan wezen: want de Vrees is niet anders dan eene Ongerustheit onder de Bekommering dat ons iets onaengenaems zal overkomen. Wanneer derhalven iemant in 't Gevaer loopt, mogen wy zeggen, dat hy 'er door de Onkunde in geleid wort, of door een Aendrang van eene meer overheerſchende Hartstocht; alzoo geen Menſch zoo zeer een Vyant is van zich zelven, om uit zyn vrye keur onder 't Bereik van 't Kwaet te komen, en 'er naer te haken uit Liefde voor 't Gevaer zelve. Indien dan Trotsheit, iedele Glory of Moed de Vrees van een Kint verdooft of te weeg brengt dat het naer der zelver Raed niet luiſtert, moeten deze door bekwame Middelen t'ondergebragt worden, op dat een weinig Opmerking zyne Drift doe verflaeuwen, en make dat het zich bedenke, of de Onder-

derneming zulk een kans wel waerdig zy. Maer, dewyl dit een Fout is, waer aen de Kinderen zoo dikwils niet schuldig zyn, zal ik my in derzelver Verbetering niet verder inlaten. Flaeuwhartigheit is in hun een gemeener Gebrek, en aldus vereischt het grooter Zorge.

Kloekmoedigheit is het Bolwerk en de steun van alle andere Deugden en zonder Moed zal de Mensch naeuwlyks met eenige bestendigheit tot zyn Pligt gehouden worden en 't Karakter van een recht braef Man vervullen.

Moed, die ons opbeurt tegen de Gevaren, die wy vreezen en de Rampen, die wy wezentlyk gevoelen, is van groot nut in een toestant als die van den Mensch, die aen alle kanten voor Onheilen blootstaet. Het is derhalven zeer raedsaem de Kinderen hier mede te wapenen zoo vroeg als immers mooglyk is. De natuurlyke Gesteltenis en Aert der Kinderen, bekenne ik, doet hier veel toe; maer daer zelfs deze Gesteltenis gebreklyk en het Hart in zich zelve flaeuwmoedig en vreesachtig is, kan men het, door een recht bestuur, tot meer Kloekmoedigheit brengen. Wat men doen moet om voor te komen dat de Geest der Kinderen niet neêrslagtig gemaekt worde door angstige Bekommeringen, die hun in hunne Jonkheit zyn ingeboezemt, of om te beletten dat zy niet geduurig schreien

en weenen, hebbe ik reets aengemerkt. Hoe hunnen Inborst harder te maken, en hunnen *Moed* op te wekken, wanneer wy vinden dat zy te veel aen Vreesachtigheit zyn onderworpen, ſtaet nu verder te overwegen.

Ware Kloekmoedigheit achte ik te beſtaen in een bedaerde Bezitting van zich zelven en in eene onafgebrokene Betrachting van zyn Pligt; wat Rampen ons omringen, of wat Gevaer ons in den weg legt. Hier toe komen zoo weinigen, zelfs volwasſenen, dat men dit niet van Kinderen kan verwagten. Maer echter kan hier veel toe gedaen worden: en een verſtandig Beleid kan hen hier in ongevoelig by Trappen verder brengen, dan men zou denken.

Misſchien is het verwaerloozen dezer voorname Zorge over hen de Reden waerom zoo weinigen deze Deugt in hare volle Uitgeſtrektheit bezitten, wanneer zy reets Mannen geworden zyn. Ik zou dit niet zeggen onder een Volk zoo dapper als het onze, indien ik oordeelde dat 'er tot ware Kloekmoedigheit niets anders vereiſcht wert dan Heldenmoed in het Velt, en eene Verachting van 't Leven onder d'oogen van eenen Vyant. Dit, bekenne ik, is 'er geen gering gedeelte van, en men kan aen deze Dapperheit de Laurieren en Zegeteekenen niet weigeren, die men altoos verſchul-

digt

digt is aen zulken, die hun Leven gewaegt hebben voor hun Vaderlant. Maer dit is 't noch niet alles. Gevaren bejegenen ons op andere Plaetſen dan in 't Oorlogs Velt; en ſchoon de Doot een Koning is der Verſchrikkinge; Pyn, Oneer en Armoede nochtans hebben een verſchriklyk Aenzien, bekwaem om de meeſte Menſchen te doen ontſtellen: wanneer deze Onheilen gereed ſchynen op hen aen te vallen: en zulken, die eenigen derzelven kunnen verachten, zyn echter tot in de Ziel verſchrikt voor anderen. Ware Kloekmoedigheit is bereid voor allerhande Gevaren, en ſtaet onbeweeglyk, wat Rampen haer dreigen. Zy is niet onbeweeglyk zonder eenige Vreeze in 't geheel. Als 't Gevaer zich vertoont, kan 'er zonder Gevoelelooſheit, geene Bekommering ontbreken. Daer Gevaer op handen is, zal ook Gevoel van Gevaer wezen; en zoo veel Vrees als ons moet doen opwaken, en onze Oplettendheit, Yver en Wakkerheit aenzetten; maer niet om het bedaert Gebruik onzer Reden te ontrusten, of de Uitvoering te verhinderen van 't gene zy ons leert betrachten.

De eerſte Stap, om deze edele, deze manlyke Stantvastigheit te verkrygen, is, gelyk ik te voren gemelt hebbe, zorgvuldig de Kinderen, terwyl zy noch jong zyn, te bewaren voor alles, wat hen

Bloo-heit

vervaert kan maken. Laet hun geene ysselyke bekommeringen voorgepraet worden, of geene nare Voorwerpen hen doen verschrikken. Dit maekt hen dikwils zoo neêrslagtig en helpt hen zoo krachtig van hun streek, dat zy 't nooit weêr kunnen te boven komen; maer hun gansche Leven lang op de minste Ritseling of op de Verschyning van eenig verschriklyk Denkbeelt ontroert en in de war geraken; het Lichaem wort krachteloos, 't Gemoed wort ontrust, en de Mensch is naeuwlyks zich zelve meer, of bekwaem om iets redelyks of met Bedaertheit uit te voeren. Het zy dit ontstaet uit eene hebbelyke Beweging der dierlyke Geesten of uit eene Ontzetting in de Gesteltenis, waer van men noch minder Reden kan geven, het is zekerlyk dat het zoo is. Men vint overal Voorbeelden van zulken, die in een zwak vreesachtig Gemoed, al hun Leven lang, de Uitwerkingen behouden van een Schrik, dien zy in hunne Jeugt hebben opgevat, en dit moet derhalven, zoo veel als mogelyk is verhoed worden.

Het tweede dat hier te doen staet, is de Kinderen van langsamer hant te gewennen aen de Dingen, waer voor zy bang zyn. Maer hier ontrent moet groote Voorzigtigheit gebruikt worden, van niet te veel haest te maken, of niet te vroeg dit Geneesmiddel in 't werk te

stel-

ſtellen, uit vreeze van het Kwaet aldus eerder te vermeerderen dan te helpen. Kleine Kinderen, die op den Arm gedragen worden, kan men gemakkelyk afhouden van verſchrikkelyke Voorwerpen; en zoo lang zy niet kunnen ſpreken en verſtaen wat tegen hen gezegt wort, zyn zy naeuwlyks bekwaem om de redenen te begrypen, die men gebruikt om hen te leeren, dat hun geen Leet zal bejegenen van zulke ysſelyke Voorwerpen, waer aen men hen tracht te gewennen, en by welke men hen ten dien einde al nader en nader brengt. Het is dan in dezen zelden noodzaeklyk hier ontrent eenige moeite te doen, voor dat zy van de hant kunnen loopen en praten. Maer echter, indien het gebeurt dat de Kinderen bang zyn voor iets dat niet wel uit den weg kan genomen worden, en dat zy eenige teekenen toonen dat zy 'er van ſchrikken, zoo dikwils het hun in 't oog valt, moet men alles aenwenden om hunnen Schrik te doen bedaren, door hunne gedachten af te trekken, en 'er bevallige en aengename Vertooningen onder te mengen, tot dat zy 'er aen gewennen en 'er niet langer bang voor zyn.

Ik oordeel dat men zeer lichtelyk kan nagaen, dat alle Voorwerpen, die de Kinderen zien, als zy eerſt geboren zyn, indien deze ſlechts geen hinder doen aen hunne Oogen, voor hun net even on-

verſchillig zyn; en dat zy niet meer vervaert zyn voor een Moor of voor een Leeuw, dan voor haer Min of voor een Kat. Wat maekt hen naderhant zoo bang voor zekere Gedaenten en Kleuren? Niet anders dan de Vreeze voor eenig Leet, 't welk deze dingen zou kunnen verzellen. Laet het Kint alle dagen een andere Minnemoeder zuigen, ik maek my ſterk, dat het zoo weinig vervaert zal wezen voor de Verandering van Tronien wanneer het zes Maenden out is, dan of het reets zeſtig Jaren bereikt had. De Reden dan waerom het by geen vreemde wil komen, is om dat het Kint gewoon zynde zyn Voedſel en gemak te ontfangen van een of twee, daer het van behandelt wort, vreest als het in de Armen van een Vreemden komt, dat het zal worden afgetrokken van zyn Genoegen en zyn Voedſel, en van die gene, waer door alle Oogenblikken zyne Behoeftigheden, welke het dikwils gevoelt, worden vervult, en daerom is het Kint in angſt als zyn Minnemoeder weg is.

Vreesachtigheit. Het eenigſte, waer voor wy natuurlyk bang zyn, is Ongemak of het misſen van Genoegen. Dewyl nu deze niet behooren tot eenige Gedaente, Kleur of Geſtalte van zigtbare Voorwerpen, zyn wy vóór geene derzelve bevreeſt, ter tyd toe dat wy 'er Pyn of Ongemak van gevoelt hebben, of als 'er ons Denkbeelden van ge-

ge-

geven zyn, dat het ons Leet zal doen. De aengename Flikkering van een Kaers of van Vuur, behaegt de Kinderen zoo zeer, dat zy in 't eerst altyd verlangen om het te behandelen: maer, wanneer eene bestendige Ervarenheit hen door eene gevoelige Pyn overtuigt heeft, hoe wreed en onbermhartig deze dingen zyn, worden zy bang om het aen te raken en myden het zeer zorgvuldig. Naerdien dit de Grondslag der Vreeze is, valt het geenszins bezwaerlyk te ontdekken waer zy uit spruit en hoe zy genezen moet worden in alle kwalyk begrepene Voorwerpen van Schrik. Als dan het Hart tegens zulke Voorwerpen gehard, en Meester geworden is over zich zelven en zyne gewoone Bekommeringen in lichter Gevallen, is dit eene bekwame Voorbereiding tot wezentlyker Gevaren. Verschrikt uw Kint en loopt het weg op het zien van een Kikvorsch; laet een ander die aengrypen, en op een goeden afstant weêr nederleggen: gewen het voor eerst om ze te bekyken; en als het dit doen kan, laet het dan dichter bykomen om ze zonder ontroering te zien springen, vervolgens zachtjes aenraken, terwyl een ander ze in de hant houd; en ga zoo vervolgens voort tot dat het de Kikvorsch even zoo gerust durft behandelen als een Schoenlappertje of een Muschje. Op dezelfde wyze kunnen alle iedele Ver-

vaertheden verdreven worden; als men zorge draegt van 'er niet te haeſtig mede voort te varen, en het Kint niet tot een nieuwen Trap van Vrymoedigheit aen te dryven, eer het genoeg op den eerſten gevordert is. Aldus moet de jonge Krygsman tot de Krygsoeffening des Levens worden opgekweekt, en hier ontrent zorge gedragen, dat hem niets worde voorgeſtelt als of 't gevaerlyk was, dan 't gene wezentlyk gevaerlyk is, en vervolgens, dat het in alles, waer in gy bemerkt dat zyne Vreesachtigheit te verre gaet, allengskens ongevoelig uitgelokt worde, tot dat het eindelyk van alle Vreeze ontſlagen, zyne Zwarigheit te boven komt, en 'er met alle Toejuichinge doorgerake. Wanneer dit meermalen achter malkander gelukt, zal het Kint ondervinden, dat de Onheilen niet altyd zoo zeker of zoo groot zyn, als onze Vrees dezelve voor onze Verbeelding afſchildert; en dat het Middel om ze te vermyden geenszins beſtaet in weg te loopen, of zich te ontſtellen, verlegen en verſchrikt te wezen door Angſt; wanneer of onze goede Naem of onze Pligt vordert, dat wy 'er ons tegen verzetten.

Hardvochtigheit.

Maer, naerdien in de Kinderen de grootſte Gront van Vreeze beſtaet in de Pyn, die zy door de Ongemakken gevoelen, is de beſte Weg, waar door men hen tegen de Vreeze en 't Gevaer van Pyn kan

ver-

verharden, hen te gewennen Pyn te kunnen verdragen. Dit zullen ongemeen liefhebbende Ouders mogelyk voor zeer onnatuurlyk houden ten opzigte van hunne Kinderen; en de meesten zullen 't onredelyk achten, dat men zyn werk maekt om iemant aen 't Gevoel van Pyn te doen gewennen, door ze hem zelf aen te doen. Waerschynlyk zal men zeggen, dat het in 't Kint wel een Afkeer zal verwekken voor hun, die 't eenig Leet toebrengen; maer dat het hem nooit kan leeren dat het verpligt is om te moeten lyden. Eene vreemde Manier van Opvoeding zeker! Onze Zedemeester, wil niet, dat de Roede gebruikt worde, om de Kinderen te straffen over hunne Fouten, maer hy wil dat zy gepynigt worden, om dat zy zich wel kwyten, of enkel om hen eens te pynigen. Ik twyfel niet of dergelyke Tegenwerpingen zullen 'er gemaekt worden, en men zal meenen, dat ik my zelven tegenspreke, of zeer grillig ben met zulk een Voorstel. Ik beken, dit is iets, 't welk met groote bescheidenheit moet behandelt worden, en derhalven zal 't my niet ontschieten, dat het by geene anderen wort aengenomen of van eenigen smaek is, dan by zulken, die een zaek rechtmatig overwegen en in derzelver redenen indringen. Ik ben van gedachten dat de Kinderen; om hunne Fouten,

niet

niet veel moeten geslagen worden om dat ik meene dat zy de lichamelyke Pyn niet als de grootste Straffe moeten aenmerken: daer en tegen oordeele ik dat zy, schoon zy wel doen, somtyts eenige Pyn behooren te lyden, om dezelfde Reden, op dat zy mogen gewent worden Pyn te verdragen, zonder die als het grootste Kwaet aen te zien. Hoe veel de Opvoeding kan uitwerken om de Jeugt aen Pyn en Smart te gewennen, toonen ons de Voorbeelden van *Sparta* ten allerduidelykst: en die eenmael zoo verre gevordert zyn om de lichaemlyke Pyn niet voor 't grootste Kwaet te rekenen, of waer voor zy 't meest behooren te vreezen, hebben geen geringen stap van Vordering ter Deugt gedaen. Maer ik ben zoo dwaes niet van de Tucht der *Lacedemoniers* in onze Eeuw en tegenwoordige Gesteltenis als een Regel voor te stelien (1). Nochtans durve ik zeggen

(1) Men behoeft zich geenszins te verwonderen dat de Heer LOCKE de Tucht der *Lacedemoniers* in dezen niet aenpryst, naerdien de Heer ROLLIN (in zyne *Maniere d'enseigner & d'étudier les Belles Lettres Tom.* III. p. 355) de Hartvochtigheit verhalende, die zy den Kinderen gewoon waren te leeren, onder anderen zegt: ,, Het Gedult en de Kloekmoedigheit der ,, jonge *Lacedemoniers* blonk inzonderheit uit ,, op eene Feest, die ter eere van *Diana*, by- ,, ge-

gen dat de Kinderen zachtjes te verharden tot het uitſtaen van eenige Pyn, zonder zich hier over te vertzagen, het rechte Middel is om hen Kloekmoedigheit te leeren, en den Gront legt tot Heldenmoed en Stoutmoedigheit in 't vervolg huns Levens.

Hen niet te beklagen, of toe te laten dat zy zelve klagen wanneer zy geringe Pyn gevoelen, is de eerſte ſtap om dit uit te werken. Maer hier over hebbe ik elders geſproken (*a*).

(*a*) § CXIII.

Het volgende, dat 'er te doen ſtaet, is, hen ſomtyds voorbedachtelyk eenige Pyn aen te doen: maer hier moet men zorge dragen, dat dit geſchiede als het Kint zich in een goede Luim bevint, en overtuigt is van de Genegenheit en Vriendelykheit van den genen, die hem deze Kwelling aendoet. Hier moet aen den eenen kant geen het minſte Teeken van

„ genaemt *Orthia*, geviert wert, op welke de
„ Kinderen, onder de oogen hunner Ouderen,
„ en ten aenſchouwen der ganſche Stad, zich
„ ten bloede toe op 't Autaer dezer ontmenſchte
„ Godinne lieten geesſelen, en zelfs onder de
„ Slagen den Geeſt gaven, zonder eenig Ge-
„ ſchreeuw, zelfs zonder eenige Zucht uit te
„ boezemen. En hunne Vaders zelve, die hen o-
„ verladen zagen van Bloed en Wonden, en op het
„ punt van den Adem uit te blazen, vermaenden
„ hen ſtantvaſtig ten einde toe te volharden.

van Toornigheit of Ongenoegen wezen, noch aen den anderen kant moet hier eenig bewys van Medelyden of Berouw mede verzelt gaen: en voor al moet het niet verder gaen dan het Kint, zonder misnoegen of zonder een verkeert begrip als of het een ſtraf was, kan verdragen. Aldus behandelt en met zulke Omſtandigheden, hebbe ik een Kint, al lachgende zien wegloopen, ſchoon het vry gevoelige Slagen, met een Rysje op zyn Rug gekregen had, hoewel 't anderszins om een onvriendelyk Woort zou gehuilt hebben, en zeer gevoelig over de Kaſtyding zou geweeſt zyn, indien zy door den zelfden Man met een koel Gezigt geſchied ware. Overtuig een Kint, door eene beſtendige Vriendelykheit en Zorgvuldigheit, dat gy 't hartelyk lief hebt, en 't zal allengs gewent worden aen eene pynelyke en ruwe Behandeling, zonder eens weg te loopen of te klagen. Dit zien wy daeglyks in Kinderen, die met malkander ſpelen. Hoe teerder en weeker een Kint is, hoe men meer Gelegenheit, by bekwame tyden, behoort te zoeken, om het in dezer voege te leeren hard worden. De grootſte Kunſt beſtaet, in dezen opzigte, dat men met een zeer geringe Pynlykheit beginne, en by ongevoelige Trappen voortga, terwyl men met de Kinderen ſpeelt, als zy in een goede Luim zyn, en geprezen worden.

den. En wanneer een Kint eenmael zoo verre gebragt wort, dat het zich vergolden rekent voor de uitgeſtane Moeilykheden, door den Lof over zyn Moed, en grootſch begint te worden op de Blyken, die het geeft van zyne Manmoedigheit, en den Naem van dapper en onvertzaegt hooger ſchat dan een weinig Pyn of onder dezelve te bezwyken; behoeft ge niet te wanhopen van in tyd en wyle, door 't Behulp van zyne toenemende Reden, zyne Vreesachtigheit te zullen overwinnen en de Zwakheit zyner Geſteltenisſe te verbeteren. Wanneer het grooter wort, moet het tot ſtouter Ondernemingen aengezet worden, dan daer de natuurlyke Geſteltenis het Kint, uit zich zelve, ſchynt te willen brengen, en wanneer men merkt dat het aerzelt over iets 't gene men oordeelt dat het zal kunnen te boven komen, indien 't ſlechts Moeds genoeg heeft om het te ondernemen, dan moet men 't in 't eerſt te hulp komen, en 'er hem allengs een punt van glory in doen ſtellen, tot dat eindelyk de Oeffening den knaep meer Vrymoedigheit geeft en 'er hem Meeſter van worden doet, 't welk dan met grooten Lof moet vergolden worden, en met de betuiging van de goede Gedachten van anderen over zyne Bekwaemheit. Wanneer hy, langs dezen Weg, Kloekmoedigheit genoeg ver-

verkregen heeft om, door Bekommering van Gevaer, niet afgefchrikt te worden van 't gene hy behoort te doen; wanneer de Vrees in fchielyke en hachlyke Toevallen, zyne zinnen niet ontftelt, of zyn Lichaem niet doet trillen en beven en hem onbekwaem maekt tot het een of 't ander; of hem doet wegloopen, dan bezit hy den Moed van een redelyk Schepfel: en tot zulk eene Verharding behooren wy de Kinderen te brengen door Gewoonte en Oeffening, als hier toe bekwame Gelegenheit voorkomt.

Wreedheit.

CXVI. Een Zaek hebbe ik dikwils in de Kinderen opgemerkt; dat wanneer zy eenig onnoozel Schepfel in hunne Magt gekregen hebben, zy genegen zyn om 't kwaet te doen. Dikwils *pynigen* en mishandelen zy jonge Vogeltjes, Gouden Torren en andere dergelyke arme Schepfeltjes, die hun in de handen vallen, en wel met een kennelyk Vermaek en Genoegen. Dit, meene ik, behoort men in hen te keer te gaen, en wanneer men hen tot dergelyke Wreetheit ziet overhellen, moet hun het tegendeel geleert worden. Want de Gewoonte van Dieren te pynigen en te dooden, zal allengs hunne Harten verharden, zelfs ten aenzien van Menfchen; en zy die vermaek krygen in het Lyden en Ombrengen van mindere Schepfels, zullen niet bekwaem wezen om Medelyden en

Deer-

Deernis te hebben met anderen van hunne eigen ſoort. Ons Gebruik, in *Engelant*, van de *Vleesbouwers* uit te ſluiten van de Hoedanigheit van Gezworene Rechters over Leven en Doot, is hier op gegront. Kinderen behooren van jongs af te worden opgevoed met een Affchrik voor het dooden van alle levendige Schepſelen, of hun eenige ſmart aen te doen, en geleert te worden niets te bederven of te vernietigen, ten zy ter behoudenis van iets beters of edelers. Waerlyk, indien de Behoudenis van 't ganſche Menſchdom, zoo veel als 't in ieders Vermogen is, aen allen ter harte ging, gelyk het waerlyk aller Pligt is, en het ware Grontbeginſel, om onzen Godsdienſt, Burgerſtaet en Zedekunde naer te richten; de Werelt zou veel geruſter, en veel geſchikter wezen, dan zy tegenwoordig is.

Maer om weder tot ons Onderwerp te keeren; ik kan niet nalaten de Goedheit en Voorzigtigheit eener Moeder onder myne bekenden, te roemen, die altoos gewoon was hare Dochters, naer derzelver Welgevallen, Hontjes, Eekhorentjes, Vogeltjes en dergelyke dingen in te willigen, waer mede de jonge Juffertjes zich vermaken: maer, wanneer zy ze hadden, moeſten zy die behoorlyk onderhouden, en naeuwkeurig toe te zien dat zy wel bezorgt werden, op dat deze Dieren

niets mogte ontbreken, en vooral dat ze niet mishandelt wierden. Want, indien zy ze verwaerloosden op te passen, wert het haer als een groote misdaet toegerekent, waer door zy menigmael de Bezitting dezer Dieren verbeurden, of ten minsten miste het nooit of zy werden 'er over bestraft; waer door haer vroeg geleert wert ieverig en goedaerdig te worden: en, waerlyk, ik meen dat men 't jonge Volk, van hunne Wieg af aen behoort te gewennen teêrhartig te wezen over alle Schepselen, die gevoel hebben en geenen te mishandelen of te dooden.

Dit Vermaek, dat zy scheppen in *Kwaet te doen*, waer door ik versta iets zonder Oorzaek te bederven, maer voornamelyk een zeker Welgevallen om iets dat Leven heeft Pyn aen te doen; kan ik niet anders begrypen, of 't moet iets vreemts in de natuurlyke Gesteltenis wezen en 't welk van buiten aenkomt; eene Hebbelykheit, die uit de Gewoonte en den Ommegang met Menschen verkregen wort. Men leert den Kinderen gemeenlyk anderen te slaen, en te lachgen, als zy anderen Leet doen of hun iets Kwaets zien overkomen; en zy hebben de Voorbeelden der meesten rontsom zich, die hen hier in versterken. Alle de Historien, die hun geleert of voorgepraet worden, behelzen genoegsaem

niet

niet anders dan Vechten en Dootſlaen; en de Eer en Glory, waer mede de Overwinnaers (meeſt-al rechte Beulen van 't menſchelyk Geſlacht) overladen worden, misleiden noch al verder de aenkomende Jeugt, die hier door denkt dat Menſchen-ſlagten de loffelykſte Bezigheit van de Werelt is en de helthaftigſte van alle Deugden. Aldus wort ons eene onnatuurlyke Wreetheit ingeplant, en daer de Menſchlykheit voor ſchrikt en gruwt wort ons door de Gewoonte gemeenzaem gemaekt en aengeprezen als iets, het welk den Weg tot Eer en Glory baent. In dezer voege wort een zaek, door middel van de Mode en algemeene Bevatting, een Vermaek, 't welk 't in zich zelf niet is of wezen kan. Hier op behoort derhalven zorgvuldig gelet en tydig in voorzien te worden, gelyk mede om een tegenſtrydigen en natuurlyken Inborſt van Menſchlievendheid en *Medelyden* in te boezemen en aen te kweken; doch altoos door de zelfde zachte Middelen, die men moet aenwenden tegen de twee andere voorgemelde Gebreken. Mogelyk zal 't niet ongevoeglyk wezen hier deze verdere Waerſchouwing by te voegen; dat het Kwaet of de Ongevallen, die door 't ſpelen, door Onachtſaemheit of Onkunde voortkomen, (en waer in een Kint niet wiſt, dat eenig Leet of Onheil gelegen was, of die 't niet be-

dreven heeft met Oogmerk om kwaet te doen) in 't geheel behooren over 't hooft gezien, of ſlechts met groote zachtzinnigheit beſtraft te worden, al is, by toeval, de ſchade van groot belang. Want dit, oordeele ik, kan niet dikwils genoeg ingeplant worden, dat, aen welken Misſlag een Kint moge ſchuldig en wat 'er ook 't Gevolg van moge wezen, alleen hier ontrent in overweging moet komen, uit wat Oorſprong de Zaek zyn begin genomen heeft en wat zy door Hebbelykheit zou kunnen worden; en dienvolgens behoort de Beſtraffing te worden ingericht, en 't Kint moet geene Kastyding lyden voor eenig Leet, dat door zyn ſpelen of Onachtzaemheit kan toegekomen wezen. De Fouten, die verbetert moeten worden, huisveſten in de Ziel; en, indien zy van dien Aert zyn, dat de Jaren die kunnen verbeteren, of hier uit geene kwade Hebbelykheit kan volgen; moet de tegenwoordige Misſlag verſchoont worden, zonder ſchyn te geven, dat men ze merkt, hoe onaengenaem de Omſtandigheden mogen wezen.

CXVII. Een ander Middel om de Jeugt Gevoelens van Menſchlievendheit in te boezemen, en ze in haer levendig te houden, beſtaet in haer beleeft te leeren ſpreken en zich minnelyk te gedragen, tegens hare minderen, tegens gemeene Luiden,

en

en voornaemlyk tegens de Dienſtboden. 't Is ganſch niet zeldſaem Heeren Kinderen de Dienſtboden in Huis te zien behandelen met heerſchzugtige Woorden, verachtelyke Namen, en eén trots Gedrag, niet anders dan of zy uit een ander Geſlacht van Schepſelen dan 't gemeene Menſchdom waren voortgeſproten. 't Zy kwade Voorbeelden, Grootheit van Fortuin, of hunne natuurlyke Verwaentheit hun dezen Hoogmoed inboezemt, dit Kwaet moet voorgekomen of uitgeroeit en verwisſelt worden in een zachtzinniger, beleefder en geſpraekzamer Behandeling tegen Luiden van lager Rang. Hier door zullen zy niets altoos van hunne Meerderheit verliezen; maer 't Onderſcheit zal des te meer doorſtralen en hun Gezag hier door vermeerdert worden; wanneer in den Minderen de Liefde gepaert gaet met uiterlyke Hoogachting, en hun Achting voor den Perſoon eenig deel heeft in hunne Onderwerping: ja de Dienſtboden zullen met meer Gewilligheit en blymoediger dienen, wanneer zy vinden dat zy niet vertrapt worden, om dat de Fortuin hen in een lager Rang dan anderen en (om zoo te ſpreken) aen hun Meeſters Voeten geſtelt heeft. Men moet nooit dulden; dat Kinderen alle Achting voor de menſchelyke Natuur verliezen om de verſchillende Standen in 't algemeene

Menſchdom. Hoe zy meerder bezitten, hoe meer men hun leeren moet inſchikkelyk te wezen en medelydender en zachtzinniger tegen zulken onder hunne Broederen, die lager van ſtaet en minder van aerdſche Schatten bedeelt zyn. Indien men hun van den Wieg af aen inwilligt de luiden kwalyk en hard te handelen, om dat zy door hun Vaders Titelen een geringe Magt over hen hebben, is 't beſte, 't welk men 'er van zeggen kan, dat zy kwalyk zyn opgevoed, en indien 'er geen zorge gedragen wort, zal het allengs hunne natuurlyke Trotsheit doen aengroeien in eene hebbelyke Verachting voor hunnen Minderen, en waer moet dit natuurlyk op uitkomen en ten Einde loopen, dan op Onderdrukking en Wreetheit?

Weetgierigheit. (a) §. CVIII.

CXVIII. *Weetgierigheit* in Kinderen, waer van ik elders (*a*) Gelegenheit gehad heb een Woort te melden, is niet anders dan een Luſt tot Kennisſe, en moet derhalven in hen aengemoedigt worden, niet alleen als een goed Teeken; maer als een goed Werktuig, 't welk de Natuur in hun gelegt heeft, om die Onkunde te verdryven, waer mede zy geboren zyn, die, zonder dezen werkzamen *Luſt tot Onderzoek*, te weeg zou brengen, dat zy domme en nutteloozе Schepſelen waren. De Middelen, om deze *Weetgierigheit* aen te moe-

ſmoedigen en ze levendig en werkzaem te houden, zyn, naer myne Gedachten, de volgende.

1. Het Kint niet te berispen of te verachten als het *Onderzoek* doet, noch te dulden dat 'er om gelachgen worde; maer alle zyne Vragen te *beantwoorden* met een *Uitlegging* der Zaek, welke het verlangt te weten, om ze hem des te verſtaenbarer te maken, naer mate der Bekwaemheit zyner Jaren en Kenniſſe. Maer verwar zyn Begrip niet met Uitleggingen en Denkbeelden, die zyn Verſtant te boven gaen; noch met eene Verſcheidenheit of Menigte van Zaken, die niet tot zyn Oogmerk dienen. Let op het gene 't Kint met zyne *Vragen* bedoelt, en niet op de Woorden, die het hier toe gebruikt: en wanneer gy 't hier ontrent onderricht en voldaen hebt, zult gy bevinden, dat zyne Gedachten zich hoe langs hoe verder zullen uitbreiden, en dat hy door bekwaem Antwoort verder kan gebragt worden, dan ge u mogelyk kunt verbeelden. Want Kennis is zoo aengenaem voor het Verſtant, als het Licht voor de Oogen: de Kinderen zyn 'er uitnemende mede vermaekt en in hun ſchik, voornamelyk als zy zien, dat 'er acht gegeven wort op hun *Onderzoek*, en dat hun Verlangen om iets te willen weten wort aengemoedigt en geprezen. Ook twyfele ik niet of 't is eene groote Re-

den, waerom vele Kinderen zich geheel en al aen malle Spelen overgeven en hun Tyd aen ſmakelooze Beuzelingen verſpillen, dat zy namelyk bevinden hoe men hunne *Weetgierigheit* veracht, en hun Onderzoek verwaerloost. Maer, indien men hen met meer Vriendelykheit en Achting behandelt, en hunne Vragen naer behooren, tot hun Genoegen, beantwoort had; ſtelle ik 'er geen twyfel in of zy zouden meer Luſt hebben in wat te leeren en hunne Kennis te vermeerderen; waer ontrent voor hun altoos wat Nieuws en eene grooter Verſcheidenheit is, waer mede zy altyt meer in hun ſchik zyn, dan gedurig tot hun zelfde Spel en Poppegoed weder te keeren.

CXIX. 2. By dit ernſtig beantwoorden hunner *Vragen* en het onderrechten van hun Begrip, ontrent het gene zy verlangen te weten, indiervoege als of het een Zaek was, aen welker Kennis hun ten hoogſten gelegen legt, behoort men eenigen byzonderen *Lof* te voegen. Laet in hunne tegenwoordigheit gezegt worden dat anderen, waer voor zy Achting hebben, deze of geene Kennis bezitten; en naerdien wy allen, zelfs van de Wieg af aen, heerſchzuchtige en hooghartige Schepſels zyn, laet hun Eerzucht gevleid worden met zaken, die hun van nut kunnen zyn, en laet hunne Hooghartigheit te werk geſtelt worden aen

iets

iets, dat hun tot voordeel kan ſtrekken. Op dezen Gront zult gy bevinden, dat 'er geen grooter Spoor en Prikkel zyn kan om den Outſten te doen leeren en hem iets te doen weten, dan hem aen te zetten om 'er zyne *jonger Broeders* en *Zuſters* in te *onderwyzen.*

CXX. 3. Gelyk de *Vragen*, die de Kinderen doen, niet moeten veracht worden, zoo moet men ook groote zorge dragen, dat zy nimmer *bedrieglyk* en *misleidend Antwoort* krygen. Zy begrypen zeer lichtelyk wanneer zy veracht of bedrogen worden; en leeren met der haeſt de Treken van Verwaerloozing, Geveinſtheit en Valsheit, die zy anderen zien plegen. Wy moeten in geenerlei Geſprek tegen de Waerheit ſpreken; maer allerminſt tegen Kinderen; naerdien wy door valſch met hen te handelen, hen niet alleen bedriegen in hunne Verwagting, hen verhinderen in 't verkrygen van Kundigheden, maer ook hunne Onnoozelheit bederven, en hun de ſnoodſte aller Ondeugden leeren. Zy zyn Reizigers, nieuwlings in een vreemt Lant gekomen, waer van zy geene Kennis hebben; wy moeten 'er derhalven een gemoedelyk Werk van maken dat we hen niet misleiden. En ſchoon hunne *Vragen* ſomtyts weinig om 't lyf ſchynen te hebben, echter moeten zy ernſtig beantwoort worden. Want in

welker voege zulke *Vragen* ons, aen wien zy lenert lang bekent zyn, mogen voorkomen, als of zy geen Onderzoek waerdig zyn; zy zyn nochtans van Gewigt voor zulken, die 'er geheel onkundig van zyn. Kinderen zyn Vreemdelingen ontrent alles, wat wy weten; en alles, wat hun bejegent, is hun in den beginne onbekent, gelyk het t'eeniger tyd voor ons zelven geweeſt is: en zy zyn gelukkig, die een beleeft Volk aentreffen, dat zich ſchikt naer hunne Onkunde, en hun de hant bied om 'er hen uit te redden.

Indien gy of ik tegenwoordig in *Japan* werden nedergezet, met alle onze Voorzigtigheit en Kundigheit, die ons misſchien zoo verwaent maekt om de Bevattingen en *Vragen* van Kinderen te verachten; indien wy, zegge ik, in *Japan* werden nedergezet, wy zouden ongetwyfelt (indien wy eenige Onderrichting wilden hebben van 't gene te weten valt) duizent Vragen doen, die hier aen een verwaenden af onbezonnen *Japonees* zeer belachlyk en ongerymt zouden voorkomen; doch voor ons zeer zaeklyk en van Belang zouden wezen om 'er Oplosſing van te hebben; en wy zouden ons zeer verheugen een Man te vinden, die zoo beleeft en hoflyk was, om ons te voldoen op onze Vragen, en onze Onkunde te onderrichten.

Wanneer den Kinderen iets Nieuws voor-

voorkomt, doen zy gemeenlyk de gewoone *Vraeg* van een Vreemdeling: *Wat is dat?* Waer door zy gewoonlyk niet anders meenen dan den Naem, en derhalven is het melden van den Naem, doorgaens het eigentlyk Antwoort op die Vragen. De volgende Vraeg is gemeenlyk; *Wat doet men hier mé?* En hier op moet men getrouwlyk en zonder Omwegen antwoorden. Men moet hun 't Gebruik der Zaek zeggen, en de Manier verklaren hoe het tot zulk een Oogmerk dient, zoo verre hunne Bekwaemheden dit kunnen bevatten. Indien zy ontrent de eene of de andere Omſtandigheden verder vragen, behoort ge hen niet te laten henen gaen, ten zy ge hun alle Voldoening gegeven hebt, die met hun Begrip overeenkomt, en aldus door uw Antwoort aenleiding tot verdere Vragen geven. Mooglyk ook dat zulk een Geſprek voor een volwasſenen Man niet geheel en al zoo nutteloos en belachlyk zal wezen, als we ons misſchien zouden verbeelden. De natuurlyke Invallen van onderzoekende Kinderen over dingen, die zy niet geleert hebben, leveren dikwils Zaken uit, die de Gedachten van een overdenkend Man kunnen aen Werk helpen; en ik oordeel dat 'er menigmael meer uit de onverwachte Vragen van een Kint kan geleert worden dan uit de Redeneeringen van Menſchen,

die

die naer den gemeenen ſlenter heen praten, volgens zekere Denkbeelden, die zy van anderen hebben ontleent en volgens de Vooroordeelen hunner Opvoeding.

CXXI. 4. Mogelyk kan het ſomtyds niet ongevoeglyk wezen de *Weetgierigheit* der Kinderen op te wekken door hun iets vreemts of iets nieuws onder de oogen te brengen, ten einde hen tot Vragen uit te lokken, en hun Gelegenheit te geven van hier over Onderrichting te verzoeken. Maer, indien, by toeval, hunne Nieuwsgierigheit hen aenzet om iets te vragen 't gene zy niet behooren te weten; is het merkelyk beter hun openhartig te zeggen, dat zy dit noch niet weten moeten, dan hen heen te zenden met een Valsheit of een beuzelachtig Antwoort.

CXXII. De *Levendigheit*, die zich ſomtyds zoo vroeg in de Kinderen vertoont, ontſtaet uit een Grontbeginſel, 't welk zelden verzelt gaet met een krachtige Geſteltenis van Lichaem, of tot een vaſt Oordeel opgroeit. Indien 't een wenſchelyke Zaek was een Kint te hebben dat aerdig kan praten, ik geloof dat 'er Middelen zouden te vinden wezen om het zoo te maken. Maer ik onderſtel dat een verſtandig Vader liever zal willen, dat zyn Zoon Bekwaemheit bezitte en voor zich zelven en anderen

van

van nut wezen, wanneer hy een Man geworden is, dan dat hy aerdig is in Gezelſchap en hier tot Vermaek ſtrekt, terwyl hy noch een Kint is: hoewel, indien men 't wel overweegt, oordeele ik te mogen zeggen, dat 'er zoo veel Vermaek niet gelegen is in een Kint te hebben, dat bevallig ſnappen kan, dan te zien dat het wel redeneert. Moedig derhalven zyne *Weetgierigheit* aen, zoo veel als in uw Vermogen is, door op zyne Vragen te voldoen, en zyn Oordeel op te ſcherpen, zoo verre gy 't Kint hier toe in ſtaet vint. Wanneer zyne Redenen eenigermate kunnen ingeſchikt worden laet 'er hem Achting en Lof voor genieten en wanneer zy geheel en al buiten 't ſpoor loopen, help hem zachtjes op den Weg, zonder over zynen Misſlag te lachgen (*) en indien hy eenige Voorbarigheit toont om te redeneeren over Zaken, die hem voor komen, draeg zoo veel als in uw vermogen is, zorge, dat niemant hem ſtuite in deze Genegenheit, of

(*) De Heer LOCKE heeft zekerlyk gelyk, dat men om de *Vragen* der Kinderen niet behoort te *lachgen*; maer de geeſtige Eenvoudigheit in hunne Uitdrukkingen is dikwils zoo bevallig, dat men zich veelal bezwaerlyk van lachgen kan onthouden, en 't is dikwils kennelyk te bemerken dat een aerdig Kint hier over verzet ſtaet en met woorden of Gebaerden zyn Verwondering

of dezelve bederve door listige of bedriegelyke Manieren van redeneeren. Want, alles wel overwogen zynde, dit Vermogen, als het voornaemste van onze Ziel, verdient de grootste Zorge en Oplettendheit om het aen te kweken: dewyl de ware Verbetering en Oeffening onzer Reden de hoogste Volmaektheit is die een Mensch in dit Leven kan bereiken.

Vadzigheit.

CXXIII. In tegenstelling van dezen werksamen en onderzoekenden Geest, merkt men somtyds in de Kinderen, een *lustelooze Onverschilligheit*, een Gebrek van Achting voor alles, en een soort van *Beuzelachtigheit* zelf in hun Werk. Dezen *vadzigen* Inborst houde ik voor eene der ergste hoedanigheden, die in een Kint kunnen voorkomen, zoo wel als eene der moeilykste om te genezen, wanneer zy natuurlyk is. Maer, dewyl men in sommige Gevallen kan mistasten, moet men zorge dragen van een recht Oordeel te vellen over die *Onverschilligheit* in hun Boeken of Werk, en waer over men zich som-

ring of Misnoegen laet blyken: doch 't Hulpmiddel is doorgaens gereed, om dat het Onderwerp der Vrage van 't Kint of zyn Manier van Voorstel gemeenlyk iets zal behelzen, waer uit men hem reden van 't lachgen kan geven en hem te vreden stellen: ja dikwils kan het gebeuren dat men hem wel hartelyk doet mede lachgen.

ſomtyds mag beklagen in een Kint. Op de eerſte Achterdocht, die een Vader heeft, dat zyn Zoon van een vadſigen Aert is, moet hy zorgvuldig acht op hem geven, of hy *luſteloos* en *onverſchillig* is in alles, wat hy doet, dan of hy ſlechts in ſommige Dingen laeuw en traeg is en in anderen wakker en vuurig. Want, ſchoon hy bevint dat hy zyn tyd veronachtſaemt om in zyne Boeken te leeren en 'er goed gedeelte van verſpilt, met op zyn kamer of ſtudeerkamer leeg te loopen; moet gy 'er echter niet terſtont uit oordeelen, dat dit uit eenen Vadzigen Aert is. Het kan Kinderachtigheit wezen en dat hy meer zin heeft in iets anders dan in zyne Letteroeffeningen en dat zyne zinnen ergens anders op ſpelen: en hy kan uit eene zeer natuurlyke Oorzaek geen ſmaek vinden in zyn Boeken, om dat hy hier toe gedwongen wort als tot een opgeleide Taek. Om dit ten volle te weten moet men hem aen 't ſpelen helpen, wanneer hy buiten zyn Tyd en de Plaets is van zyne Letteroeffeningen, en hem zyne Neigingen involgen: en dan zien of hy ergens een oogmerk in heeft en met moeite en drift dit najaegt, tot dat hy volbragt heeft daer hy op doelde; dan of hy *lui* en *luſteloos zyn tyd al droomende* verſlyt. Indien deze zyne Traegheit zich alleen vertoont als hy ontrent zyn Boeken is, oordeele ik dat zy wel te genezen

zal

zal zyn. Is het in zynen Aert, dan zal het eenige Moeite en Oplettendheit meer vereisschen om ze te verhelpen.

CXXIV. Indien gy over zynen iever onder het spelen voldaen zyt of over iets anders in zyne ledige uuren en in den Tusschentyd van zyn Werk, en bemerkt dat hy eigentlyk niet tot *Luiheit* genegen is uit zich zelven, maer alleen dat het Gebrek van Smaek in zyn Boeken hem, Achteloos en *Vadzig* maekt om zich hier toe te zetten; dan moet gy beginnen met hem vriendelyk toe te spreken over de Dwaesheit en Ongevoeglykheit van zulk een Gedrag, waer door hy een groot gedeelte van zyn Tyd laet verloren gaen, dien hy anders tot zyn Vermaek kon besteden: maer spreek hem niet anders toe dan met Vriendelykheit, Bedaertheit, en in 't eerst niet veel, en alleen met de gemelde korte en duidelyke Redenen. Indien, dit helpt, hebt ge op de allergemaklykste Wys de Zaek gewonnen, namelyk door Reden en Vriendelykheit. Indien deze zachte Vermaning niet helpen wil, neem de Proef om 'er hem beschaemt over te maken, door hem uit te lachgen, en hem alle dagen als hy aen Tafel komt, (maer niet als 'er iemant vreemts by is) te vragen, hoe lang hy dien dag bezig is geweest met zyn Werk; en indien hy 't niet afgedaen heeft in den tyd, dien men onderstel-

len

len kan dat hy 'er maer toe noodig had, steek dan den spot met hem: maer laet 'er geen kyven onder loopen; geef hem slechts een zeer koel gezigt, en ga hier mede voort tot dat ge Verandering in hem bemerkt, en laet zyn Moeder, zyn *Gouverneur* en allen, die rontsom hem zyn, het zelfde doen. Indien dit de gewenschte uitwerking niet te weeg brengt, zeg hem dan dat ge hem niet langer wilt lastig vallen met een *Gouverneur* om voor zyne Opvoeding te zorgen, dat ge dien Last niet langer wilt dragen om hem zyn tyd in ledigheit te laten verkwisten; maer, dewyl hy grooter zin heeft in dit of dat Spel (zulk een Spel namelyk daer hy 't grootste Vermaek in heeft) dan in zyn Boeken, dat hy dan hier mede zyn tyd kan besteden. Zet hem aldus met ernst te werk aen 't Spel, daer hy zin in heeft, en houd 'er hem onophoudelyk, met iever, aen bezig van den Morgen tot den Avont, tot dat hy 'er warsch van wort en met alle Gewelt weêr eenige Uuren aen zyn Boeken wil besteden. Maer, wanneer ge hem aldus zyn Taek geeft om te spelen, moet gy zekerlyk zelve 't oog op hem houden, of 'er iemant anders by zetten om zulks te doen, die hem hier in onophoudelyk bezig zie, ten einde hem niet vergunt worde hier in ook ledig te wezen. Ik zegge dat gy 'er zelve 't oog op behoort te houden;

 want

want het is voor een Vader der pyne waerdig, wat bezigheden hy ook anderszins zou mogen hebben, twee of drie dagen aen zyn zoon te besteden, om zulk een groot Kwaet, als de Lusteloosheit in zyn Werk is, te genezen.

CXXV. Dit acht ik raedsaem, in geval 't eene Traegheit is, die niet ontstaet uit zyn Inborst in 't algemeen, maer uit een byzonderen of aengewenden Afkeer om te leeren, 't welk naeukeurig onderzocht en onderscheiden moet worden. Maer, schoon gy hem in 't oog houdt, om op zyn doen te letten ten aenzien van den Tyd, die hem vergunt wort naer zyn eigen goeddunken, moet hy evenwel geenszins merken dat of gy of een ander zulk een naeukeurige acht op hem slaet; dewyl hem dit zou verhinderen om zyn eigen Neiging te volgen: want, naerdien hy geheel en al vervult is met zyne Oogmerken en, uit vreeze voor u, dat gene niet durft volvoeren, waer op hy zyn Hooft en Hart gezet heeft, zal hy alle andere Zaken verwaerloozen, waer in hy te dier tyd geen smaek vint en aldus zal hy traeg en lusteloos schynen, schoon in der Waerheit zyne Zinnen dan wel degelyk spelen op dat gene, 't welk de Vrees dat hy van u gezien wort hem belet uit te voeren. Om hier in niet te missen, behoort dit opgemerkt te worden, terwyl ge als uit den weg schynt

en

en hy niet zoo zeer onder Bedwang of in Achterdocht is dat eenig Menſch het oog op hem houdt. Laet in deze tusſchentyden van volkomene Vryheit iemant, waer op ge u moogt verlaten, opmerken hoe hy zyn tyd beſteed, of hy dien, terwyl hy zonder eenig bedwang aen zyn eigen Genegenheit is overgelaten, wezentlyk als verlanterfant. Aldus zult gy, door 't Gebruik, 't welk hy van zulke Tyden van Vryheit maekt, lichtelyk ontdekken of het *Luſteloosheit* in zynen Aert is, of Afkeer voor zyn Boeken, die hem zyn Tyd om te leeren zoo *vadzig* doet doorbrengen.

CXXVI. Indien eenig Gebrek in zyn Geſteltenis zynen Geeſt heeft bezwalkt en hy uit den Aert luſteloos en droomig is; zulk een Geſteltenis, die weinig goeds belooft, is van de gemakkelykſte niet om te behandelen; naerdien zy gemeenlyk verzelt gaet met een Onverſchilligheit over het toekomende, en aldus de twee groote beweegredenen der menſchelyke Daden miſt, namelyk *Vooruitzigt* en *Begeerte.* In dit Geval, komt het 'er op aen, hoe deze te planten en aen te kweken in een Gront, daer de Natuur een koele en tegenſtrydige Geſteltenis gegeven heeft. Zoo ras als gy verzekert zyt, dat het met de Zaek aldus gelegen is, moet gy, met alle Zorgvuldigheit onderzoeken of 'er niets is, daer hy be-

hagen in schept: Tracht te weten, waer hy meest mede vermaekt is en indien gy vint dat zyne Zinnen ergens toe overhellen, kweek dit aen zoo veel immers in uw Vermogen is, en maek 'er Gebruik van om hem aen 't Werk te helpen, en om zyne Nyverheit aen te sporen. Is hy gesteit op Lof, op Spel, op fraeie Kleederen en dergelyke; of vreest hy aen den anderen kant voor Pyn, Ongenade of uw Ongenoegen en wat des meer zy; wat hy ook meest moge beminnen, uitgezondert Luiheit (want deze zal hem nimmer aen 't Werk helpen) laet 'er gebruik van gemaekt worden om hem op te wekken en 'er zich mede bezig te houden; want in deze *lustelooze Gesteltenis* behoeft gy (gelyk in alle andere Gevallen) niet te vreezen voor 't uitspatten van een buitensporigen Lust, door zyn Neiging te koesteren. Dit in tegendeel ontbreekt u en derhalven moet 'er werk gemaekt worden om het op te wekken en te vermeerderen; want waer geene Begeerte gevonden wort, kan ook geene Nyverheit wezen.

CXXVII. Indien dit niet genoeg is om Levendigheit en Werkzaemheit in hem op te wekken, moet gy hem te werk stellen aen eenigen gestadigen lichamelyken Arbeid, waer door hy eene Hebbelykheit verkrygen moge om iets te doen. Hem met alle kracht aen de

Let-

Letteroeffeningen te houden was wel het beste Middel om hem eene Hebbelykheit te doen verkrygen tot het oeffenen van zynen Geest en dien op 't een of 't ander te zetten: maer naerdien dit een Aendacht is, die niet gezien kan worden, en geen Mensch kan zeggen wanneer hy 'er traeg in is of niet, behoort gy lichamelyke Bezigheden voor hem uit te vinden, daer hy gestadig werksaem in moet wezen en toe gehouden worden, en indien hier eenige Moeilykheit en Schaemte mede vergezelt is; dit kan geen kwaed, op dat hy 'er deste schielyker een Afkeer en eene Genegenheit krygen moge om weêr tot zyne Boeken te keeren. Maer draeg zorge, wanneer gy hem weêr aen zyne Boeken laet gaen, van hem een Taek op te leggen, die in zekeren bepaelden Tyd moet worden afgedaen, op dat hy geene Gelegenheit moge vinden om ledig te zitten. Wyders, na dat gy hem door dit Middel gebragt hebt om oplettende en ieverig te zyn in zyne Boeken, kunt gy hem, na dat hy 't Werk van zyne Lessen op den gezetten tyd heeft afgedaen, tot een Vergelding eenige Uitspanning geven van zynen anderen Arbeid; die gy verminderen kunt als gy bevint dat hy meer en meer bestendig en ieverig wort, om zich op zyne Letteroeffeningen te zetten, en eindelyk kunt gy 'er geheel mede ophouden, wanneer zyn Traegheit ten

aenzien van zyn Boeken geheel over is.

Aendrang

CXXVIII. Wy hebben voorhenen aengemerkt dat Verandering en Vryheit den Kinderen meest behagen en hun het spelen zoo aengenaem maken, en dat derhalven hun Boek of iets anders, 't welk wy willen dat zy leeren zullen, hun niet als een *Werk* behoort te worden opgelegt. Dit kunnen de Ouders, *Gouverneurs* en Leermeesters zeer licht vergeten, en hun Ongedult om hen bezig te zien met het gene nuttig voor hun is, laet niet toe dat zy de kleinen hier in misleiden. Maer door den herhaelden Aendrang, die hun bejegent, maken de Kinderen zeer schielyk Onderscheid tusschen 't gene, wat van hen als noodzaeklyk gevordert wort en wat niet. Wanneer zulk een Misslag uw Kint t'eeniger tyd zyn Boek tot een Last gemaekt heeft, moet men het aen een geheel anderen kant opvatten. En naerdien het dan te laet zal wezen om hem zyn Boek tot een Spel te maken, moet gy een geheel tegenstrydigen Weg in slaen. Merk op met wat Spel hy meest vermaekt is; leg hem dat op en doe 't hem een zeker Getal van Uuren daegs spelen, niet als een straf, om dat hy speelsgezind is, maer als de Bezigheit, die men van hem vordert. Dit, indien ik me niet bedriege, zal hem in korte dagen zoo warsch maken van zyn geliefde Spel, dat hy zyn Boek of iets anders hier voor zal kiezen,

voor-

voornamelyk, als 't hem ontlaſten kan van een gedeelte van den Taek van ſpelen, die hem is opgelegt, en dat hem mag toegelaten worden een gedeelte van den tyd, die tot zyn *Taek van ſpelen* geſchikt is, te mogen beſteden aen zyn Boek, of zoodanige andere Oeffening, die wezentlyk tot zyn nut is. Dit, oordeele ik, is ten minſten beter Hulpmiddel dan al het Verbieden; ('t welk gemeenlyk de Begeerte doet vermeerderen) of eenige andere ſtraf, die men kan te werk ſtellen om dit Kwaet te herſtellen. Want als zyn Luſt eens verzadigt is, 't welk veilig kan geſchieden in alles, uitgezondert in Eten en Drinken, en gy hem een walg hebt doen krygen in 't gene gy wilt dat hy zal nalaten, dan hebt ge een Afkeer in hem gebragt, en behoeft niet veel te vreezen, dat hy 'er naderhant weêr naer verlangen zal.

CXXIX. Dit, meene ik, blykt genoegſaem klaer, dat de Kinderen in 't algemeen haten ledig te wezen. Al wat men dan te doen heeft, beſtaet om hunne werkzame Luim gedurig bezig te houden met iets nuttigs. Om dit oogmerk te bereiken, dient men te maken, dat zy 't gene men van hen wil gedaen hebben, aenmerken als een Uitſpanning en niet als een *Bezigheit*. Het Middel om dit uit te werken, in dier voege, dat zy niet gewaer worden als of gy 'er de hant in

 had,

had, is dat zy eenigen Weêrzin krygen in 't gene gy niet wilt dat zy doen zullen; door het hun, onder 't een of 't ander Voorwendſel, op te leggen en te maken dat zy 't volvoeren, tot dat zy 't moede zyn. By Voorbeelt, ſpeelt uw Zoon al te gaerne met zyn Dryftol? beveel hem alle Dagen een zeker Getal van Uuren hier mede bezig te zyn en hou 'er 't oog op, dat hy het doe; en gy zult het hem ſchielyk moede zien worden, en 'er gaerne van afſtappen. Door dit Middel zyne Uitſpanningen hem tot een *Werk* te maken, zal hy uit zich zelven met Vermaek zich begeven tot die Dingen, die gy wilt dat hy doen zal, voornamelyk, indien deze als een Vergelding worden voorgeſtelt, om dat hy zyn *Taek* in het Spel, dat hem is opgelegt, heeft volbragt. Want, indien hem alle dagen belaſt wort, zoo lang zyn Dryftol te geeſſelen, dat hy 'er rykelyk verdriet in krygt; zoud gy niet denken, dat hy zich met Gretigheit aen zyn Boeken zal begeven, en 'er naer verlangen, ingevalle gy 't hem als een Vergelding belooft, om dat hy zyn Tol zoo luſtig gezweept heeft, gedurende den ganſchen tyd, die hem bevolen was? Kinderen, indien zy zich naer hunne Jaren gedragen, vinden weinig onderſcheid in 't gene zy doen, als zy ſlechts mogen bezig zyn. De Achting die zy voor 't eene meer heb-

hebben dan voor 't andere, krygen ze door anderen; zoo dat alles wat die genen, die over hun gestelt zyn, hun als een Vergelding toerekenen, wezentlyk eene Vergelding zyn zal. Door deze Kunstgreep staet het in de Keure van den *Gouverneur*; of *Hinkelen* eene Vergelding wezen zal voor 't *Dansen*, dan *Dansen* voor 't *Hinkelen*, en of de Tol of het Lezen, het Kaetsen of het leeren van de Globe hun aengenamer wezen zal en behagen. Alles waer zy naer verlangen is om Bezigheit te hebben; en Bezigheit, gelyk zy zich verbeelden, in Zaken naer hunne eigen Verkiezing, en die zy als een Gunst van hunne Ouders of van anderen krygen, voor welken ze Eerbied hebben en by wien zy in Achting verlangen te wezen. Eenige Kinderen, aldus bestiert en afgehouden van de kwade Voorbeelden van anderen, zullen allen, gelyk ik onderstelle, met al zoo veel Iever en Vermaek leeren lezen, schryven, en wat men anders van hen begeert, als anderen hun gewoone Spel: en indien men met den Oudsten aldus begonnen en dit als een Mode van 't Huis gemaekt heeft, zou het al zoo onmooglyk wezen hen van het leeren af te houden, als het anders gemeenlyk is hun 't spelen te beletten.

CXXX. *Speelgoed*, oordeele ik, behooren de Kinderen te hebben, en van ver-

Speelgoed

verſcheidenerhande ſoort ; maer altoos in de bewaring van hunne *Gouverneurs* of van iemant anders en hier van behooren de Kinderen altyd maer ééne ſoort te gelyk in hun Magt te hebben, en men moet niet gedogen dat zy eenige andere ſoort krygen, dan wanneer zy het eerſte hebben te rug gegeven. Dit leert hun vroeg zorge dragen dat zy 't gene zy hebben, niet verliezen of bederven; daer in tegendeel veel en verſcheidenerlei in hun eigen bewaring te hebben hen dartel en achteloos maekt en hen van vroeg af aen leert hun Goed te verkwiſten en te vernielen. Dit, bekenne ik, zyn Kleinigheden en van die natuur, dat zy te laeg ſchynen voor de zorge van den *Gouverneur*; maer niets, 't welk de Gemoederen der Kinderen kan vormen, moet over 't Hooft gezien en verwaerlooſt worden, en alles, wat hun Hebbelykheden kan leeren en Gewoonten in hen te weeg brengen, verdient de Zorge en Oplettendheit hunner *Gouverneurs*, of is iets gerings met opzigt op de Gevolgen.

Noch iets anders, ten aenzien van der Kinderen Speeltuig, is de Zorge der Ouderen waerd. Schoon men toeſtaet dat zy van verſcheidenerlei ſoort mogen hebben, echter oordeele ik, dat men het niet voor hun behoort te koopen. Dit zal de groote Verſcheidenheit beletten, waermede zy dikwils worden overladen,

den, 't welk alleen dient om hen te leeren van het Hart te doen haken naer Verandering en Overtolligheit, onrustig te wezen en gedurig uitgestrekt om noch meer te willen hebben, schoon zy niet weten wat en nooit voldaen zyn met het gene zy hebben. Zyn Hof te maken by Luiden van aenzien, met zulk soort van Giften aen hunne Kinderen, doet de Kleinen groot Kwaet. Want hier door leert men hun Hooghartigheit, Verwaentheit en Inhaligheit, genoegsaem eer zy noch spreken kunnen: en ik heb een jong Kint gekent 't welk zoo verbystert was door de Menigvuldigheit en Verscheidenheit van zyn Speelgoed, dat het genoegsaem dagelyks zyn Meid afmatte om het te bekyken; en 't was zoo aen den Overvloed gewoon, dat het nooit dacht genoeg te hebben; maer niet anders sprak dan, *Noch meer*: *Wat zal ik nu noch meer hebben*? Een heerlyk begin om de Begeerlykheit te beteugelen en de gereedste Weg om iemant een vergenoegt en gelukkig Man te maken!

Hoe moeten dan, zou men hier op kunnen vragen, de Kinderen 't Speelgoed hebben, dat gy hun vergunt, indien men 't hun niet mag koopen? Ik antwoorde; zy behooren 't zelf te maken, of dit ten minsten pogen te doen en 'er zich toe zetten; tot dien tyd toe behooren

zy

zy 't niet te hebben en behoeven ook geen Speelgoed, dat met veel Kunst gemaekt is. Een glad Keisteentje, een stukje Papier, de Moeders Sleutelhaek, of iets anders, daer zy zich niet medé kunnen bezeeren, is al zoo bekwaem voor de Kinderen om hen te vermaken dan het kostbare en net gewerkte Speelgoed uit de Winkels, dat terstont uit zyn fatsoen raekt en verbroken wort. De Kinderen zyn nooit droevig of t'onvreden, om dat zy zulk Speelgoed missen, ten ware zy 'er toe gewent zyn. Wanneer zy klein zyn, kan alles dienen om hen te vreden te stellen; en wanneer zy grooter worden, zullen zy, wanneer zy door de verkwistende Dwaesheit van anderen niet gestoort worden, wel Speelgoed voor zich zelven maken. Wanneer zy beginnen zich aen 't werk te zetten, ten aenzien van iets van hunne Vinding, behoort men hen wezentlyk te onderrichten en te helpen; maer, wanneer zy lui en ledig blyven stil zitten, en van anderen verwachten voorzien te worden, zonder zelf hant aen 't werk te slaen, behooren zy niets te hebben. Wanneer gy hen ergens in helpt, daer zy voor stil staen, zullen zy 't ruim zoo zeer beminnen, dan of ge hun eenig keurlyk Speelgoed kocht. Speelgoed, 't welk boven hun Vermogen gaet om te kunnen maken, als Tollen, Kooten, Knikkers,

kers, Paletten en dergelyke, die tot Oeffening dienen voor 't Lichaem, behoort men hun wezentlyk te bezorgen. 't Is zeer nut, dat zy dit hebben, niet om de Verscheidenheit, maer tot Oeffening; doch alles zoo eenvoudig en zonder sieraed als 't mooglyk is. Krygen zy een Dryftol, dan moeten ze de Zweep zelve leeren maken. Indien zy zitten te gapen tot dat hun zulke Dingen als in den Mont vallen, dan moeten zy zonder loopen. Dit zal hen gewennen zelve te zoeken naer 't gene hun ontbreekt, en hun eigen Pogingen leeren in 't werk stellen; hier door zullen zy hunne Begeerten leeren matigen, zich ergens op toeleggen, yverig te zyn, denken, uitvinden en zuinig te zyn; Hoedanigheden die hun van nut kunnen wezen, als zy Mannen worden, en die derhalven niet vroeg genoeg kunnen geleert worden noch te diep ingeprent. Al het Spelen en de Uitspanningen der Kinderen moeten tot goede en nutte Hebbelykheden bestiert worden; of anderszins zullen zy kwade voortbrengen. Wat zy ook doen, 't laet eenigen Indruk in die teedere Jaren en hier uit krygen zy eene Neiging tot Goed of tot Kwaet: en alles, wat zulken Invloed heeft, moet niet verwaerlooft worden.

CXXXI. *Liegen* is zulk een gereede en gemeene Dekmantel voor alle Misslagen, Liegen.

gen,

gen, en zoo krachtig in de Mode by allerhande Menschen, dat een Kint bezwaerlyk kan missen van op te merken dat 'er by alle Gelegenheden Gebruik van gemaekt wort; en aldus kan het naeuwlyks zonder groote Zorgvuldigheit weerhouden worden van 'er in te vervallen. Maer het is zulk een snoode Zaek en de Moeder van zoo vele snoodheden, die 'er uit geboren waren en 'er hare Schuilplaets onder vinden, dat een Kint in het grootste Afgryzen, dat men bedenken kan, voor het Liegen behoort opgebragt te worden. Het moet altyd, als 'er by voorval van gesproken wort, voor hem met de uiterste Verfoeying genoemt worden, als iets dat zoo onbestaenbaer is met den Naem en 't Karakter van een fatsoenlyk Man, dat niemant die eenig Geloof verdient, kan dulden dat hem een Leugen wort aengewreven; als een Teeken van de grootste Oneer, 't welk den Mensch tot den laegsten Trap van schandelyke Geringheit doet vervallen en hem in den Rang stelt van 't verachtelykste deel des menschelyken Geslachts en 't afschuwlykste Schuim van Volk, dat niemant kan dulden, die met Luiden van Ordentelykheit wil verkeeren of eenige Achting en Aenzien in de Werelt hebben. De eerste mael als het Kint op een *Leugen* betrapt wort, moet men 'er zich eer over verwonderen, als

over

over een gedrochtelyk Ding, dan het te berispen als een gemeene Fout. Indien dit den Knaep niet weêrhoud van 'er weêr in te vervallen, moet hy de volgende reis zeer ſcherp doorgeſtreken worden, en in een groote Ongenade vervallen by zyn Vader en Moeder, en by allen, die 'er ontrent zyn of 'er kennis van hebben. Indien dit Middel de Genezing niet uitwerkt, moet gy tot ſlagen komen; want na dat hy aldus gewaerſchouwt is, moet een voorbedachte *Leugen* aengezien worden als een Hardnekkigheit en nooit toegelaten, dat zy ongeſtraft blyve.

Ontſchuldigingen.

CXXXII. Kinderen, uit vreeze van hunne Fouten naekt en bloot te zien, zullen, gelyk de Reſt van *Adams* Nakomelingen, bekwaem zyn om ze te *ontſchuldigen.* Dit is een Fout, die gemeenlyk aen de Leugen paelt en 'er Aenleidinge toe geeft, en moet den Kinderen niet ingewilligt worden; maer echter moet men ze liever door Schaemte dan door Hardheit trachten te overwinnen. Indien derhalven een Kint, wanneer het ergens naer gevraegt wort, in 't eerſt met eene *Ontſchuldiging* antwoort, waerſchouw het met zachtheit de Waerheit te zeggen; en indien het voortgaet om het door een Valſcheit van zyn Hals te ſchuiven, moet het gekaſtyd worden; maer, indien het onmiddelyk bekent,

moet

moet gy zyne Oprechtheit pryzen, en de Fout verſchoonen, 't mag wezen wat het wil; en die in dier voege vergeven, dat gy ze hem zelfs niet weder verwyt, of 'er weder van rept. Want, indien gy wilt dat hy de Edelmoedigheit zal beminnen, en ze zich door eene geſtadige Praktyk tot eene Hebbelykheit maken, moet gy zorge dragen, dat zy hem nooit de geringſte moeilykheit toe brenge; maer in tegendeel, terwyl zyne Bekentenis altoos eene volſtrekte ſtraffeloosheit medebrengt, behoort hy daer en boven aengemoedigt te worden door eenige Teekenen van Goedkeuring. Indien zyne *Ontſchuldiging* t'eeniger tyd van die natuur is, dat ge 'er de Valsheit niet van kunt bewyzen, laet ze voor Waerheit doorgaen, en toon 'er voor al geene Achterdocht over. Laet hem zyne Achting by u zoo krachtig bewaren als eenigszins mooglyk is; want, wanneer hy vint, dat hy die eens verloren heeft, zyt gy den grootſten en den beſten Teugel op hem kwyt. Laet hem derhalven nooit denken, dat hy by u 't Karakter van een Leugenaer heeft, zoo lang als gy, zonder hem hier in te vleien, dit kunt vermyden. Aldus mogen ſommige Misſlagen ten aenzien van de Waerheit over 't hooft gezien worden. Maer, na dat hy eens beſtraft geworden is over een *Leugen*, moet ge zonder gena-

nade die nooit vergeven, zoo menigmael als gy hem wederom op een leugen betrapt en het hem te kennen geeft: want, dewyl 't een Fout is, die hem verboden was, en die hy, ten zy moedwillig, had kunnen vermyden, is het herhalen derzelve een volstrekte Hartnekkigheit, en moet de Kastyding ondergaen, die op de Misdaet past.

CXXXIII. Dit zyn myne Bedenkingen over de algemeene Wyze van Opvoeding van een Jongeling van goeden Huize; die, schoon ik onderstelle dat zy eenigen Invloed kunnen hebben op den ganschen Loop van zyn Leven, ik my echter in lang niet kan verbeelden, dat zy alle de byzonderheden behelzen, die zyne opgroeiende Jaren of byzonderen Inborst vereischen. Maer na dat wy dit in 't algemeen hebben laten vooraf gaen, zullen wy vervolgens tot eene byzonderer Overweging overgaen van de verscheide Deelen zyner Opvoeding.

CXXXIV. Alles wat een Heer van Fatsoen, die eenigszins Zorge draegt voor de Opvoeding van zyn Zoon, voor hem, behalven de Goederen, die hy hem nalaet, kan verlangen; bestaet naer myne Gedachten in deze Vier Zaken, *Deugt*, *Verstant*, *Welgemaniertheit* en *Geleertheit*. Ik zal my niet ophouden met een Onderzoek of deze Namen niet somtyts dezelfde Zaek beteekenen, of wezentlyk

het eene zoo wel als het andere in zich behelzen. 't Is hier genoeg het gemeen Gebruik der Woorden te volgen, 't welk, myns oordeels, duidelyk genoeg is om my te doen verſtaen, en ik hope dat het niet moeilyk zal vallen myne Meening te begrypen.

CXXXV. Ik ſtel de *Deugt* als de uitmuntendſte en noodzaeklykſte dezer Begaeftheden van een Menſch of van een Man van goeden Huize; als volſtrekt vereiſcht om hem geacht en gelieft by anderen, als mede aengenaem en draeglyk voor zich zelven te maken. Zonder dat, oordeele ik, zal hy noch in deze noch in de toekomende Werelt gelukkig kunnen zyn.

GOD. CXXXV. Tot een Grontſlag hier van moet men vroeg in 't Gemoed van den Jongeling een recht Denkbeelt van GOD prenten, als het onafhankelyk Opperwezen, den Oorſprong en Schepper aller Dingen, van wien wy al het Goede ontfangen, 't welk wy genieten; die ons lief heeft en ons alle Dingen geeft. En by gevolg moet men het Kint eene Liefde en Eerbied voor dit Opperwezen inboezemen. Dit is genoeg om mede te beginnen, zonder verder te gaen in die ſtoffe te verklaren; uit vreeze dat men, door te vroeg van Geeſten met hem te ſpreken, en door ten ontyde voorbarig te zyn om hem de onbegrypelyke Natuur van dat on-

oneindig Wezen te willen doen verstaen, zyn Hooft of niet opvulle met valsche Denkbeelden, noch neêrslagtig make met zulke, die onverstaenbaer zyn. Zeg hem alleen, by Gelegenheit, dat GOD alle Dingen maekt en bestiert, alles hoort en ziet, en in allen opzigte goed doet aen allen, die hem lief hebben en gehoorzamen. Aldus zult gy bevinden, dat, door hem van zulk een GOD te spreken, andere Gedachten genoeg in zyn Gemoed over dat Opperwezen zullen opryzen; die, indien gy bemerkt dat hy 'er in mistast, door u te recht gebragt moeten worden. Ook oordeele ik dat het beter voor de Menschen in 't algemeen is in zulk een Denkbeelt van GOD te berusten, zonder al te nieuwsgierig te zyn ontrent Kundigheden over een Wezen, 't welk wy allen bekennen moeten onbegrypelyk te zyn; waer door velen, die geen kracht noch Klaerheit van denken bezitten om te onderscheiden wat zy kunnen weten of niet weten, tot Bygeloof of Ongodistery vervallen, zich een GOD makende, gelyk zy zelven zyn, of die, dewyl zy geen ander begrip van hem weten te vormen, niet met al van hem maken. En ik ben zeer genegen om te denken, dat de Kinderen bestendig alle Morgens en Avonden bezig te houden met eenige Daden van Godsvrucht tot GOD, als tot hunnen Schepper, Onderhouder en Wel-

doener in een duidelyk en kort Formulier van Gebed, overeenkomende met hunne Jaren en Bekwaemheden, van meer nut voor hun zal wezen in den Godsdienst, zoo wel als in de Kennis en Deugt, dan hunne Gedachten te verwarren door nieuwsgierig Onderzoek over zyn ondoorgrondelyke Natuur en Wezen.

Geesten.

CXXXVII. Na dat ge hem allengs en by Trappen, naer de Bekwaemheit, die gy in hem vint, zulk een Denkbeelt van GOD in de Ziel hebt ingedrukt en hem geleert dat Opperwezen als den Oorsprong van 't gene hy is en van al het Goede, 't welk hy geniet of kan genieten, te bidden en te danken; vermyd dan verder alle Redeneering over andere *Geesten*, tot dat het melden der zelven hem van zelfs voorkomt, by gelegenheit als naderhant zal gezegt worden, en tot dat het lezen der Heilige Schrift hem tot dit Onderzoek brengt.

Spooken.

CXXXVIII. Maer zelfs dan en altyd zoo lang hy noch jong is, moet zyn teedere Ziel zorgvuldig behoed worden voor alle Indrukselen en Denkbeelden van *Geesten*, *Spooken* en alle verschrikkelyke Benaeuwtheden in 't donker. Hier van zal hy Gevaer loopen door de Onbescheidenheit der Dienstboden, wier gewoone Manier is de Kinderen bang te maken, en hen aldus in Onderwerping te houden, door hen te

ver-

vertellen van *Weerwolven* en *Nachtmerryen* en zulke andere Benamingen, die hun een Denkbeelt geven van iets verſchrikkelyks, waer voor zy Reden hebben om bang te wezen, wanneer zy alleen zyn; voornamelyk in den Donker. Dit moet zorgvuldig voorgekomen worden. Want, ſchoon zy door dit zotte Middel hen weêrhouden kunnen van geringe Fouten; echter is het Hulpmiddel merkelyk erger dan de Kwael; en men prent hunne Verbeeldingen Denkbeelden in, die hen met Schrik en Vervaertheit byblyven. Zulke Gedachten van *Bullebakken* den Kinderen ééns in hunne teedere Gemoederen gebragt, en zich met een ſterken Indruk gezet hebbende, door de Vreeze, die zulke Vervaertmakingen verzelt, zinken diep en blyven 'er zoo vaſt in gehecht, dat zy 'er niet gemakkelyk, indien immermeer, zyn uit te krygen; en terwyl dit door hunne zinnen maelt, worden zy door vreemde Gezigten geplaegt, die de Kinderen bloo en bang maken, wanneer zy alleen zyn, en hen doen ſchrikken voor hunne Schaduwen den Donker, al hun Leven naderhant. Ik heb 'er gevonden, die reets Mannen geworden, zich tegen my beklaegt hebben, over zulk eene Behandeling in hunne Jonkheit; dat ſchoon hunne Reden deze ingezogene kwade Denkbeelden poogde te verbeteren, en zy ten

vollen overtuigt waren, dat zy in geenen deele in den Donker meer dan in 't Licht, voor onzigtbare Dingen behoefden bang te wezen, hunne Verbeeldingen evenwel noch, by Gelegenheit, in den beginne zoo zeer getroffen waren door hunne vooringenomene Inbeelding, dat zy moeite hadden om het van zich af te weeren. En om u te toonen, hoe lastig en fchrikachtig Inbeeldingen zyn, die vroeg in 't Gemoed ftant grypen, zal ik hier een vry merkwaerdig, maer waerachtig Geval verhalen. In zekere ftad in 't *Weften* van *Engelant*, was een Man van ontftelde Harffenen, dien de Jongens gewoon waren te ringelooren, wanneer zy hem ontmoetten. Deze knaep, op zekeren dag een dezer kwanten, die hem gewoon waren te kwellen, op ftraet ziende, trad in een naby gelegen Zwaertvegers Winkel, greep hier een blooten Houwer aen en toog den Jongen achter na; die hem aldus gewapent ziende naderen, 't Hazenpad koos, en vlugtte om zyn Lyf te bergen, en ten allen gelukke vlug genoeg was om zyn Vaders Huis te bereiken, eer de zinnelooze hem kon onderhalen. De Deur ftont enkel op de klink, en terwyl hy die in zyn Hant had, draeide hy zyn Hooft om, om te zien hoe na zyn Vervolger hem op de Hielen zat, die aen den Opgang van de Stoep was, met het op-

opgeheven Zwaert in zyne Handen, gereed om toe te ſlaen, zoo dat de Jonge maer even zoo veel tyd had om binnen te treden, de Deur toe te klappen en den ſlag te vermyden; en ſchoon zyn Lichaem hier door ongeraekt bleef, zyn Geeſt bleef het niet. Dit verſchrikkelyk Denkbeelt maekte hier zulk een diepen Indruk, dat het 'er vele Jaren, indien niet al zyn Leven, naderhant ſtont ingeprent. Want, als hy, een Man geworden, dit geval verhaelde, zeide hy altoos, dat hy nooit na dien tyt, voor zoo verre hem geheugde, deze Deur intrad, zonder om te zien, wat hy ook in zyn Hooft mogt hebben, of hoe weinig hy, eer hy aen de Deur kwam, om den zinneloozen gedacht had.

Indien Kinderen alleen gelaten worden, zullen zy al zoo min vervaert zyn in den Donker, dan in helderen Zonneſchyn. Zy zullen den Donker al zoo zeer verwelkomen om hun Slaep, dan het Licht om te mogen ſpelen. In 't een noch 't ander behoort men hun geen Onderſcheid te maken, door eenige Praet van grooter Gevaer of *Verſchriklykheden*. Maer, indien de Dwaesheit van den een of den ander, die ontrent hen is, hen dit Ongemak baert, en hen doet denken, dat 'er eenig Verſchil is tusſchen in den Donker te wezen of zyn Oogen toe te nypen, moet gy 't hun uit

de Gedachten zien te krygen, zoo ras als 't doenlyk is; en hun doen begrypen dat God, die alles voor hun ten goede geschapen heeft, den Nacht voor hun heeft voortgebragt om des te beter en geruster te slapen, en dat naerdien zy onder zyne Bescherming zyn, niets in den Donker is, dat hen kan schaden. Wat 'er meer van God en de goede Geesten voor hun te weten valt, stellen wy uit, tot dat we hier van naderhant iets zullen melden; en ten aenzien van kwade Geesten zal 't genoeg wezen, indien ge hen hier ontrent voor kwade Inbeeldingen kunt bewaren, tot dat zy bekwaem zyn tot deze soort van Kennisse.

Waerheit.

CXXXIX. Na het leggen der Gronden van Deugt in eene ware Kennisse van God, gelyk zy in de Twaelf Artikelen des Geloofs verstandiglyk geleert worden, zoo verre als zyne Jaren zulks toelaten, en door hem te gewennen van God te bidden; is het naeste, waer voor gy zorge moet dragen, hem naeuwkeurig de *Waerheit* te doen spreken, en door alle bedenkelyke Middelen hem te neigen tot *Goedaerdigheit*. Laet hem begrypen, dat Twintig Fouten rasser kunnen vergeven worden, dan de *Waerheit te kort te doen* en ze door eenige Verschooning te willen bedekken. Hem al vroeg te leeren, *weldoende* te zyn tegens anderen, legt vroeg den Gront om een eerlyk Man

Goedaerdigheit.

te

te worden ; alzoo alle Ongerechtigheit in 't algemeen ontſtaet uit te groot een Liefde voor ons zelven en uit weinig Liefde voor anderen.

Dit is alles, wat ik hier over zal zeggen, en genoeg om de eerſte Gronden van Deugt te leggen in een Kint. Als hy grooter wort, moet zyne natuurlyke Neiging worden opgemerkt, en wanneer deze hem, meer dan betaemlyk, doet hellen om naer den eenen of den anderen kant van het rechte Pad der Deugt af te wyken, moeten 'er behoorlyke Hulpmiddelen toe worden aengewend. Want weinigen van *Adams* Kinderen zyn zoo gelukkig, dat zy niet geboren worden met eenig Zwak in hunne natuurlyke Geſteltenis, 't welk het Werk der Opvoeding is om het uit te rooien of in Evenwigt te houden. Maer, om hier ontrent in byzonderheden te treden, zou het Oogmerk van zulk ſoort van Verhandeling over de Opvoeding te boven gaen. Myn Voornemen is geenszins een Vertoog te geven over alle Deugden en Gebreken, hoe ieder Deugt moet verkregen worden, en hoe ieder Gebrek door byzondere Hulpmiddelen moet worden genezen: doch ik hebbe eenigen der gewoonſte Fouten gemelt en de Middelen, die gebruikt moeten worden om ze te verbeteren.

CXL. *Wysheit* neme ik in de gemeenzame Beteekenis, voor 't goed Beleid, waer

Wysheit.

waer mede een Menſch zyne Zaken in deze Wereit wel en met een goed vooruitzigt beſtiert. Dit is 't Uitwerkſel van een natuurlyk goeden Inborſt, van een Nyverheit van Geeſt en van Ondervinding daerenboven, en aldus is zy boven 't Bereik van Kinderen. Het grootſte, dat ten dien einde aen hun kan gedaen worden is hen, zoo veel moogelyk is, te beletten van *Loosheit*, die, hoewel zy de Aep is van *Wysheit*, echter allermeeſt 'er van verſchilt; en even als een Aep, om dat hy naer een Menſch zweemt, des te lelyker is; alzoo hem ontbreekt, wat wezentlyk een Menſch maekt. *Loosheit* is alleen het Gebrek van Verſtant, 't welk, om dat het zyne Oogmerken niet kan bereiken door rechte Wegen, zulks poogt te doen door Treken en Omwegen; en 't kwaet hier van is, dat een looze Treek niet meer dan eens kan helpen, maer naderhant altoos hinder doet. Geen Dekmantel was ooit zoo grof of zoo fyn om dit te kunnen bedekken; geen Schepſel was ooit zoo *loos* om zyne Loosheit te kunnen verbergen: en wanneer 't eens ontdekt is, is 'er ieder ſchuw voor, ieder miſtrouwt *argliſtige* Menſchen; en de geheele Wereld ſpant met opzet te ſamen om zich tegen hen aen te kanten en hen te hinderen. Terwyl in tegendeel de Openhartige, de oprechte, de wyze Man

alle

alle harten mede heeft, en langs den rechten Weg tot zyn Oogwit komt. Het bekwaemste Middel om een Kint tot *Wysheit* te bereiden bestaet in het te gewennen om rechte Denkbeelden te hebben van Zaken, en zich niet te vergenoegen voor dat het die bezit; zynen Geest te verheffen tot groote en edele Gedachten en hem af te houden van Valscheit en Loosheit, die alleszins met kennelyke Valscheit vermengt is. Het overige, dat door den Tyd, Ondervinding en Opmerking geleert moet worden, en door Ommegang met Menschen, de Kundigheit hunner byzonderen Inborst en Oogmerken kan niet verwagt worden in de Onkunde en Onoplettendheit der Kintscheit of de onbedachte Drift en Onvoorzigtigheit der Jongelingschap. Al wat hier toe gedaen kan worden is, gelyk ik gezegt heb, de Kinderen te gewennen aen Waerheit en Oprechtheit, zich te onderwerpen aen de Reden; en zoo veel als 't wezen kan te overdenken wat zy doen.

Welgemaniertheit.

CXLI. Een verdere goede Hoedanigheit, die een Jongeling van goeden Huize behoort te bezitten, is *Welgemaniertheit*. Tweederhande *Ongemaniertheit* is 'er. De eene is een *bloode Beschaemtheit* en de andere een *misbaeglyke Onachtsaemheit* en *Oneerbiedigheit in ons Gedrag*, die beiden vermyd kunnen worden door behoorlyk de-

zen

zen eenen Regel in acht te nemen: *Noch van zich zelven noch van anderen een klein Gevoelen te hebben.*

CXLII. Het eerste Gedeelte van dezen Regel moet niet verstaen worden in tegenstelling van Nederigheit maer van Vrypostigheit. Wy behooren zulke goede Gedachten van ons zelven niet te hebben, dat we ons overal willen doen gelden; en ons willen aenmatigen meer te zyn dan een ander, om eenig Voordeel, 't welk wy ons kunnen verbeelden boven hen te bezitten; maer met Zedigheit mogen wy die Eere aennemen, welke ons bewezen wort, wanneer zy ons toekomt. Maer echter mogen wy zoo goede Gedachten hebben van ons zelven, dat wy hier door in staet zyn om dat gene te verrichten, 't welk ons is opgelegt en van ons verwacht wort, zonder dat wy 'er over verlegen zyn of beschaemt worden; voor wat Personen 't ook wezen moge, behoudens de Eerbied en Achting, die wy aen ieders Rang schuldig zyn. Dikwils ziet men in de Luiden, voornamelyk in Kinderen eene boersche Schaemachtigheit voor Vreemdelingen of voor hunnen meerder. Zy worden zoo verwart in hunne Gedachten, Woorden en Gebaerden, dat zy niet in staet zyn om iets te doen, of ten minsten om het te doen met die Vrymoedigheit en Bevalligheit, die hen aengenaem en behaeglyk maekt.

Het

Het eenigste Middel hier tegen, zoo wel als andere kwade Houding, is door gewoonte hen in eene strydige Hebbelykheit te brengen. Maer, naerdien wy ons niet kunnen gewennen om met Vreemdelingen en Luiden van Aenzien om te gaen, zonder in hun Gezelschap te wezen; kan niets dit Gedeelte der *Ongemaniertheit* beter verhelpen dan Verandering en Verscheidenheit van Gezelschap en wel van Luiden, die meerder zyn dan wy.

CXLIII. Gelyk het bovengemelde bestaet in eene al te groote Verlegenheit hoe ons zelven tegen anderen te gedragen; zoo is het andere Gedeelte van *Ongemaniertheit* gelegen in te *weinig zorge* te toonen om te willen behagen of *Eerbied te bewyzen* aen zulken, waer mede wy te doen hebben. Om deze Twee Dingen te vermyden wort vereischt: Voor eerst, eene Gesteltenis van Ziel om anderen niet te beledigen; en ten Anderen de aengenaemste en bevalligste Wys om die Gesteltenise uit te drukken. Door het eerste worden de Menschen *Beleeft* en door het andere *wel opgevoed* genoemt. Het laetste is die *Betamelykheit* en *Aenminnigheit* van Gelaet, Stem, Woorden, Bewegingen, Gebaerden en van het gansche uitwendig Gedrag,'t welk in een Gezelschap behoort, en 't welk zulken, waer mede wy omgaen, ons genegen en aenge-

ge-

genaem maekt. Dit is als de Tael, waer door die inwendige Beleeftheit des Gemoeds wort uitgedrukt, die, gelyk als alle andere Talen, zeer veel geschikt is naer de Wyze en Gewoonte van ieder Lant, en derhalven, ten aenzien der Regelen en Gebruik voornamelyk geleert moet worden uit Opmerking en 't Gedrag der genen, die erkent worden volkomen *wel* opgevoed te zyn. Het andere, 't welk zich zoo uiterlyk niet vertoont, is die algemeene Goedwilligheit en Achting voor alle Menschen, waer door men zorge draegt in zyn Gedrag, geen Verachting, Oneerbiedigheit of Verwaerloozing aen iemant te betoonen; maer, volgens de Manier en 't Gebruik van 't Lant, hun alle Eerbied en Hoogachting te bewyzen. Het is eene Gemoedsgesteltenis, die zich zelven uiterlyk vertoont in 't Gedrag, waer door men vermyd een eenig Mensch in Gezelschap of in den Ommegang te onvreden te maken.

Ik zal hier Vier Hoedanigheden aenhalen, die genoegsaem volstrekt strydig zyn tegen de voornaemste en innemendste van alle Deugden in de Maetschappy; en uit eenige van deze Vier heeft de Onbeleeftheit gemeenlyk haren Oorsprong. Ik zal ze hier ter neder stellen, op dat de Kinderen voor derzelver kwaden Invloed mogen behoed of 'er van bevryd worden.

1. De

Woeſtheit.

1. De eerſte is eene natuurlyke *Woeſtheit*, die een Menſch onrekkelyk maekt voor anderen, en geene Toegeeflykheit bezit voor hunne Neigingen, Inborſt of Omſtandigheden. Dit is het rechte Kenteken van een Plompaert, geen acht te willen geven op 't gene zulken behaegt of mishaegt, met welken hy omgaet; en echter vint men menigmael Menſchen in fatſoenlyke kleederen, die den ongebonden Teugel vieren aen hunne Grilligheit en zich inwilligen om ieder een, wie hen voorkomt, naer hunne hant te willen zetten; terwyl 't hun volſtrekt niet verſcheelt hoe dezen het opnemen Dit is een Onbeſchoftheit, die ieder een in 't oog loopt, waer voor ieder ſchrikt, en geen menſch mede over weg kan; en derhalven heeft dit geen plaets in zulken, die voor eenigszins *welopgevoed* willen doorgaen. Want het ware Oogmerk en de ware Toeleg van een goede Opvoeding is om de natuurlyke Onbeſchaeftheit te verbeteren, en dermate den Inborſt der Menſchen te lenigen, dat zy geboogſaem worden en zich ſchikken naer zulken, waer mede zy te doen hebben.

2. De twede is *Verachting* of Gebrek van verſchuldigde Achting, die zich ontdekt, het zy in Woorden, Werken of Gebaerden. Dit, waer uit het ook ontſtaen moge, brengt altoos Ongenoegen met zich,

zich, want geen Menfch kan met genoegen dulden, dat hy veracht wort.

3 *Bedilzucht* en het vinden van Gebreken in anderen is regelrecht tegenftrydig met de *Beleeftheit.* De Menfchen, waer zy ook aen fchuldig mogen wezen of niet, willen hunne Fouten niet gaerne ten toon geftelt en opentlyk aen den dag gebragt hebben; het zy voor hun eigen Oogen of die van andere Menfchen. Iemant Smetten aen te wryven gaet altoos met Schande verzelt; en de Ontdekking, of zelfs 't enkel Verwyt van eenig Gebrek kan niet wel verdragen worden zonder eenig Misnoegen. *Schertfen* is het fynfte Middel om de Fouten van anderen ten toon te ftellen: maer dewyl het gemeenlyk met Geeftigheit verzelt gaet en een Aerdigheit, die 't Gezelfchap vervrolykt, worden de Luiden in een verkeert Begrip gebragt, dat wanneer het binnen de behoorlyke Palen blyft, hier in geene Onbeleeftheit gelegen is. En aldus wort deze foort van Kortswylen dikwils ingevoert onder Luiden van hooger Rang; en zulke Kortswyligen worden gunftig aengehoort en in 't algemeen toegejuicht door het Lachgen der Omftaenders, die 't met hun ééns zyn. Maer zy behooren aen te merken, dat de Vrolykheit van de Reft van 't Gezelfchap gemaekt wort ten kofte van een eenigen, dien zy belachlyk maken,

Schertfen.

ken, die uit dien hoofde niet zonder Ongenoegen is, ten zy het Onderwerp, waer over met hem geschertst wort, uit zich zelve bestaet in iets, 't welk wezentlyk tot zynen Lof strekt. Want, naerdien in zulk een Geval de vrolyke Denkbeelden en Afschilderingen, waer in de Schertsery bestaet, zoo wel Lof als Jokkerny medebrengt, vint 'er de geschertste Persoon zyn Rekening by, en neemt deel in de Tydkorting. Maer, om dat de rechte Behandeling van zulk eene keurige en netelachtige Zaek, waer in ééne geringe Misgreep alles kan bederven, alle mans werk niet is, oordeele ik dat zulken, die zich beveiligen willen van anderen gaende te maken, voornamelyk alle jonge luiden, zich zorgvuldig behooren te wagten van alle Schertsery, die by een geringe Misvatting of door een kwaden draei, in 't Gemoed der zulken, die 'er onvergenoegt over geworden zyn, een altoosduurende Geheugenis kan doen overblyven, dat zy stekelachtig, al was het geestig, zyn beschimpt over iets, 't welk in hun berispens waerdig is.

Tegenspreken. Behalven het Schertsen is het *Tegenspreken* ook een soort van *Bedilzucht*, waer in zich de kwade Opvoeding dikwils openbaert. De Inschiklykheit vereischt niet dat wy altyd de Redeneeringen of Verhalen, waer mede een Gezelschap wort

T on-

onderhouden, moeten toelaten, of alles met ſtilzwygen zullen laten voorbygaen, wat 'er ten onzen Aenhooren wort voor den dag gebragt. De Gedachten van anderen tegen te ſpreken en hunne Misſlagen te recht te brengen is iets, 't welk ſomtys de Waerheit en de Liefde van ons afvordert, en dit ſtryd niet tegen de Beleeftheit, indien het met behoorlyke Omzigtigheit en zorgvuldigheit ten aenzien der Omſtandigheden geſchied. Maer ſommige Menſchen zyn 'er, waer van men kan aenmerken, dat zy als met den Geeſt van tegenſpreken bezielt zyn, die gedurig, zonder opzigt van Gelyk of Ongelyk, zich tegen den een of den anderen aenkanten, of by geval tegen een ieder van 't Gezelſchap, wat 'er ook moge geſproken worden. Dit is zulk eene zigtbare en hoonende Manier van berispen, dat geen Menſch kan vermyden om 'er zich door gebelgt te rekenen. Alle Tegenſpraek tegen 't gene een ander gezegt heeft, is zoo zeer bekwaem om van *Bedilzucht* verdacht te worden, en wort zoo zelden zonder eenige ſoort van Spyt aengenomen, dat men ze op de vriendelykſte wyze en met de zachtſte Woorden behoort te doen, die men vinden kan, en zoodanig dat zy in 't ganſche Gedrag geene Voorbarigheit te kennen geeft om te willen tegenſpreken. Alle

Be-

Bewyzen van Eerbied en Goedwilligheit behooren hier mede verzelt te gaen, op dat, terwyl wy de zaek winnen, wy de Achting niet mogen verliezen der genen, die ons hooren.

Warzuchtigheit.

4. *Warzuchtigheit* is eene andere Fout, die ſtrydig is tegen de *Beleeftheit*; niet alleen om dat zy dikwils wanvoeglyke en tergende Uitdrukkingen en Behandelingen voortbrengt; maer om dat zy een ſtilzwygende Beſchuldiging en Verwyt is van eenige Onbeleeftheit, welke wy willen opgemerkt hebben in zulken, waer tegen wy gemelyk zyn. Zulk eene Achterdocht of Verwyt kan door niemant zonder Ongemaklykheit verdragen worden. Behalven dat één gemelyk Schepſel het ganſche Gezelſchap kan in de war brengen en de aengename Eensgezintheit ophoud door zulk harrewarren

Dewyl het Geluk, 't welk alle Menſchen zo onophoudelyk najagen; beſtaet in eene heuchelyke Vergenoeging, kan men lichtelyk zien, waerom *beleefde* Luiden aengenamer zyn dan zulken, die ons wezentlyk dienſt doen. De Bekwaemheit, de Oprechtheit, en het goed Oogmerk van een Man van Waerde en Verdienſten of van een waer Vrient kan zelden het Ongenoegen opwegen, dat 'er veroorzaekt wort door zyn deftige en gegronde Vermaningen, Magt en Rykdom, ja de Deugt zelve worden alleen gewaerdeert, om dat zy

medewerken tot ons Geluk. En derhalven vint zulk een by anderen weinig ingang, om hen te overreden dat hy hun Geluk bedoelt, wanneer hy hen gemelyk maakt, door de manier, op welke hy hen dienst doet. Hy, die weet hoe hy anderen, waer mede hy omgaet, genoegen kan geven, zonder zich tot eene lage en slaefsche Vleiery te vernederen, heeft de rechte Kunst gevonden om in de Werelt te leven en om overal welkom en geacht te wezen Beleeftheit derhalven behoort allereerst met de grootste zorgvuldigheit den Kinderen en jonge Luiden eigen gemaekt te worden.

CXLIV. Eene andere Fout is 'er strydig tegen de Welgemaniertheit, namelyk de *Buitensporigheit in Pligtplegingen* en een onverzettelyke Aendrang om anderen te willen dwingen tot het aennemen van eene Eer, die hem niet toekomt, en die hy niet aennemen kan zonder zich dwaes te toonen of met de uiterste schaemte. Dit schynt eer een Voornemen om iemant ten toon te stellen dan te verpligten: Of ten minsten schynt het naer 't Meesterschap te willen dingen, en op zyn best is het iemant lastig te vallen, en kan aldus geen Gedeelte wezen van *Welgemaniertheit*, die geen ander Gebruik of Oogmerk kan hebben dan om de Luiden Genoegen te doen hebben in onzen Ommegang. Dit is

een

een Fout waer in weinig jonge Luiden kunnen vervallen; maer indien zy 'er immer schuldig aen zyn, of verdacht van hier toe te neigen, behoort het hun gezegt en zy gewaerschouwt te worden over deze *kwalyk begrepene Beleeftheit*. Zy behooren, in den Omgang met Menschen, Eerbied, Achting en Bereidwilligheit te betoonen, door ieder een die gemeene Pligtplegingen en Achting te bewyzen, die de Beleeftheit tegen zulken vereischt. Dit te doen zonder zich verdacht te maken van Vleiery, Geveinstheit of Laegheit vereischt Kunst, die door gezond Oordeel, Reden en goed Gezelschap alleen kan geleert worden; maer van zoo veel nut is in dit Leven, dat zy wel verdient om 'er zich grondig in te oeffenen.

CXLV. Schoon het wel betragten van dit Gedeelte in ons Gedrag den Naem van *Goede Opvoeding* heeft, als byzonderlyk de Uitwerking der Opvoeding; echter behoort men, gelyk ik gezegt hebbe, de jonge Kinderen hier mede niet te veel te kwellen; ik meene eigentlyk ten aenzien van 't afnemen van hun Hoed, en 't uitstryken van hun Been naer den Zwier en de Mode. Leer hun Nederigheit en Goedaerdigheit, indien 't mooglyk is, en de anderen Manieren zullen gemakkelyk volgen; alzoo de *Beleeftheit* in der daet niet anders is dan

zorge te dragen van niemant in den Omnegang te verachten of te verkleinen. Waer de meest aengenomen en geachtste Middelen in bestaen om dit kenbaer te doen doorstralen, hebben wy hier boven reets aengemerkt. De Beleeftheit is in verscheide Gewesten der Werelt al zoo byzonder en verschillende als de Tael; en derhalven als men 't wel overweegt, is het al zoo nutteloos en ongerymt den Kinderen hier ontrent vaste Regelen voor te schryven en breedvoerige Vertoogen voor te houden, als het wezen zou nu en dan een Regel of Twee op te geven over de *Spaensche* Tale aen iemant, die gewoon is, alleen met *Engelschen* om te gaen. Redeneer zoo veel als 't u lust tegen uwen Zoon over de *Beleeftheit*; naer mate van zyn Gezelschap zullen zyne Manieren wezen. Een Boer uit uwe Buurt, die achter den Ploeg loopt, die nooit uit het Bevang van 't Rechtsgebied geweest is, zal, wat ge hem moogt voorpreken, even ras in zyn Tael als in zyn Gedrag, een Hoveling worden; dat is hy zal in geen van beiden beschaefder wezen, dan die genen waer mede hy gewoonlyk verkeert. Derhalven kan hier ontrent ten aenzien van uwen Zoon geene andere zorge gedragen worden, tot dat hy die Jaren bereikt heeft, dan dat gy hem een *Gouverneur* kunt bezorgen, die zekerlyk een wel opgevoed

voed Man behoort te wezen. Ja, indien ik, in goeden ernst en vryelyk myn Gemoed recht uit zal spreken, ik reken dat 'er weinig aen bedreven is hoe de Kinderen den Hoed afligchten of hunne Beenen uitstryken, wanneer zy maer niets doen uit Hartnekkigheit, Trotsheit en Kwaetaerdigheit. Indien gy hun Liefde en Eerbied tegen anderen kunt leeren; zullen zy, wanneer 't hunne Jaren vereischen, wel raed weten om die bevallig tegen alle Menschen uit te drukken, volgens de Mode, waer aen zy zich gewent hebben: en wat hun Gang en de Houding van hun Lichaem belangt, een Dansmeester zal hun, gelyk ik gezegt heb, als 't noodig is en ter bekwamer tyd, wel leeren wat hun welvoeglyk staet. Ook verwagt niemant, dat Kinderen, als zy jong zyn, zich naeuwkeurig binden aen deze Komplimenten. Ongedwongenheit wort aen die jaren eigen gerekent, en past hun al zoo wel als Komplimenten aen Volwassenen: of ten minsten, indien eenige zeer vieze luiden het een Gebrek zullen oordeelen, ik ben gerust, dat het een Gebrek is, 't welk behoort door de Vingeren gezien te worden, en aen den Tyd, een *Gouverneur* en den Ommegang met Menschen overgelaten om het te verhelpen. Hier om oordeele ik het voor u der moeite niet waerdig uwen Zoon daermede las-

tig te vallen (gelyk ik zie dat met Kinderen dikwils gebeurt) of 'er hem over te bekyven: Maer wanneer zich *Trotsheit* of *Kwaetaerdigheit* in zyn Gedrag openbaert, dan moet hy 'er van overtuigt of beschaemt over gemaekt worden.

Voorbarigheit in 't Tegenspreken.

Hoewel de Kinderen, wanneer zy klein zyn, niet veel gekwelt behooren te worden met Regelen of Pligtplegingen van zeker soort van Welgemaniertheit; echter is 'er een soort van Ongemaniertheit, die zeer lichtelyk in jonge Luiden kan opgroeien, indien zy niet vroeg betoomt wort; en deze is een Voorbarigheit om anderen in de Reden te vallen; en hen met eenige *Tegenspraek* den Mont te stoppen. Het zy de gewoonte van te Redentwisten en de Naem van Bekwaemheit en Geleertheit, die men 'er aen geeft, als of dit de eenige Proef en Blyk van Kennis was, den Jongelingen zoo voorbarig máekt om op Gelegenheden te loeren van anderen in hunne Redeneering te verbeteren en geen bekwamen tyd te laten voorbyslippen om met hunne Talenten te pronken; 't is zeker dat ik ondervonden hebbe dat Schoolieren hier over meest te berispen zyn. Geen grooter onbeschaeftheit kan 'er bedacht worden, dan anderen in den loop hunner Redeneering te vallen; want, indien 'er al geene ongerymde Dwaesheit gelegen is in een ander

der te antwoorden, eer wy weten wat hy zeggen wil, echter is het een duidelyke Verklaring, dat wy afkeerig zyn van iemant langer te hooren fpreken, en geen Achting betoonen voor 't gene hy zeit; 't welk wy als onbekwaem oordeelen om een Gezelfchap te onderhouden, en hier om begeeren dat hy ons Gehoor verleene, als of wy iets hadden by te brengen dat der Aendacht meer waerdig is. Dit vertoont eene zeer groote kleinachting, en kan niet anders dan aenftootlyk wezen: en dit is echter iets, 't gene het vallen in iemants Reden genoegfaem altoos medebrengt. Indien men hier, gelyk gemeenlyk gebeurt, een *Verbetering* van een Misflag byvoegt, of een *Tegenfpraek* van iets, 't welk gezegt wort, is het een Bewys van noch grooter Trotsheit en Verbeelding van zich zelven, wanneer wy ons dus opwerpen als Leermeefters en op ons nemen, of om anderen in hun Verhael te recht te brengen, of de Misflagen in zyn Oordeel te willen aentoonen.

Dit zegge ik niet, om dat ik denk, dat 'er geene Verfchillendheit van Gevoelens in de Verkeering behoort te wezen, of eenige Tegenfpraek in de Redeneeringen der Menfchen. Dit zou 't grootfte Voordeel der Maetfchappy wegnemen, en de Verbeteringen, die men door vernuftig Gezelfchap kan genie-

ten; daer men Licht kan ſcheppen uit de tegenſtrydige Redenkavelingen van bekwame Luiden, die de verſchillende Denkbeelden over de zaken aentoonen, hoe ze op verſcheidene Manieren beſchouwt worden en wat waerſchynlykheden voor 't een of 't ander zyn; dit alles was weg, indien ieder een verpligt was om Ja en Amen te zeggen op het gene de eerſte gezeit had. Ik heb 'er niet tegen dat de eene betuigt van den anderen te verſchillen; maer ik heb het tegen de Manier, waer op zulks geſchied. Jonge Luiden behooren geleert te worden niet voorbarig te wezen om hunne Gedachten in een anders Geſprek te mengen, ten zy gevraegt en dan alleen by wyze van Onderzoek en niet van Onderrichting. Zy moeten zich wachten van een zaek volſtrekt op eenen meeſterachtigen trant te beweeren; en wanneer by een algemeene Tusſchenpoozing in 't Geſprek van 't Gezelſchap zich eenige Gelegenheit opdoet, kunnen zy met Zedigheit hunne Vraeg voorſtellen als genegen om te willen leeren.

Deze welvoeglyke Zedigheit zal hunne Bekwaemheden niet verduiſteren, noch de kracht hunner Reden verzwakken; maer hun in tegendeel een gunſtiger Aendacht doen verleenen en grooter Voordeel geven aen 't gene zy zeggen. Een kwade Bewysreden of gemeene Aenmer-

merking, aldus voortgebragt, met eene beleefde Inleiding van zich met Eerbied te willen gedragen aen de Gevoelens van anderen, zal hun meer Ingang en Achting doen winnen, dan de spitsvinnigste Geestigheit of diepste Wetenschap, met een ruwe, onhebbelyke en luidruchtige Behandeling, die altoos aenstootlyk is voor de Toehoorders, en die kwade Gedachten nalaet van den Man, al behielt hy de overhant door zyn Bewysreden.

Hier op moet dan zorgvuldig in de jonge Luiden gelet worden, men moet het in zyne beginselen te keer gaen, en in allen hunnen Ommegang eene tegenstrydige Hebbelykheit trachten in te voeren. Te meer, om dat Voorbarigheit in 't spreken, menigvuldig iemant in de Reden vallen, en overluid *Harrewarren* te dikwils opgemerkt worden onder volwassene Menschen, zelfs die onder ons van Rang zyn. De *Indianen*, die wy Barbaren noemen, gebruiken meer Betaemlykheit en Beleeftheit, in hunne Redeneeringen en Ommegang; alzoo zy malkander een stil aendachtig Gehoor verleenen tot dat zy ten volle hebben uitgesproken; en dan antwoorden zy bedaert en zonder Gerucht of Drift. En dat het aldus niet toegaet in dit beschaefde Deel der Werelt, moeten wy toeschryven aen een Verwaerloozing in de

de Opvoeding, die noch die aloude Woestheit onder ons niet hervormt heeft. Komt het u niet als een vermaeklyk Schouwspel voor; Twee Vrouwen van aenzien te beschouwen, die by toeval de eene aen den eenen en de andere aen den anderen kant van de kamer geplaetst, welke rontsom met Gezelschap bezet was, in Geschil geraekten, en hier in zoo driftig wierden, dat zy, in de Hitte van 't krakeel, hunne stoelen allengskens voor uit schooven en in 't kort dicht by malkander in 't midden van de kamer zaten; daer zy een lange poos met zulk een hevigheit haer Geschil staende hielden als Twee Kamphanen in de Mat, zonder zich te erinneren of te bemoeien met het Gezelschap, dat in de Rontte zat, 't welk zich in al dien tyd niet van lachgen kon onthouden? Dit is my van een aenzienlyk Persoon verhaelt, die by den Stryd tegenwoordig was, en niet vergát de Onbetaemlykheit aen te merken, waer toe de Hevigheit in Geschillen de Luiden dikwils vervoert; 't welk naerdien het door de Gewoonte te veel vermenigvuldigt is, te meer door de Opvoeding behoort in acht genomen te worden. Geen Mensch is 'er, die dit in anderen niet veroordeelt, schoon hy 't in zich zelven overziet; en velen, die dit by zich zelven gewaer worden en 'er zich tegen wapenen, kunnen zich echter

Geschil.

niet

niet geheel ontslaen van een kwade Gewoonte, die 't Verzuim in hunne Opvoeding ongelukkig tot eene Hebbelykheit gemaekt heeft.

Gezelschap.

CXLVI. 't Gene wy hier boven ten aenzien van *Gezelschap* gezegt hebben; zou, indien het wel overdacht wert, ons mogelyk verder doen gaen in onze Beschouwing en ons aentoonen hoe veel verder Invloed het zelve kan hebben. 't Zyn de Manieren van Beleeftheit alleen niet, die ons door de *Verkeering* worden ingeprent. De Invloed van den Ommegang met Menschen zinkt dieper dan het uiterlyke; en misschien, als men de Zedekunde en de Gevoelens over den Godsdienst in de Werelt op hun rechte waerde wilde schatten, zouden wy bevinden dat verre het grootste Gedeelte van 't Menschdom zelfs deze Gevoelens en Plegtigheden, waer voor zy zouden willen sterven, eer ontfangen van de Modens in hun Lant, en de bestendige Praktyk der genen, die rontsom hen zyn, dan door eenige Overtuiging van de Redenen voor en tegen. Dit melde ik alleen om u te toonen van wat Gewigt ik 't Gezelschap oordeele voor uwen Zoon, in alle de Deelen van zyn Leven, en derhalven hoe zwaer men dat Deel behoort te wegen en in te voorzien; alzoo 't van grooter kracht is om op hem te kunnen werken, dan

al-

alles wat gy daer en boven zoud kunnen doen.

Geleertheit.

CXLVII. Mogelyk, zult ge u verwonderen, dat ik allerlaetst met de *Geleertheit* voor den dag kome; voornamelyk, wanneer ik 'er byvoege; dat ik dit als het minste in de Opvoeding rekene. Dit moet vreemt schynen in den Mont van een Man van Letteren; en des te meer als een Wonderspreuk voorkomen, terwyl hier van gemeenlyk den grootsten, indien niet den eenigsten Ophef ten aenzien van Kinderen gemaekt wort, wanneer de Luiden praten van Opvoeding (1). Wanneer ik bedenk wat al

(1) Men maekt 'er in *Hollant* zulk een Ophef niet van, en zou eer mogen zeggen dat dit stuk te veel veracht wort: hoewel 'er Jaren genoeg in den aengroeienden Leeftyd der Jeugt overig zyn, die tot het leeren van de Grontbeginselen der Letteroeffeningen zouden kunnen besteed worden; en 'er geen Voorbeelden ontbreken van brave Koopluiden, die eenen uitgebreiden Handel dryven, welke zich echter niet beklagen dat zy de Geleerde Talen zyn kundig geworden. Als men nagaet hoe vele jonge Knapen, na dat zy de Schryf- en Rekenschoolen ontgroeit zyn, als Klerken op 't Komtoir van een Notaris gezonden worden, enkel om hen van de Vloer te hebben en daer de meesten niet anders leeren dan een goede Pen te behouden, dewyl zy naderhant tot een Koopmans Komtoir geschikt worden; zal men lichte-

al Gerucht (2) dikwils gemaekt wort over een weinig *Latyn* en *Griekſch*, hoe vele Jaren hier aen verkwiſt worden, en hoe veel Werk en Omſlag dit heeft, tot geen Oogmerk altoos; kan ik bezwaerlyk nalaten te denken, dat de Ouders der Kinderen ſteets in 't ontzag blyven van de Schoolmeeſters Plak, die zy aenzien als 't eenigſte Werktuig voor de Opvoeding: niet anders dan of deze nergens anders in beſtont, dan in 't leeren van een Tael of twee. Hoe is 't anders mogelyk, dat een Kint, gedurende de zeven, acht of tien beſte Jaren van zyn Leven als aen de Roeibank op de Ga-

telyk toeſtaen, dat die zelfde tyd in de Latynſche Scholen met meer nut kan worden doorgebragt. Hier de Proef van te nemen zal ten minſten de Kinderen niet onbekwaem maken. Gelukt het niet, het andere Middel om hen aen Bezigheit te helpen zal 'er noch altyd overblyven. De Heer LOCKE moet ten aenzien van deze algemeene Uitdrukking niet kwalyk begrepen worden: 't Vervolg zal toonen dat hy de Kinderen geen Dom-ooren wil maken. Hy bezat 'er zelve te veel Oordeel toe. Zyn grootſte Oogmerk is alleszins om de Luiden geen Wysneuzen of Pedanten te doen worden, en ze te behoeden dat hun de Schoolſche Lucht niet altyd byblyve.

(2) Dit Gerucht zou by ons zekerlyk minder wezen, indien 't Gebruik om die Talen te leeren algemeener was. Maer nu ze byna niet geleert

Galei moet geketent worden, om een Tael of twee magtig te worden, die men, myns oordeels, met meer Tyd en Moeite te sparen, ja genoegsaem al spelende, kan leeren?

Men vergeve my derhalven, dat ik met geene geduldige Oogen kan aenzien, dat jonge Heeren als in een kudde van Beesten gebragt, en door Geesselslagen en de Roede (1) gedreven worden, als of zy door de Scholen als

leert worden dan van die genen, welke het met oogmerk van een Kostwinning leeren moeten, wort de Verwaentheit grooter, byzonder by zulken, die deze hunne Kostwinning ten minsten half boven 't Menschdom rekenen. Het kan zeer veel helpen dat de Onderwyzers in de Scholen zich in den gemeenzamen Ommegang niet als Wysneuzen gedragen, en dit is, dunkt my sedert Vyf en twintig Jaren merkelyk gebetert.

(1) Het moet in *Engelant* waerlyk vry dol in de Scholen toegaen, of ten tyde van den Heere LOCKE toegegaen zyn; dewyl hy zoo menigvuldig spreekt van *Slaen* en *Geesselen*, welk laetste Woort ik in myne Vertaling verscheiden malen verzacht hebbe, doch in deze tegenwoordige Afdeeling hebbe ik alles op het krachtigste trachten uit te drukken. Ik kan naeuwlyks gelooven, dat 'er in *Nederlant* en, in 't byzonder in *Hollant*, zulke Wreedheden moeten gepleegt worden, die zekerlyk een fatsoenlyk Man zouden afschrikken om zyn Kint in de openbare Scholen te zenden.

als door de Spitsroede moesten loopen, *ad capiendum ingenii cultum* of *om zyn Vernuft aen te kweken.* Hoe dan! zult gy zeggen, wilt ge dan niet, dat hy zal leeren lezen en schryven? Moet hy noch onkundiger wezen, dan de Boeren-Schoolmeester en Voorzanger, die *Petrum Dathenum* (1) voor den besten Poëet op de Werelt houd, en dien hy noch erger maekt dan hy is, door zyn misselyken dreun van lezen? Eilieve! zoo schielyk niet. Lezen, Schryven en Geleertheit, erkenne ik noodzaeklyk, maer niet als onze Hooftzaek. Ik verbeeld me dat gy zulk eenen voor een zot Schepsel zoudt houden, die een deugtsaem en verstandig Man niet oneindig hooger zou schatten dan een Man van groote Geleertheit. Niet, om dat ik rekenen zou dat Geleertheit geen groot behulp is in een welgestelt Gemoed; maer ik moet echter bekennen dat zy anderen, die zoo wel niet gestelt zyn, alleen aenleiding geeft om hen dwazer en erger te maken. Dit wil ik 'er mede te kennen ge-

(1) In 't *Engelsch* worden twee Prulpoëten *Hopkins* en *Sternhold* genoemt; doch ik geloof dat wy 't met *Petrus Dathenus* alleen wel af kunnen. Met slechter Rymelaer kon de Kerk van *Nederlant* niet geplaegt worden; om nu van zyne Godslasterlyke Tael, in PSALM LXXVIII: het 33. Zangvers, niet te melden.

geven, dat, wanneer gy de Opvoeding van uwen Zoon in aenmerking neemt, en ront ziet naer een Schoolmeester of *Gouverneur*, gy niet slechts (volgens 't gemeene Gebruik) ziet op het *Latyn* en de *Logika*, anders gezegt de *Redeneerkunde*. *Geleertheit* moet 'er wezen, maer in de tweede Plaets, als alleen dienende om grooter Hoedanigheden te verkrygen. Zoek naer iemant, die met bescheidenheit zyne Zeden en Manieren weet te vormen: plaets hem in zulke handen, daer gy, zoo veel als eenigszins mooglyk is, zyne Onnoozelheit kunt beveiligen, het goede in hem kunt koesteren en aenkweken, met zachtheit alle kwade Neigingen kunt verbeteren en uitroeien, en goede Hebbelykheden in hem brengen. Dit is de Hooftzaek, en als hier voor gezorgt is, kan de *Geleertheit* een Toegift wezen, en, naer myne Gedachten, zeer gemakkelyk door Middelen, die wel uit te denken zyn, verkregen worden.

Lezen. CXLVIII. Wanneer het Kint kan spreken, is het tyd dat het behoort te *leeren Lezen*. Maer vergun my hier ontrent Verlof om weder in te scherpen 't gene zeer lichtelyk kan worden vergeten, namelyk: Dat 'er groote Zorge moet gedragen worden, dat het aen den Knaep nooit als een Werk worde opgelegt, noch dat hy het aenzie als een Taek. Wy beminnen, gelyk reets gezegt is, zelfs

zelfs van de Wieg af, de Vryheit, en hebben derhalven een Afschrik van vele Dingen; om geene andere Reden, dan om dat zy ons worden aenbevolen. Ik heb altoos zekere, misschien grillige Gedachten bezeten, dat iets te leeren tot een Spel en Uitspanning voor de Kinderen gemaekt kan worden, en dat men hen brengen kan om naer Onderwys te verlangen, indien het hun voorgestelt wort als een Zaek van Eer, Achting, Vermaek en Tydkorting of als een Vergelding voor iets anders, dat zy gedaen hebben; en wanneer zy nooit bekeven of bestraft worden om het te verwaerloozen. 't Gene my in deze Gedachten versterkt, is dat het onder de *Portugeezen* zoo zeer eene Manier is en een Naiever onder de Kinderen, te *leeren lezen* en *schryven*, dat zy 'er hen niet van kunnen weêrhouden. Zy willen het de een van den ander leeren, en zyn 'er zoo zeer op gezet als of 't hun verboden was. My schiet te binnen dat ik, aen 't huis van een Vrient wezende, wiens jongste zoon, een Kint in de Rokken, die, in Huis, van zyne Moeder leerde lezen, niet gemakkelyk te brengen was om zyn Les op te zeggen; te rade wert om een anderen Weg in te slaen, dan om hem dit als een Pligt af te vorderen: wy begonnen dan tot dit oogmerk een Gesprek als onder ons zelven, ten zynen aenhooren,

doch als of wy geen acht op hem ſloegen, en verklaerden dat het een Voorrecht en Voordeel was voor de outſte Broeders, om tot de Letteroeffeningen opgebragt te worden; dat zulks hen tot brave Mannen maekte en geacht en gelieft by alle Menſchen; maer belangende de jonger Broeders, dat het ſlechts een Gunſt was hun een goede Opvoeding te geven; te leeren lezen en ſchryven was meer dan hem toekwam; zy konden maer Botterikken en Plompaerts blyven, indien 't hun luſtte. Dit bragt zoo veel op het Kint te weeg dat het naderhant verlangde om onderwezen te worden; uit zich zelven by de Moeder kwam om te *leeren* en de Meid niet in ruſt liet, voor dat zy hem zyn Les overhoorde. Ik twyfel niet of men zou dergelyken Weg kunnen inſlaen met andere Kinderen; en wanneer men hunnen Inborſt had leeren kennen, konden hun eenige Gedachten ingeboezemt worden, die hen aenzetten om zich zelven te *leeren*, en hier naer te trachten als een ander ſoort van Spel of Uitſpanning. Maer dan, gelyk ik meer malen gezegt hebbe, moet het hun niet als een Taek opgelegt, of zy hier mede ontruſt worden. Men kan Dobbelſteenen en ander Speelgoed uitvinden met Letteren om de Kinderen het A. B. C. te leeren; en twintig andere Middelen kunnen 'er

be-

bedacht worden, die met hunnen Inborst overeenkomen, om hun deze soort van *Geleertheit* tot een *Spel* te maken.

CXLIX. Aldus kunnen de Kinderen tot eene Kundigheid van de Letteren verschalkt en hun *'t Lezen* geleert worden, zonder dat zy anders kunnen merken of 't is maer Spel, en zich zelven behagen in dat gene, waer om anderen gekastyd worden. Kinderen behooren niets te hebben als een Werk of 'er als met ernst toegebragt te worden. Dit kunnen noch hunne Gedachten noch hunne Lichamen dulden. Het benadeelt hunne Gezontheit; en ik twyfel niet of de dwang en aendrang tot hunne Boeken, in een Leeftyd, die geheel en al afkeerig is van zulk een Bedwang, is wezentlyk de Reden geweest, waerom velen de Boeken en de Geleertheit al hun Leven lang gehaet hebben. 't Is 'er eveneens mede als met de Spyzen, die tegen heug en meug gegeten worden, die ons een weêrzin verwekken, welken men naderhant niet kan te boven komen.

CL. Ik heb derhalven dikwils gedacht, dat, indien 'er ten dezen einde *Speelgoed* bekwaem gemaekt wert, 't welk gemeenlyk nergens nut toe is, gemakkelyk iets uit te vinden zou zyn, om *de Kinderen te leeren lezen*, terwyl zy dachten dat zy niet anders deden dan spelen. By voor-

 beelt,

beelt, indien men een *Ivoren Bal* liet maken, gelyk die van de *Royal Oak Lotery*, (1) met twee en dertig of liever met Vierentwintig of Vyfentwintig zyden of Vlakten, en op ſommige dezer Vlakten een A geplakt, op ſommige anderen een B, op anderen een C, op anderen een D; dan wilde ik, dat men met deze vier Letters zou beginnen, of misſchien beter in 't eerſt met Twee; en wanneer het Kint deze volkomen kent, wilde ik dat men 'er een andere by deed, en zoo vervolgde tot dat ieder zyde of Vlakte eene Letter had en 'er het geheele A B C op ſtont. Hier mede wilde ik dat anderen zouden ſpelen voor het Kint en men zou 'er een ſoort van een Prys op kunnen zetten, wie de eerſte een A of een B wierp, zoo wel als wie met Dobbelſteenen zes of zeven oogen zal werpen. Dewyl dit onder u een Spel moet wezen, dient 'er het Kint niet mede gedwongen te worden, ten zy men het aen 't zelve tot een Laſt wil maken; want men moet geenszins begrypen dat ik het anders voor den Knaep wil aengemerkt hebben dan een Spel van ouder luiden, en ik twyfel niet of hy zal

(1) De *Royal Oak Lottery* met dezen *Ivoren Bal* is eén Dobbelſpel, in *Engelant* bekent en hier mede niet volſtrekt vreemt; doch behoort onder de verboden Spelen.

zal 't uit zich zelven beginnen. En op dat hy te meer moge denken dat het een Spel zy, waer toe hy somtyts door Gunst wort toegelaten, moet de Bal, wanneer men uitscheid, buiten zyn bereik gelegt worden, op dat het hem aldus, als hy hem ten allen tyde kon in zyne Magt hebben, tot geen Verdriet worde.

CLI. Op dat hy hier toe altyd even graeg blyve, laet hem denken dat het een Spel is, 't welk enkel behoort tot zulken, die boven hem zyn. Wanneer hy hier door de Letteren kent, zal hy door ze in Lettergrepen te veranderen, kunnen leeren lezen, zonder dit te weten en ooit kyven of knorren hier over te hooren, of gemelyk te worden op zyn Boeken, om de harde behandeling of kwelling, die zy hem veroorzaekt hebben. Kinderen, indien ge 'er op let, doen krachtige moeite om allerhande Spelen te leeren, waer voor zy een schrik zouden hebben, indien dezelve hun als een Taek en daeglyks Werk wierden opgeleid. Ik ken een Man van groot Aenzien, (maer die echter noch meer eer verdient om zyn Geleertheit en Deugt, dan om zyn Rang en hooge Waerdigheit) die door de Zes Klinkletters (want de Y is by de *Engelschen* mede een Klinkletter) op de Zes zyden van een Dobbelsteen te plakken, en de overige Achtien Medeklinkerts op de zyden van Drie andere

Dobbelsteenen, dit tot een Spel gemaekt heeft voor zyne Kinderen, en dat die gene 't Spel zal winnen, die in een Werp de meeste Woorden gooit met de Vier Dobbelsteenen; waer door zyn oudste Zoon, die noch in de Rokken loopt, zoo gespeelt heeft dat hy spelden kan, en wel met groote Drift, en zonder eens bekeven of 'er toe gedwongen te wezen.

CLII. Ik heb jonge Meisjes geheele Uuren lang met malkander bezig gezien in 't speelen met Bikkelen. Terwyl ik hier myn oog op had, dacht ik, dat 'er maer eene goede Uitvinding aen ontbrak om te maken dat zy al die Nyverheit te werk stelden aen iets, dat haer nuttiger was; en my dunkt 't is alleen de Fout en 't Verzuim van ouder Luiden dat zulks niet geschied. Kinderen zyn minder bekwaem om ledig te wezen dan volwassenen; en de volwassenen zyn te beschuldigen, indien zy den arbeidzamen Aert niet ergens op wenden tot nuttige Zaken, die hun gemeenlyk al zoo vermakelyk zullen wezen, als die waer mede zy zich bezig houden; indien de volwassenen zich maer half zoo gereed toonden om hen den weg te wyzen als deze Aepjes genegen zyn om te willen volgen. Ik verbeelde my dat sommige verstandige ***Portugeezen*** wel eer deze Manier onder de Kinderen van hun Lant begonnen hebben, daer men

my verhaelt heeft, gelyk ik reets gezegt hebbe, dat het onmooglyk is de Kinderen te wederhouden van te *leeren lezen en schryven*: en in sommige Deelen van *Vrankryk* leeren ze malkander zingen en dansen, van de Wieg af.

CLIII. De *Letters*, op de zyden van de Dobbelsteenen of op den Veelhoek geplakt, zouden, om mede te beginnen, best wezen, indien zy van de Grootte waren als die van een Bybel in Folio, en zonder kapitale Letteren; wanneer hy eens kan lezen wat in zulke Letteren gedrukt is, zal hy van de kapitalen niet lang onkundig wezen; en in den beginne behoort hy met veel Verandering en Verscheidenheit niet gekwelt te worden. Met dezen Bal zoud ge een Spel kunnen uitvinden op den Trant als de *Royal Oak*, 't welk eene andere Verscheidenheit in dit Spel zou kunnen geven, en zy zouden 't kunnen spelen, om kersen, Appelen, Pepernooten of diergelyken.

CLIV. Behalven dit zou men menigvuldige andere Spelen met Letteren kunnen uitdenken, die zulken, wien dit Middel behaegt, gemakkelyk zullen weten te vinden, en tot zulk een Gebruik maken, als zy willen. Maer de Vier Dobbelsteenen, waer van ik hier boven gesproken hebbe, oordeele ik zoo gemakkelyk en nuttig, dat men bezwaerlyk een beter zal kun-

nen vinden en men zal naeuwlyks iets anders meer noodig hebben (1).

CLV. Dit zy genoeg ten aenzien van het *leeren lezen*, waer toe zy nimmer moeten gedreven worden, noch kyven om hooren; lok 'er het Kint toe aen; maer maek het niet tot een Werk. 't Is beter dat hy eerst een jaer later kan lezen, dan dat hy indezervoege een Afkeer van leeren kryge. Indien gy met hem eenig Geschil zoud hebben, moet het wezen over Zaken van grooter Gewigt, van Waerheit, van Goedwilligheit; maer bepael

(1) Noch een andere Manier om den Kinderen al spelende de Letters, het spelden en lezen te leeren is 'er, die voor den tegenwoordigen *Prins van Wallis* en de andere Koninklyke Kinderen in *Engelant* gebruikt is: namelyk; men neemt een soort van Lade, in Zes en twintig of Achten twintig vierkante Huisjes of Vakjes of Bakjes verdeelt en in ieder Bakje legt men een zeker getal van Vierkante Yvoren staefjes van bekwame grootte, op ieder van welke een Letter gesneden is, van de A te beginnen tot de Z ingesloten. Deze moet het Kint, eerst in haren Rang leeren kennen, en wanneer het hier in gevordert is, leert men het een Letter uit het Bakje nemen en in een haek zetten, vervolgens eene andere Letter, om een Lettergreep van twee Letteren te maken, dat tevens een geheel Woort uitdrukt. Als het hier begrip van heeft, gaet men voort met een Letter-

pael hem niet zoo krachtig in 't A. B. C. Leg uw Verſtant te koſte om zynen wil gedwee en buigſaem te maken voor de Reden: leer hem Achting en Lof beminnen, te ſchrikken van met verachting of kleinachting aengezien te worden, voornamelyk by u en zyne Moeder, en dan zal de Reſt wel gemakkelyk volgen. Doch ik oordeele dat ge om dit te doen hem niet moet binden aen Regels over onverſchillige zaken, of bedillen over ieder geringen Misſlag, of miſſchien om velen, die in de oogen van anderen zeer groot

tergreep, of een Woort van drie Letteren, dit telkens vermeerderende naer mate van zyne Vordering. Naderhant krygt de Leerling onderrichting om Woorden van twee, drie, vier of meer Lettergrepen te maken, zelfs Woorden en geheele Regels by malkander te voegen, en, eer het noch ooit een Boek in handen gehad heeft, te kunnen lezen. Indien dit in gebruik gebracht wiert, zou men, met weinig Omſlag, op de Kinderkamers by fatſoenlyke Luiden zulke Letterkasjes kunnen plaetſen, en de koſten zou niet groot vallen, indien de gewoone Lettergieters zulke ſorteringen van Letteren voor de Kinderen maekten van Loot of hun gewoon Mengſel; doch deze moeſten recht wezen en niet verkeert, gelyk de gewoone Boekſtaefjeszyn. Het heeft ook dit voordeel dat de Kinderen in gedurige beweging blyven om van het eene Bakje of Vakje naer het andere te loopen en het Lettertje hier uit te nemen.

groot zullen schynen; maer hier over hebbe ik reets genoeg gezegt.

CLVI. Wanneer hy door deze zachte Middelen begint te lezen, behoort men hem eenig aengenaem Boek, naer zyne Bekwaemheit, in handen te geven, daer hy zich mede kan vermaken, 't gene hem kan trekken en zyne moeite van te lezen vergelden, maer echter niet van die Natuur, dat het zyn Hooft vervulle met volstrekt nutteloze Vodderyen of de Gronden legge tot Ondeugt en Zotheden. Ten dezen einde oordeele ik de *Fabelen van Ezopus* de beste, die als Vertellingen wezende, waer in de Kinderen Vermaek kunnen scheppen, tevens nutte Aenmerkingen kunnen opleveren aen Mannen van Jaren; en wanneer hy ze naderhant zyn gansche Leven lang in zyn Geheugen houd, zal 't hem niet berouwen ze hier te vinden, onder zyne mannelyke Gedachten en ernstige Bezigheden. Indien 'er in dezen *Ezopus* Printjes zyn, zal 't hem noch des te meer Vermaek geven, en hem aenmoedigen om te lezen, wanneer het te gelyk de Vermeerdering van eenige Kennisse medebrengt. Want het is vruchteloos en geeft geen Genoegen voor de Kinderen van zulke zigtbare Voorwerpen enkel te hooren spreken, terwyl zy 'er geen Denkbeelden van hebben, dewyl zy deze Denkbeelden niet door 't

Ge-

Geluid kunnen krygen, maer van de zaken zelven of derzelver Afbeeldingen in Prent. En derhalven oordeele ik dat 'er, zoo ras als 't Kint begint te fpelden, zoo veel Printen van allerhande Dieren moeten gezogt worden, als 'er te krygen zyn, met de Namen boven de zelven gedrukt, 't welk hem tevens tot lezen zal opwekken en doen vragen en onderzoeken om iets te willen weten. *Reintje de Vos* (1) is een ander Boek, waer van, myns oordeels, ten zelfden einde Gebruik zou kunnen gemaekt wor-

(1) Hoewel ik in myn Jeugt vele van die Hiftorieboeken gelezen hebbe, was my dit nooit in de handen gekomen: dan onder het uitgeven dezer tegenwoordige Verhandeling, en in het *Hoogduitfch*, benevens het oorfpronkelyk *Neder-faxifch*. Het voldoet aen het Getuigenis, dat alles in het Oorfpronkelyk natuurlyk, levendig en bekoorlyk is, ten aenzien van de Gedachten; en een goede Zedekunde behelft; maer men zegt, dat in de latere Uitgaven, buiten welke nu geen anderen in het *Engelfch* gevonden worden, alles wanfchapen gemaekt is door een armhartig Schryvertje, die, willende het Werk verbeteren, het zelve vervult heeft met buitenfporige Gedachten, wilde en opgeblazene Uitdrukkingen, die niets bevalligs affchilderen voor den Geeft. Hoe dit in het *Nederduitfch* is, kan ik, niet zeggen, maer de *Hoogduitfche* Uitgever, die het fchynt gezien te hebben, geeft 'er geen groot denkbeelt van.

worden. Indien ook de zulken, die ontrent hem zyn, dikwils met hem willen praten van de Hiſtorien, die hy gelezen heeft, zal het, behalven andere Voordeelen, hem Moed en Smaek geven in zyn *Lezen*, wanneer hy bevint dat 'er eenig Nut en Vermaek in is. Deze Lokazen ſchynen geheel verwaerlooſt te worden in de gemeene Manier van onderwyzen; en gewoonlyk duurt het vry lang eer de Leerlingen eenig Nut of Vermaek vinden in 't Lezen, dat hen kan aenſporen, en aldus de Boeken maer gebruiken als Tydkortingen naer de Mode, of als een laſtige Bezigheit, die nergens nut voor is.

CLVII. Het Gebed des Heere, het Geloof en de Tien Geboden, moeten de Kinderen noodzaekelyk volmaekt van buiten leeren kennen; doch ik oordeel, niet door ze zelf te lezen in zyn A. B. Boek, maer door het voorzeggen uit den Mont van een ander, eer hy zelve noch lezen kan. Maer van buiten leeren, en *leeren lezen*, behoort, naer myne Gedachten, niet met malkander vermengt te worden, en aldus gemaekt, dat het eene hinderlyk is aen het ander. Maer het *leeren lezen* behoort zoo weinig Onluſt of Werk in den weg te brengen als eenigzins mooglyk is.

Wat andere Boeken van deze ſoort in 't

't *Engelsch* (1) waer door de Leesgierigheit der Kinderen wort opgewekt, noch te vinden zyn, weet ik niet. Maer ik geloof, byna, dat de Kinderen 't ongeluk gehad hebben, dat dit slag van nutte Boeken, onder zoo menigvuldige slechte, die 'er in soorten zyn, al lang zyn verwaerloost; naerdien de Jeugt in 't algemeen aen de Leerwyze der Scholen wort overgelevert, daer de Vrees voor de Roede haer slechts dwingt en niet aenlokt om te leeren door eenig Vermaek in hunne Bezigheit. Voor zoo verre als ik weet, wort 'er in de Scholen niet anders in acht genomen buiten den gewoonen Loop, namelyk van het A. B. Bortje, het Hanenboek, de Katechismus, *Borstius, wie heeft u geschapen? Borstius, in wien gelooft gy?* 't Schriftuurlyk Schoolboekje, de Psalmen, de Spreuken Salomons, de Historie Davids, het Evangeliboek, en wyders het Testament en den Bybel in 't geheel (2).

CLVIII.

(1) Wy dienen te zeggen in 't *Nederduitsch*, daer ik geloove dat de volgende Redeneering van den Heere LOCKE mede in 't algemeen doorgaet; hoewel ik meene dat men 'er noch wel eenigen zou kunnen aen de hant geven; maer 't is niet kwaet dat de Ouders mede wat voor hunne Kinderen opzoeken.

(2) De lyst der Boeken voor de Kinderen is hier wat hervormt naer onzen Schooltrant. Ik on-

CLVIII. Wat den *Bybel* aenbelangt; waer in de Kinderen gemeenlyk bezig gehouden worden om zich in hun Talent van *lezen* te oeffenen en bekwamer te maken, ik oordeel dat het zelve te lezen in een achter een volgende Order, Kapittel voor Kapittel, gelyk zy ſtaen; verre is van den Kinderen eenigszins tot voordeel te ſtrekken, 't zy om hen wel te doen *lezen* of hun de Gronden van den Godsdienſt te leeren; en dat 'er mooglyk geen erger te vinden is. Want tot wat Vermaek of Aenmoediging kan 't voor een Kint ſtrekken in zulk een Gedeelte van een Boek te lezen, waer van hy niets altoos verſtaet? Hoe weinig is de Wet van *Mozes*, het *Hooglied van Salomon*, de Profeetſyen in het Oude Teſtament, en de *Brieven der Apoſtelen* met de *Openbaring van Johannes* in het Nieuwe Teſtament geſchikt naer de bevatting van een Kint? Schoon zelfs de Hiſtorie der *Evangeliſten* en van de *Handelingen der Apoſtelen*, iets bevattelykers behelzen, echter zyn zy, in 't algemeen genomen zeer weinig overeenkomende met de Bevatting der Kinderjeugt. Ik ſta toe, dat de Gronden van den Godsdienſt hier uit

onderſtel wyders dat men de gemelde Boekjes van Do. *Borſtius* by de bovenſtaende Benamingen in de Scholen beter zal kennen dan by hunne rechte Titels.

uit en met de Woorden van de Heilige Schriftuur moeten gehaelt worden; maer men behoort 'er geenen aen een Kint voor te ſtellen, dan die met deszelfs Bekwaemheit en Kundigheden overeenkomen. Maer het is 'er verre van daen, dat zy den *ganſchen Bybel* moeten uitlezen enkel om te leeren lezen. Welk een misſelyk Mengelmoes van Gedachten moet ook een Kint in zyn Hooft hebben, indien 't eenige Gedachten altoos heeft, gelyk het behoort te hebben over den Godsdienſt, wat gedachten kan een Kint hebben, dat in zyne teedere Jaren onverſchillig alle de Deelen van den *Bybel*, zonder eenig onderſcheid, leeſt als het Woort Gods! Ik oordeel dat dit in ſommige Menſchen, de ware Reden geweeſt is, waerom zy 'er nooit eene duidelyke en klare Bevatting van gehad hebben, gedurende hun ganſche Leven.

CLIX. Naerdien ik, by toeval, op dit Onderwerp geraekt ben, vergunne men my te zeggen, dat 'er eenige Deelen der Heilige Schrift zyn, die zeer bekwaem zyn den Kinderen in handen te geven om hen tot lezen aen te zetten; gelyk de Hiſtorie van *Jozef* en zyne Broederen, de Hiſtorie van *David* en *Goliath*, van *David* en *Jonathan* en dergelyken; als mede noch anderen, die men hen behoort te doen lezen, tot ſtichting; gelyk die, *al wat gy wilt dat u de menſchen doen, doet*

hun ook alzoo; en dergelyke andere gemakkelyke en duidelyke Zedeleſſen (1), die, als zy wel uitgekozen zyn, dikwils gebruikt kunnen worden, zoo tot het lezen als tot Onderwys; en aldus dikwils gelezen, tot dat zy door en door in 't geheugen geveſtigt zyn; en dan kunnen zy vervolgens aen het Kint, wanneer het tot ryper Jaren opgroeit, ingeprent worden als de beſtendige en heilige Regelen van zyn Leven en Wandel. Maer het lezen van de ganſche Heilige Schrift zonder onderſcheid is naer myne Gedachten zeer ongevoeglyk voor de Kinderen, zoo lang als zy noch geen begrip van deszelfs voornaamſte Gronden en aldus een algemeen denkbeelt gekregen hebben van 't gene zy voornamelyk moeten gelooven en beleven; en dit, meene ik, behooren zy te krygen in de eigen Woorden van de Heilige Schrift, en niet in zulke Bewoordingen, die luiden, vooringenomen door Samenſtellen van Godgeleertheit en Geloofs belydeniſſen, in dit Geval gewoon zyn te gebruiken en den Kinderen op te drin-

(1) Onder dezen worden gemeenlyk zeer bekwaem gerekent het V, VI en VII Kapittel van MATTHEUS, behelzende de zoo genaemde Bergpredikaetſie van den Zaligmaker; waer by men noch andere geheele Hooftſtukken uit het Nieuwe Teſtament zoude kunnen voegen.

dringen. Om dit te vermyden heeft Dr. *Worthington* een Katechismus opgeſtelt, waer in alle de Antwoorden in uitgedrukte woorden der Heilige Schrift vervat zyn (2). Een zaek wel waerdig na te vol-

(2) Het is my onbekent of men dergelyke Opſtellen van een Katechismus in 't Nederduitſch heeft, uitgezondert een ſoort van Katechismus van Dr. GALENUS ABRAHAMSZ., Leeraer der Doopsgezinden; welke, behalven weinige Gevallen zyne Gezintheit betreffende, zich met geene Godgeleerde Geſchillen onder de Chriſtenen bezig houd, en ten aenzien van deze Geſchilpunten mag men zeggen, dat hy niet anders dan de Schriftuurtexten, waer mede der Doopsgezinden byzondere Gevoelens gewoonlyk beweert worden, eenvoudig ter neder ſtelt. Doch ik kan niet nalaten hier eene oordeelkundige Aenmerking by te voegen, die de Heer COSTE aen de hant geeft in zyne *Franſche* Vertaling van 't Werkje van den Heere LOCKE. ,, Het komt my voor" zegt de Heer COSTE, ,, dat een Godgeleerde ,, zeer wel een dergelyke Katechismus kan op- ,, ſtellen, waer in hy alle de Leerſtukken van ,, zynen Aenhang kan inbrengen, het zy ze ,, gegront zyn of niet op uitdrukkelyke Plaet- ,, ſen der Heilige Schrift. De Antwoorden ,, mogen uit de H. Schrift getrokken zyn, ,, zoo als zy willen; de Vraeg, waer toe zy ,, moeten dienen, zal 'er altoos den zin van ,, bepalen volgens 't oogmerk van hem, die de ,, Vraeg voorſtelt, voornamelyk, dewyl hy ,, de Vryheit neemt van geene andere Woorden ,, der

volgen, en zulk een Voorbeelt van gezonde Woorden, waer tegen geen Chriſten iets kan inbrengen, als of het niet nut was voor de Kinderen om te leeren. Hier uit, zoo ras als hy 't Gebed des Heere, het Geloof en de Tien Geboden van buiten kan opzeggen, kan het niet onnut zyn, alle Dagen of alle Weken, een Vraeg te leeren, als zyn Verſtant bekwaem is om het te begrypen en zyn Geheugen om het te onthouden. Wanneer hy deze Katechismus volkomen van buiten kent, om 'er gereedelyk en voor de Vuiſt op te antwoorden op alle Vragen in het ganſche Boek, zal 't gevoeglyk wezen de overige Regelen der Zedeleer in zyn Gemoed in te planten, die hier en daer in den Bybel verſpreid zyn, als de beſte Oeffening van zyn Geheugen, en 't welk hem altoos voor een Regel

„ der Schriftuur hier in te vlyen, dan die hy
„ dienſtig vint. Ik twyfel derhalven of dergelyke Katechismen het Ongemak, waer van de
„ Heer LOCKE ſpreekt, volſtrekt zullen verbeteren; ten zy men 'er niet anders inbrenge dan Geloofs-Artikelen, die niet betw ſt
„ worden, welke alle Chriſtenen op de zelf e
„ wyze uitleggen. En mogelyk heeft hy 't
„ dus verſtaen; want in den gront, zyn e
„ Kinderen, indien ik my niet bedriege, weinig in ſtaet, om iets anders in den Godsdienſt
„ te begrypen, dan zulk ſoort van Artikelen.

gel verſtrekken kan, die hy gereedelyk by der hant heeft, in het ganſche Beſtier van zyn Leven.

CLX. Wanneer het Kint zyne Moedertael wel kan lezen zal het tyd worden om den Knaep aen het ſchryven te brengen en hier in is het eerſte, 't welk hem moet geleert te worden, *de Pen wel te houden*, en dit behoort hy volkomen wel te kunnen doen, éér men toelaet dat hy ze op 't Papier zet. Want niet alleen Kinderen, maer ieder een, die iets wil wel doen, behoort niet aengezet te worden om te veel te gelyk te doen, of gevergt om op den zelfden tyd volmaekt te worden in twee deelen van een zaek, indien 'er mogelykheit is om ze afzonderlyk te leeren. Ik houde de *Italiaenſche* Manier van de Pen te houden enkel tuſſchen den Duim en den voorſten Vinger, voor de beſte (1), maer hier in kan men met

Schryven.

(1) Deze Manier, geloove ik, is hier weinig in gebruik. Doch of men hier te Lande juiſt met de Schoolmeeſters in dit ſtuk moet te rade gaen, zou ik niet durven verzekeren. Ik ken zeer goede Schryvers, die merkelyk van de dwingende Manier der Schoolmeeſters om de Pen te moeten houden zyn afgeweken. Deze Wyshoofden zullen de Letters gemeenlyk wel leeren prenten; maer 't vlug ſchryven zal 'er nooit inkomen, op de wyze van de twee voorſte Vingers vlak recht uit te houden, zonder dat 'er een knokkel mag gebogen worden.

met een goed Schryver of iemant anders die wel en vlug ſchryft, te rade gaen. Wanneer hy geleert heeft zyn Pen recht te houden, moet hy vervolgens leeren *zyn Papier te leggen en zyn Armen en Lichaem wel te plaetſen.* Als hy dit alles wel kent, is het beſte middel om hem met de minſte moeite te leeren, een Plaet te laten ſnyden met Letters van zulk een Hant als men verkieſt: maer men dient bedacht te wezen om ze wat grooter te maken dan 't gewoon Schrift; want ieder een vervalt natuurlyk door den tyd tot een kleiner Hant, dan hem in den beginne geleert was, maer nooit tot een grooter. Zulk een Plaet gesneden wezende, laet 'er eenige Afdrukſels op goed Schryf-papier van maken met rooden Inkt, welke de Knaep maer behoeft over te ſchryven met een goede Pen met zwarten Inkt gevult, 't welk zyn Hant ras zal gewennen aen 't maken van deze Letters, na dat hem eerſt gewezen is waer hy beginnen moet en hoe hy ieder Letter moet maken. Wanneer hy dit wel kan doen moet hy zich oeffenen op ſchoon Papier; en aldus kan hy gemakkelyk gebragt worden, om die hant te *ſchryven*, die gy verlangt.

Teekenen.

CLXI. Wanneer hy wel en vlug kan ſchryven, oordeele ik het gevoeglyk niet alleen met de Oeffening van zyn Hant in 't ſchryven voort te gaen, maer ook zich verder toe te leggen op het *Teekenen*; een

een Zack van zeer veel nut voor een Heer van Fatsoen by verscheiden Gelegenheden; voornamelyk wanneer hy reist, dewyl het dikwils iemant zeer veel helpt on met weinige Trekken, die wel by malkanderen gebragt zyn, dat gene uit te drukken, 't welk een gansch Blad Papier niet in staet is in Schrift te brengen en verstaenbaer te maken. Hoe vele Gebouwen zyn 'er niet te zien, hoe veel Werktuigen en Kleedingen ontmoeten ons niet, waer van de Denkbeelden gemakkelyk onthouden en medegedeelt kunnen worden door een weinig kennis in de *Teekenkunde*, die als men ze met woorden wil voorstellen, gevaer loopen van verloren te geraken of op zyn best kwalyk onthouden te worden, zelfs in de naeuwkeurigste Beschryvingen? Ik ben niet van gedachten dat ge uwen Zoon een volmaekten *Schilder* behoeft te maken; om dit tot een tamelyke mate te worden, zal meer tyds vereischt worden dan een jong Heer kan uitsparen van zyne andere Vorderingen van meer Belang. Maer zoo veel Kennis van de *Doorzigtkunde* en *Teekenkunde*, als hem in staet kan stellen om bekwaemlyk iets, dat hy ziet, op 't Papier te verbeelden, uitgezondert Tronien, meene ik, kan hy in korten tyd verkrygen; byzonderlyk, indien hy 'er zin in heeft: maer daer dit ontbreekt, is het beter, ten zy in dingen van volstrekte

noodzaeklykheit, hem, ten aenzien dezer dingen met rust te laten, dan 'er hen vruchteloos mede te kwellen: en derhalven gaet hier in, gelyk in alle andere Zaken de Regel door, *Nil invitâ Minervâ. Niets gedwongen of tegen zyn zin te doen.*

Het *Schryven met Karakters*, die geheele Woorden of Lettergrepen beteekenen, is, gelyk my gezegt wort, een Konst alleen in *Engelant* bekent (1), doch mooglyk niet onwaerdig geleert te worden; zoo om den Spoed van 't gene men schryft voor zyn eigen Geheugen, als om dat gene te verbergen, 't welk men voor ieders Oogen niet wil blootleggen. Want iemant, die slechts de eene of de andere soort van Karakters geleert heeft, kan die gemakkelyk veranderen tot zyn eigen byzonder Gebruik of Verkiezing, en met grooter Verkorting naer mate van 't Werk, daer hy zich mede bezig houd. De

(1) Het kan wezen dat de *Engelschen* dit hebben voorgegeven of dat hier alleen gezien wort op een vaste Manier, enkel toepasselyk op de *Engelsche* Tael; doch 't komt my voor dat het Schryven by Verkorting al lang in gebruik geweest is onder de Studenten om de Lessen van de Professoren uit hunnen Mont te schryven. PLUTARCHUS verhaelt in het Leven van *Kato van Utika*, dat men 'er de Uitvinding van toeschreef aen CICERO; en deze spreekt 'er zelve van *Epist.* XXXII. *ad Atticum*, *Lib.* XIII.

De Manier van Heer *Rich*, de befte van allen, die ik noch gezien hebbe, kan, naer myne Gedachten, door iemant, die de *Grammatica* wel kent en overweegt, veel gemakkelyker en korter gemaekt worden. Maer om deze beknopte Manier van Schryven te leeren, behoeft men zich niet te haeften met naer een Meefter om te zien; 't zal tyds genoeg wezen, wanneer eene gevoeglyke Gelegenheit zich uit zich zelve t'eeniger tyt opdoet; na dat de Leerling eene vafte Hant van net en vlug te fchryven gekregen heeft. Want jonge Knapen hebben weinig nut van met *Verkorting* te fchryven, en behooren 't in geenen deele te oeffenen tot dat zy volkomen wel fchryven, en hier aen vaft gewent zyn.

CLXII. Zoo ras als de Knaep zyne Moedertael kan fpreken, wort het voor hem tyd om eenige andere Tael te leeren. Niemant zal twyfelen of de *Franfche* Tael heeft hier den Voorrang. De Reden hier van is, om dat zy volgens de rechte Manier geleert wort, namelyk door ze beftendig in den Ommegang tegen de Kinderen te fpreken, en niet door de Regelen van de *Grammatica*. De *Latynfche* Tael zou gemakkelyk op dezelfde Manier kunnen geleert worden, indien de Leermeefter, als hy by 't Kint is, niet anders dan *Latyn* met hem wilde fpreken en het in dezelfde Tael deed antwoor-

Fransch.

den. Maer, dewyl het *Fransch* eene levende Tael is, en van meer Gebruik in het spreken, behoort zy eerst geleert te worden; op dat de Werktuigen van de Stem mogen gewent worden tot het behoorlyk vormen van zulke klanken, en het Kint de Hebbelykheit verkryge om het *Fransch* wel uit te spreken, 't welk moeilyker is wanneer het langer wort uitgestelt (1).

CLXIII.

(1) Het zelfde kan men zeggen van 't *Engelsch*, 't welk mede wel waerdig is om 'er zich in te oeffenen; doch 't heeft onder ons noch die Gemeenzaemheit niet als het *Fransch*, dewyl het, voor zoo veel het spreken aengaet, geen Tael is, welke in alle Landen gangbaer is, al zoo min als het *Nederduitsch*, en in dezen opzigte by ons weinig anders te pas komt dan in den Koophandel met de *Engelschen*. Ten aenzien van Geleertheit, en hier in byzonderlyk, om wel beredeneerde zaken met eene ongemeene Beknoptheit, Klaerheit en tevens deftige Bevalligheit te zien voorgestelt, bekenne ik, munten de *Engelschen* uit boven eenige Natie, en misschien mag men zeggen, dat het *Engelsch* aldus een Tael der Geleerden wort, en genoegsaem niet kan ontbeert worden: maer om ze tot dit Gebruik te leeren, behoeft men ze niet gemeenzaem te kunnen spreken; te meer om dat een *Engelschman* de Trotsheit bezit van zich zeer zelden met Vreemden te willen inlaten of naer hen veel te luisteren; zoo dat men hier ontrent

CLXIII. Wanneer hy *Fransch* kan spre- ken en lezen, 't welk volgens de gewoone Leerwyze gemeenlyk op een Jaer of Twee uitkomt, behoort hy over te gaen tot het *Latyn*, waer ontrent wonder is, dat de Ouders, naerdien zy de Proef gehad hebben met het *Fransch*, niet oordeelen dat het behoort geleert te worden op dezelfde wyze, door spreken en lezen (2). Alleenlyk moet men zorge dra-

Latyn.

trent volstaen kan met eene grondige Oeffening byzich zelven, die ook in alle Talen, welke zy zyn mogen, moet plaets hebben, zonder zelfs tot dit laeste een Taelmeester noodig te hebben.

(2) Hoe zeer het eene Vermetelheit schynen moge den Heer LOCKE tegen te spreken, is het echter bedenkelyk of deze de rechte Weg is om het *Latyn*, ik zeg niet volmaekt, maer behoorlyk te leeren. De Heer LOCKE heeft erkent dat het *Latyn* geene levende Tael is, zoo dat deze doode Tael gemeenzaem te willen spreken met een jongen knaep, wiens Denkbeelden alleen loopen op dingen, die rontsom hem zyn, en die geen rechte Benaming hier in kunnen hebben, een *Keuken-Latyn* zou maken, die 't Kint, als hy aen 't rechte Latyn kwam zekerlyk zoude verwarren. Behalven dat het gansch niet onnut is de Gronden te weten, waer op het *Latyn* geleert wort, die ook in 't leeren van alle Talen kunnen te passe komen; al heeft men de nette Schoolregels reets vergeten.

dragen, terwyl hy deze Vreemde Talen leert, door niet anders te fpreken en te lezen met zyn Leermeefter, dat hy niet vergete zyne Moedertael te lezen, 't welk onderhouden kan worden door zyne Moeder, of iemant anders, met hem daeglyks eenig uitgekozen gedeelte der Heilige Schrift te hooren lezen in de Tale, in welke hy geboren is.

CLXIV. Het *Latyn* merke ik aen als volftrekt noodzakelyk voor een Heer van goeden Huize; en waerlyk de Gewoonte (1), die in alles den Meefter fpeelt, heeft het zoo krachtig tot een gedeelte der Opvoeding gemaekt, dat zelfs zulke Kinderen gedwongen worden om menige Uuren van hunnen dierbaren Tyd met ongemak in 't *Latyn* te verfpillen, die na dat zy van 't School zyn gegaen, nooit in al hun Leven hier mede iets te doen hebben. Kan 'er iets belachgelyker wezen, dan dat een Vader zyn Gelt en zyn Zoons Tyd zou moeten verkwiften, in hem aen te zetten tot het leeren van de tael der *Romeinen*, wanneer hy tevens hem fchikt voor een Ambagt of Neering, waer in hem 't *Latyn* van geen nut is, en hy niet mift het weinige te verge-

(1) De Gewoonte heeft in *Hollant* die kracht niet, maer eer van het tegendeel, gelyk ik reets hebbe aengemerkt.

geten, dat hy uit de Scholen gebragt heeft (2), en 't is tien tegen één dat hy 'er een affchrik van zal hebben, door de Mishandelingen, waer mede hy geplaegt is geweeft? Zou men kunnen gelooven, ten ware wy 'er overal onder ons *Engelfchen* de Voorbeelden van hadden, dat een Kint kan gedwongen worden om de eerfte Beginfelen van eene Tael te leeren, waer van hy nooit in den Levensloop, waer toe hy gefchikt is, gebruik zal hebben, terwyl men ondertuffchen het Schryven van een goede Hant en het Cyferen verwaerloost, 't welk in allerlei ftaten in dit Leven van groot nut is, en in alle Neeringen en Ambagten onvermydelyk noodzaeklyk? Maer fchoon deze Kundigheden, in de Neering, den Koophandel en in de Bezigheden der Werelt vereifcht, zelden of nooit kunnen verkregen worden in de Latynfche Scholen,

(2) In zulke Gevallen heeft de Heer LOCKE zekerlyk gelyk; maer dit ftryd geenszins met het gene ik te voren gezegt hebbe; want men moet het Onderfcheid tuffchen menfchen en menfchen in 't oog houden; en 't is gewis dat 'er behoort onderzogt te worden of 'er wel tyd kan overfchieten om *Latyn* te leeren, als men het Kint tot eenig byzonder Beroep gefchikt heeft, daer bepaelde Leerjaren en voor afgaende Beginfelen toe vereifcht worden.

len, echter zenden niet alleen Luiden van goeden Huize hunne jonger Zonen, die tot den Koophandel geschikt zyn, derwaerts; maer zelfs laten Neeringdoende Luiden en Landluiden niet na hunne Kinderen hier henen te stuuren; schoon zy geen oogmerk of Vermogen hebben om hen tot Studenten te maken. Vraegt men hen, waerom zy dit doen, zy rekenen 't voor een Vraeg even zoo vreemt, als of ge hun vroegt, waerom zy te kerk gaen. De Gewoonte gelt voor Reden, en heeft voor zulken, die ze voor Reden houden, deze Manier van doen zoo heilig gemaekt, dat zy by hen genoegsaem Godsdienstig wort onderhouden, en zy schroomen 'er zoo zeer van af te wyken, als of hunne Kinderen naeuwlyks eene rechtzinnige Opvoeding konden genieten zonder de *Grammatica* van *Vossius*.

CLXV. Maer hoe noodzakelyk het *Latyn* voor sommigen moge wezen en gerekent worden voor anderen, wien het in geenerlei maniere van nut of dienst is; echter vinde ik de gewoone wyze van leeren in de *Latynsche* Scholen dusdanig, dat, na dat ik 'er myne Gedachten over hebbe laten gaen, ik niet gemakkelyk besluiten kan om ze aen te moedigen. De Redenen hier tegen zyn zoo klaerblyklyk en dringende, dat zy sommige verstandige Luiden bewogen hebben,

om

om van den gewoonen Weg af te wyken, en niet zonder vrucht, hoewel de Leerwyze, waer van zy gebruik gemaekt hebben, niet nauwkeurig overeenkwam met die, welke ik my verbeelde de gemakkelykste te wezen, en kortelyk hier in bestaet. Het Kint in 't geheel met geene *Grammatica* te moeien; maer hem het *Latyn* te leeren, gelyk hy het *Engelsch* of zyne Moedertael geleert heeft, en al pratende, zonder Kwelling van Regelen; want indien gy 't wel overweegt, het *Latyn* is aen een Kint, wanneer het ter Werelt komt, niet minder onbekent, dan zyn Moedertael en echter leert het zyne Moedertael zonder Meester (1), zonder Regelen, zonder *Grammatica*; en zoo zou 't ook 't *Latyn* leeren, gelyk *Cicero* 't leerde, indien het iemant ontrent zich had, die met hem in deze Tael kon praten (2). En wanneer wy zoo menigvuldigmael een

(1) Niet zonder Meester, want het Kint heeft zoo vele Meesters als 'er Personen rontsom hem zyn, die spreken.

(2) Hier komt het op aen, waer zulke menschen te vinden; en aldus rust de geheele Redeneering van den Heere LOCKE, meest op de Onderstelling van een Kint op te voeden in Huis, onder een *Gouverneur*. Wat de Gebreken der Leerwyze in de Scholen betreft, hier over kan ik my niet inlaten. Zy kunnen in *Engelant* slimmer wezen dan by ons, of ook beter.

een *Fransche* Juffrouw zien, die een *Engelsch* Juffertje in een Jaer of Twee goed *Fransch* leert spreken, zonder eenige Regelen van de *Grammatica* of zonder iets anders dan met haer te praten, kan ik niet anders dan my verwonderen, hoe Heeren van aenzien deze Manier voor hunne Zonen hebben over 't hooft gezien, en hen voor dommer of onbekwamer gehouden dan hunne Dochters.

CLXVI. Indien 'er derhalven een Man te krygen was, die zelve goed *Latyn* sprak, en altyd ontrent uwen Zoon wilde wezen, gedurig met hem praten, en niet toeliet dat hy iets anders sprak of las, zou dit de rechte en eigenlyke Weg wezen, en dien ik niet alleen als den gemakkelykſten en beſten zou voorſtellen, langs welken een Kint, zonder Moeite, zonder kyven, niet alleen een Tael zou kunnen verkrygen, waer om anderen in 't School, zes of zeven Jaren achter malkander, worden gekaſtyd of plakken krygen: maer ook als een Middel, waer door tevens zyn Gemoed en Zeden zouden kunnen gevormt en de Knaep onderwezen worden, als tot een Toegift in verſcheidene Wetenſchappen, als de *Aertrykskunde*, *Sterrekunde*, *Tydrekenkunde*, *Ontleedkunde*, behalven eenige Deelen der *Hiſtorie*, en gedeeltelyk alle andere kennis van zaken, die onder 't Begrip vallen, en weinig meer dan Geheugen ver-

vereisſchen. Want, indien wy den rechten weg willen inſlaen, behoort hier onze Kennis te beginnen en in deze dingen deGrontſlag gelegt te worden en niet in de afgetrokkene Denkbeelden van de *Logica* en *Metaphyſica* of Bovennatuurkunde, die bekwamer zyn om het Verſtant te verbyſteren dan te verbeteren, wanneer het zich eerſt op Wetenſchappen begint toe te leggen. Wanneer jonge Luiden hunne Harsſens een poos in deze afgetrokkene Beſchouwingen hebben bezig gehouden zonder nut of vordering, of dat Gebruik, 't welk zy 'er van verwagt hadden, te vinden; dan beginnen zy lage Gedachten te krygen, 't zy van de Geleertheit of van zich zelven; zy geraken in aenvechting om de Letteroeffeningen te verlaten, werpen hunne Boeken aen een kant, als of dezen niets anders behelsden dan moeilyke Woorden en iedele Klanken; of zy beſluiten, dat, indien de Boeken al eenige wezentlyke Kundigheit behelzen, zy zelven geen bekwaem Verſtant hebben om die te bevatten. Dat dit zoo is, kan ik u uit myne eigene Ondervinding verzekeren. Onder andere dingen, die door een Jongeling op deze Manier geleert kunnen worden, terwyl anderen van zyne Jaren met *Latyn* en Talen worden opgehouden, mag ik ook de *Meetkunde* ſtellen; alzoo ik een jong Heer gekent heb, die eenigermate op deze Wyze was opge-

 voed,

voed, die bekwaem was om verscheidene Voorstelien van *Euklides* te betoogen, eer hy noch Dertien Jaren bereikt had.

CLXVII. Maer, indien zulk een Man niet te krygen is, die goed *Latyn* spreekt, en in staet is om uwen Zoon te onderwyzen in deze Deelen der Wetenschappen, en het langs dezen Weg wil ondernemen, dan is het naeste en beste, dat 'er op te vinden is, hem zoo na, volgens deze Manier, te doen onderwyzen, als mooglyk is; namelyk een gemakkelyk en vermaeklyk Boek te nemen, als, by voorbeelt, de Fabelen van *Ezopus*, en de *Engelsche* Vertaling (zoo letterlyk als het wezen kan) te schryven in een Regel, en de *Latynsche* woorden, die hier mede overeenkomen, net boven de *Engelsche*. Laet hem die, ieder dag, eens en meermalen te overlezen, tot dat hy het *Latyn* ten volle versta, en ga dan over tot eene andere Fabel, tot dat hy ook in deze volleert is, zonder te vergeten wat hy reets geleert heeft; maer dit moet hy somtyts herlezen om het in 't geheugen te doen blyven. En als hy aen 't schryven begint te komen geeft hem dan dit tot een Voorschrift; aldus zal hy door 't oeffenen van zyn Hant in 't schryven ook in 't *Latyn* vorderen. Maer, dewyl dit een onvolmaekter weg is dan in 't *Latyn* met hem

te

te praten, zal vooraf het wel van buiten leeren van de *Conjugatien* der *Verba* en vervolgens van de *Declinatien* der *Nomina* en *Pronomina* (1) hem veel gemak toebrengen om kennis te krygen van de Eigenschap en Spreekmanier der *Latynsche Tale*, waer in de Beteekenis der Woorden niet verschilt door voorgevoegde Litwoortjes, gelyk in de hedendaegsche levende Talen; maer door Verandering in de laeste Lettergrepen (2). Meer dan dit heeft hy uit de *Grammatica* niet noodig, voor dat hy *Sanctii Minerva* met de Aenteekeningen van *Scioppius* en *Perizonius* kan lezen.

In het Onderwys der Kinderen, oordeele ik, dat men ook behoort te letten, om hen in de meeste Gevallen, waer voor zy met hunne Gedachten stil staen, niet verder te verwarren, door moeilyke Vragen, om by Voorbeelt den Zin en Beteekenis van een Reden of een Woort te

(1) Dewyl hier eigenlyk gesproken wort van de Grammatikale Kunstwoorden der Latynsche Tale, oordeelde ik niet noodig my te binden aen de Viesheit van zuiver Nederduitsch; doch hier over meer te zeggen kon lichtelyk op bedillen uitdraeien.

(2) Dit ziet eigenlyk alleen op de *Engelsche* Tale: in andere levendige Talen is dit wat anders; maer 't is hier de plaets niet om dit uit te pluizen.

te vinden, indien zy dit niet gereedelyk weten te zeggen. Dit is slechts tyd verspillen en hen verbysteren; want terwyl zy leeren en zich met naerstigheit hier op toeleggen, moeten zy in een goede Luim gehouden en hun alles zoo gemakkelyk en aengenaem gemaekt worden als mooglyk is. Men moet hen derhalven in alles, waer voor zy blyven stil staen, en wanneer zy zich genegen toonen om voorwaerts te gaen, uit de zwarigheden redden, terstont als zy hun voorkomen, zonder knorren of kyven, en zich erinneren, dat, als 'er strenger Middelen hier toe gebruikt worden, deze alleen Uitwerkselen zyn van de Trotsheit en Gemelykheit van den Onderwyzer, die van de Kinderen schynt te verwachten, dat zy terstont zullen volleert wezen in alles, wat hy zelve weet; hoewel hy eer behoorde te denken, dat zyn Werk bestaet om het Kint Hebbelykheden in te planten; maer niet, op eene norsche Manier, met Regelen te plagen, die hem in zyn Gedrag en Wandel van weinig dienst kunnen wezen; of die ten minste voor de Kinderen van geen Gebruik zyn, die ze namelyk vergeten, zoo ras als zy ze geleert hebben. Ik ontken geenszins dat deze Manier kan plaets hebben, in Wetenschappen, waer door hunne Reden moet geoeffent worden, zoo dat zy hier somtyds mag verandert worden, en Zwarig-

righeden opgeworpen, met oogmerk om hun Vernuft op te ſcherpen en hunnen Geeſt te gewennen zyne eigene krachten en Schranderheit in 't redeneeren te werk te ſtellen. Maer echter vertrouwe ik, dat men dit niet doen moet met Kinderen, terwyl zy noch zeer jong zyn en in de eerſte Beginſelen van eenige ſoort van Wetenſchap. Als dan is alles uit zich zelve moeilyk, en de grootſte Kunſt en Bekwaemheit van een Onderwyzer beſtaet hier in om alles zoo gemakkelyk te maken als hy kan. Maer in het byzonder in het leeren van Talen is de Gelegenheit minſt bekwaem om hen hier mede te kwellen, want, dewyl Talen moeten geleert worden door 't Gebruik, Gewoonte en Geheugen, worden zy in de grootſte Volmaektheit geſproken, wanneer alle de Regelen van de *Grammatica* volkomen vergeten zyn. Ik ſta toe dat de *Grammatica* van een Tael ſomtyts zorgvuldig behoort beoeffent te worden; maer dit moet alleen geſchieden van volwaſſenen, wanneer zy zich toeleggen om eenige Tael oordeelkundig te verſtaen, 't welk zelden de Zack van een eenig Menſch is, dan van Studenten, die zich met opzet op de Geleertheit toeleggen. Ik denk men zal my wel willen toeſtemmen, dat indien een Man van goeden Huize, zich in eenige Tael moet oeffenen deze de Tael van zyn eigen

Lant behoort te wezen, op dat hy deze, welke hy bestendig gebruikt, met de uiterste Naeuwkeurigheit moge verstaen.

Noch een andere Reden is 'er, waerom Leermeesters en Onderwyzers geene Moeilykheden aen hunne Leerlingen moeten opwerpen; maer hun in tegendeel den Weg behooren te slechten en hen gereedelyk helpen voortvaren, als zy vinden dat ze ergens in stuiten. De Geest der Kinderen is zwak en zeer bepaelt, zoo dat zy gemeenlyk maer één ding te gelyk kunnen bevatten. Alles, wat het Kint in zyn Hooft heeft, vervult het voor dien tyd geheel en al, voornamelyk wanneer 't 'er met eenige drift ingebragt is. Een Onderwyzer behoort derhalven zyn grootste Werk te maken, om den Kinderen alle andere Gedachten uit het Hooft te verbannen, terwyl zy iets leeren zullen, om te beter plaets te maken voor 't gene hy hen wil inscherpen, op dat het met opiettendheit ontfangen en geleert worde, zonder 't welke het geenen Indruk zal doen overblyven. De natuurlyke Gesteltenis der Kinderen maekt dat hunne Gedachten van 't een op 't ander vallen. Nieuwigheit alleen behaegt hun; wat hun als Nieuw voorkomt zyn ze terstont gretiglyk genegen om 'er eenigen smaek van te hebben, maer zy zyn 'er ook even ras van verzadigt; zy worden een zelfde zaek

zeer

zeer ſchielyk warſch, en al hun Vermaek beſtaet genoegſaem in Verandering en Verſcheidenheit. Het is eene Tegenſtrydigheit in den natuurlyken ſtaet der Kindsheit, hunne vlottende Gedachten ergens bepaeldelyk op te willen hechten. Het zy men dit moet toeſchryven aen de Geſteltenis hunner Harſſenen, en de Vlugheit en Onbeſtendigheit hunner dierlyke Geeſten, waer over de Ziel noch geene volkomene Heerſchappy gekregen heeft; het is zigtbaer dat het den Kinderen pynlyk valt hunne Gedachten gedurig op eene zelfde Zaek geveſtigt te houden. Een langdurige Aendacht is eene der moeilykſte dingen, die men hun kan opleggen; en al wie derhalven van hun hebben wil dat zy zich ergens in zullen bevlytigen, behoort zyne pogingen in te ſpannen, om het zoo bevallig en aengenaem voor te ſtellen, als hy immers kan of mag; ten minſten behoort hy zorge te dragen om 'er geene onbehaeglyke denkbeelden by te voegen, die 'er hun een afſchrik van kunnen geven. Als zy niet aen hunne Boeken gaen, met een ſoort van Genoegen en Smaek, is het geen wonder dat hunne Zinnen gedurig zullen worden afgetrokken van 't gene, waer in zy een wanſmaek vinden, om beter Verluſtigingen te zoeken in bevalliger Voorwerpen, die hen on-

vermydelyk, zoo 't in hunne Magt is, van hun Werk zullen doen loopen.

Ik weet wel, dat het de gewoone Manier der Leermeesters is om Oplettendheit in hunne Leerlingen te brengen en hunne Gedachten op het Werk, waer mede zy bezig zyn, te willen zetten, door middel van Bestraffingen en Kastydingen, zelfs wanneer de Leerlingen maer in 't minst afgetrokken van Gedachten zyn. Maer zulk een Behandeling moet zekerlyk eene recht tegenstrydige Uitwerking hebben. Driftige Woorden of Slagen vervullen de Harten der Kinderen met Schrik en Angst, die hen terstont zoo volstrekt bevangt, en geen plaets voor andere Indrukselen overlaet. Ik geloove, dat 'er niemant onder myne Lezers is, of hy zal zich kunnen erinneren welk een wanorder haestige en heerschzuchtige Woorden van Ouders of Leermeesters in zyne Gedachten verwekt hebben; hoe dit voor een tyd hunne Harssenen ontstelt heeft; zoo, dat zy naeuwlyks wisten wat men tegen hen gezegt had. Ongetwyfelt verloor de Knaep aldus eensklaps al het Denkbeelt van het Werk, waer mede hy bezig was; zyne Zinnen waren in de war en het Spoor byster, en in dien toestant was hy niet langer bekwaem tot eenige Oplettendheit altoos.

Het

Het is buiten alle Tegenspraek, dat Ouders, *Gouverneurs* en Leermeesters hun Gezag behooren te vestigen, door eene Ontzaglykheit over de Gemoederen der genen, die onder hun Opzigt staen; en hen hier door te bestieren. Maer, wanneer zy 'er zulk een Vermogen op gekregen hebben, moeten zy 't met groote Gematigtheit gebruiken, en zulke Bullebakken niet wezen, dat hunne Leerlingen altyd sidderen en beven als zy hen zien. Zulk een Strengheit mag de Regeering over de Kinderen gemakkelyk maken voor hun zelven, maer is van zeer weinig nut voor hunne Leerlingen. 't Is onmooglyk dat de Kinderen iets in 't allerminst zullen leeren, terwyl hunne Gedachten zyn ingenomen en ontrust met eenige Hartstogt, voornamelyk Vrees, die den krachtigsten Indruk maekt op hunne teedere en zwakke Gemoederen. Hou hen gedurig in eene gemakkelyke en stille Kalmte, indien gy wilt dat zy uwe Lessen, of eenige Vermeerdering van Kennisse zullen aennemen. Het is al zoo onmooglyk heerlyke en welgeregelde Karakters in een sidderend Gemoed te prenten, als goede Letters te brengen op een Papier, dat gins en weêr geschud wort.

De groote kunst van een Leermeester is de Opmerkendheit van zynen Leerling te winnen en gaende te houden; als

hy dit ſtuk gewonnen heeft, kan hy zich verzekert houden zoo verre te zullen vorderen als de Bekwaemheit van den Leerling hem kan brengen, en zonder dat is al zyn Gewoel en Gewelt van weinig of geen Vrucht. Om dit te bereiken, behoort hy, zoo veel als hy kan, het Kint de Nuttigheit van 't gene hy hem leert te doen begrypen, en hem aen te toonen, dat hy, door 't gene hy geleert heeft, nu iets doen kan, 't gene hy te voren niet kon doen; iets 't gene hem eenig Vermogen en wezentlyk Voordeel geeft boven anderen, die hier in onkundig zyn. Hier by behoort hy Zachtzinnigheit te voegen in al zyn Onderwys, en door eene zekere Teêrhartigheit in zyn ganſche Gedrag, het Kint te doen begrypen, dat hy 't lief heeft, en niets anders op 't Oog heeft dan zyn beſt, 't welk 't eenige Middel is om Liefde voor hem in het Kint te verwekken, 't welk te weeg zal brengen, dat het naer hem luiſtert, en ſmack vint in 't gene hy 'er aen onderwyſt.

Niets dan Hartnekkigheit moet eenige Heerſchzuchtigheit of harde Behandeling ontmoeten. Alle andere Fouten behooren op eene zachte Manier verbetert te worden; en vriendelyk innemende Woorden zullen beter en krachtiger Uitwerking doen op een bereidwillig Hart, en zelfs een groot Gedeelte van

die Eigenzinnigheit verhoeden, die eene harde en heerschzuchtige Behandeling dikwils in welgeaerde en edelmoedige Harten te weeg brengt. 't Is waer Hartnekkigheit en moedwillig Verzuim moet overmeestert worden, zelfs al kost dit Slagen: maer ik geloof dat Eigenzinnigheit in de Leerlingen dikwils de Uitwerking is van Stuursheit in den Leermeester; en dat de meeste Kinderen zelden Slagen zouden verdient hebben, indien noodelooze en kwalyk aengelegde Hardigheit hun geen kwaden Inborst geleert had, en in hun een Afkeer verwekt voor hunnen Leermeester en voor alles, wat van hem komt.

Onachtzaemheit, Vergetelheit, Ongestadigheit en Wispelturigheit van Gedachten zyn de natuurlyke Gebreken der Kintscheit; en derhalven, wanneer men niet bemerkt dat deze moedwillig zyn, moet men 'er met hen zachtzinnig van spreken, en ze door den tyd trachten te overwinnen. Indien ieder Misslag van deze natuur Toorn en Kyven verwekt; zal 'er zoo dikwils Gelegenheit tot knorren en straffen voorvallen, dat de Leermeester een gedurige Schrik en Ongenoegen zal worden voor zyne Leerlingen. Dit eenige is genoeg om hen te beletten hun nut te doen met zyne Lessen, en om zyn gansche Manier van Onderwys onder den Voet te werpen.

Laet

Laet het Ontzag, 't welk hy op hunne Gemoederen verkregen heeft, zoo gematigt worden met de gedurige Blyken van zyne Teederheit en Goedhartigheit, dat de Genegenheit de Leerlingen aenspore tot hunnen Pligt, en make dat het hun tot een Lust strekke zyne Vermaningen op te volgen. Dit zal hen met Genoegen by zynen Leermeester doen wezen; hen naer hem doen luisteren als naer hunnen Vrient, die hen lief heeft en die moeite voor hun aenwend tot hun Welwezen. Dit zal hunne Gedachten gemakkelyk en vry houden terwyl zy in zyn Gezelschap zyn, 't welk de eenigste Luim is, die hen bekwaem maekt om nieuwe Onderrichtingen te kunnen ontfangen en indruk in hen te doen hebben; want indien zy niet aengenomen en onthouden worden, is alles wat zy en hunne Leermeesters met malkander doen verloren Arbeid; 't geeft groot Ongenoegen en weinig Voordeel.

CLXVIII. Wanneer nu een Kint door het Middel van het *Latyn* en het *Engelsch* of zyne Moedertael boven malkander te schryven eene tamelyke kennis van de *Latynsche Tael* gekregen heeft, kan het een weinig verder gevordert worden tot het lezen van eenig ander *Latynsch* Boek, dat gemakkelyk is, als *Justinus* of *Eutropius*; en om uwen Zoon hier van het lezen en verstaen te minder verdrietig en moei-

moeilyk te maken, laet hem, zoo 't hem wel gevalt, zich zelven helpen met de *Engelsche* Vertaling (1). Niemant late zich ook door de Tegenwerping afschrikken, dat hy de Tael slechts leert door 't Gebruik. Dit, als men 't wel inziet, is hier tegen van geen Gewigt, maer strekt duidelyk ten voordeele van deze Manier van een Tael te leeren. Want Talen worden enkel door Gebruik geleert; en iemant spreekt zekerlyk het *Engelsch* of *Latyn* niet goed, noch is die Talen recht magtig, die ze door 't Gebruik niet spreekt, en indien (na behoorlyk overdacht te hebben wat hy zeggen wil) zyn Tong niet van zelfs in de Uitdrukking en Eigenschap van die Talen valt, zonder te denken om de Regelen van de *Grammatica*: ja ik wenschte, dat eenig Mensch my eene Tael wist te noemen, die iemant wel en behoorlyk kan spreken, door de Regelen van de *Grammatica*. Talen zyn niet gemaekt, door Kunst of Regelen, maer by Toeval en 't gemeen Gebruik van

(1) Of deze Raed om eene Vertaling dezer Schryvers te gebruiken, onder onze *Nederlanders* kan in acht genomen worden, is my onbekent: doch men behoeft zich, geloove ik, niet aen *Justinus* of *Eutropius* te binden. De *Cornelius Nepos*, die in onze Scholen gebruikt wort, en niet *Justinus* of *Eutropius*, is vertaelt en kan in derzelver plaets dienen.

van 't Volk, en hy die ze wel ſpreekt, heeft geen anderen Regel noodig dan dezen; noch iets anders, waer op hy zich verlaet dan zyn Geheugen, en de Hebbelykheit van ſpreken naer die Manier, welke hy geleert heeft van zulken, die de Achting hebben van wel en net te ſpreken, 't welk, met andere Woorden is, alleen te ſpreken volgens 't Gebruik.

Mogelyk zal men hier vragen is de *Grammatica* dan van geen Nut of Gebruik, en hebben dezen, die zoo vele moeite genomen hebben om verſcheiden Talen tot Regelen en Waernemingen te brengen; die zoo veel geſchreven hebben over *Declinatien* en *Conjugatien*, over *Etymologia* en *Syntaxis*, verloren Arbeid gedaen en zonder eenige Vrucht geleert? Dit zegge ik niet. De *Grammatica* heeft ook haer Nut. Maer dit oordeel ik te mogen zeggen, dat 'er grooter Opnef van gemaekt wort, dan 't noodig is, en dat 'er zulken mede gekwelt worden, die 'er niets ter werelt mede te doen hebben. Ik meen Kinderen van die jaren, waer in zy 'er doorgaens mede geplaegt worden in de *Latynſche* Scholen.

Niets is 'er klaerblykelyker, dan dat Talen, door het Gebruik geleert, genoeg dienen voor de gemeene Zaken van dit Leven en den daeglykſchen Handel. Ja, Perſonen van Aenzien onder de teedere

dere Sexe, en zulken onder haer, die haren tyd besteed hebben in wel opgevoed Gezelschap, toonen ons dat deze duidelyke natuurlyke Weg, zonder eenige de minste Oeffening of kennis van de *Grammatica*, haer tot een hoogen Top van Bevalligheit en Netheit in 't spreken kan brengen, en men vint Vrouwen, die zonder te weten wat *Tempora* of *Tyden*, *Participia* of *Deelwoorden*, *Adverbia* of *Bywoorden*, en dergelyken zyn, zoo net en naeuwkeurig spreken (ik zal niet zeggen als een Schoolmeester van een Dorp, want dit mogten zy voor een onbeleeftheit houden, maer) als de meeste Heeren van Fatsoen, die, volgens de gewoone Leerwyze der *Latynsche* Schollen, zyn opgevoed. Men kan derhalven, gelyk wy zien, de *Grammatica* in sommige Gevallen wel missen. De Vraeg zal dan wezen; Aen wien zy behoort geleert te worden en wanneer? Hier op antwoorde ik:

1. Sommige Menschen leeren de Tael gemeenlyk voor den daeglykschen Ommegang in de menschelyke Maetschappy en om malkander hunne Gedachten in een gemeen Gesprek mede te deelen, zonder verder Oogmerk in der zelver Gebruik. Tot dit Einde kan de Oorspronkelyke Manier van eene Tael te leeren door Verkeering met Menschen niet alleen volstaen; maer is zelfs als de gemakkelykste, de eigenlykste en natuurlykste, boven alle

le anderen te kiezen. Derhalven kan men antwoorden, dat hun een *Grammatica* tot dit Gebruik niet noodzaeklyk is. Dit moeten zoo velen myner Lezers erkennen, als 'er Begrip hebben van 't gene ik hier beweere, en die door hunne Verkeeringen met anderen de Talen verstaen, zonder ooit een *Grammatica*, het zy van de *Engelsche*, *Fransche* of eenige andere Tael, die zy spreken, geleert te hebben. Dit geloove ik is 't Geval van onvergelykelyk 't grootste Gedeelte der *Engelschen*, onder welken ik 'er geen eenen gekent hebbe, die zyne Moedertael door Regelen geleert heeft (1).

2. Anderen zyn 'er, wier grootste Gedeelte van hun Werk in deze Werelt door hun Tong en Pen moet geschieden, en voor dezen is 't gevoeglyk, indien niet noodzaeklyk, dat zy net en naeuwkeurig spreken en schryven, om hunne Gedachten aen anderen gemakkelyker mede te deelen en grooter indruk te doen hebben in derzelver Gemoederen In dezen opzigte, moet men niet denken dat het genoeg is hoe een fatsoenlyk Man spreekt, als hy maer verstaen wort. Hy moet, onder andere Hulpmiddelen om

(1) Wy leeren eigenlyk onze Moedertael niet door Regelen; maer mogen wel leeren dat alle beschaefde Talen, en aldus ook onze Moedertael, Regelen hebben, volgens welke wy, zonder Pedantery, behooren te schryven.

om wel te ſpreken, zich oeffenen in de *Grammatica*, maer in de *Grammatica* of *Spraekkonſt* van zyne eigene Tael; van die Tael, welke hy gebruikt, op dat hy de Spraek van zyn Lant nauwkeurig moge verſtaen en net ſpreken, zonder de Ooren der genen, tegen wien hy ſpreekt, te kwetſen met Wantael en ſtootende Onregelmatigheden; en hier toe is de *Grammatica* noodzakelyk, maer enkel de *Grammatica* van zyne eigene Tale, en alleen voor dezen, die de moeite willen nemen om hunne Tael te beſchaven en hunnen ſtyl te verbeteren. Of alle Heeren van Opvoeding dit niet behoorden te doen, laet ik aen hun Oordeel, naerdien 't Gebrek van Netheit en ſpraekkonſtige Naeuwkeurigheit gerekent wort iemant van dien Rang zeer te misſtaen, en gemeenlyk haelt iemant, die aen zulke Fouten ſchuldig is, zich de Berisping op den hals, dat hy van een lager Opvoeding is en met ſlechter Gezelſchap omgaet, dan met zyn ſtaet overeenkomt. Indien deze myne Onderſtelling waer is, moet het wonderlyk ſchynen hoe jonge Luiden van Opvoeding in *Englant* als gedwongen worden om *Grammatica's* van vreemde en doode Talen te leeren, en hun nooit geſproken wort van *Grammatica's* of *Spraekkonſten* van hun eigen Tael. Zy weten zelfs dikwils niet, dat 'er zulk een Ding in de Wereld is, noch veel minder maken zy 'er hun Werk van om 'er in

onderwezen te worden. Ook wert hunne eigen Tael hun nooit voorgestelt als hunner Zorge of Beschaving waerdig, schoon zy ze daeglyks noodig hebben, en niet zelden in den volgenden loop van hun Leven over hun geoordeelt wort uit de bevallige of onbevallige Manier, waer op zy zich in hunne Tael uitdrukken. Terwyl in tegendeel de Talen, in welker *Grammatica's* zy zoo krachtig bezig gehouden hebben, van die natuur zyn, dat zy 'er by na nooit in zullen spreken of schryven; of indien dit by gelegenheit voorvalt, zouden zy verschoont worden over de Misslagen, die zy 'er in begaen. Zou niet een *Chinees*, die van deze Manier van Opvoeding onderricht wert, zich lichtelyk kunnen verbeelden, dat alle onze jonge Heeren werden geschikt tot Leermeesters en Hoogleeraers der doode Talen van vreemde Gewesten en niet om zich met Zaken bezig te houden in hun eigen Tael (1).

3. Een

(1) Het gene de Heer LOCKE in deze Afdeeling zegt is genoegsaem alles ook zeer toepasselyk in ons *Nederlant*, daer men zeggen mag dat doorgaens te weinig werk gemaekt wort van den Opbouw onzer Moedertale; hoewel men bekennen moet, dat het merkelyk beter gaet, dan over Dertig of Veertig Jaren, na dat wy meer behulp van Nederduitsche Spraekkonsten of *Grammatica's* en Geslachtlysten der Zelfstandige Naemwoorden gekregen hebben, die by ve-

3. Een derde ſoort van Menſchen is 'er, die zich toeleggen op twee of Drie vreemde doode Talen, die gemeenlyk de *Geleerde Talen* genoemt worden; hier maken zy ten krachtigſten hun werk en

velen meer Oplettendheit hebben te weeg gebragt. Maer de meeſten dezer zoo noodige Hulpmiddelen, die hunnen Grontſlag hebben op den Tael-bouw van HOOFT, VONDEL en andere Schryvers van een Sieraedſtyl of Pronkſtyl, geven aen den anderen kant weêr Aenleiding, dat men, in verbeelding, even als of alles (als een onfeilbare Regel in Zaken van Godsdienſt) moeſt opgevolgt worden, de Uitdrukkingen van den Sieraedſtyl overbrengt in den gemeenzamen Styl, 't welk een miſſelyk Mengelmoes geeft, waer in het eene geen Houding heeft by het andere. Hier van was het my gemakkelyk Voorbeelden aen de hant te geven; maer behalven dat het hier buiten 't Beſtek is, zou het haetlyk kunnen gerekent worden ten aenzien van levende, en verachtelyk ten aenzien van doode Schryvers, die zich niet verdedigen kunnen. Ook betuige ik geen Perſoon in 't byzonder te bedoelen over iets, 't welk in velen genoeg doorſtraelt. Maer zyn 'er zulken, die door een Verbeelding van overal regelmatig en veelal verheven te willen wezen tot zeker uiterſte over hellen; menigvuldigen en noch grooter Getal bemoeien zich met Regelen, noch Richtſnoer, en de Order van Menſchen, welke de Heer LOCKE in 't Begin dezer Afdeeling ſchynt te bedoelen, zondigen hier ontrent rykelyk, zoo in 't ſpreken als in 't ſchryven.

en Oeffening van en kittelen zich in derzelver Kundigheit. Ongetwyfelt moeten zulken, die zich 't leeren van eenige Tale, met dit Oogmerk, voorſtellen, en 'er oordeelkundig net in willen wezen, derzelver *Grammatica* zorgvuldig beoeffenen. Men moet my hier niet verkeert begrypen, als of ik het *Griekſch* en *Latyn* hier door wilde verachten. Ik erken 't zyn zeer nuttige en uitmuntende Talen, en een Man, die 'er onkundig in is, kan in dit Gedeelte van de Werelt niet onder de Geleerden geplaetſt worden. Maer de Kennis, die een Man van goeden Huize gemeenlyk tot zyn Gebruik verlangt te halen uit de *Romeinſche* en *Griekſche* Schryveren, oordeele ik dat hy, zonder de *Grammatica* dezer Talen te beoeffenen, kan verkrygen, en dat hy enkel door 't lezen kan geraken om ze genoegſaem tot alle zyne Oogmerken te verſtaen. Naderhant zal hy zelve genoeg in ſtaet zyn om zich te bepalen, hoe veel verder hy t'eeniger tyd noodig heeft om de *Grammatica* en de oordeelkundige Keurigheden van ieder dezer Talen te beſchouwen; wanneer hy namelyk zich zelven voorſtelt iets te beoeffenen, 't welk zulks zal vereiſſchen. En dit brengt my tot het andere Gedeelte van 't Onderzoek; te weten: *Wanneer de* Grammatica *behoort geleert te worden*? waer op volgens de vooraf gelegde Gronden het Antwoort gemakkelyk kan gegeven worden.

Ik

Ik zegge dan, dat indien de *Grammatica* t'eeniger tyd moet geleert of onderwezen worden; zulks geschieden moet aen eenen, die de Tael reets kan spreken; want hoe kan hy anders onderwezen worden in derzelver *Grammatica* of Spraekkonst? Dit is ten minsten zeer klaer uit de Praktyk der verstandige en geleerde Natien der Alouden. Zy maekten het een Gedeelte der Opvoeding hunne eigene en geen vreemde Talen te beoeffenen. De *Grieken* hielden alle andere Natien voor woeste Volkeren en hadden een Verachting voor derzelver Talen. En schoon de *Griekſche* Geleertheit onder de *Romeinen* in achting geraekte, op het Einde van hun Gemeenebest; echter was de *Latynſche* Tael de Oeffening van hunne Jeugt. Van hunne eigene Moedertael moesten zy gebruik maken, en derhalven moesten zy in hunne eigene Tael onderwezen en geoeffent worden.

Maer, om noch nader den eigenlyken tyd te bepalen wanneer de *Grammatica* behoort geleert te worden; ik kan niet zien hoe het redelyker wys iemants byzondere Letteroeffening kan gemaekt worden, ten zy tot eene Inleiding voor de *Rhetorica* of Rederykkonst. Wanneer men het tyd oordeelt om iemant de moeite te doen nemen van zyn Tael te beschaven en beter te spreken dan 't Gemeen en de Ongeletterden, dan behoort

men hem de Regelen van de *Grammatica* te leeren en niet eer. Want, dewyl de *Grammatica* dient, niet om de Menſchen ſpreken te leeren, maer om hen te leeren net ſpreken en volgens de naeukeurige Regelen der Tael, 't welk een Gedeelte der Welſprekendheit is, kan iemant weinig Gebruik van 't eene maken, die 't ander niet noodig heeft. Daer geene *Rhetorica* noodig is, kan men de *Grammatica* miſſen. Ik weet niet waerom iemant zyn tyd moet verkwiſten en zyn Hooft breken over de *Latynſche Grammatica*, die niet voornemens is een Oordeelkundige te worden of Redenvoeringen te maken of in 't *Latyn* te ſchryven. Wanneer iemant zich genoodzaekt of genegen vint om zich in eene vreemde Tael grondig te oeffenen en tot naeuwgezetheit toe naeuwkeurig te wezen in de Kenniſſe derzelve, zal het tyds genoeg zyn, die met een *Grammaticael* Oog te beſchouwen. Maer indien 't Gebruik, dat hy 'er van maken wil, alleen beſtaet, in eenige Boeken te verſtaen, die in zulk een Tael geſchreven zyn, zonder eenige oordeelkundige Kennis van de Tael zelve; met het Lezen alleen, gelyk ik gezegt heb, zal hy dit oogmerk bereiken, zonder zyn Geheugen te bezwaren met de vermenigvuldigde Regelen en netelige Navorſchingen van de *Grammatica*.

CLXIX. Laet hem tot Oeffening van zyn

zyn Schryven somtyts iets vertalen uit het *Latyn* in zyne Moedertael. Maer dewyl het Leeren van 't *Latyn* niet anders is dan 't Leeren van Woorden, een zeer onbevallige Bezigheit, zoo voor Jongen als voor Ouden, voeg 'er derhalven zoo veel wezentlyke Kundigheit by als gy kunt, en begin altoos met het gene zich gemakkelykst voor zyne zinnen opdoet; als daer is de Kennis van *Bergstoffen*, *Planten* en *Dieren* en in 't byzonder van Boomen, zoo van Timmerhout als Vruchtboomen, hunne Deelen, Manier van Voortteling, waer ontrent veel aen een Kint kan geleert worden, 't welk voor een Man niet nutteloos is: maer voornamelyk de *Aertrykskunde*, *Sterrekunde* en *Ontleedkunde*. Maer wat gy hem ook moogt leeren, draeg altoos zorge, dat gy hem niet te veel werk geeft te gelyk; of hem iets als een noodzaeklyke Bezigheit oplegt, dan 't gene onmiddelyk strekt tot ware Deugt, of dat gy hem ergens anders over bestraft, dan over Ondeugt, of eenige waerschynlyke Neiging tot dezelve.

CLXX. Maer, indien 't, na dit alles, zyn Lot is School te moeten gaen om *Latyn* te leeren, zou ik vruchteloos werk doen met iets te willen zeggen rakende de Leerwyze, welke ik best oordeele in de Scholen waer te nemen. Hier moet men het nemen zoo als men het vint en niet ver-

wachten, dat 'er om uwen Zoon iets zal worden verandert; maer tracht echter in alle manieren te verkrygen, indien 't mogelyk is, dat men hem niet lastig valle met het maken van *Latynsche Redenvoeringen* en noch allerminst met het maken van *Vaerzen* van eenige soort. Gy moet 'er op aendringen, indien 't zou kunnen helpen, en betuigen dat gy gansch niet verlangt om hem of een *Latynschen* Redenaer of een Poëet te maken, maer alleen wilt dat hy een *Latynsch* Schryver volkomen kan verstaen; en dat gy hebt opgemerkt, hoe zulken, die de Hedendaegsche Talen, met Vrucht, onderwyzen, hunne Leerlingen nimmer ophouden met Redenvoeringen of Vaerzen te maken, noch in 't *Fransch*, noch in 't *Italiaensch*; alzoo hun Werk alleen bestaet in 't onderwyzen van de Tael en niet om hun Vindingen te leeren.

Reden. voerin. gen.

CLXXI. Maer om noch iets naders en breeders te zeggen waerom ik niet verlang, dat hy zich oeffene in 't maken van *Redenvoeringen* en *Vaerzen*. Wat de Redenvoeringen belangt, deze hebben, ik beken 't, het Voorwendsel en den Schyn van iets nuttigs, 't welk is om iemant bevallig en wel over eenig Onderwerp te leeren spreken; 't welk indien 't door dit middel kon verkregen worden, zou ik moeten bekennen dat het groot Voordeel kon geven, naerdien 'er voor een Heer van

goe-

goeden Huize niets beter ſtaet, noch nuttiger is in de Voorvallen zyns Levens, dan by alle Gelegenheden in ſtaet te zyn van wel te konnen ſpreken en wel ter ſneê. Maer dit durve ik zeggen, dat het maken van *Redenvoeringen*, zoo als in de Scholen gebruiklyk is, hier toe in 't allergeringſte niet kan helpen. Want beſchouw maer, waer een jonge Knaep, die een Redenvoering zal maken, mede bezig wort gehouden; hy moet een Redenvoering maken over de eene of de andere *Latynſche* Spreuk; by voorbeelt, *Omnia vincit Amor*; (1) of *Non licet in Bello bis peccare*; (2) en zulk ſlag van Zaken meer. En hier moet de arme goede Jonge, die noch geen kundigheden heeft van die Dingen, waer van hy ſpreken zal, en die men alleen verkrygt door Tyd en Opmerking, iets vertellen, waer van hy niemendal altoos weet; 't welk een ſoort van *Egyptiſche* Slaverny is, daer men Tichelſteenen moeſt maken zonder Stroo. En derhalven is 't gemeene Gebruik in zulke Gevallen, dat de Kinderen zich keeren tot anderen, die wat meer gevordert zyn dan zy, om op 't allervriendelykſt te verzoeken van hen wat te willen helpen. Hier omtrent weet

(1) *De Min verwint het al.*

(2) *In den Oorlog mag men geen tweemael in den zelfden Misſlag vervallen.*

weet ik niet te bepalen, of ik het redelyker of belachgelyker moet noemen. Eer iemant eenigszins in ſtaet is over een Onderwerp te ſpreken, is 't noodzaeklyk dat hy 'er eenige Kennis van heeft; of anders is het al zoo dwaes hem hier over aen 't redeneeren te zetten, als een blinden Man te bevelen om van de kleuren te praten of een dooven over de Muzyk. En zoud ge u niet verbeelden dat het hem min of meer in 't bolwerk leuterde, die van een ander zou vorderen om een Bewysreden in een Pleidooi op te maken, ſchoon hy geen Ding van de Rechten verſtont: en eilieve! wat Verſtant hebben doch Schooljongens van die Fraeyigheden, die hun gewoonlyk worden voorgeſtelt in hunne Redenvoeringen als een Onderwerp om 'er over te praten, en noch wel met oogmerk om hun Vernuft op te ſcherpen en te oeffenen?

CLXXII. Beſchouw, ten anderen, de Tael, waer in hunne Redenvoeringen worden opgeſtelt. 't Is *Latyn*; een Tael, die vreemt is in hun Lant, en ſedert langen tyd overal een doode Tael, waerin uw Zoon (want dit is Duizent tegen één) nooit gelegenheit zal hebben eene Redenvoering te maken, zoo lang als hy leeft, na dat hy een Man geworden is; en een Tael, waer in de Manier van zich uit te drukken zoo veel verſchilt van de onze, dat zy als men 'er volleert

leert in is, zeer weinig de Zuiverheit en Gemaklykheit van den Styl in onze Moedertael zal verbeteren. Behalven dat, tegenwoordig is 'er zoo weinig Gelegenheit of Gebruik voor opgestelde Redenvoeringen in onze eigen Tael, in eenig Gedeelte van onze Engelsche Zaken, dat ik geen Voorwendsel kan zien voor deze Soort van Oeffening in onze Scholen, ten ware men zou willen onderstellen, dat het maken van opgestelde *Latynsche* Redenvoeringen 't middel zou kunnen wezen om de Luiden te leeren van in 't *Engelsch* voor de vuist te redeneeren. Het Middel hier toe, geloove ik eer, te kunnen wezen dat aen Jongelingen van goeden Huize redelyke en nutte Vragen voorgestelt wierden, volgens hunne Jaren en Bekwaemheden, en over Onderwerpen, die hun niet geheel onbekent, of buiten hun Rang zyn: zulken, wanneer hun Verstant ryp is tot Oeffeningen van deze Natuur, behoorden zy voor de Vuist of na eene korte Overpeinzing ter plaetse, daer zy zich bevinden uit te spreken, zonder een Pen op 't Papier te zetten. Want, indien men de Uitwerksfelen van deze Manier van wel te leeren spreken wil onderzoeken, wie spreekt best in eenige Gevallen van Belang, wanneer de Gelegenheit vereischt om ze te beredeneeren en te betwisten? Zyn 't zulken, die zich hebben

aen-

aengewent hunne Redenvoeringen en alles, wat zy zeggen willen, voor af op te ſtellen en in Schrift te brengen; of zyn 't die, welke alleen op de Zaek denken om ze zoo wel te begrypen als zy kunnen, en zich gewennen om enkel voor de vuiſt te ſpreken? Wanneer men de Zaek in dezer voege beoordeelt, zal men bezwaerlyk kunnen denken, dat het voor een Jongeling de beſte Weg is om hem bekwaem te maken voor eenige Zaken van die Natuur, hem te gewennen aen het maken van beoeffende Redenvoeringen, en geregelde Opſtellen.

CLXXIII. Maer mooglyk zal men ons vertellen, dat het geſchied om hem te beter in het *Latyn* te doen vorderen en tot grooter volmaektheit te brengen. 't Is waer, dit is 't eigenlyke Werk, dat in de Scholen moet beoogt worden; maer het maken van Redenvoeringen is 'er geenszins het Middel toe. Dit kwelt de Harsſenen om de Zaken uit te vinden, die men zeggen moet; maer niet over de Beteekenis der Woorden, die men moet leeren; en wanneer de jonge Luiden Redenvoeringen maken, moeten ze alleen zoeken en zweten om de Gedachten, niet om de Tael uit te vinden. Maer naerdien het leeren en magtig worden van een Tael, in zich zelve, moeilyk en onbevallig genoeg is, behooren zy met geene andere zwarigheden bekommert te wor-

den,

den, gelyk in deze Maniere van doen geschied. Eindelyk, indien de Vinding van den Knaep door dergelyke Oeffening moet levendig gehouden en opgewekt worden, laet hem Redenvoeringen maken in zyne Moedertael, waer in hy 't gemak en als 't Bevel over de Uitdrukkingen heeft, en beter zyne Gedachten zal onderscheiden, wanneer hy ze mag uitdrukken in zyn eigen Tael. Indien het *Latyn* moet geleert worden, laet het op de gemakkelykste wyze geschieden, zonder den Geest te vermoeien en af te schrikken, door hier noch zulk eene ongemakkelyke Bezigheit by te voegen, als die van Redenvoeringen te maken (1).

CLXXIV.

(1) De Redeneering, welke wy hier vinden over het maken van Redenvoeringen door de *Latynsche* Schooljeugt is zeer krachtig en dult geen de minste Tegensprack. Maer wie zou durven denken, dat de Heer LOCKE zoo onbermhartig zou hebben willen wezen over de nyvere Jongelingen, om hen de Glory te misgunnen, van eene enkele reis in hun Leven, ten aenhooren van Achtbare Magistraten, Hooggeleerde Professoren, Eerwaerde Predikanten, Geleerde Advokaten en eene aenzienlyke Menigte van kundige en onkundige Toehoorders, op een verheven Gestoelte, hunne Gaven van Welsprekendheit te vertoonen? Een Glory, zoo groot, dat zy, Vyf en Zes Jaren lang, tót een prikkel

CLXXIV. Indien dit eenigszins voor Reden kan dienen tegen het maken van *Latynsche* Redenvoeringen in 't School, ik heb noch vry wat meer te zeggen, en zelfs van meer Gewigt tegen het maken van *Vaerzen* door de Schooljeugt en zelfs van allerhande Vaerzen. Want, indien de Knaep geen *Geest* van *Poëzy* bezit, is dit het alleronredelykste Ding op den Aertbodem om 'er een Kint mede te pynigen, en zyn tyd te verkwisten met iets, waer in het nimmer zal slagen; en bezit hy een Dichtader, 't komt my voor als het vreemtste 't welk op de Werelt te bedenken is, dat een Vader zou kunnen

kel strekt om de Naerstigheit der Leerlingen aen te sporen en een middel om alle Verdrietlykheden van 't Schoolgaen te verzachten en kloekmoedig door te staen. De grootste Zwarigheit, die de Ouderen in onze *Nederlanden*, door de Redeneering van den Heere LOCKE, zou kunnen afschrikken om hunne Kinderen deze Glory te vergunnen, is by ons van geen belang; dewyl de Bestierders dezer Plegtigheden zeer wel zorge zullen dragen om den Geest der Jongelingen niet krachtig te vermoeien door het opstellen hunner Redenvoeringen, en men moet 'er hen ook mede laten geworden; want schoon zulke Opstellen nu en dan meer zeggen dan een Jongeling van die Jaren kan weten of begrypen, het ziet 'er meest al noch slimmer uit, als de vroeg aenkomende Jeugt den Naem heeft van hare Redenvoe-

nen verlangen of dulden dien Dichtgeeſt aen te kweken en te vermeerderen. My dunkt de Ouders behoorden hun beſt te doen om dien te verdooven en te ſmooren, zoo veel als 't eenigszins wezen mag; en ik weet niet wat reden een Vader hebben kan, om te wenſchen dat zyn Zoon een Poëet worde, ten ware hy verlangde dat hy al ander Beroep en Werk vaerwel zeide; 't welk noch niet eens het ergſt is in dit ſtuk; want indien hy een keurlyk Rymer wort, en eens in den Naem raekt van een kloek Vernuft, verzoek ik eens te willen overwegen by wat Gezelſchap en op welke plaetſen hy waer-

voeringen zelve te hebben opgeſtelt en dan ziet men een kennelyk ſmaekje van den Geeſt van Vader, Oom of Neef, die, om de Eere van hunnen Zoon of Voedſterling te bewaren, zelden in gebreke blyven van hunne eigene Bevattingen den Jongeling, ten minſten zoo zeer aen te pryzen, dat 'er duidelyke Bewyzen doorſtralen tot welke Letteroeffeningen en Bevattingen deze Medehelpers behooren, en menigmael noch aentoonen hoe verre de Jongelingen en Medehelpers het *Latyn* verſtaen. Wat eigenlyk het wezentlyke Nut van zulk een Plegtigheit in vervolg van tyd aengaet, ik geloof dat deze zoo verheerlykte Schooljeugt, na verloop van Twee Jaren of minder, dit zoo duidelyk zien zal als een Man van 't Zeventig; maer ik meen dat men haer hier toe echter wel mag opwekken.

waerschynlyk zyn Tyd zal verkwisten en zyn Gelt daer en boven. Want zeer zelden ziet men, dat iemant Goud- of Zilvermynen op den *Parnas* ontdekt. 't Is hier een aengename Lucht, maer een barre Gront; en men vint zeer weinig Voorbeelden van zulken, die hun Vaderlyk Erfgoed vermeerdert hebben, door iets dat zy van dezen Gront hebben ingezamelt. Poëzy en Muzyk, die gemeenlyk hant aen hant gaen, zyn ook in dezen deele gelyk, dat zy zelden eenig Voordeel toe brengen, dan aen zulken, die niet anders hebben om van te leven. Luiden van Middelen verliezen 'er genoegsaem altyd by en 't is al heel wel, als zy 'er beter koop afkomen dan voor alles, wat zy bezitten of ten minsten 't grootste Gedeelte. Indien gy derhalven niet wilt, dat uw Zoon als het Speeltuig zy in alle lustige Gezelschappen, zonder 't welk de Jonkers met geen Smaek hun Glas kunnen drinken, noch weten hoe zy hunnen Achtermiddag lustig en vrolyk zullen doorbrengen; indien gy niet wilt, dat hy zyn Tyd en Gelt zal verspillen om anderen te verlustigen en de welige Akkers zyner Voorvaderen verwaerloozen, geloof ik niet dat ge u veel behoeft te bekommeren of hy Poëet is, of dat zyn Schoolmeester hem Vaerzen leere maken. Maer echter, indien iemant denken zou dat de Poëzy een wen-

wenſchelyke Zaek is voor zyn Zoon, en dat derzelver Beoeffening hooger Denkbeelden en Bekwaemheden in hem zal verwekken, zal hy echter moeten bekennen dat het lezen van voortreffelyke *Griekſche* en *Latynſche* Poëten ten dien einde van merkelyk meer nut is dan zelve ſlechte Vaerzen te maken in een vreemde Tael, en hy wiens oogmerk is om in Poëzy in zyne Moedertael uit te munten, kan myns oordeels niet denken dat het de rechte Weg is zyn eerſte Proef te doen in *Latynſche* Vaerzen.

Van buiten leeren.

CLXXV. In de gewoone Leerwyze der *Latynſche* Scholen is noch iets anders dat zeer gemeen is, 't welk ik niet vinde ergens toe te kunnen dienen dan om de jonge Knapen te benadeelen in 't leeren van Talen, een zaek, die, naer myne Gedachten, zoo gemakkelyk en bevallig behoort gemaekt te worden als doenlyk is: waer in alles, wat moeilyk en laſtig valt, zoo veel als mooglyk is, volſtrekt behoort te worden gemyd. 't Gene ik meene en waer over ik klage, is dat zy gedwongen worden groote ſtukken, uit de Schryvers, waer in zy geoeffent worden van buiten te leeren Hier in kan ik geen Nut altoos ontdekken, voornamelyk ten opzigte van 't werk, waermede zy bezig zyn. Talen moeten alleen door lezen en ſpreken geleert worden en niet

door ſtukken en brokken van Schryvers, van buiten te leeren; 't welk wanneer 'er iemants Hooft mede geſtoffeert is, hem juiſt voorziet met het Huisraed van een Pedant, en dit is de gereedſte Weg om hem zelf een Pedant te doen worden; doch 't welk allerminſt paſt voor een Heer van fatſoen. Want wat kan 'er belachlyker wezen dan de ryke en bevallige Gedachten en Zeggingen van een ander te vermengen met een deel arme bagaedje van 't onze, 't welk hier door te meer affteekt, en geene andere Bevalligheit heeft, noch den Spreker eeniger wyze meer eer aendoet, dan een kale vale Rok, met groote Lappen van Scharlaken en Gouden of Zilveren Stoffen uitgemonſtert. Als 'er wezentlyk een Plaets voorkomt, die een fraeien Zin behelſt en waer van de Uitdrukkingen beknopt en uitmuntende zyn, (gelyk 'er velen van die natuur in de Schryvers der Aloudheit gevonden worden) is het niet ongevoeglyk, dezelve den jonge Scholieren in te prenten, en met zulke wonderbare Trekken van die groote Meeſters ſomtyds het Geheugen van Schoolknapen te oeffenen. Maer het van buiten leeren hunner Leſſen, zoo als zy by toeval in hunne Boeken volgen, zonder Keuze of zonder Onderſcheid, weet ik niet waer het toe dient dan om hunnen tyd en moeite te verſpillen en hun

een

een Wansmaek en Afkeer te geven voor hunne Boeken, waer in zy niet anders dan nutteloozе kwelling vinden.

CLXXVI. Ik weet dat men hier tegen inbrengt, dat de Kinderen moeten bezig gehouden worden met iets van buiten te leeren, om hun Geheugen te oeffenen en beter te maken: doch ik wenschte dat dit zoo krachtig op 't Gezag van de Reden steunde, als het wel met eene voorbarige Stoutmoedigheit wort voorgegeven en dat deze Praktyk meer op eene goede Opmerking en Ondervinding gegront was dan op eene oude Gewoonte: want het is klaer dat een sterk Geheugen aen eene gelukkige Gesteltenis moet toegeschreven worden, en niet aen eene Verbetering door Hebbelykheit en Oeffening verkregen. 't Is waer, dat de Geest die dingen onthoud, daer hy sterk op denkt, en waer van hy zich door menigvuldige Overdenkingen dikwils de Denkbeelden vernieuwt, uit vreeze dat zy hem mogten ontschieten; maer dit geschied steets volgens 't natuurlyk Vermogen van het Geheugen. Een Indruksel op Wasch of Loot, zal zoo lang niet duuren dan of 't op Koper of Stael gegraveert was. 't Is waer, indien het dikwils vernieuwt wort, zal het 'er langer inblyven; maer ieder nieuwe Overdenking is een nieuw Indruksel, en van hier moet men beginnen

te rekenen, als men weten wil hoe lang het Geheugen iets kan onthouden. Maer het van buiten leeren van geheele Bladzyden in 't *Latyn* maekt het Geheugen niet bekwamer om iets anders te kunnen onthouden, dan het graveeren van een Spreuk in Loot dit Metael bekwamer maekt om eenige andere Letters daer in langer te doen duuren. Indien zulk ſoort van Oeffening van 't Geheugen in ſtaet was om het ſterker te maken, en onze Bekwaemheden te vermeerderen, dan moeſten de Tooneelſpelers onder alle andere Menſchen noodwendig het beſte Geheugen hebben en het beſte Gezelſchap wezen. Maer of de Stukken en Brokken, die zy door dit Middel in hun Hooft gekregen hebben, hen ook andere dingen beter doet geheugen; en of hunne Bekwaemheden aenwinnen naer mate der moeite, die zy gedaen hebben om het zeggen van anderen te leeren onthouden, zal de Ondervinding kunnen toonen. Het Geheugen is zoo noodzaeklyk in alle Gelegenheden en Omſtandigheden des Levens, en zonder 't zelve kan men zoo weinig uitvoeren, dat wy niet behoeven te vreezen dat het zal verzwakken of nutteloos worden, door Gebrek van Oeffening, indien de Oeffening het al beter kon maken. Maer ik vrees dat deze Eigenſchap der Ziele niet bekwaem

is

is om in 't algemeen, door eenige Oeffening of Poging, geholpen of verbetert te worden; ten minsten niet door die, welke onder dit Voorwendsel in de Scholen gebruikt wort. De Bekwaemheit, die *Xerxes* bezat om ieder gemeen Soldaet in zyn Leger, 't welk in niet minder dan Hondertduizent Man bestont, by Name te noemen, geloove ik, mag men gerustelyk verzekeren dat hy niet verkregen had door 't van buiten leeren zyner Lessen, toen hy een Kint was. Deze Manier van 't Geheugen te oeffenen en te verbeteren, door verdrietige Herhalingen van buiten te leeren, 't gene zy lezen, geloove ik, is weinig in Gebruik in de Opvoedinge van Vorsten, die, indien 'er 't Voordeel in zat, dat men voorgeeft, zoo min in hen zou verwaerlooft worden als in de minste Schooljongens Vorsten hebben al zoo wel een goed Geheugen van nooden als eenig Mensch op de Werelt, en zy bezitten in 't gemeen een zoo groot Deel van deze Eigenschap der Ziele als andere Menschen, al heeft men nooit zorge gedragen om dit Middel aen hun te werk te stellen. Waer de Geest op ingespannen is en zorgvuldig op let, dat onthoud hy 't best, en om de bovengemelde Reden, als men hier eene geschikte Leerwyze en Order byvoegt, heeft men alles gedaen, meene ik, wat men doen kan om een zwak Geheu-

heugen te helpen; en hy die eenen anderen weg hier toe wil inslaen, voornamelyk dien van het te beladen met een grooten Sleep van eens anders Woorden, waer over hy, die ze leert, zich niet bekommert, zal, naer myne Gedachten, bevinden, dat het Nut de helft van den Tyd en Moeite niet waerd is, die 'er aen besteed wort.

Hiermede wil ik evenwel geenszins zeggen, dat het Geheugen der Kinderen in 't geheel niet moet geoeffent worden. Ik oordeel dat hun Geheugen moet worden te werk gestelt, maer niet door geheele Bladzyden uit een Boek volgens zekeren Sleur te leeren, 't welk, wanneer de Les eens is opgezeit en die Taek voorby, weêr aen de Vergetelheit wort overgelevert en voor altoos verwaerlooft. Dit verbetert noch het Geheugen noch den Geest. Wat zy uit de Schryvers behooren van buiten te leeren, hebbe ik hier boven gemelt: en wanneer men zulke verstandige en nutte Spreuken eens in hun Geheugen gebragt heeft, behoort men nooit toe te laten, dat zy weder vergeten worden, maer dikwils herhaelt en opgezegt. Waer door zy, behalven 't Gebruik, dat zy van zulke Spreuken in 't vervolg van hun Leven hebben kunnen, als van zoo vele Regelen en Opmerkingen, daerenboven geleert zullen hebben menigmael te overden-

denken, en zelve te overwegen wat zy zich te erinneren hebben, 't welk de eenige Weg is om 't Geheugen vlug en vaerdig te maken. De Gewoonte van menigvuldig te overdenken zal hen verhoeden van hunne Zinnen gins en herwaerts te doen vlotten, en hunne Gedachten beveiligen voor eene onnutte en onoplettende Verstrooying. Hierom, meene ik, dat men zeer wel doet, hen dagelyks iets te doen onthouden; maer altyd iets, dat der Erinneringe waerdig is, en 't gene gy wilt dat zy nimmer uit hun Geheugen zullen verloren hebben, wanneer gy 'er hen over vraegt, of zy 'er zelven naer zoeken. Dit zal hen verpligten menigmael hunne eigene Gedachten te overdenken, 't welk eene der verstandelykste Hebbelykheden is, die gy zoud kunnen wenschen.

CLXXVII. Maer onder wiens zorge een Kint, gedurende de teedere en buigsame Jaren zyns Levens, moge gebragt worden; 't is zeker dat het iemant behoort te wezen, die het *Latyn* en de Talen voor het geringste Deel der Opvoedinge houd; iemant, die weet hoe veel hooger de Deugt en eene welgeaerde Ziel te schatten is boven eenige soort van Geleertheit of Talen, en dienvolgens zyn voornaemste Werk maekt om het Gemoed zyner Scholieren te vormen, en aen het zelve een rechte Gesteltenis

Latyn.

te geven; 't welk, na dat men het ééns verkregen heeft, schoon al de rest nogt worden verwaerloost, ter behoorlyker tyd al het andere zal te weeg brengen: en, indien dit niet verkregen wort en wel ingedrukt, indiervoege, dat de kwade en ondeugende Hebbelykheden worden buiten gehouden, zullen *Talen* en *Wetenschappen* en alles, wat anders tot de Opvoeding behoort, nergens toe dienen, dan om een erger en gevaerlyker Mensch te maken. Als men ook in den Gront de zaek inziet, hoe veel Gerucht men moge maken van 't *Latyn* leeren, als het grootste en moeilykste Werk; 's Kints Moeder zelve kan het hem leeren indien zy hier aen slechts Twee of Drie Uuren op een dag wil te koste leggen, om haer door het Kint de *Evangelisten* in het *Latyn* te doen voorlezen: want zy behoeft maer een *Latynsch* Testament te koopen en na dat zy iemant gevonden heeft om den Nadruk der Klanken te teekenen, behoeft zy vervolgens maer daeglyks in de *Evangelien* te lezen, en 't zal my verwonderen of zy dit *Latyn* niet ras verstaen zal; en wanneer zy de *Evangelisten* in 't *Latyn* verstaet, laet het op de zelfde manier de *Fabelen* van *Ezopus* lezen en aldus voortgaen met *Eutropius*, *Justinus* en dergelyke Boeken. Hier van spreek ik niet als van eene Verbeelding van 't gene ik denke te kunnen geschieden, maer als iets, 't welk ik we-

te

te gebeurt te zyn en hoe iemant het *Latyn* met veel Gemak geleert heeft (1).

Maer om weder ter zake te komen. Hy die den Laſt op zich neemt om een Jongeling, voornamelyk een jongen Heer van fatſoen op te brengen, behoort iets meer te bezitten, zelfs meer dan zekere Kundigheit in de Wetenſchappen. Hy moet een Perſoon van uitmuntende Deugt en Voorzigtigheit wezen, goed Oordeel bezitten, zachtzinnig zyn van Inborſt, en de Bekwaemheit hebben van zich deftig, bevallig en vriendelyk te gedragen in

(1) De Heer LOCKE is te geloofwaerdig om dit tegen te ſpreken en Onmooglykheit ligt 'er niet in; maer ik geloof evenwel niet dat de Voorbeelden in *Engelant* menigvuldig zyn. Ten aenzien van ons *Nederlant* of *Hollant* hebben de Vrouwen van Fatſoen haer Huishouden waer te nemen, 't welk men weet grootlyks zyn Omſlag te hebben; ook brengt de Wellevendheit mede dat men den Vriendelyken Ommegang met Menſchen niet verwaerlooze, 't welk, met zich hier toe gereed te maken, vry wat Tyd wegneemt; zoo dat Twee of Drie Uuren op een dag voor een Moeder om haren zoon *Latyn* te leeren, een groote Bres zou ſchieten in 't gene 'er noodig is tot noodwendige Bezigheden; te meer dewyl de Avontſtonden ganſch niet bekwaem zyn om een Kint te willen leeren. Maer daerenboven is een Vrouw, die haer werk maekt van 't *Latyn*, doorgaens in weinige Achting.

in den gestadigen Ommegang met zyne Voedsterlingen. Maer hier van hebbe ik op eene andere Plaets breeder gesproken.

CLXXVIII. Ter zelfder Tyd, als een Kint *Fransch* en *Latyn* leert, kan men gelyk ik gezegt hebbe, ook een begin maken met de *Rekenkunde*, *Aertrykskunde*, *Tydrekenkunde*, *Historie* en *Meetkunde* te leeren. Want indien deze hem in 't *Fransch* of *Latyn* geleert worden, wanneer hy een dezer beide Talen begint te verstaen, zal hy eene kundigheit in deze Wetenschappen en te gelyk in die Tael verkrygen.

Aertrykskunde.

Men behoort, geloof ik, met de *Aertrykskunde* te beginnen. Want, naerdien het leeren van de Gedaente der *Globe*, de Gelegenheit en Scheiding van de Vier Deelen der Werelt, en die van byzondere Koninkryken en Landen alleen eene Oeffening der Oogen en 't Geheugen is, kan een Kint dit met Vermaek leeren en onthouden. Dit is zoo zeker, dat ik tegenwoordig in een Huis wone, daer een Kint is, 't welk door zyne Moeder, volgens deze Manier, zoo wel in de *Aertrykskunde* is onderwezen, dat het den Omtrek en de Grenzen van de Vier Deelen van de Werelt kent; gereedelyk, als 't hem gevraegt wort, ieder Gewest op de *Globe* weet aen te wyzen, of zelfs ieder Graefschap op de Kaert van *Engelant*;

lant; alle de groote Rivieren, Uithoeken, Straeten of Inhammen en Baeien in de Werelt kent;en zelfs de Lengte en Breette van ieder Plaets kende eer het Zes Jaren Out was (1). Dit, het welk de Knaep aldus zal leeren door 't Gezigt, en door een Sleur en Gewoonte in zyn Geheugen zal hebben, is, bekenne ik, niet alles dat hy op de *Globe* moet leeren. Maer 't is echter hier toe een goede Stap en Voorbereiding en zal het overige veel gemakkelyker maken, wanneer 'er zyn Oordeel ryp genoeg toe zyn zal. Behalven dat het tegenwoordig veel Tyds uitwint; en door het Vermaek van Zaken te leeren kennen hem ongevoelig opleid om Talen magtig te worden.

CLXXIX. Wanneer hy de natuurlyke Deelen van de *Globe* wel in zyn Geheugen geveſtigt heeft, kan het tyd worden om te beginnen met de *Rekenkunde*. Door de natuurlyke Deelen van de *Globe* verſta ik de verſcheidene Strekkingen of Liggingen van de Deelen der Aerde en der Zee, onder verſchillende Benamingen en Afdeelingen van Geweſten, zon-

(1) Deze Voorbeelden heeft men hier ook in *Hollant*; doch het helpt zeer veel als de Kaerten met kleuren gedekt zyn. Zonder dit, of als de kleuren, op andere Afdrukſels van Lantkaerten, verwiſſelt zyn, zal zulk een Kint in den beginne zeer lichtelyk in de war geraken.

zonder echter noch te komen tot zulke, door kunſt uitgevondene en ingebeelde Lynen, die verzonnen zyn en alleen onderſtelt worden tot Bevordering dier Wetenſchap.

CLXXX. De *Rekenkunde* is de gemakkelykſte en by gevolg de eerſte Soort van afgetrokkene Redeneering, daer de Geeſt gemeenlyk toe bekwaem is en zich toe gewent en zy is van zulk een algemeen Gebruik in alle de Deelen des Levens en deszelfs Bezigheit, dat men naeuwlyks zonder deze Kunſt iets kan uitvoeren. Dit is zeker dat een Menſch hier van niet te veel Kundigheit, noch die volmaekt genoeg kan bezitten. Hy behoort derhalven te beginnen met zich in 't *rekenen* te oeffenen, zoo ras en zoo verre hy 'er bekwaem toe is; en hier in daeglyks iets te doen tot dat hy de kennis van de *Getallen* meeſter is. Wanneer hy de *Optelling* (*) en *Aftrekking* (†) verſtaet, kan hy verder in de *Aertrykskunde* gevordert worden, na dat hy kennis gekregen heeft van de *Aspunten*, *Luchtſtreken*, *Evenwydige Cirkels*, en *Middaglynen*, onderwezen is in de *Lengte* en in de *Breette* en hier door het Gebruik der Kaerten heeft leeren verſtaen, en door de Getallen aen derzelver kanten geplaetſt, de byzondere Ligging der Landen heeft leeren kennen en hoe dezelve te vinden op de *Aertglobe*. Wanneer hy dit wel kan doen,

(*) *Additio.*
(†) *Subſtractio.*

doen, kan men hem opleiden; tot de *Hemelglobe*; en hier weêr gaende langs alle de Cirkels, met eene byzondere Beschouwing van den *Zonsweg* of *Teekenkring*, om ze allen zeer duidelyk en onderscheidentlyk in zyn Geheugen te prenten, kan hem de Gedaente en Plaetsing der verscheidene Gesternten geleert worden, die men hem eerst op de *Globe* en dan aen den Hemel kan vertoonen.

Sterrekunde.

Wanneer dit gedaen is en hy de Gesternten van ons Halfront vry wel kent, wort het tyd om hem eenig denkbeelt te doen hebben van den Loop der *Planeten*; en om dit te doen is 't niet kwaed hem een Schets te geven van het Samenstel van *Kopernikus* en hem daer in den Stant der *Planeten*, hare byzondere Afstanden van de Zon, als het Middelpunt harer Loopkringen aen te toonen. Dit zal hem bekwaem maken om de Beweging en Beschouwing der Planeten te leeren verstaen, op de gemakkelykste en natuurlykste wyze. Want, naerdien de Sterrekundigen niet langer twyfelen over het omloopen der Planeten rontsom de Zon, is het dienstig dat hy op deze Onderstelling voortga, die niet alleen de eenvoudigste en minst ingewikkelde voor een Leerling is, maer ook de waerschynlykste Onderstelling in zich zelve. Maer in dit, gelyk in alle andere Deelen van Onderwys, moet 'er met Kinderen groote

zor-

zorge worden aengewend, om met dat gene te beginnen, 't welk duidelyk en eenvoudig is en hun zoo weinig als 't wezen kan in éénе reis te leeren, en hun dit wel in hun Hooft te brengen, eer zy tot het naeste of iets nieuws in deze Wetenschap voortgaen. Geef hun eerst een eenvoudig Denkbeelt, en zie dat zy het recht begrypen, en het volmaekt bevatten eer gy verder voortgaet, en voeg 'er dan eenig ander eenvoudig Denkbeelt by, 't welk het naest is tot het gene gy bedoelt; en aldus by zachte en ongevoelige stappen voortgaende, zullen Kinderen zonder Verwarring en Bedeestheit, hun Verstant geopent en hunneGedachten verder uitgebreid zien, dan men zou hebben kunnen verwachten: en wanneer een Knaep zelve dit geleert heeft is 'er geen beter middel om het hem in zyn Geheugen te prenten en hem aen te moedigen om verder voort te gaen, dan hem aen te zetten, om het aen anderen te leeren.

CLXXXI. Wanneer hy aldus gemeenzaem geworden is met de *Globe*, in dier-voege als boven gemelt, dan wort hy bekwaem om zich eenigszins te oeffenen in de *Meetkünde*; waer in ik denke dat de Zes eerste Boeken van *Euklides* voor hem genoeg zyn. Want ik twyfel eenigermate, of een Man van de Werelt noodzaeklyk of tot zyn Nut meer behoeft te

we-

weten. Ten minſten; indien hy hier toe Geeſt en Genegenheit bezit, zal hy, na dat hy zoo verre gebragt is, in ſtaet zyn om zelve zonder een Leermeeſter verder te geraken.

In de *Globen* moet hy zich derhalven oeffenen en wel naerſtig; en ik oordeel dat het by tyds kan begonnen worden, indien de Leermeeſter maer zorgvuldig is, om te onderſcheiden wat het Kint in ſtaet is te kunnen weten en wat niet; waer omtrent dit tot een Regel kan ſtrekken, waermede men mogelyk vry verre zal komen, namelyk; dat men aen Kinderen alles kan leeren, wat onder hunne Zintuigen valt; voornamelyk onder hun Gezigt, in zoo verre als hun Geheugen ſlechts geoeffent wort: en dus kan een Kint noch zeer jong geleert worden wat de *Evenaer*, wat de *Middaglyn* is en dergelyke; wat *Europa*, wat *Engelant* is op de *Globe*, zoo ras genoegſaem als hy de kamers leert kennen van 't Huis, daer hy in woont, indien men zorge draegt van hem niet te veel te gelyk te leeren, noch hem aen iets Nieuws zet, voor dat het andere, waermede hy bezig is, volkomen geleert en in zyn Geheugen geveſtigt zy.

CLXXXII. Met de *Aertrykskunde* behoort de *Tydrekenkunde* hant aen hant te gaen; namelyk het algemeene Gedeelte derzelve, op dat hy in zyne Gedachten een

Tydrekenkunde.

een Gezigt hebbe van den ganſchen Loop des Tyds en van alle merkwaerdige *Tydſtippen*, waer van Gebruik gemaekt wort in de Hiſtorie. Zonder deze Twee zal de *Hiſtorie*, die voor de groote Leermeeſtres van Voorzigtigheit en Staetkunde behoort gehouden te worden en de eigenlyke Oeffening van een aenzienlyk Man of een Man van de Werelt: zonder deze Twee de *Aertrykskunde* en *Tydrekenkunde*, zegge ik, zal de Hiſtorie zeer ſlecht kunnen onthouden worden en van gering nut wezen; maer alleen een Mengelmoes van gebeurde Dingen, verwart op malkander geſtapelt, zonder Order, zonder Onderwys. Door deze Twee worden de Daden der Menſchen geſchikt in hunnen waren Rang van Tyden en Landen: onder welke Omſtandigheden zy niet alleen gemakkelyker in het Geheugen gehouden worden; maer, in die natuurlyke Orde, zyn zy alleen in ſtaet om die Opmerkingen aen de hant te geven, die een Menſch beter en bekwamer maken om ze te lezen.

CLXXXIII. Wanneer ik van de *Tydrekenkunde* ſpreek, als van eene Wetenſchap, waer in hy volleert behoort te wezen, begrype ik geenszins de geringe Verſchillen, die 'er over zyn. Deze zyn eindeloos en de meeſten van zoo klein Gewigt voor een aenzienlyk Man, dat ze niet verdienen onderzocht te wor-

den

den, al waren zy gemakkelyk te beslisschen. Derhalven moet al dat geleerde Geschreeuw en Hairklooven van de *Tydrekenaers* geheel en al vermyd worden. Het nutste Boek, 't welk ik over dit stuk van Geleertheit gezien hebbe, is eene kleine Verhandeling van *Straucbius*, gedrukt in Twaelven, onder den Titel van *Breviarium Chronologicum*, uit welk alles, wat nut is voor een Jongeling betreffende de *Tydrekenkunde*, kan uitgekozen worden; want met alles, wat in die Verhandeling is, behoeft een Leerling niet belemmert te worden. Het behelst in zich alle de merkwaerdige of nutte *Tydstippen*, overgebragt tot die van de *Juliaensche Periode*, die de gemakkelykste, duidelykste en zekerste Leerwys is, die men in de *Tydrekenkunde* kan gebruiken. By deze Verhandeling van *Straucbius* (1) kan men

(1) Van veel nut kan voor den Letteroeffenenden Jongeling in de *Tydrekenkunde* wezen DIONYSII PETAVII *Rationarium Temporum*, waer achter ook verscheiden *Tabulæ Genealogicæ* benevens de Opvolging van Vorsten en Overheden gevonden worden. Dit Boek is na den Doot van PETAVIUS zelven, zoo in *Vrankryk* als in *Hollant* en te *Geneve* veel vermeerdert, zoo dat het in alles aen het oogmerk van onzen Schryver kan voldoen. Het moet in zynen Tyd niet geheel onbekent geweest zyn; doch de Vermeerderingen zyn later hier bygevoegt. Mogelyk heeft hem de Beknopt-

men voegen de Tafelen van *Helvicus* (z), als een Boek, dat waerdig is by alle Gelegenheden te doorbladeren.

Historie.

CLXXXIV. Gelyk 'er niets leerzamer is, zoo is 'er ook niets vermakelyker dan de *Historie*. Het eerste doet ze aenpryzen aen de Beoeffening van een volwassenen Man, en het laetste, meene ik, maekt ze 't bekwaemst voor een Jongeling, die, zoo ras als hy onderwezen is in de *Tydrekenkunde* en kennis heeft van de verscheidene *Tydstippen*, die in ons Deel der Werelt in Gebruik zyn, en wanneer hy ze kan overbrengen tot de *Juliaensche Periode*, als dan eenige *Latynsche Historie* behoort in de handen gegeven te worden. De keuze moet geschikt worden naer de Gemakkelykheit van den styl; want waer hy begint, zal de *Tydrekenkunde* hem behoeden voor Verwarring; en, dewyl de Aengenaemheit van 't Onderwerp hem tot het lezen zal uitlokken, zal hy ongevoelig de Tael magtig worden, zonder die verschrikkelyke kwelling en Ongemakkelykheit, die de Kinderen moeten uitstaen, wanneer zy aen Boeken gebragt worden, die boven 't bereik hunner Bekwaemheit zyn; gelyk als de *Romein-*

knoptheit van STRAUCHIUS zoo zeer behaegt, om aen dezen de Voorkeur te geven.

(z) In plaets van dezen kan men de *Tabulæ Chronologicæ* van PETAVIUS nemen, die door PERIZONIUS vermeerdert zyn.

meinſche Redenaers en Poëten, enkel om de Latynſche Tael te leeren. Wanneer hy, door 't lezen, de gemakkelykſten heeft leeren verſtaen, als by voorbeelt mogelyk *Juſtinus*, *Eutropius*, *Quintus Curtius* enz., zal de volgende trap na dezen hem geene groote moeite geven, en aldus kan hy by trappen voortgaende van de duidelykſte en gemakkelykſte Hiſtorieſchryvers eindelyk aen 't lezen komen van de moeilykſte en verhevenſte Schryvers, als *Cicero*, *Virgilius* en *Horatius*.

CLXXXV. Naerdien hy de Kennis der Deugt, geheel en al van den aenbeginne in alle de gevallen, waer ontrent hy bekwaem is, meer geleert heeft, door Praktyk dan door Regelen; en de Liefde voor een goeden Naem, in plaets van het involgen van zyne Luſten in hem hebbelyk is gemaekt, wete ik niet of hy eenige andere Verhandelingen over de Zedekunde behoort te lezen, dan 't gene hy vint in den Bybel; of dat men hem eenig Samenſtel van Zedekunde in handen behoort te geven, voor en al eer hy *Cicero de Officiis* kan lezen, niet als een Schooljonge om *Latyn* te leeren, maer als iemant, die onderrichting begeert over de Grontbeginſelen en Geboden der Deugt om zyn Leven te beſtieren.

Zedekunde

CLXXXVI. Wanneer hy *Cicero de Officiis* door en door zal gelezen en hier bygevoegt hebben *Puffendorf de Officio Hominis*

Burgerlyk Recht.

minis & Civis, zal het tyd wezen om hem te zetten aen *Grotius de Jure Belli & Pacis* of, welke mogelyk de beſte van de twee moet gehouden worden, aen *Puffendorf de Jure Naturali & Gentium*, waer in hy het Natuurlyk Recht der Menſchen leeren zal en den Oorſprong en Grontleggingen der Maetſchappy, als mede de Pligten, die hier uit voortvloeien(1). Deze *algemeene Deelen van het Burgerlyk Recht* en Hiſtorie zyn Letteroeffeningen, die een Man van Opvoeding niet enkel met den Vinger behoort aen te roeren, maer daer hy gedurig op moet blyven ſtil ſtaen. Een deugtſaem en voorzigtig Jongeling, die wel onderlegt is in het *algemeene Deel van het Burgerlyk Recht*, ('t welk geenszins de Vitteryen over byzondere Gevallen betreft, maer de Zaken en 't Beleid van welgemanierde Volkeren in 't algemeen, geveſtigt op de Grontbeginſelen der Reden) een Jongeling, zegge ik, die daer en boven 't *Latyn* wel verſtaet, en eene goede Hant kan ſchryven, mag vryelyk door de Werelt heen gezonden worden met

(1) Van de Drie *Latynſche* Werken in deze Afdeelinge gemelt, verdienen tegenwoordig de Franſche Overzettingen van den Heere BARBEYRAC, om zyne breede zeer geleerde Aenteekeningen zekerlyk den Voorrang boven de Oorſpronkelyke.

met groote Verzekering, dat hy over al wel eenig Beroep en Achting zal vinden.

De Rechten.

CLXXXVII. Het zou vreemt ſchynen te willen onderſtellen dat een *Engelſch* Heer onkundig zou mogen wezen van de *Rechten* van zyn Vaderlant. Dit, in welken Stant hy moge geſtelt wezen, is van zulk eene noodzaeklykheit, dat van een Vrede-Rechter af tot een Staetsdienaer toe, ik geene Bediening kenne, die hy behoorlyk kan bekleeden. Ik bedoel geenszins de argliſtige Hairklooveryen of het krakeelzuchtige en warzoekende Gedeelte van 't Recht. Een Heer van goeden Huize, wiens Pligt medebrengt naer de ware Palen van Recht en Onrecht te zoeken; maer niet naer de argliſtige ſtreken om de betrachting van het eerſte te vermyden en zich te beveiligen tegens de Straf of Boete als hy het laetſte doet, moet zoo afkeerig zyn om het *Recht* of liever de *Wetten* ten dezen einde te beoeffenen, als hy zich moet bemoeien om met alle naerſtigheit toe te leggen op dat gene, waer in hy zyn Vaderlant kan van dienſt wezen. Ten dien einde reken ik het rechte Middel voor een Man van goeden Huize, die zich in *onze Wetten* wil oeffenen, (indien hy het eigentlyk niet doet met een oogmerk voor zyn Beroep) te beſtaen in het beſchouwen van de Vastſtelling en Regeering van *Engelant*, te vinden in de

aloude Boeken van 't *Gemeene Recht*; benevens eenige later Schryvers, die uit dezelve eene Beſchryving van de *Engelſche* Regeering gegeven hebben. Als hy een recht Denkbeelt hier van gekregen heeft, dan moet hy onze *Engelſche* Hiſtorie lezen, en hier, onder de Regeering van ieder Koning, de Wetten byvoegen, die toen gemaekt zyn. Dit zal een klaer Gezigt geven van de Redenen en Oogmerken onzer Staetswetten, en de ware Gronden aentoonen, waer op zy gebouwt zyn, en welk een Gezag zy behooren te hebben.

Rhetorica. Logica.

CLXXXVIII. Naerdien de *Rhetorica* en *Logica* Kunſten zyn, die in de gewoone Leerwyze gemeenlyk volgen op de *Grammatica*, zal 't miſſchien vreemt ſchynen, dat ik 'er zoo weinig van gezegt hebbe. Hier van is de Reden het weinig Nut, dat 'er onze jonge Luiden door genieten. Want ik heb zelden of nooit kunnen merken dat iemant de Kunſt van redeneeren of bevallig te ſpreken verkregen heeft, door het beoeffenen der Regelen, welke men voorgeeft dit te leeren: en hierom zoude ik wenſchen dat een Jongeling deze ſlechts eens inzag in de kortſte Samenſtellen, die 'er te vinden zyn, zonder zich lang op te houden met de Beſchouwing en Oeffening van derzelver byzonderheden. De rechte Redenkaveling is ergens anders op gegront dan

dan op *Prædicamenta* en *Prædicabilia*, en beſtaet niet in te ſpreken in *Modis* en *Figuris* (1). Maer het ſtryd met myn tegenwoordig Oogmerk my in 't breede in deze Beſpiegelingen in te laten. Om dan weder tot myn Onderwerp te komen; indien gy uwen Zoon *wel* wilt leeren *redenkavelen*, laet hem *Chillingworth* (2) lezen, en wilt gy dat hy ſierlyk zal ſpreken, laet hem gemeenſaem worden in de Schriften van *Cicero* om hem een recht Denkbeelt te geven van de *Welſprekendheit*; en laet hem lezen 't gene in 't *Engelſch* wel geſchreven is, om een goeden Styl te krygen in de Zuiverheit onzer Tale.

CLXXXIX. Indien het Gebruik en 't Oogmerk van wel te redenkavelen dient om

(1) Deze Kunſttermen te willen uitleggen zoude mogelyk aenloopen tegen 't Oogmerk van den Schryver.

(2) Wy miſſen dit Boek noch in 't *Nederduitſch*. Het behelſt een Verantwoording van den Proteſtantſchen Godsdienſt, in 't welk de ware Grontbeginſelen van den zelven met veel Oprechtheit, een weêrgalooze Kracht en Netheit verdedigt worden tegen de tegenwerpingen van een bekwamen Jezuit, die met veel Kunſt de fynſte en ſchoonſchynendſte Bewysredenen had by malkander verzamelt, die de Roomſchen tegen de Proteſtanten kunnen opwerpen.

om een goed Denkbeelt en een recht Oordeel der Zaken te bezitten, Onderſcheid te maken tusſchen Waerheit en Valsheit, Recht en Onrecht en dienvolgens te werk te gaen: laet voor al uw Zoon niet opgebragt worden in de Kunſt en vaſtgeſtelde Regelen van zintwiſten, het zy om ze zelve te oeffenen of 'er zich in anderen over te verwonderen; ten zy gy verlangt, dat hy, in plaets van een bekwaem Man, een Wargeeſt zonder Oordeel, een hartnekkige Dwarsdryver in alle zyne Redeneering worde en trots by zich zelven in het tegenſpreken van anderen; of 't geen noch boozer is, alles in geſchil trekke en geloove dat men naer zulk een Ding als Waerheit niet moet zoeken, maer alleen trachten te triomfeeren over zyne Tegenparty. Niets kan men zoo ſtrydig tegen de Oprechtheit bedenken, noch onbetaemlyker voor een Man van fatſoen, of eenig Menſch, die den Naem wil hebben van een redelyk Schepſel, dan dat men zich niet wil onderwerpen aen de taſtbare Reden en de Overtuiging van duidelyke Bewyzen. Is 'er iets zoo onbeſtaenbaer met den Burgerlyken Ommegang en het Oogmerk van de Dingen over en weder te beredeneeren, dan geen Antwoort te willen laten gelden, hoe volledig en voldoende 't zelve moge wezen, maer met harrewarren voort te gaen, zoo lang als 't

een

een of 't ander dubbelzinnig Woort gelegenheit kan geven om een Achterdeur, gelyk men ſpreekt, open te houden en aen den eenen kant te dwarsdryven, of aen den anderen kant zich te behelpen met eene fyne Onderſcheiding, zonder zich te bekommeren, of het te pas komt of niet, of 't Zin heeft of geen Zin, en of 't met het vorig gezegde eenige overeenkomſt heeft of niet. Want dit, om kort te gaen, is de rechte Weg en de Volmaektheit van 't Zintwiſten volgens de *Logica*, dat de Tegenſpreker nooit eenig Antwoort laet gelden, noch de Verdediger zich met eenig Bewys laet vergenoegen. Dit mag geen van hun beiden doen, wat'er ook van de Waerheit of van de Kenniſſe moge geworden, ten zy hy voor een armzaligen Wurm wil doorgaen, dien men kan overſnorken en aldus ongenadig mishandelt worden als een Bloed, die onbekwaem is om ſtaende te houden, wat hy eens verdedigt heeft, het welk het groote Doelwit en Glorie is van 't Redentwiſten. Waerheit moet gevonden en onderſteunt worden, door een rype en behoorlyke Overweging der Zaken zelve en niet door Kunſtregelen en Kunſtwoorden of zekere Manier van harrewarren. Deze brengen de Menſchen niet zoo zeer tot Ontdekking der Waerheit, als in een warzoekend en bedrieglyk Gebruik en Gewoonte van twyfelachtige Woorden,

den, 't welk de onnutſte en haetlykſte Wyze van redeneeren is, en die minſt betaemt voor een Man van fatſoen of een Beminnaer der Waerheit ontrent eenige Zaek in de Werelt.

Naeuwlyks kan 'er misſelyker in een Heer van Opvoeding bedacht worden, dan dat hy zich in 't ſchryven of in 't ſpreken niet wel kan uitdrukken. Maer echter, geloove ik, mynen Lezer geruſtelyk te mogen vragen, of hy geene menigte Heeren van fatſoen kent, die groot Goed bezitten, en aldus met Recht Heeren mogen genoemt worden, die genoegſaem geen Geval behoorlyk kunnen verhalen, veel min duidelyk en met nadruk ſpreken over een Zaek van Gewigt. Dit oordeel ik zoo zeer hun Schult niet, als de ſchult van hunne Opvoeding; want ik moet onpartydig myne Lantsluiden dit Recht doen, dat waer zy zich op toeleggen, ik geene hunner Nabuuren hen zie te boven gaen. Zy hebben de *Rhetorica* geleert, maer nooit hoe zich bevallig met Tong of Pen uit te drukken in die Tael, die zy altyt gebruiken; als of de Namen der Figuren van de *Rhetorica*, die de Redeneeringen der genen verſieren, welke de Kunſt van wel te ſpreken verſtaen, de ware Kunſt en Kennis van wel te ſpreken zelve waren. Dit moet, gelyk alle andere Zaken van Praktyk, geleert worden, niet door weinige of eene groo-

te

te menigte van Regelen, welke worden opgegeven, maer door Oeffening en 'er zich op toe te leggen, volgens goede Regelen of liever volgens goede Voorbeelden, tot dat men 'er eene Hebbelykheit van krygt en eene Gemaklykheit om het goed en wel te doen.

Ten dezen einde, zou het misschien niet ongevoeglyk wezen, de Kinderen, zoo ras als zy 'er bekwaem toe zyn, dikwils een Historitje te laten vertellen van iets dat hun bekent is; en in 't eerst de merkwaerdigste Fout, die zy begaen in de Manier van het aen malkander te knoopen, te verbeteren; wanneer zulk een Fout verbetert is, moet men hun de naeste aentoonen, tot dat zy, de eene na de andere, allen, ten minsten de grofste, verbetert zyn. Wanneer zy wel Sprookjes kunnen vertellen, zal het tyd wezen om ze hen te doen schryven. De Fabelen van *Ezopus*, het eenigste Boek genoegsaem, dat ik bekwaem kenne voor Kinderen, kan hun stof leveren voor de Oeffening van in 't *Engelsch* te schryven, zoo wel als om te lezen en te vertalen, of hun een beginsel te leeren van de *Latynsche* Tael. Wanneer zy de Misslagen tegen de Taelkunde, of *Grammatica*, hebben leeren vermyden (1), en

Styl.

(1) Dit is, in onze *Nederduitsche* Tael, ten aenzien van Kinderen, een Artikel, 't welk onder

en, in een achtereenvolgende en ſamenhangende Redeneering, de verſcheidene Deelen van een Vertelling kunnen aeneenknoopen, zonder de ſchrale en onbevallige Maniere van het een aen het ander te hechten dikwils te herhalen, gelyk gemeenlyk geſchied, dan kan iemant, die zynen aenkomenden Jongeling verder hier ontrent tot volmaektheit zoekt te brengen, als de eerſte ſtap om wel te ſpreken en daer geene Vinding toe noodig is, zyn toevlucht nemen tot *Cicero*, en, door hem die Regels te doen in 't werk ſtellen, welke de Meeſter der Welſprekendheit in zyn eerſte Boek *de Inventione*,

der de Duizent (durve ik zeggen) van geen één te hopen is; dewyl de Oeffening onzer Tale, met eenigen zweem van Netheit, byna nergens in Gebruik is dan onder zulken, die eenig werk maken van ſchryven, en onder dezen zondigen zelfs de meeſten, of uit Onkunde of uit Eigenzinnigheit. *Haer* voor *Hem* of *Hun*, *De* voor *Den* of *Des*, *Zy* voor *Hy* en dergelyke zyn zoo menigvuldig in ieders Mont en Schriften, dat het Pedantery ſchynt om 'er van te reppen; en ter plaetſe daer het de Kinderen gemakkelykſt Leeren zouden, namelyk door middel van den Predikſtoel, ſchynt men 'er menigmael eene Heiligheit in te ſtellen om eene miſſelyke Tael te laten hooren. De Pleitzael bemoeit zich met geene Netheit. Ik ſpreek nu geenszins van Baſtertwoorden. Men heeft 'er

one, §. 20 gegeven heeft, en hem doen zien, waer in de Kunst en Aerdigheden van een bevallig Verhael, volgens de byzondere Onderwerpen en Oogmerken van 't zelve, gelegen zyn. Van ieder dezer Regelen kan men bekwame Voorbeelden uitvinden, en hier in kan men aentoonen, hoe andere deze Regelen gebruikt hebben. De aloude Schryvers leveren een Overvloed van zulke Voorbeelden uit, die men hen niet alleen moet doen vertalen, maer hen voorstellen als Patroonen om ze daeglyks na te volgen.

Wanneer zy hebben leeren verstaen hoe

'er zekerlyk, die wy niet missen kunnen zonder eene Verwarring te veroorzaken, zoo aen 't Hof, als in de Staetsvergaderingen en Gerechtshoven. Op 't Stadhuis en in de openbare Schriften van Rechten zulk eene Taelzuivering te wenschen, zou zekerlyk te verre gaen, en alhoewel HUIG DE GROOT in zyne *Inleiding tot de Hollantsche Rechtsgeleertheit* hier van eene Proe genomen heeft en dit Boek daeglyks gebruikt wort, heeft echter de Ondervinding geleert dat het niet alleen moeilyk, maer byna onmooglyk is tegen dezen stroom op te roeien. 't Is echter prysselyk, dat Liefhebbers hier aen arbeiden; maer hoe ongevoeliger dit geschiede, hoe het pryssselyker is en meer ingang zal vinden: want weinigen willen luisteren naer iets, dat den minsten smaek heeft van Pedantery.

hoe in 't *Engelsch* met eene behoorlyke Aeneenschakeling, Eigenschap van Tael, en Order te schryven, en redelyker wyze een bekwamen Styl van vertellen magtig zyn, kan men hen vorderen tot het schryven van Brieven; waer in zy niet behooren aengezet te worden om toe te leggen op een Vertooning van Vernuft, Aerdigheit of Komplimenten, maer onderwezen om duidelyk en gemakkelyk hunne Gedachten uit te drukken, zonder Tegenstrydigheit, Verwarring of Onbeschaeftheit. Wanneer zy hier in genoeg gevordert zyn, kan men hun, om hunne Gedachten op te wekken in het *Fransch* de Brieven van *Voiture* voorleggen, om zich met hunne Vrienden, die van hen af zyn te onderhouden, door Brieven van Beleeftheit, Genoeglykheit, Boertery en Tydkorting; waer by men voegen moet de Brieven van *Cicero*, als het beste voorbeelt, het zy ten aenzien van Zaeklykheit of van Onderhoud. Het schryven van Brieven komt zoo dikwils te pas in alle Voorvallen van 't Menschelyk Leven, dat geen Man van Opvoeding voorby kan zyne bekwaemheit te toonen in dit slag van schryven. De Gelegenheit zal hem daeglyks dringen gebruik van zyn Pen te maken, 't welk (behalven de Gevolgen, die zyne goede of kwade Behandeling, hier ontrent, dikwils in zyne Zaken na zich sleept) altoos hem den

Brieven.

Weg

Weg baent tot een ſtrenger Onderzoek ontrent zyne Opvoeding, Oordeel en Bekwaemheden, dan mondelinge Redeneeringen doen kunnen; waer van de vlug voorbygaende Fouten voor 't grootſte gedeelte wegvliegen met den klank, die dezelve Ziel en Leven geeft, en aldus, als niet onderworpen aen een ſtreng Onderzoek, de Opmerking en Berisping ontſnappen (1).

Net te ſchryven en net te ſpreken geeft eene Bevalligheit en wint eene gunſtige Oplettendheit op 't gene men te zeggen heeft: En naerdien een *Engelſchman* gedurig gebruik moet maken van zyn *Engelſch* (2), is dit de Tael waer in hy zich voornamelyk behoort te oeffenen, en in welke hy zorge moet dragen zyn Styl te beſchaven en te voltooien. Beter in 't *Latyn* te ſpreken of ſchryven dan in zyn Moedertael kan te weeg brengen dat 'er van een Man meer Gerucht gemaekt wort, maer hy zal vinden dat het tot zyn Oogmerk dienſtiger is, zich zelven wel in zyne Moedertael, welke hy

ie]

(1) Men merkt zeer lichtelyk dat hier niet geſproken wort van Koopmans Brieven. Om dit te vervullen zal ik my niet inlaten. In dit ſtuk verſtaen de Luiden malkanderen, om dat, en zoo verre het hun Belang medebrengt.

(2) Dit is toepaſſelyk op alle Natien en Talen.

ieder oogenblik moet gebruiken, te kunnen uitdrukken dan een iedelen Lof van anderen te bejagen over iets, dat zeer weinig om 't lyf heeft. Dit vinde ik in 't algemeen verwaerlooft, en nergens eenig werk gemaekt om Jongelingen in hunne eigene Tael te doen vorderen, met oogmerk om ze door en door te verftaen en magtig te wezen. Vint men onder ons iemant, die eene meer dan gemeene Gemaklykheit of Zuiverheit bezit in zyne Moedertael, men mag het eer als iets toevalligs rekenen, of aen zyn Geeft en Inborft of aen iets anders toefchryven, dan aen zyne Opvoeding of eenige Zorge van zyn Leermeefter. Op te merken wat *Engelfch* een Leerling fpreekt of fchryft is te laeg voor de Waerdigheit van eenen, die opgevoed is onder de *Grieken* en *Latynen*, al heeft hy 'er zelve weinig van overgeërft. Deze zyn alleen de Geleerde Talen, gefchikt voor Geleerde Mannen om 'er zich mede te bemoeien en te onderwyzen: *Engelfch* is de Tael van 't ongeletterde Gemeen: hoewel wy echter zien, dat de Regeering van fommigen onzer Nabuuren (1) het niet beneden de gemeene openbare Zorge gerekent heeft de Verbetering hun-

(1) Wy *Hollanders* zyn deze Nabuuren niet; men heeft 'er derhalven de *Franfchen* door te verftaen.

hunner Tale te bevorderen en te vergelden. Het beſchaven en verryken hunner Spraek is geen gering Werk onder hen; hier. toe zyn Genootſchappen en Bezoldingen ingeſtelt, en onder hen is eene groote Eerzucht en Nayver opgerezen om net te ſchryven: en wy zien tot hoe verre zy hier door gekomen zyn, en hoe wyd zy eene der ergſte Talen, miſſchien, in dit Wereltdeel verſpreid hebben, indien wy ze beſchouwen, gelyk zy was, onder ſommige Regeeringen kort voor deze in vergelykinge van tegenwoordig. De groote Luiden onder de *Romeinen* oeffenden zich daeglyks in hunne eigene Tael; en wy vinden noch de Namen aengeteekent van Redenaers, die aen ſommigen hunner Keizers het *Latyn* leerden, ſchoon dit hunne Moedertael was.

't Blykt klaer dat de *Grieken* op hunne Tael noch veel viezer waren. Alle andere Spraken behalven de hunne waren woeſt en Barbaerſch, en geene vreemde Tael ſchynt onder dat Geleerde en ſcherpzinnige Volk geoeffent of gewaerdeert te wezen, hoewel het buiten allen twyfel is dat zy hunne Geleertheit en Filozofie onder andere Volkeren geleert hadden.

Ik redeneere hier niet tegen het *Griekſch* en *Latyn*; ik oordeel dat men 'er zyn werk van moet maken en dat alle luiden

van fatſoen het *Latyn*, ten minſten, wel behoorden te verſtaen. Maer met welke Talen een Jongeling zich ook bemoeie, (en 't is zeker hoe meer hy 'er kent hoe beter) die, welke hy oordeelkundig behoort te beoeffenen en 'er op toe te leggen om ze zich gemakkelyk te maken, en hierin eene Duidelykheit en Welſprekendheit te verkrygen om 'er zich in uit te drukken, moet zyn eigene wezen, en ten dien einde behoort hy 'er zich daeglyks in te oeffenen.

Natuurkundige Filozofie.

CXC. Belangende de *Natuurkunde*, aengemerkt als een beſpiegelende Wetenſchap, verbeelde ik my dat wy 'er geene hebben, en miſſchien denke ik, niet ongegront, reden te hebben van te mogen zeggen, dat wy nimmer in ſtaet zullen wezen om 'er eene Wetenſchap van te maken. De Werken der Natuur zyn door eene Wysheit uitgedacht, en door Middelen uitgewerkt, die, naerdien zy ons Vermogen al te verre te boven gaen om ze te ontdekken, of onze Bekwaemheit om ze te begrypen; voor ons nooit in ſtaet zullen zyn om ze in eenige Regelen van eene Wetenſchap te brengen. Dewyl de *Natuurkunde* de Kennis behelſt der Grontbeginſelen, Eigenſchappen en Werkingen der Dingen, gelyk zy zyn in zich zelven, verbeelde ik my dat zy in Twee Deelen beſtaet, waer van het eene de *Geeſten* bevat, met hunne Natuur en Hoe-

Hoedanigheden, en het andere de *Lichamen*. Het eerste derzelve wort gemeenlyk betrokken tot de *Bovennatuurkunde*. Maer onder welke Benaming de Beschouwing der *Geesten* moge voorkomen, ik oordeel dat dezelve behoort te gaen voor het beoeffenen der Stoffe en der Lichamen; niet als eene Wetenschap, die door eene regelmatige Leerwyze kan gebragt worden tot een Samenstel en verhandelt op kennelyke Grontbeginselen; maer als eene Oeffening, bekwaem om ons een zekerer en volkomener Denkbeelt te geven van de *Verstandelyke Werelt*, tot welke wy, zoo wel door de Reden als door de Openbaring, worden opgeleid. En, naerdien de klaerste en uitgebreidste Ontdekkingen, die wy hebben van andere *Geesten* buiten God en onze eigene Zielen, ons uit den Hemel door Openbaringe zyn medegedeelt, oordeele ik, dat het Onderwys hier ontrent uit deze Openbaring moet genomen worden, ten minste zulk een Onderwys als jonge Luiden behooren te genieten. Ten dien einde ben ik van Gedachten, dat men wel zoude doen, indien 'er eene Historie van den Bybel gemaekt wert om voor jonge Luiden te lezen; waer in alles, waer toe zy bekwaem zyn, ter neder wert gestelt in eene behoorlyke Order van Tyd en waer in verscheiden Dingen moesten worden overgeslagen,

die alleen gevoeglyk zyn voor ryper Jaren, en waer door de Verwarring zou vermyd worden, die nu gemeenlyk veroorzaekt wort, door het door malkander lezen van de Heilige Schrift, gelyk de Boeken in onze Bybels achter malkander volgen. Ook zou 'er noch een ander Voordeel door genoten worden, dat 'er door het gedurig lezen dezer Hiſtorie, waerin de Geeſten zoo krachtig werkſaem zyn ontrent alles, wat 'er in gebeurt, in de Gedachten der Kinderen een Denkbeelt van *Geeſten* en een Geloof aen deze Verſtandelyke Wezens zou ingedrukt worden, 't welk eene goede Voorbereiding zou maken tot de Beoeffening der *Licbamen.* Want zonder het Denkbeelt en het erkennen van *Geeſten*, zal onze Filozofie in een groot gedeelte derzelve verminkt en gebrekkelyk wezen, wanneer zy de Beſchouwinge van het uitnemendſte en magtigſte Gedeelte der Scheppinge overſlaet.

CXCI. Van deze Hiſtorie *van den Bybel* geloove ik ook, dat het niet kwaed zou wezen, indien 'er een duidelyk kort Begrip gemaekt wert, 't welk de voornaemſte en wezentlykſte Hooftzaken behelsde, om ze den Kinderen te leeren, zoo ras als zy lezen kunnen. Dit, ſchoon het hen vroeg tot eenig Denkbeelt van *Geeſten* zal opleiden, ſtryd echter niet met het gene ik hier boven gezegt hebbe,

be, dat ik, namelyk, niet verlange de Kinderen, terwyl zy jong zyn, te doen laſtig vallen met Denkbeelden van *Geeſten*; waer door ik begreep, dat ik het onbetaemlyk oordeelde hunne teedere Gemoederen zoo vroeg te beſmetten met eenige Indrukſelen van *Spooken*, *Schimmen* en *Verſchynſels*, waermede de Meiden en zulken, die zy rontsom zich hebben, in ſtaet zyn hen vervaert te maken, met oogmerk om hen te doen luiſteren naer hunne Bevelen, 't welk den Kinderen dikwils groote Ongemakken veroorzaekt, gedurende al hun Leven in 't vervolg, door hunne Harten onderworpen te maken aen Schrik, angſtige Bekommeringen, Zwakheden en Bygeloof, die zy, wanneer zy in de Verkeering met de Werelt komen, zich ſchamen: en dan gebeurt het niet zelden, dat om zich, gelyk zy denken, volkomen te genezen, en zich te verlichten van een laſt, die hen zoo hevig gedrukt heeft, zy alle Gedachten van *Geeſten* te gelyk verbannen, en aldus in het ander, maer noch erger, uiterſte vervallen.

CXCII. De Reden, waerom my dunkt dat deze dingen behooren te gaen voor de *Beoeffening der Lichamen*, en dat de Leere der Heilige Schrift wel worde ingezogen, alvorens Jongelingen overgaen tot de Natuurkunde, is deze, om dat de Stof, als iets waer-

 me-

mede alle onze Zinnen gedurig omgaen, zoo zeer in ſtaet is onze Gedachten in te nemen en alle andere Wezens, behalven die ſtoffelyk zyn, uit te ſluiten, dat het Vooroordeel, op zulke Beginſelen gegront, dikwils geen plaets laet om de Geeſten toe te laten, of om te erkennen dat 'er iets dergelyks, als *onſtoffelyke Wezens*, in de ganſche Natuur te vinden is; terwyl het echter klaer blykt, dat enkel door Stof en Beweging, geene der grootſte Verſchynſelen der Natuur kunnen opgeloſcht worden: by voorbeelt ſlechts; dat gemeene Verſchynſel, de Zwaerte, 't welk ik oordeele onmooglyk te zyn door eenige natuurlyke Werking van Stof verklaert te kunnen worden, of door eenige andere Wet van Beweging; maer alleen door den vaſtgeſtelden Wil van een Opperwezen, die het aldus geordineert heeft. En derhalven, naerdien de Zondvloed niet wel verklaert kan worden, zonder iets toe te ſtaen, 't welk afwykt van den gewoonen Loop der Natuur, onderſtelle ik *dit* te moeten overwogen worden; of de Verandering, die God te weeg gebragt heeft aen het Zwaerheits-Middelpunt der Aerde voor een tyd (een zaek al zoo verſtaenbaer als de Zwaerte zelve, 't welke mooglyk eene geringe Verandering der Oorzaken, ons onbekent, heeft kunnen te weeg brengen) niet gemakkelyker Reden zal geven

van

van den Zondvloed ten tyde van Noach, dan eenige Onderstelling, die men tot noch toe gebruikt heeft om dit op te lossen. Ik verbeeld my eene groote Tegenwerping hier te hooren, namelyk dat dit slechts eene gedeeltelyke Overstrooming zou te weeg brengen. Maer als men de verandering van het Middelpunt van Zwaerte eens toestaet, is het geene moeielyke zaek te begrypen, dat het Goddelyk Vermogen kan maken dat het Middelpunt der Zwaerte, geplaetst op een behoorlyken Afstant van het Middelpunt der Aerde, rontsom het zelve bewege in eene gevoeglyke Ruimte van Tyd, waer door de Overstrooming algemeen kan geworden zyn; en dit beantwoort, naer myne Gedachten, alle de Verschynselen in den Zondvloed, zoo als zy door *Mozes* verhaelt worden op eene gemakkelyker wyze, dan die menigvuldige moeilyke Onderstellingen, die men gebruikt heeft om ze te verklaren. Maer 't is hier de Plaets niet om deze Bewysreden aen te dringen, welke hier alleen in 't voorby gaen gemelt is, om de Noodzaeklykheit aen te toonen van zyne Toevlugt te nemen tot iets buiten de enkele Stof en derzelver Beweging in 't verklaren der Natuur; waer toe de Kennis der Geesten en derzelver Vermogen, aen welken in den Bybel zoo groote Uitwerkingen worden toegeschreven, tot

een bekwame Voorbereiding kan ſtrekken, terwyl ik tot nader gelegenheit eene volkomener Uitlegging van deze Onderſtelling beware, met derzelver Toepasſing tot alle de Deelen van den Zondvloed en eenige Zwarigheden, die onderſtelt kunnen worden in de Hiſtorie dezer Overſtrooming, zoo als zy in den Bybel verhaelt wort.

CXCIII. Maar om tot het beoeffenen der *Natuurkunde* weder te keeren. Alhoewel de Werelt vervult is met Samenſtellen derzelve, echter kan ik niet zeggen, dat ik 'er eene kenne, waer uit dezelve aen een Jongeling als een Wetenſchap kan geleert worden, op 't welke hy zich verlaten mag van Waerheit en Zekerheit te zullen vinden, gelyk alle Wetenſchappen hier van eenige Verwachting geven. Hier uit wil ik niet beſluiten, dat geene derzelven behoort gelezen te worden. Het is in deze Geleerde Eeuw noodzaeklyk voor een aenzienlyk Man het eene of 't andere Samenſtel in te zien om zich in den Ommegang bekwaem te maken. Maer, of men hem het Samenſtel van *Deskartes*, 't welk tegenwoordig meeſt in de Mode is, behoort in handen te geven, of dat men goedvint hem een kort Gezigt te geven van dit en verſcheiden anderen tevens, ik oordeele dat de Samenſtellen over de *Natuurkunde*, die in dit Gedeel-

te der Werelt zyn uitgekomen, meer gelezen moeten worden om de Onderſtelling te weten, en de Konſtwoorden en Spreekwyzen der verſchillende Sekten in de Natuurkunde te verſtaen, dan met hope om daer door eene bevattelyke, kundige en voldoende Kenniſſe te verkrygen van de Werken der Nature. Dit alleen kan men zeggen, dat de manier, waer op de hedendaegſche Natuurkundigen ſpreken, in de meeſte dingen verſtaenbarer is, dan die der Navolgers van *Ariſtoteles*, die onmiddelyk voor de andere in de Hooge Scholen geleert wert. Hy die verder te rug wil treden, en kennis nemen van de Gevoelens der Alouden, kan raedplegen by *Dr. Cudworth* in zyn *Intellectual Syſtem* (1), waer in deze geleerde Schryver, met zulk eene Naeuwkeurigheit en Oordeel de Gevoelens der *Griekſche* Filozofen heeft verzamelt en uitgelegt, dat men in hem beter dan ergens anders, voor zoo-verre my bekent is, kan zien op welke Grontbeginzelen zy bouwden, en

(1) Alzoo dit Boek in 't *Engelſch* is, wete ik naeuwlyks dit voor onze Nederlanders te vervullen; ten zy men zyn toevlugt name tot STANLEY *Filozofiſche en Poetiſche Oudheden* in *Folio*, of het Aenhangſel van den Heere J. DRIEBERGE op H. PRIDEAUX. Die 't *Franſch* verſtaen kunnen van CUDWORTH verſcheiden Uittrekſels vinden in de *Bibliothèque Choiſie van Mr.* LE CLERC.

en welke de voornaemste Grontstellingen waren, die hen verdeelt hielden. Maer 't is myn Oogmerk niet om iemant van het beoeffenen der Natuurkunde aftefschrikken; alleen om dat alle de Kennisse, die wy 'er van bezitten of mogelyk kunnen bezitten, tot geene zekere en vaste Wetenschap kan gebragt worden. Want vele Dingen zyn 'er in dezelve, die van een aenzienlyk Man behooren geweten te worden, ja wel noodzaeklyk moeten geweten worden, gelyk mede zeer vele anderen; die de moeite van de Weetgierigen overvloedig met vermaek en nut zullen vergelden. Maer dezen zyn, naer myn oordeel, eerder by zulke Schryvers te vinden, die zich bezig houden met het doen van redeneerende Proefondervindingen en Waernemingen, dan met bloote bespiegelende Samenstellen. Zulke Schriften derhalven, als vele Schriften van *Boyle* en anderen, die over den *Lantbouw*, het *Planten*, *Hovenieren* en dergelyke handelen, kunnen voor een Man van Opvoeding zeer nut zyn, wanneer hy zich een weinig geoeffent heeft in eenige der Samenstellen van de *Natuurkunde*, die in de Mode zyn (1).

CXCIV.

(1) Deze Mode is in ons Vaderlant, na dat hier van in *Engelant* ten tyde of kort voor de tyden van den Heere LOCKE de Gronden gelegt wa-

CXCIV. Hoewel de Samenſtellen over de *Natuurkunde*, die ik tot noch toe gezien heb-

waren, ſedert ruim veertig jaren, zoo gelukkig verandert, dat men niet alleen de Beſchouwingen der Natuur met een gunſtig oog heeft leeren aenzien; maer met allen iever toegelegt om 'er, door alle middelen, in te vorderen. Te voren vonden godvruchtige Gemoederen niet weinige Reden van bekommering, om hunne Jeugt zich te doen oeffenen in eenig Gedeelte der Filozofie; naerdien de bekende Samenſtellen over de Natuurkunde ſchenen uit te loopen of wezentlyk uitliepen op Ongodiſtery en het loochenen van een Verſtandelyk Opperwezen. Dr. BERNARD NIEUWENTYD was de eerſte, die in 't breede uit de Werken der Scheppinge op Wiskundige Gronden, aentoonde, dat zy allen ſtrekten ter beveſtiging dat 'er een God en Goddelyke Voorzienigheit is. Hy gaf zyn Werk uit in den Jare 1715. LAMBERTUS TEN KATE HERMANSZ. volgde hem in den Jare 1716. met zyne *Verhandeling; God en zyn Beſtier te kennen uit zyne ſchepſelen*, getrokken uit een *Engelſch* Werk van DR. CHEYNE. Sedert zyn dergelyke Werken, meeſt Overzettingen, of gehaelt uit het *Engelſch* en genoegſaem allen geſchreven op de Gronden van den Ridder NEWTON, zoo krachtig vermeerdert, dat zy bezwaerlyk zouden op te tellen zyn. Deze hebben het Vooroordeel geheel en al verbannen dat de Kenniſſe der Natuur, wanneer zy naer behooren behandelt wort, nadeelig zoude zyn voor den Godsdienſt. Sommigen hadden dit echter hier te Lande al vroeger begrepen; maer niet met opzet en alleen ter loops verhandelt.

hebbe, weinig Aenmoediging geven om zekerheit of kundigheit te verwachten in eenige Verhandeling, waer in men zou willen voorwenden een Lichaem van *Natuurlyke Filozofie* te geven uit de eerſte Grontbeginſelen der Lichamen in 't algemeen; echter heeft de onvergelykelyke Heer *Newton* getoont, hoe verre de Wiskunde, toegepaſt op eenige Deelen der Natuur, ons op Grontbeginſelen, die op wezentlyke Ondervinding van zaken ruſten, brengen kan in de Kennis van ſommige byzondere Deelen van 't onbegrypelyk Heel-al. Indien anderen zulk een goed en duidelyk Verſlag kunnen geven van andere Deelen der Natuur, gelyk hy in zyn weêrgaloos Boek, *Philoſophiæ naturalis Principia Mathematica*, gedaen heeft van de Planeeten, die tot het Geſtel, waer in zich onze Aerdkloot bevint, betrekking hebben en van de opmerkelykſte Verſchynſelen, die 'er waer te nemen vallen; mogen wy door den Tyd hopen waerachtiger en zekerer Kenniſſe te zullen krygen van verſcheide Deelen van dit verbazend Kunſtgevaerte, dan wy tot hier toe hebben kunnen verwachten. En hoewel 'er weinigen zyn, die Wiskunde genoeg bezitten om zyne Betoogingen te kunnen verſtaen; echter, dewyl de bekwaemſte Wiskundigen, die deze Betoogingen onderzocht hebben, dezelve als onbetwiſt-

baer

baer erkennen, zal zyn Boek verdienen gelezen te worden en geen gering Licht en Vermaek geven aen hun, die, genegen om de Bewegingen, Eigenſchappen en Werkingen van de *Masſa's* der Stoffe in deze onze Zonne-Werelt te verſtaen, ſlechts zorgvuldig zyne Beſluiten willen overwegen, op welke men zich kan verlaten, als op Voorſtellen, die wel bewezen zyn.

CXCV. Dit is, in 't kort, het gene ik overdacht hebbe, betreffende de Letteroeffeningen van een Jongeling van goeden Huize; waer ontrent men zich mogelyk zal verwonderen dat ik het *Griekſch* hebbe overgeſlagen, naerdien onder de *Grieken*, om zoo te ſpreken, de Oorſprong en Grontſlag der Geleertheit gevonden wort, welke wy in dit Wereltdeel bezitten. Dit ſta ik toe en voege 'er by, dat niemant voor Geleert kan doorgaen, die onkundig is van de *Griekſche* Tale. Maer ik beſchouw hier geenszins de Opvoeding van iemant, die zich geheel en al op de Letteroeffeningen en Geleertheit toelegt; maer van een Jongeling van goeden Huize, wien, gelyk ieder een zal toeſtaen, (zoo als het nu in de Werelt toegaet) het *Latyn* en *Franſch* noodig is. Indien hy, wanneer hy tot manbare Jaren gekomen is, genegenheit heeft om zyne Letteroeffeningen verder te voltrekken om de Geleertheit der Grieken te beſchouwen, zal hy gemakkelyk die Tael

door

door zich zelven verkrygen: en indien hy hier toe geene Genegenheit heeft, zal het leeren dezer Tael, onder een *Gouverneur* maer verloren Arbeid en verspillen van veel Tyd en moeite wezen ontrent iets, 't welk verwaerlooft en verworpen zal worden, zoo ras als hy in Vryheit is. Want hoe weinigen zyn 'er onder Hondert, zelfs onder zulken, die op de Letteroeffeningen zich toeleggen, die het *Grieksch* onthouden, 't welk zy in de Scholen geleert hebben; of hier in zoo verre gevordert zyn om het gemeenzaem te lezen en de *Grieksche* Schryvers bekwamelyk te verstaen?

Om dan dit Gedeelte, 't welk de Letteroeffeningen van een jong Heer betreft, te besluiten: Zyn *Gouverneur* behoort indachtig te wezen dat zyn Werk niet zoo zeer bestaet in hem alles te leeren, wat 'er te leeren valt, dan wel om in hem eene Liefde en Achting te verwekken tot Kennis en hem op den rechten Weg te brengen van Kundigheit en Vordering, wanneer hy 'er zin in heeft.

Ik zal hier de Gedachten van een oordeelkundig Schryver over het stuk van de Talen mededeelen, zoo na als my mogelyk is, volgens zyne Maniere van Uitdrukking (*). „ Men kan bezwaerlyk, zegt hy, de Kintsheit met de Kennisse van te veel Talen beladen; en „ ik meene dat men zich alleszins moet „ toe-

(*) LA BRUYERE *Caracteres.* Tom II. p. 222. Edit. 1743.

„ toeleggen om ze haer te leeren. *Zy*
„ zyn nut voor alle ſtanden van Men-
„ ſchen; en zy openen hun te gelyk den
„ Ingang, het zy tot een diepe, het zy
„ tot eene gemakkelyke en aengename
„ Geleertheit. Indien deze zoo moei-
„ lyke Oeffening uitgeſtelt wort tot ee-
„ nige hooger Jaren, welke men de Jon-
„ gelingſchap noemt, heeft men of de
„ kracht niet om 'er zich uit Verkie-
„ zing op toe te leggen of om 'er vol-
„ ſtandig in te volharden; en indien men
„ 'er in volhart, verſpilt men in het na-
„ vorſchen van Talen den zelfden Tyd,
„ die toegewyd is aen 't Gebruik, dat
„ men 'er van behoort te maken; men
„ bepaelt een Leeftyd, die alreeds verder
„ tracht te gaen en zich met Zaeklykhe-
„ den poogt bezig te houden, aen de Kun-
„ digheit of 't leeren van Woorden;
„ ten minſten heeft men de eerſte en
„ beſte Jaren van zyn Leven verloren.
„ Zulk een grooten Grontſlag kan niet
„ wel gelegt worden, dan wanneer al-
„ les natuurlyk en diep in de Ziel wort
„ ingeprent; wanneer 't Geheugen
„ nieuw, vlug en getrouw is; wanneer
„ de Geeſt en het Hart noch vry is van
„ Hartstogten, Zorgen en Begeerten; en
„ wanneer men door hen, van wien men
„ afhangt, geſchikt is tot langdurigen
„ Arbeid. Ik ben verzekert dat het klein
„ Getal van bekwame Luiden, of het

„ groot

„ groot Getal van Luiden, die niet diep
„ intreden in de Geleertheit, door het
„ Verzuim hier ontrent toekomt.

Ik geloof dat ieder een met dezen opmerkenden Schryver zal overeenſtemmen, dat het leeren van Talen allerbekwaemſt geſchied in onze vroege Jaren. Maer het ſtaet aen de Ouders en *Gouverneurs*, welke Talen een Kint behoort te leeren. Want men moet bekennen dat het vruchtelooze moeite en Tydverlies is een Tael te leeren, die in den Levensloop, waer toe het geſchikt is, waerſchynlyk nooit van gebruik zal wezen, of die men uit den Inborſt van 't Kint kan giſſen geheel verwaerlooſt en vergeten te zullen worden, zoo ras het naderen tot manbare Jaren, die hem vrymaken van zynen *Gouverneur*, hem aen zyne eigene Neiging overlaet, die waerſchynlyk geen Tyd zal vergunnen tot het oeffenen der geleerde Talen of hem zin doen krygen in eene andere Tael, dan die hy daeglyks ſpreekt of door eenige Noodzaeklykheit gedrongen wort te ſpreken.

Maer voor de zulken, die tot de Geleertheit geſchikt zyn, zal ik hier byvoegen 't gene de zelfde Schryver verder zegt om zyne voorgaende Aenmerking meer kracht by te zetten. „ Het beoeffenen van de oorſpronkelyke Texten" voegt 'er deze Schryver by, „ kan nooit
„ genoeg worden aenbevolen: dit is de
„ kort-

„ kortſte de zekerſte en aengenaemſte
„ Weg voor allerhande Geleertheit.
„ Verkryg de zaken uit de eerſte Hant,
„ ſchep ze uit de eerſte Bronnen; be-
„ handel en herhandel de Gronttexten;
„ leer ze van buiten; hael ze by gele-
„ genheit aen, tracht vooral in derzel-
„ ver zin te dringen in alle zyne Uitge-
„ ſtrektheit en in alle zyne Omſtandig-
„ heden, breng een oorſpronkelyk Schry-
„ ver met zich zelven overeen; ſchik
„ zyne Grontbeginſelen by malkander;
„ trek 'er zelve de Gevolgen uit. In
„ dezen ſtant, waer in ik u verlange,
„ hebben zich de eerſte Uitleggers be-
„ vonden: ontleen van hen geene Op-
„ helderingen, noch volg hunne Be-
„ ſchouwingen niet dan daer uwen eigen
„ te kort ſchieten; hunne Verklaringen
„ zyn de uwen niet en kunnen u lich-
„ telyk ontſlippen: uwe eigen Aenmer-
„ kingen in tegendeel hebben hun Be-
„ ginſel uit uw eigen Geeſt, en blyven
„ 'er in; gy zult ze gemeenlyk wedervin-
„ den, in den Ommegang, in 't raed-
„ plegen, in 't zintwiſten. Geef u zel-
„ ven 't Genoegen van te zien dat gy
„ nergens in 't lezen wort opgehouden
„ dan door zwarigheden, die niet zyn
„ te boven te komen, daer de Uitleg-
„ gers en Aenteekenaers zelve ſtilſtaen,
„ hoe vruchtbaer zy anders wezen mo-
„ gen, hoe overtollig, hoe overladen

„ van eene iedele en opgefmukte Ge-
„ leertheit in plaetfen, die duidelyk zyn
„ en die noch aen hun noch aen anderen
„ eenige moeite koften. Overtuig aldus,
„ door deze Manier in 't beoeffenen
„ der Geleertheit, u zelven volkomen
„ dat het der Menfchen Traegheit is,
„ die de Pedantery heeft aengemoedigt
„ eer om de Bibliotheken te overkrop-
„ pen dan te verryken, om den Text te
„ doen verloren gaen onder 't Gewigt
„ der Uitleggingen; en dat zy hier in
„ tegen zich zelve gewerkt heeft en te-
„ gen hare dierbaerfte Belangen, door 't
„ vermenigvuldigen van 't lezen, nazoe-
„ ken en arbeiden, 't gene zy zocht te
„ vermyden.

Goede Leer-wyze.

Dit, alhoewel het fchynen moge alleen onmiddelyk de Geleerden te betreffen, is van zoo veel Gewigt in het wel fchikken van der Jongelingen Opvoeding en Letteroeffeningen, dat ik hope niet berispt te zullen worden van deze Plaets hier te hebben ingevoegt; voornaemlyk als men overweegt, dat het van nut kan wezen voor alle Jongelingen van goeden Huize daerenboven, wanneer zy te eeniger tyt genegen zyn om verder te gaen dan de Oppervlakte en een bondig, voldoende, en meefterlyk Doorzigt in eenig gedeelte der Geleertheit te verkrygen.

Men zegt dat Order en Beftendigheit het groot Verfchil tuffchen den eenen Men-

Menſch en den ander maekt. Dit is zeker; dat niets eenen Leerling zoo zeer den Weg baent, hem zoo verre brengt, en hem dien zoo verre en zoo gemaklyk doet bewandelen in eenig Onderzoek, dan eene goede *Leerwyze.* Zyn *Gouverneur* behoort de Moeite te nemen, om hem dit te doen bemerken, hem te gewennen aen Order, en hem eene geregelde Manier van denken te leeren in alles, waer hy zich op toelegt. Hy moet hem aentoonen, waer in deze gelegen en van welk een nut en voordeel dezelve zy; hy moet hem onderrichten in derzelver byzondere ſoorten, het zy om uit Algemeenheden te redeneeren tot Byzonderheden of uit Byzonderheden tot zaken die algemeener zyn; hy moet hem in alle beiden oeffenen en hem doen zien welke van ieder der verſcheidene Manier van redeneeren de bekwaemſte en eigenlykſte zy, en tot wat Oogmerken dezelve beſt kan dienen.

In Hiſtorien behoort de Order van Tyd gevolgt te worden; in een Filozofiſch Onderzoek die der Natuur; het welk is in alle Vorderingen te gaen van de Plaets, daer men zich in bevint, tot eene andere, die 'er naeſt aengelegen is; en aldus gaet men ook te werk met het Verſtant, 't welk redeneert uit de Kenniſſe, welke het reets bezit, tot die, welke hier naeſt aen volgt en als

onmiddelyk verknocht is, en gaet aldus voort tot het gene het bedoelt, door de eenvoudigste en minst samengestelde Deelen, waer in het Onderwerp kan verdeelt worden. Ten dezen Einde zal het van groot Nut zyn zynen Leerling te gewennen hem wel te leeren onderscheiden, dat is onderscheidene Denkbeelden te leeren krygen van alles, daer het Vernuft eenig zaeklyk Onderscheid kan vinden; maer hier moet zorgvuldig vermyd worden Onderscheidingen te maken door enkele Woorden, wanneer het zelve geen duidelyke en verschillende Denkbeelden vint in de zaek zelve.

CXCVI. Behalven het gene door Letteroeffening en Boeken moet verkregen worden, zyn 'er noch andere Begaeftheden noodzaeklyk voor een Jongeling van goeden Huize, welke hy door Lichaems Oeffening verkrygen moet, waer toe Tyd moet vergunt en Meesters vereischt worden.

Dansen

Dewyl het *Dansen*, aen alle Bewegingen des Lichaems zekere *Bevalligheit* byzet, als ook een manlyke Houding en een betamelyke stoutmoedigheit aen jonge Kinderen geeft, kan het, myns oordeels, niet te vroeg geleert worden, na dat zy tot een Ouderdom en Sterkte gekomen zyn, die 'er hen toe bekwaem maken. Maer gy behoort zekerlyk toe te leggen om een goed Meester te hebben, die weet

en

en leeren kan, wat bevallig en welvoegLyk is, en eene Ongedwongenheit en Gemaklykheit geeft aen alle de Bewegingen des Lichaems. Indien hy dit den Kinderen niet kan leeren, is het beter geen Dansmeester altoos te hebben. Natuurlyke Boerscheit is oneindig beter, dan nageäepte en gemaekte Posturen; en ik oordeel dat het beter door den Beugel kan zyn Hoed af te nemen en zyn Been uit te stryken gelyk een hupsche Lantjonker, dan als een slecht en onkundig Dansmeester. Want, wat de byzondere Dansen en derzelver zwieren belangt, deze rekene ik zeer gering of niets altoos, dan in zoo verre zy strekken om iemant eene *bevalliger Houding* te geven.

Muzyk.

CXCVII. *Muzyk* wort geoordeelt eenige Gemeenschap te hebben met Dansen, en het wel behandelen van een Speeltuig wort by velen zeer hoog geschat. Maer het verspilt zoo veel tyd voor een Jongeling om hier in slechts eene matige bekwaemheit te verkrygen, en wikkelt hem dikwils in zulk slecht Gezelschap, dat velen oordeelen den tyd en de moeite gevoeglyker te kunnen sparen. Ik heb zelden, onder Luiden van Verstant en die zaken om 's hants hebben, iemant hooren pryzen of achten om het uitmunten in de *Muzyk*; zoo dat ik, onder alles, wat voor Begaeftheden gerekent wort, dit als het allerlaeste stelle.

De Kortheit onzes Levens laet niet toe alles te leeren; en onze Geest kan niet altyd ingespannen wezen op iets, dat geleert moet worden. De Zwakheit onzer Gesteltenis, zoo van Geest als van Lichaem, vereischt dat wy dikwils Uitspanning hebben; en hy, die ooit eenig nut van zyn Leven wil maken, moet 'er een goed Gedeelte van tot Verlustiging aenleggen. Ten minsten, dit moet den jongen luiden niet geweigert worden; ten zy men door hen al te schielyk oud te maken, het Ongenoegen wil ondergaen van hen vroeger dan men wenscht ten Grave te doen dalen of in een tweede Kintsheit te doen vervallen. Derhalven meene ik dat de Tyd en Moeite geschikt tot ernstige Vorderingen behoort aengelegt te worden tot zaken van 't grootste nut en belang en dat daerenboven langs den gemaklyksten en kortsten Weg, dien men in eeniger maniere kan verkrygen: en dit zal misschien, gelyk ik hier boven gezegt hebbe, geene der geringste Geheimen der Opvoeding wezen, dat men de Oefeningen van Lichaem en van Geest malkanderen tot Verlustiging en Uitspanninge doe verstrekken. Ik twyfel niet of een verstandigMan zal hier in veel kunnen doen, wanneer hy zyne Oplettendheit wil laten gaen op den Inborst en Neiging van zynen Voedsterling. Want een Kint, dat vermoeit is, 't zy door Letter-

teroeffeningen of door Danfen, verlangt niet terftont naer Bed te gaen; maer naer eenige Bezigheit, die hem den tyd kan korten of vermaken. Maer dit moet men zich altyt erinneren, dat men niets voor eene *Uitfpanning* of Verluftiging kan houden, 't welk niet met Vermaek gefchied.

CXCVIII. *Schermen* en *te Paert ryden* worden als zulke noodzaeklyke Deelen der welgemanierde Opvoeding aengezien, dat men het voor een grooten Misflag zou rekenen dit over te flaen. Het laefte dezer Twee, 't welk ten grootften deele alleen in de groote Steden geleert wort, is in deze Plaetfen van Weelde en Overdaed eene der befte Oeffeningen voor de Gezontheit, die men hier hebben kan. Om deze Reden is het een nut en bekwaem Gedeelte der Bezigheit van een Jongeling van goeden Huize, wanneer hy hier zyn Verblyf heeft. En voor zoo ver het iemant bekwaem maekt om vaft en bevallig te Paert te zitten en hem in ftaet te ftellen van zyn Paert fchielyk te doen ftil houden en vlug te draeien en op zyn Heupen te ruften, is het van nut en dienft voor een Heer van goeden Huize, zoo wel in Vrede als in Oorlog. Maer of het van Gewigt genoeg is om 'er zyn Werk van te maken, en of het verdient meer van zyn Tyd weg te nemen, dan 'er enkel voor zyne Gezontheit by behoorlyke Tuffchenty-

 den

den toe moet besteed worden, laet ik aen de Bescheidenheit van Ouders en Leermeesters; die wel zullen doen zich te erinneren, dat in alle Deelen der Opvoeding, den meesten Tyd en grootste Oplettendheit moet aengewent worden op dat gene, 't welk naer alle waerschynlykheit van 't grootste Gevolg zal wezen, en van 't meeste nut en gebruik, in den gewoonen Loop en Voorvallen van het Leven, waer toe de Jongeling geschikt is.

Schermen.

CXCIX. Wat aenbelangt het *Schermen*; het komt my voor wel eene goede Oeffening te wezen voor de Gezontheit, maer gevaerlyk voor 't Leven; naerdien 't Vertrouwen op hunne Bekwaemheit in staet is om zulken in krakeelen in te wikkelen, die oordeelen dat zy geleert hebben hun Degen wel te gebruiken. Deze Waen maekt hen dikwils gevoeliger dan 't noodig is over 't Punt van Eer en geringe of geene Beledigingen. Jonge Luiden, in hunne Drift van warm Bloet, zyn zeer schielyk genegen om te denken, dat zy vruchteloos schermen geleert hebben, indien zy nooit hunne Kundigheit en Moed laten blyken in een Tweegevecht, en zy schynen 'er Reden toe te hebben. Maer tot hoe menige droevige Treurtooneelen deze Reden Gelegenheit gegeven heeft, kunnen de Tranen van eenige Moeders getuigen. Iemant, die niet *schermen* kan, zal zich zorgvuldiger wag-

ten

ten voor Gezelſchappen van ongebondene Spelers, en niet half zoo gereed zyn om op zyn Punt van Eer te blyven ſtaen, of iemant eenigen Hoon aen te doen, of, wanneer dit gebeurt, dien trots te verdedigen, waer door gemeenlyk de Krakeelen in de Werelt komen. Daerenboven, wanneer iemant zich in een Tweegevecht ingewikkelt bevint, zal eene middelmatige Kundigheit in 't Schermen hem eer bloot ſtellen voor den Degen van zynen Vyant, dan 'er hem voor beveiligen. En zekerlyk zal een Man van Moed, die in 't geheel niet ſchermen kan en hierom alleen toelegt op een enkelen ſtoot en niet om naer de Kunſt af te weeren, 't voordeel kunnen hebben op een middelmatig bekwaem Schermer van zyn Ambagt, voornaemlyk, indien hy 't *Worſtelen* verſtaet. Indien men dan eenige Voorzorge te dragen heeft tegen zulke Toevallen en iemant zynen Zoon moet in ſtaet ſtellen voor Tweegevechten, zoude ik veel liever verlangen dat de myne een goed *Worſtelaer* was dan een gemeen Schermer, 't welk het verſt is, daer het een Man van fatſoen toe kan brengen, ten zy hy gedurig op 't Schermſchool is en zich alle dagen oeffent. Maer, naerdien Schermen en te Paert ryden zoo algemeen als noodwendige Hoedanigheden worden aengezien in de welgemanierde Opvoe-

ding van een Heer van goeden Huize, zal het moeilyk vallen om aen iemant van dien Rang deze Teekenen van Onderscheiding geheel en al te weigeren. Ik zal derhalven de Overweging aen een Vader overlaten, hoe ver de Inborst van zyn Zoon en de Rang, waer in hy zich waerschynlyk zal bevinden, zullen toelaten of hem aenmoedigen om zich naer zulke Modens te schikken, die zeer weinig te doen hebben met het Burgerlyk Leven, voorheen ook onbekent waren aen de strydbaerste Volkeren, en weinig Dapperheit en Moed schynen bygezet te hebben aen zulke Natien, waer in zy zyn aengenomen; ten zy men meene dat de krygshaftige Dapperheit is bevordert geworden door de Tweegevechten, met welke het Schermen is in de Werelt gekomen en met welke, ik vermoede dat het 'er weêr zal uitraken.

CC. Deze zyn myne tegenwoordige Gedachten, betreffende de *Geleertheit* en *Lichaems Oeffeningen.* De grootste zaek van allen is *Deugt* en *Wysheit.*

Nullum Numen abest, si sit Prudentia (*)

Dat is

Het gansche Hemels heir begunstigt ons bestaen;
Zoo Wysheit ons geleide op Vroomheits Heldebaen (†).

(*) *Juven. Sat. X.*

(†) *L. Bake.*

Leer

Leer hem Meester worden over zyne Neigingen en zyne Lusten te onderwerpen aen de Reden. Als dit verkregen is, en door een stantvastige Praktyk tot eene Hebbelykheit geworden, is het zwaerste Werk volbragt. Om een Jongeling hier toe te brengen, kenne ik niets dat zoo krachtig helpen zal dan de Liefde tot Eer en Lof, die hem hierom door alle bedenkelyke Middelen en Kunst moet ingeprent worden. Maek zyn Gemoed zoo gevoelig voor een goeden Naem en voor Schande, als by mooglykheit geschieden kan; en na dat gy dit gedaen hebt, zult ge een Grontbeginsel in hem gelegt hebben, 't welk een Invloed op zyne Daden zal hebben, wanneer gy 'er niet tegenwoordig zyt, en waer by de Vrees of een weinig Pyn van de Roede niet te vergelyken is, en 't welk de rechte stam zal wezen, waer op naderhant de ware Grontbeginselen van Zedekunde en Godsdienst moeten worden ingeënt.

CCI. Ik heb hier noch eene Zaek by te voegen, doch zoo ras als ik ze noem, zal ik gevaer loopen van verdacht te worden als of ik vergeten had, waer ik mede bezig ben en wat ik hier boven geschreven hebbe over de Opvoeding, die geheel en al uitloopt op den stant en staet van een Heer van goeden Huize, welke geheel onbestaenbaer schynt met eenig

Ambagt.

nig Ambagt. Nochtans kan ik niet nalaten te zeggen; hoe ik wenſche, dat hy een *Ambagt*, een Hantwerk leerde; ja twee of drie, doch inzonderheit één byzonder.

CCII. Dewyl de werkſame Neiging der Kinderen altyd moet beſtiert worden tot iets, dat nut voor hun is, kunnen de Voordeelen, die men zich voorſtelt uit het gene, waer toe zy worden aengezet, als tweederlei worden aengemerkt. 1. Of de Kundigheit zelve, die door Oeffening verkregen wort, waerdig zy te bezitten. Aldus is de Kundigheit, niet alleen in Talen en geleerde Wetenſchappen, maer ook in 't ſchilderen, draeien, hovenieren, het temperen en bewerken van Yzer en alle andere nutte Kunſten, waerdig te bezitten. 2. Of de Oeffening zelve, buiten eenige andere Overweging, noodzaeklyk of nuttig is voor de Gezontheit. Kennis in ſommige zaken is zoo noodzaeklyk om door Kinderen verkregen te worden, terwyl zy noch jong zyn, dat eenig Gedeelte van hun Tyd moet beſteed worden om in dezelve te vorderen, alhoewel deze Bezigheden niets altoos toebrengen tot hunne Gezontheit. Van dezen Aert zyn Lezen en Schryven, en alle andere zittende Oeffeningen, tot opſcherping van den Geeſt, 't welk onvermydelyk een groot Gedeelte wegneemt zelfs van de Wieg af.

af. *Andere Konsten of Hant-werken*, die door Arbeid in ons zoo wel verkregen als geoeffent worden, maken dat vele van hen door die Oeffening niet alleen toenemen in Behendigheit en Kundigheit, maer zy helpen ook daerenboven tot onze Gezontheit, voornamelyk zulke, waermede wy bezig zyn in de open Lucht. In dezen dan kunnen Gezontheit en Vordering in Kundigheden te samengevoegt worden, en van dezen behooren eenige bekwame gekozen te worden, om tot Uitspanningen gemaekt te worden voor eenen, wiens Hooftzaek bestaet in Boeken en Letteroeffeningen. In deze Keuzen moeten de Jaren en de Neigingen van den Persoon overwogen worden, en Dwang moet altyd vermyd worden om 'er hem toe te brengen. Want Bevel en Dwang kunnen dikwils een Afkeer verwekken, maer nooit genezen. Alles ook, waer toe iemant door aendryven gebragt is, zal hy zoo ras laten varen als hy kan, en 'er weinig voordeel en noch minder Uitspanning door genieten, terwyl hy 'er mede bezig is.

Schilderen.

CCIII. Wat my 't allerbest behagen zou kunnen, zou een *Schilder* wezen, indien 'er niet een Reden of Twee tegen was, die niet gemakkelyk valt op te lossen. Voor eerst, is slecht te schilderen een van de misselykste Dingen van de Werelt; en om een bekwamen Trap van Kundigheit

en

en Bekwaemheit in deze Kunst te verkrygen vereischt te veel van 's Menschen Tyd. Indien hy 'er eene natuurlyke Neiging voor heeft, zal het hem in gevaer brengen van alle andere nutter Oeffeningen te verwaerloozen om zich aen 't Schilderen over te geven; en indien hy 'er geene Neiging toe heeft, zal al de Tyd, Moeite en Gelt, hier aen te koste gelegt, geheel en al vruchteloos weggeworpen worden. Eene andere Reden is 'er, waerom ik niet zeer ben voor 't Schilderen in een Jongeling van goeden Huize, om dat het eene zittende Uitspanning is, die meer den Geest bezig houd dan 't Lichaem. Ik beschouw de Letteroeffeningen als de ernstigste Bezigheit van een Heer van Opvoeding; en wanneer die Uitspanning en Verkwikking vereischt, behooren dezelve te bestaen in eenige Oeffening des Lichaems die de Gedachten ontspant en de Gezontheit en krachten versterkt. Om deze Twee Redenen ben ik niet voor het *Schilderen.*

Hovenieren.

CCIV. Om myne Gedachten vervolgens te zeggen wat dienstig zy voor een Heer van goeden Huize, die op 't Lant woont, zal ik eene of liever deze Twee Oeffeningen voorstellen, namelyk *Hovenieren* en de *Lantbouwery* in 't algemeen, en in Hout te werken, als een *Timmerman*, *Schrynwerker* of *Draeier*, 't welk bekwame

en

en gezonde Oeffeningen zyn, voor een Man van Letteren en ernſtige Bezigheden. Want, naerdien de Geeſt niet altoos en gedurig kan bezig wezen in een zelfde zaek, en zittende Luiden of Luiden van ingeſpannene Gedachten eenige Oeffening behooren te hebben, die tevens hunnen Geeſt ontſpant en hun Lichaem bezig houd, weet ik 'er geen, die dit beter kunnen doen voor een Heer op 't Lant, dan deze twee; waer van de eene hem Oeffening verſchaft als het Weer of het Jaergety hem van de anderen afhoud. Behalven dat, wanneer hy in de eene derzelven kundig is, hy in ſtaet zal zyn, om zynen Hovenier te beſtieren en te leeren; door de andere zal hy vele dingen zoo tot vermaek als nut kunnen maken. Doch dit ſtelle ik niet voor als het voorname Oogmerk van zynen Arbeid, maer om 'er des te meer toe aengezet te worden. Uitſpanning van zyne andere ernſtiger Gedachten en Bezigheden, door nutte en gezonde Oeffening met zyne Handen, zyn het voornaemſte, wat ik hier mede bedoele.

CCV. Groote Mannen onder de Alouden begrepen zeer wel hoe den Arbeid der Handen te paren met Staetzaken, en rekenden het niet beneden hunne Waerdigheit de eene tot eene Uitſpanning voor de andere te maken. Het gene in 't algemeen hen meeſt ſchynt bezig

zig gehouden en vermaekt te hebben in hunne ledige Uuren, was wezentlyk de Lantbouw. *Gideon* wert onder de Joden van den Dorschvloer genomen, zoo wel als *Cincinnatus* onder de *Romeinen* van den Ploeg, om over de Legers van hunne Gewesten het Bevel te voeren tegen de Vyanden; en het is klaer dat hunne bekwame Behandeling van den Dorschvlegel en van den Ploeg, en dat zy goede Werkluiden waren met hunne Werktuigen, hunne Kundigheit in de Wapenen niet hinderde noch hen minder bekwaem maekte in de Kunst van Oorlog en Regeering. Zy waren groote Veltoversten en Staetsluiden, zoo wel als Lantbouwers. *Kato de Oude*, die met grooten Lof alle de groote Bedieningen van 't Gemeenebest bekleed had, heeft een duidelyk Bewys van zyn eigen Hant nagelaten, hoe krachtig hy geoeffent was in de Zaken van 't Lantleven; en zoo verre ik my erinner, rekende *Cyrus* het *Hovenieren* zoo weinig beneden de Waerdigheit en Grootheit van een Throon, dat hy aen *Xenophon* een grooten Akker Vruchtboomen vertoonde, die hy zelve geplant had. De Gedenkschriften der Aloudheit, zoo onder de *Joden* als onder de *Heidenen* zyn vol van Voorbeelden van dezen Aert, indien het noodig ware nuttige Uitspanningen door Voorbeelden aen te pryzen.

CCVI.

CCVI. En men denke niet dat ik my bedriege, wanneer ik deze of dergelyke Oeffeningen en Hantwerken *Uitſpanningen* en *Verluſtigingen* noeme. Want Uitſpanning beſtaet niet in ledig te wezen (gelyk ieder lichtelyk zal bemerken) maer in 't vermoeide Deel te verpoozen, door Verandering van Bezigheit; en al wie denken zou, dat 'er geen Uitſpanning te vinden is in harden en moeilyken Arbeid, denkt niet om het vroeg opſtaen, ſterk ryden, de Hitte, Koude en den Honger der Liefhebbers van de Jagt, 't welk men echter weet de gedurige Verluſtiging te wezen van de grootſte Stantsperſoonen. *Delven*, *Planten*, *Enten*, of eenige dergelyke voordeelige Bezigheden, zullen niet minder eene Uitſpanning wezen, dan eenige dier iedele Spelen naer de Mode, indien de Luiden maer zoo verre gebragt konden worden om 'er een welgevallen in te vinden, 't welk de Gewoonte en Kundigheit van een Ambagt ras zullen te weeg brengen. Ook twyfele ik niet, of men zal Luiden vinden, die menigmael door zulken, waer aen zy 't niet weigeren kunnen, verzogt wordende om een Kaertje of eenig ander Spel te ſpelen, in zulke Tydkortingen en Uitſpanningen meer verdriet gevonden hebben, dan in eenige der allerernſtigſte Bezigheden hunnes Levens, hoewel het Spel van dien Aert was, dat

Uitſpanningen.

zy 'er natuurlyk geen Afkeer voor hadden, en zich somtyds zonder ongenoegen hier mede konden vermaken.

CCVII. Het Spelen, waer aen aenzienlyke Luiden, voornamelyk de Vrouwen, zoo veel tyd verspillen, is my een duidelyk Bewys, dat de Menschen niet volstrekt ledig kunnen wezen; zy moeten het een of 't ander doen; want hoe zouden zy zich anders zoo menige Uuren kunnen afmatten met iets, 't welk in 't algemeen genomen meer Kwelling dan Vermaek geeft voor de meesten, terwyl zy 'er werkelyk meê doende zyn? 't Is zeker dat het Spel geen Vergenoeging nalaet, voor zulken, die 'er noch om denken als het over is en geenszins voordeel doet aen 't Lichaem of den Geest. Wat het Gelt belangt, indien men zoo grof speelt, dat het ons hinder doet; in zulk een Geval is 't geene *Uitspanning*, maer een *Ambagt*, dat weinigen oeffenen, die iets anders hebben om van te kunnen leven: en op zyn best is 't een elendig Ambagt voor een gelukkig Speler, die zyn zakken vult ten koste van zyn goeden Naem.

Uitspanning raekt zulke Luiden niet, die geheel en al niet werken en niet vermoeit of afgeslooft zyn door de Bezigheden van hun Beroep. De Kunst moet hier in bestaen, dat de Luiden den Tyd hunner Uitspanning zoo schikken, dat deze kan die-

dienen om het Deel, dat door Oeffening vermoeit is, het zy Lichaem of Geest, te ontspannen en te verkwikken door eenige Bezigheit, die, behalven het tegenwoordig Vermaek en Genoegen, naderhant eenig Nut en Voordeel zal te weeg brengen. Het is alleen de Verwaentheit en Trotsheit op Grootheit en Rykdom, die de onnutte en gevaerlyke *Tydkortingen* (gelyk zy genoemt worden) in zwang gebragt heeft, en de Luiden heeft doen gelooven, dat iets te leeren of zyn handen ergens aen te slaen, dat van nut en gebruik is, geen bekwame Verlustiging kan wezen voor een fatsoenlyk Man. Dit heeft aen de *Kaerten*, *Dobbelsteenen* en het *Drinken* zoo veel achting gegeven in de Werelt; en zeer velen verspillen hier mede hunne ledige Uuren door de Kracht der Gewoonte en Gebrek van beter Bezigheden om den tyd, waer in zy zich zelven geen werk kunnen geven, te vervullen, meer dan uit eenig wezentlyk Vermaek, dat 'er in te vinden is. Zy kunnen den verdrietigen Last van gansch en al ledig te zitten en de Ongemaklykheit van niets altoos te doen, niet dragen; en naerdien zy nooit eenig loflyk Hantwerk geleert hebben, waer mede zy zich kunnen vermaken, nemen zy hunne toevlucht om hunnen Tyd door te brengen met die dwaze of kwade Middelen, waer in een redelyk Mensch, ten zy door de

Gewoonte bedorven, zeer weinig ſmaek kan vinden.

CCVIII. Hier mede wil ik echter niet te kennen geven, dat een Jongeling van fatſoen zich nimmer zou mogen ſchikken naer de onverſchillige Verluſtigingen, die in gebruik zyn onder die van zyn ſtaet en Jaren. 't Is 'er zoo verre van daen dat ik hem tot zulk een hoogen Trap van ſtrengheit en kribbigheit zou willen brengen, dat ik hem liever tot eene meer dan gemeene Inſchikkelykheit zou willen aenzetten voor alle de Vrolykheden en *Verluſtigingen* der genen, waer mede hy verkeert, en geen afkeer of tegenzin te toonen in iets, dat zy van hem verlangen en 't gene een braef en eerlyk Man betaemt. Maer wat *Kaerten* en *Dobbelſteenen* aenbelangt, ik oordeel het den veiligſten en beſten Weg nooit eenig Spel met dezelven te leeren, en aldus onbekwaem te blyven voor deze Verzoekingen en inkruipende Tydverkwiſtingen. Maer al wort 'er zekeren Tyd vergunt voor den vrolyken Ommegang en alle gewoone betaemlyke Uitſpanningen; ik blyf echter van Gedachten dat een Jongeling Tyds genoeg zal overhebben, boven 't volbrengen van zyne ernſtige en voornaemſte Bezigheit om eenig *Hantwerk* behoorlyk te leeren. 't Is Gebrek van Vlyt en geen Gebrek van Tyd, waer door de Menſchen niet ervaren zyn in

Hantwerk.

meer

meer dan ééne *Kunst*; en een Uur op een Dag, zonder ophouden in zulk eene Manier van *Uitspanning* besteet, zal een Mensch veel verder brengen dan hy zich kan verbeelden: 't welk, indien het van geen ander Nut ware, dan om de algemeene, zondige, nutteloozе en gevaerlyke Tydkortingen naer de Mode te verbannen, en te toonen dat men ze niet noodig heeft, verdienen zou aengemoedigt te worden. Indien de Menschen van der Jeugt af gespeent werden van dien leegloopenden Aert, waer in sommigen uit Gewoonte een goed deel van hun Leven onnut laten verloren gaen, zonder Bezigheit of zelfs zonder Uitspanning, zy zouden Tyds genoeg vinden om Behendigheit en Ervarenheit te krygen in honderderlei Dingen, die, hoewel zy afwyken van hun eigenlyk Beroep, hen in 't geringste niet zouden hinderlyk wezen. Derhalven reken ik, om deze, zoo wel als om andere bovengemelde Redenen, een vadzigen lusteloozen Inborst, die zyne dagen in luiheit verslaept en verdroomt, onder alles het laeste te wezen, 't welk aen jonge Luiden zou mogen ingewilligt of toegelaten worden. Dit is wezentlyk de toestant van een Zieken, die zyne Gezontheit mist, en kan in geen Mensch gedult worden van wat Jaren en staet hy moge wezen.

CCIX. By de bovengemelde Kunsten

kan men voegen die van *Reukwerk-maken*, *Verniſſen*, *Graveeren* en verſcheidenerhande Werken in *yzer*, *koper* en *zilver*; en indien het geval wil, gelyk het den meeſten jonge Luiden van Fatſoen gebeurt dat een merkelyk gedeelte van hun Tyd in een groote Stad verſleten wort, kunnen zy *edele Geſteenten* leeren ſnyden, polyſten en zetten, of zich bezig houden met het ſlypen en polyſten van *Gezigtglazen*. Onder de groote Verſcheidenheit van vernuftige *Kunſten* en *Hantwerken* zal 't onmooglyk wezen dat men 'er niet eene zou vinden, die een Jongeling zoude kunnen behagen en vermaken, ten ware hy zich overgaf tot Luiheit of Ongebondenheit, 't welk men niet onderſtellen kan in eene goede Manier van Opvoeding. Dewyl hy ook niet altyd bezig gehouden kan worden in de Letteroeffeningen, 't Lezen of met goed Gezelſchap by te wonen, zal 'er menig Uur, behalven die, welke zyne Oeffeningen zullen wegnemen, noch overig wezen, 't welk, indien 't niet tot dergelyke dingen beſteed wort, tot erger zal worden doorgebragt. Want ik ſtel vaſt, dat een Jongeling zelden zal verlangen om volkomen ſtil en ledig te zitten; of indien 't gebeurt, het is een misſlag, die verbetert moet worden.

CCX Maer indien eenige Ouders, uit een kwaed Begrip verſchrikt door den ha-

hatelyken Naem van *Hantwerk* of *Ambagt*, een Afkeer mogten hebben van alles, wat hier naer gelykt, om het hunne Kinderen te laten leeren; één Zaek evenwel is 'er, die tot den Handel behoort, welke zy, indien zy 't wel overwegen, volstrekt noodzaeklyk zullen oordeelen voor hunnen Zoon om te moeten leeren.

Koopmans Boekhouden.

Die bestaet namelyk in 't *Koopmans Boekhouden*, 't welk, alhoewel het, voor een Jonker, die op 't Lant woont, gelyk velen, die onder ons *Engelschen* den Naem dragen van Luiden van goeden Huize, weinig zal baten om grooter Middelen te verkrygen, echter mooglyk meer dan iets anders van 't uiterste Nut of van krachtiger Uitwerking zal wezen om hem zyn Goed te doen behouden, 't welk hy bezit. Zeer zelden zal men bemerken, dat iemant, die goede Rekening houd van zyne Inkomsten en Uitgaven, en hier by gedurig den Loop zyner Huisselyke Zaken onder 't Oog houd, dezelve zal laten te gronde gaen. En ik twyfel niet of menig Mensch gaet achter uit, eer hy op zyne hoede is, of wikkelt zich langs hoe dieper in, wanneer hy eenmael zoo verre komt, door hier geen zorgvuldig acht op te slaen, of door Gebrek van Kundigheit om dit te doen. Derhalven behoorden myns Oordeels, alle Luiden van goeden Hui-

ze volmaekt wel het *Koopmans Boekbouden* te leeren, en niet te meenen dat het slechts eene Kundigheit is, waer by zy geen Belang hebben, om dat het den Naem van *Koopmans Boekbouden* heeft, en voornamelyk in Gebruik is onder Luiden, die Handel dryven (1).

CCXI. Wanneer myn Jongeling eens de Kundigheit verkregen heeft van *Boek te bouden* ('t welk meer een Zaek is van een beredeneert Oordeel dan van de Rekenkunde) zal het mooglyk niet ongevoeglyk wezen, dat zyn Vader, van dien tyd af, van hem vordere, zulks te doen in alles, wat hem raekt. Niet dat ik zou verlangen, dat hy van ieder Vles Wyn of van alle Spellen, die hem Gelt kosten, een Post zou maken; de Benaming van Onkosten zal voor zulk soort van Zaken genoeg kunnen volstaen. Ook wil ik geenszins, dat zyn Vader zoo naeuw deze zyne Rekeningen zou inzien, om hier uit gelegenheit te nemen van hem te

(1) In *Hollant*, byzonderlyk in de Koopsteden behoeft het *Koopmans* of *Italiaensch Boekbouden* niet aengeprezen te worden: maer eer mag men gelooven dat de Leermeesters dezer Kunst een al te grooten Ophef van dezelve maken en die verduisteren, door vele ingewikkelde Vragen en Geschillen, waer door de Gedagten van de Leerlingen worden in Verwarring ge-

te bedillen ontrent het gene hy uitgeeft. Hy moet zich erinneren dat wel eer zyn eigen Koe een Kalf was, en niet vergeten wat Gedachten hy als een Jongeling gehad heeft, en wat Recht zyn Zoon hier ontrent insgelyks toekomt, en dat hem hier toe zeker Zakgelt of Inkomſten behoort te worden toegeſtaen. Wanneer ik dan verlang dat een Jongeling van goeden Huize verpligt worde, om Rekening te leeren houden, is myne Meening geenszins hem te hinderen ontrent zyne Verteering, (want van alles, wat de Vader hem toeſtaet, moet hy hem volkomen Meeſter laten) maer alleen, om hem al vroeg aen dat werk te gewennen, op dat hy by tyds een vaſte gewoonte kryge van iets, het welk hem zoo nut en noodig zal zyn, zoo lang als hy leeft. Een edele *Venetiaen*, wiens Zoon zich omwentelde in den Overvloed en de Volheit van zyn Vaders Rykdommen, vindende dat zyn Zoons Verteering zeer hoog

gebragt. Veeltyds wort deze Kunſt geleert eer men een denkbeelt heeft van de Zaken, daer zy toe dient. Zoo ras men deze weet is het Gebruik op de Komtoiren de beſte Leermeeſter, en men zal 't ongevoelig leeren, wanneer men ſlechts het Oogmerk weet, waer toe deze konſtige Manier is ingevoert.

hoog en buitenſpoorig begon te loopen, gaf laſt aen den genen, die hem 't Gelt moeſt opſchieten, van hem in 't vervolg geen meer Gelt te verſtrekken, dan 't gene hy zelve zou tellen, wanneer hy 't ontfing. Dit zou men zich verbeelden was een geringe Teugel voor de Verteering van een Adelyken Jongeling, die vryelyk zoo veel Gelt mogt hebben als hy tellen kon. Maer dit echter was voor iemant, die niet anders gewoon was dan zyn Vermaek na te jagen, gelyk het bleek, een zeer groote Moeite, die eindelyk tot deze zuinige en voordeelige Opmerking gedyde: Indien 't my zoo laſtig is enkel het Gelt te tellen, dat ik verteeren zal; wat Arbeid, wat Moeite moet het myne Voorouders gekoſt hebben, niet alleen, om het te tellen; maer om het te winnen? Deze redelyke Gedachten, die door de geringe Moeite, welke hem was opgelegt, opwelden, werkten zoo krachtig op zyn Gemoed, dat het hem van dien tyd af in 't vervolg een zuinigen Huishouder deed worden. Dit ten minſten moet ieder een erkennen, dat niets met meer waerſchynlykheit, een Menſch krachtiger in bedwang houd dan gedurig den Staet zyner Zaken voor Oogen te hebben, door een welgeregelden Loop van *Rekening* te houden.

Reizen. CCXII. Het laeſte Gedeelte in de Op-

voe-

voeding is gemeenlyk het *Reizen*, 't welk doorgaens gerekent wort het Werk van een Jongeling van aenzienlyke Opvoeding te eindigen en hem tot Volkomenheit te brengen. Ik beken, het *Reizen* in vreemde Landen heeft groot Voordeel, maer de Tyd, die 'er gewoonlyk toe gekoren wort om Jongelingen uit te zenden, is, naer myn Gedachten, allerminst bekwaem om 'er eenig *Voordeel* uit te halen. De Voordeelen, welke men zich hier in als de voornaemsten voorstelt, loopen op deze twee Oogmerken uit, voor eerst, het Leeren van Talen; ten anderen het vorderen in Verstant en Voorzigtigheit, door den Ommegang met Menschen en de Verkeering met Volkeren van verscheiden Inborst, Gewoonten en Manier van Leven, in zich zelve van malkanderen verschillende, en voornamelyk van zyn Kerspel en Buurt. Maer van de Zestien tot de Een-en-twintig Jaren, 't welk gewoonlyk de *Tyd van 't Reizen* is, zyn de Menschen, in hunnen Leeftyd allerminst bekwaem tot het vorderen in deze Dingen. De beste Tyd om vreemde Talen te leeren, en de Tongen tot de beste klanken te vormen, zoude ik oordeelen te wezen van de Zeven tot de Veertien of Zestien Jaren, en dan is hier toe daerenboven een Leermeester of *Gouverneur* nut en noodzaeklyk, die de Jongelingen bene-

vens

vens deze Talen ook andere Zaken moge leeren. Maer om hen uit het Gezigt hunner Ouderen en op een grooten Afstant, onder het Opzigt van een *Gouverneur* uit te zenden, wanneer zy denken zelve te veel Mans te wezen om door anderen geregeert te worden, en echter geene Voorzigtigheit en Ervarenheit genoeg hebben om zich zelven te bestieren, wat is dit anders, dan hen voor alle de grootste Gevaren bloot te stellen in hun gansche Leven, wanneer zy zich hier tegen allerminst kunnen beschermen en verdedigen? Zoo lang zy noch in dien opwellenden en ongestuimen Leeftyd niet zyn, kan men hopen dat de *Gouverneur* eenig Gezag over hen zal hebben. Noch de Korzelheit der Jaren, noch de Verzoekinge der Voorbeelden van anderen kunnen hen aftrekken van 't Beleid van hunnen *Gouverneur* tot dat zy Vyftien of Zestien Jaren out zyn. Maer dan, wanneer de Jongeling zich begint by Mannen te voegen, en te denken dat hy zelf een Man is; wanneer hy begint smaek te vinden in mannelyke Gebreken en 'er trots op begint te worden, en het schrandere Kint het schande rekent langer onder 't Bedil en Bestier van een ander te staen, wat kan men dan hopen zelfs van den zorgvuldigsten en bescheidensten *Gouverneur*, wanneer hy noch Magt heeft om zyne Voedsterling te bedwingen, noch de-

deze eenige Genegenheit om zich te laten raden; maer in tegendeel den Raed volgt van zyn driftig warm Bloet, en de overheerſchende Mode, om te lui-ſteren naer de Verzoekingen van zyne Medegezellen, die even wys zyn als hy zelve, liever dan naer de goede Lesſen van zynen *Gouverneur*, die nu als een Vyant en Verſpieder van zyn Vryheit wort aengezien? En wanneer is een Menſch in zoo veel Gevaer om mis te tasten, dan wanneer hy onervaren en ongeregelt is? Dit is in zyn ganſche Leven de Tyd, die 't Oog en 't Gezag zyner Ouderen en Vrienden vereiſcht om het te beſtieren. De Buigzaemheit der vroege Jongelingſchap, noch niet opgegroeit, maekt hem meer bekwaem om beſtiert te kunnen worden en veilig te zyn; en naderhant beginnen de Reden en Voorzigtigheit plaets te vinden, en doen een Menſch naer zyne Veiligheit en Vordering uitzien. De Tyd derhalven, welken ik den bekwaemſten zou oordeelen om een Jongeling van Aenzien buiten 's Lants te zenden, zou wezen, of wanneer hy noch jong is, en onder een *Gouverneur*, naer wien hy dan gewilliger zal luiſteren; of wanneer hy eenige Jaren ouder is en zonder *Gouverneur*; wanneer hy tot dien Ouderdom gevordert is om zich zelven te beſtieren, en Aenmerkingen te maken

van

van 't gene hy in andere Landen vint en zyner Beſchouwinge en Aendacht waerdig is, en 't welk hem na zyne te rug komſt van nut kan wezen; en wanneer hy, na wel onderleid te zyn in de Wetten en Gebruiken, de natuurlyke en zedelyke Voordeelen en Gebreken van zyn eigen Vaderlant, iets bezit om met die van buiten 's Lants te kunnen verwiſſelen met luiden, van wier Verkeering hy hopen kan eenige Kundigheit te zullen verkrygen.

CCXIV. Op eene andere Manier buiten 's Lands te reizen, is, naer myne Gedachten, oorzaek dat zoo menig Jongeling met zoo weinig Verbetering te rug keert. En indien zy t'huis komen met eenige Kundigheit van Plaetſen en Volkeren, die zy gezien hebben, deze beſtaet dikwils in eene Verwondering van de ergſte en iedelſte Gebruiken, die zy buiten 's Lants ontmoet hebben, terwyl zy een ſmaek en Geheugen behouden van zulke Dingen, waermede zy 't allereerſt de Vryheit hadden hun hart op te halen, eerder dan van zulken, die hen beter en wyzer zouden maken, na dat zy zyn te ruggekeert. En waerlyk hoe kan het anders wezen, terwyl zy buiten 's Lants gaen in zulke Jaren, onder de zorge van een ander, die hun van alle Noodwendigheden moet voorzien, en hunne Aenmerkingen moet maken, die

zy

zy zelve behoorden te maken. Aldus bemoeien zy zich zeer zelden met eenig Onderzoek of met zelve iets op te merken, terwyl zy onder de Befcherming en den dekmantel van een *Gouverneur* zyn, terwyl zy zich vry rekenen om op hunne eigene Beenen te ftaen, of onnoodig rekenen hun Gedrag te verantwoorden. Hunne Gedachten draeien nergens op dan op Spel en Vermaek, waer ontrent zy het een kleinachting oordeelen bedilt te worden; maer zelden bekommeren zy zich met de Oogmerken te onderzoeken, de Behendigheden op te merken, de Kunften Inborften en Neigingen der Menfchen te overwegen, die hun ontmoeten; om aldus te weten hoe zich tegen hen te gedragen. Hier dient hy, die met hen reift hen te dekken; hen te redden wanneer zy zich in netelige Omftandigheden gebragt hebben; en alle hunne Misflagen voor hen te verantwoorden.

CCXV. Ik beken, de Kennis der Menfchen vereifcht zoo veel Verftant, dat men niet kan verwachten dat een Jongeling terftont hier in volmaekt zou wezen. Maer echter is zyn Reizen buiten 's Lants van weinig nut, indien dit hem niet eenigszins de Oogen opent, hem omzigtig op zyn hoede maekt en hem doe gewennen dieper dan van buiten te zien en onder de onaenftootelyke Hoede van een beleeft en verpligtend Gedrag zich

zel-

zelven te bevryden en te beveiligen in zynen Ommegang met Vreemdelingen en allerhande Volkeren, zonder hunne goede Gedachten te verliezen. Hy, die uitgezonden wort om te *reizen* in de Jaren en met de Gedachten van een Man, die toelegt om zich zelven te verbeteren kan in Verkeering en kennis geraken met Luiden van Rang overal waer hy komt; 't welk ſchoon 't een Zaek is van 't grootſte Nut voor een reizend Heer van goeden Huize, echter vrage ik welk een Jongeling is 'er onder Hondert van die met een *Gouverneur* buiten 's Lants gaen, die ooit eenig aenzienlyk Man gaet bezoeken? veel min eenige kennis maekt met zulken, door wier Ommegang hy kan leeren wat goede Opvoeding en Welgemaniertheit is in dat Lant, en wat hier merkwaerdig is; hoewel hy van zulke Luiden meer in éénen dag kan leeren dan door een geheel Jaer te zwerven van de eene Herberg in de andere. Ook is 't wezentlyk niet te verwonderen. Want Luiden van Achting en Bekwaemheit zullen niet lichtelyk de Gemeenzaemheit van Jongens toelaten, die noch de Zorge van een *Gouverneur* noodig hebben; doch een welopgevoed aenzienlyk Jongeling en Vreemdeling, die zich gedraegt als een Man, en door het toonen van zyn Verlangen om onderricht te worden in de Gewoonten, Manieren, Wetten en Regeering van

het

het Lant, waer in hy zich bevint, zal overal welkom zyn, behulpzaemheit en onderrichting onder de beste en kundigste Luiden vinden, die hem gereedelyk zullen ontfangen, hem aenmoedigen en begunstigen als een verstandigen en weetgierigen Vreemdeling.

CCXVI. Dit, hoe waerachtig in zich zelve, vreeze ik, zal geen verandering maken in de Gewoonte, die den Tyd om te reizen afgezondert heeft in het gevaerlykste Deel van 's Menschen Leven; maer om Redenen, die geen betrekking hebben tot eenig nut en voordeel. De Jongeling, wil men, moet niet buiten 's Lants gewaegt worden op zyn Acht of Tien Jaren, uit vreeze voor 't gene aen zulk een teeder Kint mogt overkomen, hoewel hy dan tienmael minder Gevaer loopt dan op zyn Zestien of Achttien. Ook moet hy niet t'huis blyven tot dat die gevaerlyke driftige Jaren over zyn, om dat hy weêr t'huis moet wezen op zyn Eenentwintig Jaren om te kunnen trouwen en zyn Geslacht te vermeerderen. De Vader kan niet langer wagten naer het Huwlyks goed, noch de Moeder naer nieuwe Afzetseltjes van Kindertjes om mede te spelen; en aldus moet 'er voor mynen Jongeling, wat 'er ook van komen moge, naer eene Vrouw worden omgezien; want dan is de Zoon meer-

 der-

derjarig, volgens de *Engelsche* Wetten; hoewel 't hem niet benadeelen zou in zyne Sterkte, Bekwaemheden, noch in het aenwinnen van Nakomelingen, indien 't noch eenigen Tyd wert uitgestelt, en hem vergunt wierde in Jaren en Kennis zyne Kinderen wat verder voor uit te wezen, die men dikwils bevint dat hunne Vaders wat kort op de hielen treden, tot niet al te groot Genoegen zoo van den Zoon als van den Vader. Maer, dewyl ik den Jongen Heer zoo verre gebragt hebbe, dat hy een Uitzigt heeft op een goed Huwlyk, is het Tyd om hem aen 't minnelyk Voorwerp zyner Gedachten over te laten.

Besluit. CCXVII. Schoon ik nu tot een Besluit kome van de Aenmerkingen, welke my zyn ingevallen over de Opvoeding; denke men echter niet dat ik dezelve beschouwe als eene naeuwkeurige Verhandeling over dit Onderwerp. Duizent andere Zaken zyn 'er, die hare Overweging noodig hebben; voornamelyk, indien men ze zou willen nemen uit de verscheidene Inborsten, verschillende Neigingen en byzondere Gebreken, die in Kinderen gevonden worden en hier omtrent bekwame Hulpmiddelen voorschryven. De Verscheidenheit hier in is zoo groot, dat het een aenzienlyk Boek zou vereisschen en dit zou zelfs niet kunnen

toereiken. Het Gemoed van ieder Mensch heeft eenige Byzonderheden, zoo wel als zyn Aengezigt, 't welk hem van alle andere Menschen onderscheid; en mogelyk zyn 'er naeuwlyks twee Kinderen, die op dezelfde Manier bestiert en geleid moeten worden. Daerenboven, geloof ik, dat een Vorst, een Edelman en een fatsoenlyk Mans Zoon, ieder, eene byzondere Manier van Opvoeding behooren te hebben. Maer naerdien ik hier alleen sommige algemeene Oogmerken gehad hebbe, met opzigt tot het groote Oogmerk en Doel der Opvoeding, en deze geschikt zyn voor een aenzienlyk Mans Zoon, die, naerdien hy toen zeer klein was, ik aenmerkte als schoon Papier, of Wasch, 't welk kan gekneed en gefatsoeneert worden naer welgevallen, zoo hebbe ik weinig meer dan die Hooftstukken aengeroert, welke ik noodzaeklyk oordeelde voor de Opvoeding van een Jongeling van zynen staet en omstandigheden in 't algemeen en tegenwoordig deze myne toevallige Gedachten in 't Licht gegeven, in hope, dat, hoewel zy, in lang, geene volkomen Verhandeling over dit Onderwerp uitmaken, of zoodanig dat 'er ieder een in vinden zou wat ten naeuwsten genomen nut zou wezen voor zyn Kint, echter aen zulken een gering Licht kan geven, wier Belang, 't welk zy in hunne lieve Kin-

 de-

deren nemen, hen zoo zonderling vrymoedig maekt, dat zy 't wagen durven om met hunne Reden liever te rade te gaen in de Opvoeding hunner Kinderen dan op oude Gewoonten te vertrouwen.

E I N D E.

REGISTER

DER VOORNAEMSTE

ZAKEN.

A.

B.

G.

H.

L.

M.

R.

R.

S.

Stoel-

T.

U.

V.

W.

---

van het Parlement van Engeland. In gr. 8°. Koſt - - - - - - *f* --: 9: -

Beredeneerd Onderwys in den Godsdienſt, of Zamenſpraak tuſſchen een Vader en Zoon, over de Ware Gronden van het Kriſtelyk Geloove. In 8°. Koſt *f* --: 14: -

Geſchiedenis van den Reiziger naar het Hemelſche Jeruſalem, vertoonende hoe hy, na veel zoekens, op den weg derwaarts geraakte, benevens de Gevaren en Vertrooſtingen, die hem op de Reize ontmoetten; in 't Engelſch uitgegeven door den beroemden Heere S. PATRICK, in zyn Leven Dr. der H. Godgeleerdheid en Biſſchop van Ely; en naar den Zesden Druk in 't Nederduitſch vertaald. Tweede Druk. In 8°. Koſt *f* 2: --: -

Beſtieringen tot een Heilig Leven, door den zelfden Heere S. PATRICK. In 8°. Koſt. *f* 1: 6: -

Ongegrondheid der Voorwendzelen wegens het verzuim des H. Avondmaals; met eene Godvruchtige Voorbereiding tot het zelve; naar den Zevenden Druk uit het Engelſch vertaald. In gr. 8°. Koſt - - *f* --: 7: -

De Vier Uiterſten der Menſchen, of eene verſtandige en gemoedelyke Beſchouwing van den Dood, het Oordeel, de Hemel en de Hel, door den Eerw. Heere TH. GREEN, laatſt Biſſchop van Ely, enz. in 8°. Koſt *f* 1: 6: -

Kerkelyke Geſchiedeniſſen van EUSEBIUS PAMFILUS, op nieuws uit het Griekſch zeer naauwkeurig vertaald, en met zeer ſchoone Aantekeningen ter Opheldering van de Kerkelyke Hiſtorie der drie eerſte Eeuwen vermeerderd, door den Eerw. Heere A. A. VANDER MEERSCH. In gr. 4°. Koſt *f* 6: --: -

De Hiſtorie der Pauſen ſederd de Oprechting van den Stoel van Romen tot op den tegenwoordigen tyd, door A. BOWER, voormaals Hoog-

Hoogleeraar in de Historien, Welspreken-heid en Philosophie op de Universiteit te Romen enz.; doch onder het schryven van dit Werk van de Dwalingen der Roomsche Kerke overtuigd geworden, en tot de Protestanten overgegaen. In 4°. Iste Deel. Kost *f* 3: 6: - op groot papier *f* 4: 16 -

Inleiding tot de Wysgeerte, behelzende eene Verhandeling over de Bovennatuurkunde en Redeneerkunde; door den Hooggeleerden Heere W. J. 's GRAVESANDE; met eenige Aantekeningen verrykt; waar achter gevoegd is een *Brief over de Vryheid* aan den Schryver van dit werk. In 8°. Kost *f* 1: 2: -

De Nachtstudie van JUSTUS BICKERSTAFF; of twintig Vertoogen over Zaken van Staat, Godsdienst, Zedeleere, Poëzy, enz in Dicht en Ondicht op een vryen trant beschreven. In gr. 8°. Kost - - - *f* 2: 10: -

Brieven over de Vryheid en het Geluk des Volks onder een Goede Regeering; in het Engelsch uitgegeven op den naam van CATO; en nu naar den Vyfden Druk vertaald. In gr. 8°. II Deelen. Kost - *f* 3: 8: -

De Zedemeester der Kerkelyken, onderzoekende, op een vryen trant, waarom onder een zoo groot aantal van Leeraren in de Nederlandsche Kerke de Ware Godsdienst zoo weinig bloeiende bevonden, veel min een algemeene Kerke-Vrede bevorderd word. Compleet. In gr. 8°. Kost - *f* 6: --: -

De Historie van het Verlaten en Gelukkige Weeskind CHARLOTTE SUMMERS, geschreven in den smaak van den Jongeling *Thomas Jones*. In 8°, II Deelen. met Platen. Kost *f* 1: 16: -